

**LASTEGA SEOTUD TSIVIILKOHTUMENETLUS:
TÄHELEPANEKUD, MÕTTED JA REFORMIETTEPANEKUD**

Tallinn, 2026

EXECUTIVE SUMMARY

This report presents a comprehensive, evidence-based case for reforming civil court proceedings involving children in Estonia. It demonstrates that the current system falls short of societal expectations, international quality standards, and the substantive requirements of the *best interests of the child* principle.

Although this principle is firmly embedded in law, its practical implementation remains inconsistent and insufficiently structured. In many circumstances it depends heavily on discretion exercised by officials rather than on clear principles, sound policies, and procedural safeguards. As a result, outcomes in child-related civil cases vary widely. Procedural quality is unpredictable, and in some cases the court process itself worsens conflict and causes lasting harm to children.

The report draws on lived experience, comparative international practice, and peer-reviewed academic literature. It places Estonia in a broader international context, particularly in relation to the Nordic and Anglo-American models, international standards, including those developed by the United Nations, and jurisdictions in which child-centered civil justice has been systematically developed. Its central finding is that Estonia lacks a coherent procedural architecture for identifying, assessing, documenting, and safeguarding the best interests of the child throughout civil proceedings.

Systemic Challenges

The report identifies several structural weaknesses that undermine the quality and legitimacy of child-related civil proceedings.

First, procedural stages are insufficiently standardized. Courts lack uniform procedures, methodologies, policies, and frameworks for hearing children, assessing parental capabilities, incorporating expert opinions, identifying situations involving psychological or emotional harm etc. This creates space for manipulation, inconsistent evidentiary standards, and decisions based more on persuasive narratives than on verified facts.

Second, transparency and accountability mechanisms remain weak. There is limited public insight into how courts operationalize the child's best-interests principle, which frameworks are used, and how judicial discretion is exercised. Oversight mechanisms are fragmented, and clear quality indicators for judicial performance in child-related cases are largely absent. This opacity contributes to declining public trust and hinders systemic learning and improvement.

Third, the report highlights a governance gap within the court system. Management structures and reform efforts have prioritized efficiency and quantitative indicators, such as caseloads and processing times, while neglecting qualitative dimensions of justice that are critical in cases affecting children's lives and long-term well-being. Generational change within the judiciary has further exposed the absence of shared standards and institutional memory, a vulnerability that stems from the current aging cliff as more judges approach retirement.

The Best Interests of the Child: From Slogan to System

A central argument of the report is that the best-interests principle cannot function effectively without a clear methodological and procedural framework. International standards, including guidance from the UN Committee on the Rights of the Child, make clear that flexibility in assessing a child's best interests must be accompanied by rigorous safeguards and structured frameworks. In the absence of these elements, flexibility can turn into a liability that allows both parental manipulation of the process and inconsistent or arbitrary institutional decision-making.

The report emphasizes the need to clearly distinguish between the assessment of a child's best interests and the determination of those interests. Assessing a child's best interests requires structured fact-finding, multidisciplinary input, and quality-controlled information. Determining those interests must follow transparent procedures and remain subject to review. At present, Estonia lacks a clearly articulated set of elements that must be examined in every case, as well as documentation standards that would allow meaningful scrutiny, accountability, and institutional learning.

Child-Friendly Justice and Harm Prevention

The report places strong emphasis on the potential for civil proceedings themselves to inflict secondary harm on children. Prolonged litigation, repeated hearings, inconsistent decisions, and failure to intervene in situations involving psychological manipulation or emotional abuse can have lasting consequences.

The report also highlights broader concerns regarding child well-being in Estonia, including international data indicating high youth suicide rates. It argues that dysfunctional family justice processes form part of this broader risk environment and therefore require serious institutional attention.

The report also examines situations in which a child rejects one parent without objectively justified reasons. While this phenomenon is recognized and addressed in several jurisdictions through structured frameworks and early interventions, Estonia currently lacks both conceptual clarity and an adequate procedural framework to respond effectively. As a result, courts may either ignore the issue or misinterpret it, allowing harmful family dynamics to become entrenched.

Reform Proposals

The report sets out 59 specific reform proposals, which can be grouped into five strategic pillars. Taken together, these reforms would also reduce the workload of the courts by decreasing procedural fragmentation, shortening case duration, preventing repeated or escalated litigation, and increasing overall judicial productivity through clearer and more standardized procedures.

1. Child-Friendly and Standardized Proceedings

These measures include conducting a comprehensive audit of all procedural stages in child-related civil cases, establishing a single high-quality standard for hearing children, prioritizing such cases within the court system, introducing trauma-informed practices throughout proceedings, and others.

2. Transparency, Openness, and Accountability

Proposed measures include public disclosure of procedural frameworks, methodologies, and quality indicators; improved statistical reporting; and mechanisms that allow meaningful external oversight without compromising judicial independence.

3. Judicial Quality and Competence

The report calls for clearly defined competence requirements for judges handling child-related cases, structured evaluation of judicial performance based on qualitative indicators, and systematic training aligned with international best practices.

4. Governance and Management Reform

Recommendations include modernizing the governance model of the court system, clarifying responsibility for reform implementation, strengthening disciplinary oversight, and aligning Estonia more closely with the administrative models in the Nordic countries.

5. Legislative Amendments

The report proposes targeted amendments to family law and child protection legislation in order to strengthen safeguards against emotional and psychological abuse, clarify parental responsibilities, and ensure that children receive protection equivalent to that provided in comparable European jurisdictions.

Conclusion and Call to Action

The report concludes that meaningful reform cannot be achieved through isolated initiatives or rhetorical commitments. What is required is a coordinated, transparent, and independently led reform program that places the child, not institutional convenience, at the center of civil justice.

Improving procedural quality is not merely a matter of resources. Many of the necessary reforms require primarily political will, institutional openness, and a commitment to evidence-based governance.

Ultimately, the report argues that a justice system dealing with children must be held to the highest standards of care, professionalism, and accountability. The long-term legitimacy of the court system, public trust, and, most importantly, the well-being of children depends on the choices made now.

The choices made in the coming years will determine whether Estonia develops a truly child-centered system of civil justice or continues to rely on fragmented practices that leave children insufficiently protected.

EESSÕNA

Lugupeetud Riigikogu õiguskomisjoni liikmed, justiitsminister, Riigikohtu esimees, õiguskantsler, Riigikontrolli esimees ja ajakirjanikud,

Kohtureform on käimas ja ma sooviksin, et selle reformi keskmes oleks ka laps. Olen pikisilmi oodanud, kuidas muutuvad paremaks lastega seotud tsiviilkohtumenetlused. Ühiskonna ootused lapsi puudutavate tsiviilmenetluste kvaliteedile on olnud pikalt palju kõrgemad, kui kohtusüsteem suudab pakkuda. See õõnestab oluliselt usaldusväärset kohtusüsteemi suhtes.

Käesolev raport teeb arvukalt ettepanekuid lastega seotud tsiviilkohtumenetluse reformimiseks. **Eestil on suur potentsiaal tõsta lastega seotud tsiviilmenetluste kvaliteeti läbi menetluse erinevate osade lapsesõbralikumaks muutmise ja standardiseerimise.** Sellest tõuseb kohtuotsuste kvaliteet ja väheneb kohtute töökoormus, kuigi menetluse osad etapid muutuvad tööjõumahukamaks. Kohustus lähtuda lapse parimast huvist on äärmiselt oluline, ent pelgalt loosungist ei piisa. See kontseptsioon tuleb kohtunike tööstandardite, kontseptuaalsete raamistike, rakendusjuhiste, protseduurireeglite ja dokumenteerimise nõuetega menetlusprotsessi loogikasse sisse kirjutada, tuginedes teaduspõhisusele ja teiste riikide parimatele praktikatele.

Riiki ei saa kunagi lõplikult valmis ehitada. **Eesti on laste eest seisvate institutsioonide välja arendamisel teinud paarikümne aasta jooksul muljetavaldava arengu, kuid tänasel päeval tuleb tunnistada jätkuvalt suure arengulõhe olemasolu.** Visioon ja strateegia selle lõhe sulgemiseks vajavad tugevdamist, konkreetseid sammu välja töötamist.

Eestis on paigaldamata olulised ehitusplokid, mis on fundamentaalse tähtsusega lapse primaarhüvi välja selgitamisel. Vajalik on luua kohtuniku tööd reguleeriv lapsesõbraliku menetluse terviküsteem, mille pidev täiendamine ja parandamine peab olema tööprotsessi osa. Paremini tegemiseks tuleb mõõta seda, kuidas praegu asjad käivad. Menetluse protsessi standardiseerimine loob selleks aluse.

Kohtunike tootlikkuse tõstmiseks tuleb olemasolevad ressursid kõigepealt tõhusamalt toimima panna. Alles seejärel saab kohtusüsteem küsida lisaressursse. Eesti tugevale rahandusdistsipliinile pole omane jagada täiendavaid ressursse *blanco* vekli alusel – enne peab valmima läbimõeldud reformikava. Reformid on pikalt tegemata ja kohtusüsteem toimib mugavustsoonis. Kui süsteem ei muuda end seestpoolt, tuleb seda muuta väljastpoolt.

Mina olen üks statistiline punkt Riigikohtu tabelitest, ent paljude selliste punktide taga on inimeste elu ja saatused. Ma räägin oma kogemuse läbi. Kui süsteemist abi ei saa, otsib inimene seda mujalt.

Minu ümber on tekkinud arvestatav võrgustik inimesi, kes jagavad sama kogemust. Seetõttu saan öelda, et ma räägin rohkem kui enda nimel.

Raport sai alguse perekonnaseaduse § 143 lõikest 2, mis ütleb: „*Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist*”, ja lastekaitseaduse § 24 lõikest 1, mis keelab lapse vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise. Ma julgen öelda, et need seaduseparagrahvid ei toimi praktikas ja abi ei saa kusagilt. **Kohus vaatab lapse vastu toime pandud vägivaldale läbi sõrmede ja sama kehtib lähisuhtevägivalda kohta pereasjade menetlemisel.** See pole üksnes raporti autori kogemus, vaid muster, mis iseloomustab paljude perede kohtulugusid. Tagajärjeks võivad olla katkised või lagunenud peresuhted, mis on üks takk väga keerulisest noorte vaimse tervise kriisi nähtusest, mis on tänasel päeval eriti aktuaalne. Eesti laste eest seisvad institutsioonid jäävad tõsiselt hätta lapse vaimse tervise probleemide tundemärkide ja sellega seonduvate riskide teadvustamisega.

Osa probleemist peitub selles, et laste heaolu eest seisma mõeldud ühiskonna kaitseliinid põruvad üksteise järel. Ametid ja põhiseaduslikud institutsioonid, mis peaksid märkama puudujääke laste eest seisvate institutsioonide töös ja sellest tulenevat ebaõiglust laste suhtes ning andma häiresignaali, vaikivad. Vaikimine ei ole märk sellest, et asjad on korras, vaid märk sellest, et valupunktid ei jõua otsustajate teadvusse. Isegi nende valupunktide sagedane meediasse paiskamine ei vii vajalike muutusteni. See jätab lapsed abita ja kustutab vanemate lootused.

Ma julgen väita, et **pereasjade lahendamiseks kohtusse pöördumine eskaleerib osadel juhtudel konflikti just nimelt kehva menetlus kvaliteedi tõttu.** Kohtunike jaoks on eriti keerulised need olukorrad, kus üks vanem on loonud tugeva liidu lapsega, kes teist vanemat endast eemale lükkab. See oli ka minu loo valus algus.

Eestis on tasakaal paigast - liiga palju sõltub ametniku suvast ja liiga vähe süsteemist. Standardite, raamistike ja juhendite vähene kasutamine Eesti laste eest seisvate institutsioonide töös ei vabasta kohtunikku kohustusest rakendada parimaid olemasolevaid praktikaid lapse heaolu hindamisel. Kohtunike võimekus varieerub, tuues paratamatult kaasa ka kohtuotsuste kvaliteedi varieerumise. Ma ei taha teha liiga kohtunikele, kel on väga tugev pädevus, kuid probleem on süsteemis, mis ei taga ühtlast kvaliteeti. Kohtunikukonna suur põlvkonnavahetus on selle probleemi eriti teravalt esile toonud.

Raporti koostamise käigus kasvas teema ulatus suuremaks ja fookus laienes. Eesti võrdleb end tihti Põhjamaadega. Lapsi puudutavates tsiviilkohtumenetlustes on meil veel väga pikk tee minna, et jõuda nende riikidega võrreldavale tasemele. Just teiste riikidega võrdlus on käesoleva raporti koostamisel põhiline meetod – tuleb õppida parimatest praktikatest ja sellest, mis toimub arengu eesliinil. **Eesti kohtusüsteemil puudub vajalik avatus, et edasi liikumist institutsionaliseerida, suurendada tuleb menetlusahela eri etappides toimuva läbipaistvust, ent tugevdada on vaja ka kohtusüsteemi aruandekohustust ja järelevalvet.** Käesolev raport kasutas meie süsteemi nõrkade kohtade tuvastamiseks Euroopa Nõukogu poolt loodud lapsesõbraliku kohtumenetluse hindamisvahendeid ja poliitikakujunduse rakendusvahendeid. Eesti ei peaks tundma valehäbi

Euroopa institutsioonidelt abi palumisel, nagu seda tegi Sloveenia lapse parima huvi tagamiseks reformiprogrammi loomisel, sest meie enda kompetentsides esinevad süsteemsed lüngad.

Raport teeb kokku 59 ettepanekut, millest ligikaudu kuuendik tulenevad kohtusüsteemi praeguse toimimise vähesest läbipaistvusest. Osa ettepanekuid on esitletud grupeerituna; üksikult võetuna oleks nende koguarv märgatavalt suurem. Kõik ettepanekud ei ole suunatud kohtusüsteemi töö muutmisele, vaid keskenduvad lapsi esindavate institutsioonide süsteemile tervikuna. Reformiettepanekud võib jagada viide gruppi:

1. Lastesõbralik kohtumenetlus;
2. Kohtusüsteemi avatus, läbipaistvus ja aruandekohustus;
3. Kohtusüsteemi juhtimine ja haldusmudeli reform;
4. Kohtunike töö kvaliteediindikaatorid;
5. Seaduse muudatusettepanekud.

Erinevalt klassikalistest raportitest on selles reformikavas ka teatud määral emotsiooni. Palun võtke seda emotsiooni kui tõendit valust ja pettumisest, mis on kogunenud aastate jooksul. See valu on päris. Kui ma eitaksin selles raportis valu, siis ma justkui valetaksin iseendale. Emotsiooni kõrvale jätmine ei muudaks reformiettepanekute sisu ega nimistut.

Reformikava stsenaarium on kirjutatud elunäidendi alusel, kus peategelaseks on laps. Mõnes näidendis ei tule peategelane kunagi lavale. Selles näidendis on peategelane laps, kellele olen selle kirjutise pühendanud. Palun austage minu soovi, et lavaprožektorite valgusvihk ei näitaks kunagi tema suunas ja et ta jääks alaliseks anonüümseks. Just seetõttu soovib raporti autor jääda nimetuks. **Küll aga oleksin tänulik, kui ajakirjandus suunaks valgustusvihi sellele, kuidas toimub kohtutes lapsi puudutavate asjade menetlemine ja millised reformid on plaanis selle töö kaasajastamiseks.**

Käesolev kirjutis sai alguse pamflettidest, kuid seejärel leidsin, et meil on vaja teaduspõhisemat lähenemist, et asjasse puutuvad ametkonnad seda tõsisemalt võtaks. Seetõttu olen ma taotluslikult teaduspõhist kirjastiili kasutanud vaheldumisi pamfletile omase vabama kirjastiiliga. Ma räägin oma kogemusest Eesti kohtusüsteemis aastatel 2021-2024. Loodetavasti saavad raportist abi need vanemad, kel kohtutee on nüüd jalge alla võetud või kes teevad seda tulevikus.

Olen tänulik inimestele, kellega lapse alusetu vanemavaenulikkuse teema on mind kokku viinud, moraalse ja psühholoogilise toe eest selle reformikava ette valmistamisel. Minu kokkupuude õiguslaste ja psühholoogia teemadega on esmakordne. Võtan täieliku vastutuse kõikide vigade eest, mis reformikavas võivad olla sisse jäänud. Vabandan ette, kui olen mõnes pöördumises liiga otsekohene. Raporti põhisisu valmis valdavas osas 2025. aasta lõpuks, mistõttu tugineb kriitika selle ajahetke süsteemile ja toonastele oludele.

Kohtureformi kontekstis ei saa rääkida pelgalt kohtumajade kinnipaneku või lahti hoidmise või rahvakohtunike teemal. Oluline on keskenduda õigusemõistmise kvaliteeti tõstvatele sammudele, sealhulgas kohtunike spetsialiseerumisele. Mul on üks eesmärk: tuua Eesti kohtusüsteemi reformi fookusesse laps ja tagada, et tema parim huvi saaks alati parimal viisil kaitstud.

Sisukord

EXECUTIVE SUMMARY	2
EESSÕNA	5
SISSEJUHATUS.....	13
Kohtuhaamer oskamatu kohtuniku käes on kui ohtlik relv.....	13
Paindlikkus ilma raamistikuta on oht	14
Kohtusüsteemi üldsõnaliste narratiivide aeg on möödas: läbipaistvus ja aruandekohustus peavad suurenema.....	16
Ühiskonna ootused lapsi puudutavate tsiviilvaidluste kvaliteedile palju kõrgemad, kui kohtusüsteem suudab pakkuda	17
Raporti meetod.....	18
Raporti toon ja keelekasutus: vabandus, selgitus ja palve	19
ÜRO Lastefondi laste heaolu indeks – Eesti on Euroopa punane latern	20
Eesti on noorte (alla 30 aastate) suitsiidide poolest silmapaistev ka OECD riikide hulgas	20
Reformiettepanekud kokkuvõtlikult	22
1. Reformiettepanekud detailselt	25
1.1. Laste tsiviilmenetluse etappide laiapõhjaline auditeerimine	25
1.1.1. Auditi lähteülesande visand.....	28
1.2. Kohtumenetluse etapid lapsesõbralikuks ja standardiseerituks	29
1.2.1. Lapse ühe ärakuulamise põhimõtte rakendamine – praegu kehtib see üksnes paberil	29
1.2.2. Lapse ärakuulamise standardi väljatöötamine	33
1.2.3. Lapsega seotud menetluste prioritseerimine kohtusüsteemis	45
1.2.4. Ekspertarvamuste kaasamine tsiviilmenetluses: põhimõtted ja kvaliteedistandardid	47
1.2.5. Lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste kontseptuaalse raamistiku väljatöötamine Eesti jaoks.....	50
1.2.6. Traumakäsitluse standardiseerimise vajadus lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes	57
1.2.7. Valekuriteoteadete tuvastamise raamistiku välja töötamine	63

1.2.8.	Heavenemliku standardi väljatöötamine ja praktikasse juurutamine	71
1.2.9.	Valik kontseptuaalseid raamistikke ja diagnostikainstrumente lastega seotud tsiviilkohtumenetluste jaoks, sh. vanemlusstiilide hindamiseks	76
1.2.10.	Muud laste tsiviilmenetlusega seotud teemad	80
1.3.	Eelnevad reformiettepanekud ei ole vastuolus rahvusvaheliste organisatsioonide poolt Eestile tehtud ettepanekutega	82
1.3.1.	Kohtusüsteemi näol on tegu abivajava institutsiooniga	82
1.3.2.	Raporti ettepanekud on koosõlas ÜRO laste õiguste komitee ettekirjutustega Eestile jt rahvusvaheliste organisatsioonide seisukohtadega	83
1.4.	Laste (tsiviil)menetluse jaoks kohtuniku töö kvaliteedi hindamise süsteemi loomine	85
1.4.1.	Rahvusvahelised kvaliteedistandardid ja nende rakendatavus Eesti kontekstis	86
1.4.2.	Eesti kohus vajab kvaliteetset kvaliteedistandardit laste tsiviilmenetluste jaoks: kokkuvõtte ja üleskutse	88
1.5.	Kohtusüsteemi juhtimiskvaliteedi parandamine	89
1.5.1.	Valesti läinud konvergens – kohtunike palgataseme kiire kasv ei ole asendanud struktuurireforme	89
1.5.2.	Kohtunike töötamine väljaspool kohtusüsteemi ei ole erandlik – kas hobikorras kohtunik või hobikorras õppejõud	91
1.5.3.	Kohtusüsteemi juhtimiskvaliteet	98
1.6.	Kohtusüsteemi avatus, läbipaistvus, aruandekohustus ja haldusmudel	102
1.6.1.	Miks avatus ja läbipaistvus on vältimatud. Põhjamaade mudel: avatus tugevdab sõltumatust, mitte ei nõrgenda	102
1.6.2.	Kohtusüsteem teenib ühiskonda, mitte vastupidi - avalik huvi peab olema kohtusüsteemi arendamises esindatud	102
1.6.3.	Probleemide kaardistus	103
1.6.4.	Eesti tegevus lapsi esindavate institutsioonide ökosüsteemi senisel arendamisel meenutab pigem juhuslikku ekslemist kui tugeval strateegilisel alusel toimuvat sihikindlat tegevust	108
1.6.5.	Ennetusnõukogule juhtroll lapsesõbraliku kohtumenetluse standardite välja töötamisel ja järelevalvetegevus nende täitmisel	109

1.7.	Kohtusüsteemi haldusmudeli kaasajastamine – institutsionaalne ühtlustumine Põhjamaadega.....	112
1.7.1.	Kas kohtunike distsiplinaarjärelevalvet tuleb tõhustada – kes valvab valvureid?	112
1.7.2.	Kohtunike distsiplinaarjärelevalve mudeli analüüs on vajalik.....	113
1.8.	Ettepanekud kohtu töö parandamiseks digilahenduste kasutusele võtmise kaudu	114
2.	Elevant Eesti kohtusaalis – lapse emotsionaalne ja psühholoogiline väärkohtlemine	118
2.1.	Milline on olnud senine debatt Eestis?.....	118
2.1.1.	Justiits- ja Sotsiaalministeerium on nagu kaks tülitsevat vanemat, kes pesuvee asemel viskavad lapse minema	118
2.1.2.	Eesti vastus GREVIO-le avab Pandora laeka. Kohtu seisukohad ei tohiks peituda rahvusvahelise organisatsiooni kodulehe sügavustes	120
2.1.3.	Õiguskantsler väidab ühte, kohtusüsteem vastupidist	123
2.1.4.	Milleks raisata riigi raha uuringutele, kui lähteülesanne kirjutab järelduse ette? 124	
2.1.5.	Milline võiks Eestis ühiskondlik debatt olla?	126
2.2.	Ebakõla: Euroopa Inimõiguste Kohus ja Taani tunnustavad LAVV nähtust, Eesti kohus eitab	128
2.2.1.	Taanis võib lapse alusetu vanemavaenulikkus viia vanemlike õiguste piiramiseni.....	129
2.3.	Lapse alusetu vanemavaenulikkuse teadusharu kujunemisest rahvusvahelises teaduskirjanduses	130
2.3.1.	Mõiste <i>lapse võõrandamise sündroom</i> : sõna varjutas nähtuse.....	131
2.3.2.	Miks võeti kasutusele termin <i>alienating behaviors (AB)</i>	131
2.3.3.	Ühendkuningriigi uuring: vanemliku võõrandamise käitumised on levinud ja lastele kahjulikud	133
2.3.4.	Lapse võõrandamise hindamise 5-faktori mudel	133
2.3.5.	Maailma tervishoiuorganisatsioon soovitus: lapse võõrandamine haiguste klassifikaatoris 'hooldaja-lapse suhteprobleemi' all.....	136

2.3.6.	Lapse võõrandamise meditsiiniline käsitlus – jäämäe veealune osa, mis Eestis on varju jäänud	136
2.4.	Lapse alusetu vanemavaenulikkuse kontseptsiooni rakendamisest rahvusvahelises praktikas.....	139
2.4.1.	<i>Alienating behaviors</i> kontseptsiooni rakendamine Ühendkuningriigis	140
2.4.2.	Norra näide: 75-leheküljeline juhend olukorraks, kui laps tõrjub vanemat. 141	
2.4.3.	USA <i>Association of Family and Conciliation Courts</i> ja <i>National Council of Juvenile and Family Court Judges</i> seisukohad lapse võõrandamise küsimuses	142
2.4.4.	Lapse võõrandamise käsitlus <i>American Bar Association</i> 'i poolt välja antud praktikutele mõeldud käsiraamatus	142
2.4.5.	Ameerika Ühendriikide Psühholoogide Assotsiatsiooni ametlik poliitikadokument kutsub üles lapse võõrandamisele rõhku pöörama lastega seotud kohtuvaidlustes.....	143
2.5.	Eestis puudub arusaam, juhend ja keegi ei vastuta	144
2.5.1.	Eesti vandeadvokaadi koolitus versus (Malta) magistriprogramm lapse võõrandamise teemal	145
2.5.2.	Kohtuniku asjatundmatuse kõrge hind: lõhutud lapse lähedussuhe vanemaga.....	145
2.5.3.	Koputus kohtu südametunnistusele: lapse võõrandamine versus Stockholmi sündroom.....	147
2.6.	Juhtumianalüüs: lapsesse süstitud hirmud ja eksiarvamused	148
2.7.	Milliseid samme peaks Eesti astuma?	149
2.7.1.	Võrdsus vanemluses tuleb kujundada ühiskonnainormiks, mida toetavad riigi institutsioonid ja strateegiad igal tasandil.....	149
2.7.2.	Seadused vajavad muutmist: Eesti perekonnaseadus (PKS) pakub lapsele vähem kaitset kui Saksa tsiviilkoodeks, mis on PKS aluseks	151
2.7.3.	Ettepanek PKS § 143. muutmiseks	154
2.7.4.	Laste parem kaitse tsiviilmenetlustes.....	154
2.7.5.	Ettepanek LKS § 29 muutmiseks	156
2.7.6.	Psühholoogilise vägivalda kriminaliseerimine	157
2.8.	Õhinapõhine õigusemõistmine tuleb asendada süstemaatiliste raamistike ja standardiseeritud juhistega	157

Lõppsõna	161
LISA 1. Lapsi puudutava tsiviilmenetluse etappide laiapõhjalise auditi uurimisküsimused	163
LISA 2. Lapse ärakuulamise protokoll kavand.....	166

SISSEJUHATUS

Eesti lapsi puudutav tsiviilvaidluste süsteem ei vasta enam ammu ühiskonna ootustele ega ka rahvusvahelistele kvaliteedistandarditele. Liiga palju sõltub ametniku tõlgendusest ja liiga vähe selgest metoodikast, süsteemis on vähe läbipaistvust, aruandluskohustus on nõrk, pole võimalust kontrollida menetlusprotsessi ning kohtu poolsetele järeldustele jõudmist.

Tulemuseks on õigusemõistmine, kus liiga palju sõltub juhusest ja ametniku suvast. See võib lapse heaolu parandamise asemel võimendada konflikti ja tekitada lapsele hoopis pikaajalist kahju. Käesolev raport kõrvutab praegust Eesti olukorda parimate rahvusvaheliste praktikatega ja toob välja süsteemi kitsaskohad.

Raporti eesmärk on käivitada aus ja sisuline arutelu selle üle, kuidas parandada lapse õiguste kaitset Eestis, muutes lastega seotud tsiviilmenetlusi järjekindlalt lapsesõbralikumaks. See on eelduseks usaldusväärsema, tõenduspõhisema ja lapsekesksema menetluskultuuri kujunemisele.

Seoses käimasoleva kohtureformiga on vajalik, et Riigikohus avalikustaks reformikava lapsi puudutavate tsiviilvaidluste kvaliteedi tõstmiseks.

Kohtuhaamer oskamatu kohtuniku käes on kui ohtlik relv

See pealkiri võib kõlada emotsionaalsena, kuid autor ei pea seda ilukirjanduslikuks liialduseks. Käesoleva reformikava koostamise sisuline põhjus on süsteemsed puudused lapsi esindavate institutsioonide töös, mis ilmnevad eriti teravalt Eestit teiste riikidega võrreldes. Kvaliteedistandardid pole paigas, puuduvad olulised kontseptuaalsed raamistikud, pole läbipaistvust ja aruandekohustus on nõrk. **Selle tulemusel võib üks kohtuhaamer rohkem lõhkuda, kui sada meistrit oskavad parandada.**

Eestis valitseb lapsi puudutavates tsiviilvaidlustes justkui metsik lääs – reeglid on ähmased ja sellest tulenevalt on kohtuotsused ettearvamatud. Sellises keskkonnas reageerib süsteem menetlusosaliste emotsioonile, sõnakusele ja strateegiliste narratiivide loomisele, tõmmates tähelepanu vähemaks süstemaatiliselt kogutud ja analüüsitud faktidelt. Otsus sõltub kohtuniku poolt napi või korraliku struktuurita info tõlgendusest. See mänguväli loob viljaka pinnase manipulatsioonile ning valekuriteoteadete tegemisele. Nii võib lapse parima huvi kontseptsiooni tahta peita ükskõik mida.

Konfliktide lahendamise asemel süvendab süsteem vanemate vahelist vastasseisu ja põhjustab kroonilist vaenulikkust, pannes vanemad ükskõik millise hinna eest lapse nimel võitlema. Lapse ümber ei keerle õlitatud süsteem, selle asemel jääb laps süsteemi hammasrataste vahele. Õigussüsteemi toimimise asemel algab ellujäämismäng. Vanemad kaebavad kohtuotsuseid aina edasi ja algatavad uusi kohtuasju, koormates süsteemi üle. Probleemide algallikast mööda vaatavad kohtuotsused ei too tülidele lõppu. Tülid jõuavad kohtusaalist kooli, huvialaringi, arsti kabinetti jne. Lapsed ei saa kasvada stabiilses keskkonnas.

See viitab kas õigusraamistiku või praktika süsteemsetele puudujääkidele. Kui kohtunikud usuvad, et määrusele alla kirjutamisega saab nende töö korralikult ja ammendavalt tehtud, siis tegelikult on see ekslik. Kui lahuselaval vanemal tuleb tihti võidelda lapse elus osalema jäämise eest ja seejärel võidelda kohtus teise vanema vastu, siis lõpuks tuleb ette võtta võitlus süsteemi vastu. See on nagu Sisyphose töö.

Olemuslikult on paljud laste hooldusõiguse jms seotud vaidlused kohtus sellised, kus üks pool üritab tõestada, et teine pool on sobimatu vanem. Selle ülesehituse miinuseks on asjaolu, et vanemal puuduvad stiimulid iseenda puuduseid süsteemile nähtavaks teha¹. Süsteem peab need stiimulid looma. Selles olukorras aitavad kohtusaalis aset leidva arutelu ja otsuste kvaliteeti tõsta standardid. Selle suuna on valinud paljud riigid, kus lapse heaolu on menetluskultuuri keskne põhimõte, ning just standardid on olnud nende kvaliteeditõusu üks olulisemaid tööriistu.

Toon näite. Kui üks vanem loob kohtule narratiivi teise vanema oskuste puudumisest läbi üksikjuhtumite, siis aitab olukorda suuremat selgust tuua vanemlike oskuste hindamise raamistik, mis võimaldab kohtul luua struktuurse ettekujutuse vanemlikest oskustest.

Lastega seotud kohtuotsustel on enamasti dihhotoomne iseloom, kus üks võidab ja teine kaotab. See toob kaasa riski, et konflikt mitte ainult ei pikene, vaid hoopis intensiivistub².

Põhjamaades on ühine vanemlus kujundatud pereõiguse keskseks põhimõtteks, toetades mõlema vanema aktiivset osalemist lapse kasvatamises, tasakaalustades ema ja isa rolle, soodustades töö- ja pereelu jagamist ning tagades lapse õiguse püsivatele suhetele mõlema vanemaga. Sellest tuleneb selge ühiskondlik norm, kuidas lapse kasvatamine jätkub ka pärast vanemate lahkuminekut. Sama eesmärki toetab institutsioonide ennetav töö, mis hoiab vanemaid kohtuvaidlustest eemal ning soodustab kokkuleppeid ühise vanemluse ja jagatud hooldusõiguse teostamiseks. Eesti pereõigus ja institutsionaalne praktika peaksid liikuma samas suunas, et tagada lastele võrreldav kaitse ja stabiilsus.

Paindlikkus ilma raamistikuta on oht

ÜRO Lapse Õiguste komitee 2013. aasta dokument (*General Comment No. 14 (CRC/C/GC/14)*)³ rõhutab, et lapse prima huvi kontseptsioon on küll paindlik, kuid **paindlikkus võib praktikas jätta ruumi vanemate manipulatsioonile**, eriti just hooldusõiguse vaidlustes, kus vanem esitab oma huve lapse huvidena. ÜRO dokument tõstab esile, et **paindlikkust võivad ära kasutada ka ametnikud, kes ei pinguta piisavalt lapse parimate huvide hindamisel.**

“The flexibility of the concept of the child’s best interests allows it to be responsive to the situation of individual children and to evolve knowledge about child development. However, it may also leave room for manipulation; the concept of the child’s best interests has been abused by Governments

¹ [Children in Custody Disputes: Matching Legal Proceedings to Problems | SpringerLink](#) vt lk. 193

² [Children in Custody Disputes: Matching Legal Proceedings to Problems | SpringerLink](#) vt lk. 193

³ [General comment no. 14 \(2013\) on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration \(art. 3, para. 1\)](#)

*and other State authorities to justify racist policies, for example; **by parents to defend their own interests in custody disputes; by professionals who could not be bothered, and who dismiss the assessment of the child's best interests as irrelevant or unimportant.***”

Eeltoodu tähendab, et pelgalt lapse parima huvi seadusesse kirjutamisest ei piisa. Rahvusvahelise praktika põhjal eeldab tõhus rakendamine alati selget metoodilist alust, kvaliteedistandardeid, koolitusi, hilisemat auditeerimist võimaldavat dokumenteerimiskohustust, järelevalvemehhanismi olemasolu jne, mis tagavad kogumis lapse parima huvi tõhusa elluviimise. See ongi käesoleva raporti fookuses.

Oluline sõnum poliitikakujundajatele ja kohtusüsteemile on, et **lapse parima huvi kontseptsiooni ellu viimist tuleb hinnata teatava regulaarsusega, et süsteemi nõrgad kohad tuvastada ja kõrvaldada.** Kas ja millal seda Eestis üldse hinnatud on?

ÜRO näeb ette, et lapse parima huvi elluviimisele tuleb läheneda kaheastmeliselt. Kõigepealt tuleb vaadata hindamisprotsessi, kus põhirõhk on parima huvi sisulisel uurimisel, faktide kogumisel ja nende läbi töötamisel. Seejärel tuleb vaadata lapse parima huvi kindlaks määramise formaalset poolt, kus rõhuasetus on protseduurilistel garantiidel ja hindamise protsessi erinevatel osadel.

Hindamise protsessi jaoks on vajalik, et otsuse tegemiseks on kõik lapse parima huvi elemendid olemas, mille hulgast oleks võimalik leida tasakaal vastavalt üksikjuhtumile. Seevastu parima huvi kindlaks määramine eeldab formaalsete otsustusprotsesside olemasolu koos rangete protseduuriliste kaitsemeetmetega. Kohtul lasub kohustus kaaluda kõiki realistlikke lahendusi ja hinnata iga variandi mõju lapsele pikaajaliselt.

Millised on lapse parima huvi elemendid Eestis, mis saavad igas lapse heaolu hindavas raportis alati käsitletud? ÜRO soovitab:

“The Committee considers it useful to draw up a non-exhaustive and non-hierarchical list of elements that could be included in a best-interests assessment by any decision-maker having to determine a child's best interests.”

Kui puudub tugev protseduuriline ja metodoloogiline karkass, siis lapse parima huvi kontseptsioon ei toimi ladusalt. Standardiseerimata menetluses on raskem tagada, et kohtuniku otsused ei oleks mõjutatud tema isiklikest eelistustest, väärtustest, tõekspidamistest ja ideoloogiatest. Kergesti võib juhtuda, et kohtunik võtab ühe või teise vanema poole ja sel juhul jäävad lapse huvid tihti tahaplaanile.

Raport tunneb huvi, kuidas on Eesti kohtusüsteemis menetlusprotsessi erinevad etapid ära formaliseeritud, millised kaitsemeetmed on laste parima huvi välja selgitamiseks paigas, millist infokorjet see eeldab, millised nõuded on seatud info kvaliteedile, kuidas infot analüüsitakse jne. Raporti autori ühes kohtumenetluses „tuvastas“ lastele riigi poolt määratud esindaja mitte kunagi aset leidnud üksikolukorra, mille põhjal ta tegi põhjapanevaid järeldusi autori vanemlike oskuste kohta ja see nii-öelda libafakt hakkas oma elu elama. Pöördumisest Advokatuuri poole polnud mingit kasu. Sellised näited ei ole kaugeltki raporti autori juhtumi eripära.

Eeltoodu võib kokku võtta nii, et Eestis toetub lapse heaolu kaitsmine tsiviilvaidlustes liiga palju juhusele. **Praegu on tasakaal paigast ära, sest liiga palju sõltub konkreetsest inimesest (kohtunikust) ja liiga vähe süsteemist.** Raport sisaldab arvukalt ettepanekuid, kuidas lihvida süsteemi täiuslikumaks. Lapse parima huvi printsiip on lapse õigus ja seda ei saa jätta juhuse hooleks.

Kohtusüsteemi üldsõnaliste narratiivide aeg on möödas: läbipaistvus ja aruandekohustus peavad suurenema

Ajakirjandusest võib ikka ja jälle lugeda, kuidas kohus lähtub lapse parimast huvist. Nii rääkis hiljuti kohtunik lapse parima huvi rakendamisest⁴. Autor kinnitab, et tema võrgustikus on nii mõnegi menetlusosalise jaoks „kohus“ ja „lapse parim huvi“ kujunenud oksüümoroniiks.

Fraas „kohus lähtub alati lapse parimast huvist“ on justkui kummist mõisteväli. Selle miinimumservas võib ametnik tegutseda sisuliselt piiranguteta oma äranägemise järgi, samas kui maksimumservas on rikkalik, rahvusvaheliselt tunnustatud ja teaduspõhiste meetoditega sisustatud kontseptsioon. Viimane toetub selgele metodoloogiale, kvaliteedistandardile, läbipaistvusele, aruandekohustusele. Eesti praktika jääb sellest tasemest kahjuks kaugemale.

Kohtunikud kasutavad Eestis lapse parima huvi kontseptsiooni justkui semantilise kilbina, mille taha saab peituda igasuguse kriitika eest ja vältida sisuliste vastuste andmist. Eesti vajab arutelu, kus paljasõnalise lapse parima huvi deklareerimise asemel avavad ametnikud selle põhimõtte sisulisi kihte, et tekiks parem arusaam, kuidas seda printsiipi tegelikult rakendatakse ja kui kaugel on Eesti eesliinil olevatest riikidest. Lapse parim huvi ei tohi jääda deklaratiivseks loosungiks, vaid on vaja oluliselt suuremat läbipaistvust.

Kohus on avaliku võimu kandja, mitte autonoomne ametnike vennaskond, kes infomüüri taha peitudes ise otsustab, kui palju läbipaistvust nad ühiskonnale võimaldavad. See ei ole avatud ühiskonna põhimõttega kooskõlas, kui avalikkus saab kohtusüsteemi toimimise kohta nappe teadmisi kas juhtumipõhiselt või, nagu juhtub meil suuremalt jaolt, meediasse paiskunud skandaalide kaudu, sest süsteem ei selgita ise oma põhimõtteid ega astu avalikkusega dialoogi.

Eesti peab liikuma Põhjamaades tavaks saanud põhimõtte suunas, kus kohtusüsteemi sõltumatus toimib käsikäes läbipaistvuse ja aruandekohustusega. Eesti kohtusüsteemile on praegu omane „keegi ei tohi meie asjadesse sekkuda“ mudel. **Riigil on kohustus tagada, et kohtusüsteem toimiks viisil, mis kaitseb laste õigusi ega peida vastutust läbipaistmatuse taha.**

⁴ ["Pealtnägija": kuidas tõendada lähisuhtevägivalda? | Jupiter | ERR](#)

Ühiskonna ootused lapsi puudutavate tsiviilvaidluste kvaliteedile palju kõrgemad, kui kohtusüsteem suudab pakkuda

Eesti ühiskonna ootused lastega seotud tsiviilasjade kvaliteedile on oluliselt kõrgemad, kui kohtusüsteem suudab hetkel pakkuda. Sügav lõhe ootuste ja tegelikkuse vahel tekitab mitte ainult pettumust, vaid taastoodab usalduskriisi kohtusüsteemi vastu.

Ühiskond ootab kohtusüsteemilt laste tsiviilasjades professionaalset teenust, mis vastab kaasaja praktikatele ning tugineb teadmiste eesliinile. Selle asemel ei saa leppida õigusemõistmise laadse teenusega (nagu on mahl ja mahlalaadne toode).

Kui kvaliteedistandardeid pole, siis kuidas olla kindel, et kohtusse pöörduja ei satu kohtusaali asemel tammsaareaegsesse külakõrtsi, mis lahkas kogukonna koondajana külaasju ja toimis enne päris kohtusse pöördumist „kohtusaalina“, kus autoriteetsel kõrtsmikul võis olla oluline roll tülidele kompromisside leidmisel.

Mõtlemine viimase paari aasta jooksul meedias avaldatud arvamuskirjelduste, kogemuslugude ja seisukohtadele, kus kohtusüsteemile heidetakse ette põrumist laste huvide kaitsmisel. **Inimeste pahameel kohtute töö suhtes ulatub märksa sügavamale kui pelgalt rahulolematuse ebasoodsa lahendi tõttu. Inimeste rahulolematuse taga on sageli tunnetus, et õigusemõistmine tervikuna ei toimi ootuspäraselt.** Süsteem ei kaitse alati nõrgemaid ega taga õiglust seal, kus seda enim vajatakse. See teeb inimestele hingevalu. Kohtuhaamer ei tohiks olla laste elude ja tervisega ruletti mängiv relv.

Kohtusüsteem üritab sageli argumendiga, et välja ütleja on rahulolematu ebasoodsa lahendiga, kõigkõimalikku kriitikat kohtusüsteemi toimimise suunal surmata. Selline fookuse kõrvaesuunamine sisulisest arutelust, kuidas kohtusüsteemi sees asjad toimivad, ei kahjusta üksnes õigusemõistmise mainet, vaid jätab kaitseta just lapsed, kelle huvid peaksid tegelikult olema esikohal.

Murettekitav on fakt, et kohtu arengukavas pole ühtegi punkti, mis viitaks lastega seotud kohtuasjade kvaliteedi parandamisele. See näitab, et need väljakutsed pole süsteemse tähelepanu all. Kohtureformi arutelu on olnud suuresti kvantiteedipõhine, tuginedes statistikaülevaadetele. Kui põhiohk läheb kohtumajade sulgemise vaidlustele või rahvakohtunike institutsiooni teemale, kuid lastega seotud menetluste kvaliteeti ei mainita kordagi, on sõnum kohtusüsteemi prioriteetidest ühemõtteliselt selge.

Kui kohtuotsus mõjutab lapse kogu elukäiku, kas siis piisab menetluskiirusest ja teistest formaalsetest näitajatest? **Raport küsib veelkord, kuidas kavandatav kohtureform parandab laste tsiviilvaidluste menetlusloogikat.** Lapsesõbralik õigusemõistmine on olulisel kohal EL lapse õiguste strateegias⁵, kuid Eestis on see suuresti lahti mõtestamata.

⁵ [EUR-Lex - 52021DC0142 - EN - EUR-Lex](#)

Autor julgeb oma kogemuse põhjal öelda, et Eesti kohtusüsteemi poole lapse teemaga pöördumine tagab, et vähemalt paariks aastaks on elu sisustatud „Tujurikkuja“ tüüpi sketšidega, kus oled ise peaosatäitjaks. Ainult selle erinevusega, et need pole sketšid, vaid päris elu. See tähendab aastatepikkust alalist stressi. See pole üksnes autori pere kogemus, vaid korduv muster, mis kajab vastu kümnetes lugudes. **Kui inimesel jätkub julgust ametnikule vastu vaielda ja selgitusi nõuda, siis tõlgendatakse seda soovina koostööd mitte teha.**

Kui puudub kohtuniku töö kvaliteedi hindamise süsteem või see on nõrk, siis kas oleme üldse valmis kvaliteedi üle diskuteerima? Kohtusüsteemi töö kvaliteeti tuleks mõõta tähenduslikult, mitte pelgalt menetlusstatistikaga. Vahest peaksime vaatama sisse, kas otsused on olnud põhjendatud, inimsõbralikud, lapsekesksed. Kas olete kuulnud näiteks selliseid uudiseid:

1. Käesoleval aastal vähenes kohtumenetluse käigus vaimse trauma saanud laste arv võrreldes mullusega 25%,
2. Eesti kohtusüsteemi ajaloos esmakordset ei kogenud sel aastal ükski laps kohtumenetluse käigus füüsilist vägivalda,
3. Täitsime ennetähtaegselt oma eesmärgi ja kõik menetluse käigus trauma saanud lapsed suunati teraapiasse,
4. 2026. aastal dokumenteeriti lapse ärakuulamine 75% juhtudel kvalitatiivselt uue lapse ärakuulamise protokoll järgi, mille võtsime kasutusele 2025. aasta lõpus,
5. Seadsime endale uue mõõdiku „Väärkoheldud laps jõuab menetluse käigus kiiresti turvalisse elukeskkonda“. Jälgime selle põhimõtte rakendamist kõigis menetlustes, kus on lapse väärkohtlemise kahtlus.

Käesoleva raporti ajendiks saanud juhtum on kohtusüsteemi jaoks üks ilma näo ja nimeta statistiline punkt. Ent see täpp kätkeb endas kogu minu ja minu laste elu ning tulevikku. Ma ei saa vaikida, kui keegi minu ja minu laste elu mõjutavaid otsuseid lohakalt ja ebaprofessionaalselt teeb. Paljud punktid Riigikohtu esimehe esitluste statistikajoonistel pole menetlused, vaid nende taga on inimeste elud ja saatused. Inimkeskne kohtusüsteem, mida kohtute arengukava eesmärgistab, annab statistikale inimese näo. Statistika ei tohi varjutada inimest.

Raporti meetod

Raportis toodud reformiettepanekud tuginevad isikliku kogemuse, rahvusvaheliste standardite ja teaduspõhiste praktikate ühendamisele. Autor lähtub tema enda menetluskäigu jooksul esile kerkinud puudustest ning võrdleb neid olukordi sellega, kuidas sarnaseid probleeme lahendatakse riikides, kus lapse õiguste kaitse on kõrgelt arenenud.

Autor on teadlik, et kriitika kohtusüsteemi suhtes nõuab põhjalikkust ja vastutustunnet. Seetõttu on raportis püütud vältida pealiskaudsust, mis on praeguse kohtusüsteemi ebaühtlase toimimise üheks suurimaks probleemiks, ja teemadele on lähenetud võimalikult süsteemselt. Kaasatud on arvukalt rahvusvaheliste organisatsioonide dokumente, sh poliitikakujunduse kohta, erialast teaduskirjandust ja praktikaid üle kogu maailma, et tuua esile, mida tähendab tõendus põhine ja kvaliteedistandarditele vastav lähenemine lapse parima huvi hindamisel.

Raporti sisu ülesehitus põhineb neljal sambal:

1. Lapsevanema vaade;
2. Kogemuslik info ehk juhtumipõhine vaade, mis paljastab süsteemi tegelikke nõrku kohti;
3. Rahvusvahelised normid ja teadustöö ehk raamistik, mis näitab, milline peaks olema kvaliteetne ja turvaline menetlusprotsess;
4. Võrdluspraktika ehk realistlik pilt sellest, kui kaugel on Eesti eesliiniriikidest.

Eeltoodud sambaid on aidanud ühtseks tervikuks siduda autori varasem töökogemus, mis on võimaldanud tal näha riigi institutsionaalseid reforme nii Eestis kui ka väljaspool.

Selle loo peaosatäitjaks on laps, aga tema ei astu kordagi lavale. Ta jääb varju, et olla paremini kaitstud, ent ta on kogu aeg tähelepanu keskmes. Konkreetne asjatundmatu ja ükskõikse suhtumisega ringkonna kohtunik ei täida selles loos isegi kõrvalosa; seetõttu nimetatakse teda edaspidi lihtsalt nooreks ringkonna kohtunikuks. See kohtunik otsustas laste tahtevabaduse üle isikliku mulje põhjal, lahendas samal ajal 75 muud kohtuasja eelisjärjekorras ning jättis autori juhtumi enam kui kaheks aastaks riiulile, ilma et oleks teinud ühtegi ajamahukat menelustoimingut.

Autoril on nüüdseks mitu kohtuprotsessi seljataga: ühe lahend ütleb üht, teise oma identsete tõendite pinnalt risti vastupidist. Sellise olukorraga pole midagi peale hakata, aga just nii juhtub ühtsete standardite puudumisel.

Sellegipoolest ei ole fookus mitte kohtunikul kui isikul, vaid kohtuniku kui institutsiooni tegevusel, menetluse loogikal ja otsusteni viinud protsessil. Autor ei soovi, et reformipakett kannaks konkreetse ringkonna kohtuniku nime.

Autori eesmärk ei ole ka mineviku üle kurta, vaid teha nähtavaks need struktuursed torked, mis korduvad paljude perede kohtulugudes. Ta lähtub põhimõttest, et süsteemi saab parandada ainult siis, kui probleeme kirjeldatakse piisava detailsusega ning toetatakse kontrollitavale faktoloogiale.

Sellest tulenevalt on raportis toodud ettepanekud mitte abstraktsed loosungid, vaid konkreetsetest kogemustest ja rahvusvahelisest tõenduspõhisest praktikast tuletatud lahendused.

Raporti toon ja keelekasutus: vabandus, selgitus ja palve

Autor palub andeks, kui raporti toon kõlab etteheitvalt või emotsionaalselt. Võtke seda nii, et emotsioon võib mõnikord olla ka tõend. Selle kirjutamata jätmise tähendaks valu eitamist. Aastatepikkused kohtulahingud laste üle muudavad inimest paratamatult. Vanemlik ressurss ei ole lõputu ja kui ametkonnad seda tühistavad, tekib valu, mida on raske sõnadesse panna.

Kohtu arengukava rõhutab, et kohtusüsteem peab muutuma inimkeskseks. See saab olema üks keerukamaid muutusi, mis õigusemõistmise ees seisab. Liiga paljud inimesed lahkuvad kohtusüsteemist õigusemõistmisest tekkinud traumadega, mis vajavad professionaalset abi.

Vanem, kes on sunnitud taluma olukorda, kus ta on oma lapse elust eemale tõrjutud, seisab silmitsi loodusliku instinkti mahasurumisega. See on väga valus. **Ka lapsed kogevad menetluste käigus sageli traumasid.** Me ei tea kunagi ette, milline elusündmus tulevikus aktiveerib menetluse käigus saadud trauma, põhjustades käitumist, mis ei ole ratsionaalne või võib olla lapsele kahjulik.

Raportis on püütud tasakaalustada emotsionaalsust metodoloogilise ja faktipõhise lähenemisega, tuginedes rahvusvaheliselt tunnustatud allikatele ja teadusartiklitele. Autor ei soovi, et tema toon võrdsustataks isikliku või konkreetse ringkonnakohtuniku isiku kriitikaga, viies seeläbi fookuse süsteemi probleemidelt eemale. Süsteemi puudujääke on selgitatud läbi isikliku kogemuse, liikudes teadlikult neutraalse ja ametliku keele ning emotsionaalse kogemuse piiril. Autor palub lugeja mõistmist, kui ta sel piiril vahepeal komistab.

Raport nõuab kohtunikonnalt sisulist tagasisidet käesolevale reformikavale, mitte narratiivide stiilis selgitusi, mis väldivad võimalike eksimuste uurimist või vähendavad süsteemi vastutust ja viitavad raporti autori isiklikule pettumusele. Autor ei taha, et seda teksti loetaks kui emotsioonitulvaga laetud kaebust. Emotsioon ei ole nõrkus, vaid osa kogemusest, mis vajab koos faktidega tõsiseltvõetavust.

Raportis on esitatud hulgaliselt faktilisi väiteid ja küsimusi, mis vajavad kontrollitavatele andmetele tuginevaid vastuseid. Tõenäoliselt oleks osadele küsimustele kõige pädevam vastuse andja Riigikontroll, mitte kohtusüsteem ise. Üks väide on väljaspool igasugust kahtlust – kohtusüsteemi aruandekohustus ja läbipaistvus lapsi puudutavates tsiviilvaidlustes peab märkimisväärselt suurenema.

ÜRO Lastefondi laste heaolu indeks – Eesti on Euroopa punane latern

Eestis uhkustatakse indeksitega, mis räägivad meie riigi eduloost. Palju vähem räägitakse Eesti läbikukkumist näitavatest indeksitest. Üks sellistest on ÜRO Lastefondi (UNICEF) lapse heaolu indeks. 2025. aasta seisuga on Eesti selles 36 riigi rahvusvahelises võrdluses 30. riik⁶, olles kõige viimane Euroopa riik. Meiega samas paadis on Costa Rica, Türgi, Mehhiko, Tšiili, Kolumbia, Uus Meremaa. Indeksi kõigi kolme komponendi lõikes on Eesti riikide viimases kolmandikus, aga kõige suurem probleem on noorte suitsiidimäär.

Eesti on noorte (alla 30 aastate) suitsiidide poolest silmapaistev ka OECD riikide hulgas⁷

Noorte suitsiidid on äärmiselt valus ja keerukas sotsiaalne teema, milles on oma roll mängida ka viltuläinud inimsuhetel. **Noorel inimesel on raskel ajal oluline tunda vanemate toetust, lõigates kasu looduse poolt antud lapse ja vanema suhtest. See suhe peab olema toimiv.** Lähedaste tugi on oluline kõigile, nii lastele kui täiskasvanutele. Autori võrgustikus on palju vanemaid, keda

⁶ [UNICEF-Innocenti-Report-Card-19-Child-Wellbeing-Unpredictable-World-2025.pdf](#)

⁷ [Society at a Glance 2024 \(EN\)](#) Vt. lk. 100.

ametkonnad pole toetanud lapse ja vanema suhte säilimisel, kui teine vanem on seda lõhkunud. Meie õigussüsteem on kaugel taastava õiguse teenuste pakkumisest.

Autor ise koges, et kohtusüsteemist polnud mingit abi, kui tema ja laste suhe oli hädaohus. Vastupidi, ringkonnakohtunik aitas suhte lõhkumisele kaudselt ehk mitte midagi tegemisega kaasa. Autor paneb kohtunikele südamele, et nende tegevus mõjutab paljude inimeste elusid. Seadus annab kohtunikule palju võimu, aga seda tuleb osata ka targalt kasutada.

Reformiettepanekud kokkuvõtlikult

Käesolev peatükk koondab kokku reformiettepanekud, mida raportis käsitletakse põhjalikumalt ja mis moodustavad tervikliku aluse lastega seotud tsiviilmenetluste uuendamiseks. Autor lähtub arusaamast, et reformikava peab olema elav dokument, mis tugineb täpsele ja sõltumatule olukorra kaardistusele. Eesti kohtusüsteemi praegune vähene läbipaistvus lastega seotud menetluste osas ei võimalda välisel vaatelejal kõiki kitsaskohti piisava detailsusega hinnata. Seetõttu võivad mõned ettepanekud – näiteks ettepanek nr 59 koostada terviklik reformiprogramm – esmapilgul näida üldsõnalised. Raport on siiski tuvastanud valdkonnad, kus probleemid on süsteemsed ja korduvad, ning rõhutab, et lõplikud reformilahendused sõltuvad kohtu töökorralduse täpsest ja sõltumatust kaardistamisest.

1. Viia läbi lapse tsiviilmenetluse ahela kõigi etappide sõltumatu ja terviklik audit.
2. Koostada lapse ärakuulamise praktika sõltumatu uuring perioodi 2016–2025 kohta.
3. Luua kaasajale vastav lapse ärakuulamise standard ja selle ellu rakendamise kava.
4. Kehtestada kohtunike pädevusnõuded lapse ärakuulamisel.
5. Avalikustada kohaldatud kaitsemeetmed, mis tagavad lapse õiguse avaldada oma vaba ja sõltumatut arvamust.
6. Ühtlustada lapse ärakuulamise põhimõtted kõikides lapse heaolu hindamise juhendites.
7. Suurendada kohtunike distsiplinaar- ja järelevalvemehhanismide läbipaistvust.
8. Luua e-toimikusse kasutajasõbralik rakendus kohtuniku suhtes distsiplinaarmenetluse algatamiseks (sama lahendus peaks olema kasutatav ka lapse riigipoolse esindaja suhtes).
9. Avalikustada kõik kohtusüsteemis seni kasutusel olnud lapse ärakuulamise protokollid.
10. Avalikustada iga kohtumaja lapsesõbralike ärakuulamisruumide fotod.
11. Luua statistikamoodul lapsesõbraliku menetluse mõõtmiseks.
12. Tagada EU Justice Scoreboardi Eesti andmete läbipaistvus ja kooskõla tegeliku praktikaga.
13. Anda lastega seotud tsiviilkohtumenetlustele kõrgeim prioriteetsus ja seada maksimaalne menetlusaeg.
14. Luua ekspertide kaasamise raamistik laste tsiviilvaidlustes.
15. Luua lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste ühtne ja tõenduspõhine raamistik.
16. Avalikustada raamistik, mida kohus kasutab praegu olukorras, kus laps vanemat tõrjub.
17. Avalikustada plaan, kuidas kohus kavatseb kiirendada elatisevaidluseid.
18. Standardiseerida traumateadlikkus lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes.
19. Luua valekuriteadete tuvastamist toetav raamistik.
20. Luua tehisintellektil põhinev kohtuniku abisüsteem valekuriteadete tuvastamiseks.
21. Avalikustada kohtusüsteemi poolt praegu kasutatav lähisuhtevägivalla hindamise meetodika ja viia läbi uuring selle tõhususe hindamiseks.
22. Rakendada heavenemlik standard kohtumenetlustes.
23. Võtta kasutusele laialt levinud standardiseeritud hindamisraamistikud lapsega seotud tsiviilvaidluses esinevate tüüpolekordade lahendamiseks.
24. Avalikustada kõik kohtusüsteemis käesoleva ajani kasutusel olnud lapse heaolu erinevate aspektide hindamisvahendid.
25. Tõsta lastega seotud tsiviilmenetluste kvaliteeti selgete ja ühtsete menetlusstandarditega.
26. Luua laste tsiviilmenetluste jaoks kohtuniku töö kvaliteedi hindamise süsteem.

27. Analüüsida kohtunike palgamudelit ja viia see ühiskonna üldise sissetulekutasemega kooskõlla.
28. Algatada kohtusüsteemi järelevalve seoses kohtunike kõrvalametitega sõltumatu institutsiooni (näiteks Riigikontroll) poolt.
29. Luua avalik kohtunike kõrvalametite ja huvide konflikti register.
30. Töötada välja raamistik kohtunike kõrvalametite reguleerimiseks.
31. Avalikustada kohtusüsteemi kaitsemeetmete plaan õigusemõistmise kvaliteedi tagamiseks seoses kohtunike põlvkonnavahtusega.
32. Koostada kohtusüsteemi juhtimiskvaliteedi sõltumatu audit.
33. Suurendada kohtusüsteemi avatust ja läbipaistvust Põhjamaade jt mudelite eeskujul.
34. Tagada avaliku huvi süsteemne esindatus ja süsteemne teadussiire kohtusüsteemi arendamises.
35. Suurendada läbipaistvust lastega seotud tsiviilmenetluste standardite ja metoodikate osas.
36. Tugevdada kohtusüsteemi aruandekohustust ja regulaarset tagasisidemehhanismi.
37. Arendada välja Eesti tingimustele kohandatud lapse heaolu raamistike ja juhendite terviksüsteem.
38. Anda ennetusnõukogule lapsesõbraliku kohtumenetluse standardite väljatöötamise juhtroll.
39. Alternatiivina luua kohtute haldamise nõukoja juurde sõltumatu nõuandekogu.
40. Kujundada välja ökosüsteemi põhine lähenemine laste õiguste kaitsele.
41. Viia läbi sõltumatu analüüs kohtunike distsiplinaarjärelevalve toimimisest ja kitsaskohtadest.
42. Kaasajastada kohtunike distsiplinaarjärelevalve mudel vastavusse Põhjamaade sõltumatute lahendustega.
43. Võtta kasutusele digilahendused kohtusüsteemi tõhustamiseks.
44. Avalikustada kohtunike ümarlaua arutelud ja otsused lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemal.
45. Võtta kasutusele 5- faktori mudel lapse alusetu vanemavaenulikkuse tuvastamiseks.
46. Luua suhtepatoloogiate esmase tuvastamise sõelanalüüsi vahend.
47. Töötada välja lahendus, et lapse alusetu vanemavaenulikkuse korral saaks laps kiire ligipääsu taastava õiguse teenustele.
48. Hinnata teadmiste lünki lapse emotsionaalse ja psühholoogilise väärkohtlemise tuvastamisel ning tagajärgedega tegelemisel kogu lapse eest seisvate institutsioonide ökosüsteemis, töötada välja koolitused nende kõrvaldamiseks ja lisada vajalikud elemendid vastavate erialade õppeprogrammidesse.
49. Kujundada võrdne vanemlus ühiskondlikuks normiks.
50. Algatada diskussioon Barnahus sihtgrupi laiendamiseks.
51. Avalikustada kõik kontseptuaalsed raamistikud ja rakendusjuhendid, kuidas kohtusüsteem jõustab PKS § 143 lõike 2 ja LKS § 24 lõike 1 täitmist.
52. Avalikustada kohtu tööpõhimõtted ja neid toetavad raamistikud, kui menetluses esitatakse süüdistus, et üks vanem manipuleerib lapsega.

53. Viia läbi uuring, kuidas kohtusüsteem toimib PKS § 143 lõike 2 ja LKS § 24 lõike 1 rikkumiste korral.
54. Täiendada perekonnaseadust laste kaitseks punktiga, mis jäi Saksamaa seadust üle võttes välja.
55. Täiendada lastekaitseadust, et tagada lapsele täiendavad kaitsemeetmed vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise korral.
56. Algatada uurimine, kas lapse alusetu vanemavaenulikkus kujutab endast põhiseaduse riivet.
57. Kriminaliseerida psühholoogiline vägivald.
58. Viia lõpule õhinapõhise õigusemõistmise ajastu lapsi puudutavates tsiviilvaidlustes.
59. Koostada Sloveenia eeskujul lapse parima huvi kontseptsiooni tõhusamaks elluviimiseks lapsi puudutava tsiviilkohtumenetluste reformiprogramm koos rakenduskavaga, kui käesolevas raportis toodud reformikava ei osutu sobilikuks.

Ligikaudu kuuendik ettepanekutest tuleneb menetlusetappide vähesest läbipaistvusest, kuna avalikkusel napib teadmist, kuidas asjad kohtusüsteemis tegelikult toimivad. Nende ettepanekute täitmise aja- ja ressursikulu on olematu. Vaja on üksnes tahet. Avalikustamise ettepanekute elluviimine ei nõua kuid ega aastaid, vaid on nädalate küsimus.

Reformi elluviimine vajab sõltumatut ja pädevat juhtorganit, mis koordineerib reformi tervikuna, määrab prioriteedid ja ajaraamid, tagab vajalike osapoolte koostöö ning annab regulaarselt avalikkusele aru. Juhtorgan peab olema kohtusüsteemist sõltumatu, et tagada usaldusväärsus ja vältida huvide konflikti.

Reformi on mõistlik jagada strateegilistesse töopakettidesse, et vältida killustumist ja tagada selge vastutus. Iga ettepaneku elluviimise eest peab olema määratud konkreetne vastutaja, et vastutus ei hajuks institutsioonide vahel.

Oluline on luua avalik reformi jälgimise võimalus, mis võimaldab avalikkusel näha, millised ettepanekud on täidetud, millised on töös ja millised viibivad. Kaasata tuleb sõltumatud eksperdid ja kodanikuühiskond, et tagada sisuline kvaliteet ja vältida institutsionaalset kinnikiilumist.

Teiste riikide eeskujul tuleks kasutada pilootprojektide formaati, mis võimaldab uusi lahendusi paiksel testida enne rakendamist kõikjal Eestis. Reformi toetamiseks on vaja koolitus- ja kompetentsusprogramme, mis aitavad kohtunikel, lastekaitsetöötajatel ja teistel spetsialistidel omandada uued standardid ja töövõtted.

Kõige olulisem on tagada reformile poliitiline ja institutsionaalne kaitse, et see ei jääks deklaratiivseks ega katkeks ametnike, juhtide ja valitsuste vahetumisel. Ainult nii saab tagada, et lastega seotud tsiviilmenetlused muutuvad läbipaistvaks, tõenduspõhiseks ja lapsekeskseks ning et reform liigub järjekindlalt õiges suunas.

1. Reformiettepanekud detailsetl

1.1. Laste tsiviilmenetluse etappide laiapõhjaline auditeerimine

Eesti on aastakümnete jooksul teinud märkimisväärseid edusamme laste õiguste edendamisel ja lastega seotud teemade tõstmisel ühiskondlikus ning poliitilises otsustamises olulisemale kohale. Selle tulemusel on paranenud teadlikkus laste heaolust ja õigustest. Olulise suuna andis sellele arengule Eesti ühinemine ÜRO lapse õiguste konventsiooniga. Senine töö on tunnustust väärt.

ÜRO lapse õiguste konventsioon seab keskele kohale lapse parima huvi põhimõtte, mis on kujunenud läbivaks aluseks kõigi lapsi puudutavate institutsioonide tegevuses. Tegemist ei ole siiski staatilise kontseptsiooniga. Selle rakendamine areneb ajas ning eeldab pidevat kohanemist ja parimate praktikate süstemaatilist täiustamist. Oluline on see, kuidas Eesti edasi liigub.

Paraku on eriti piiratud teave selle kohta, kuidas lapse parima huvi põhimõtet tsiviilmenetluste eri etappides tegelikult rakendatakse ning milline on selle põhimõtte rakendamise terviksüsteem Eesti kohtusüsteemis. Käesoleva raporti autoril puudub ligipääs sisulisele ja süstemaatilisele teabele lapse parima huvi kontseptsiooni rakendamise kohta. Avatud ja demokraatlikus ühiskonnas peaks selline teave olema avalikkusele kättesaadav. Raport on kirjutatud välise vaatleja seisukohalt, kel puudub juriidiline ja psühholoogialane taust.

Autori isiklik kogemus viitab ulatuslikele puudujääkidele lapse parima huvi põhimõtte rakendamises nii lapsi esindavate kui ka laste huve kaitsma pidavate institutsioonide töös. Autor pöördus kohtusse abivajava lapse kaitseks, lootes saada kohtusüsteemilt tuge ja õiguskaitset. **Aastaid hiljem tuleb aga tõdeda, et abivajajaks on osutunud kohtusüsteem ise.**

Kohtusüsteemi praeguse reformimise arutelude käigus on pikalt oodatud teavet selle kohta, kuidas hakatakse tulevikus laste asju sisuliselt paremini menetlema. Paraku ei ole vastavat reformikava avalikkusele tutvustatud. Seetõttu on autor sunnitud tegema seda, mida lapsevanem peab tegema – kaitsma oma last ise süsteemsete eksimuste eest, mis tema suhtes on toime pandud.

Raport teeb ettepaneku alustada laiapõhjalise laste tsiviilmenetluse auditiga kohtuvõimust sõltumatu institutsiooni poolt, käsitledes viimase 10 aasta olukorda. Olukord on vaja esmalt süstemaatilise analüüsi abil kaardistada, võrreldes Eesti töökorraldust kõikide menetlusetappide lõikes rahvusvaheliselt tunnustatud lähenemiste ja parimate praktikatega. Selline analüüs toob suure tõenäosusega esile mitmeid süsteemseid nõrkusi, mida pole seni piisavalt teadvustatud ega käsitletud.

Kui kohtusüsteemis eksisteerib terviklik laste tsiviilmenetlusi juhtiv tervikraamistik, peab selle pidev arendamine ja parendamine olema loomulik osa tööprotsessist. Parendamine eeldab mõõtmist ja hindamist, mis omakorda eeldab teadmist, kuidas menetlused tegelikult toimivad. Süsteemi arendamine peab toimuma selge strateegilise plaani alusel, mitte *ad hoc* reageerimisena kriisiolukordades, kus tähelepanu pälvivad meedias või avalikkuses esile kerkinud üksikjuhtumite probleemid. **Hetkel valitsev „tulekahjude kustutamise“ loogika ei ole sobiv viis laste õiguste tagamiseks arenenud õigusriigis.** Praegu jääb ebaselgeks, milline ametikoht või struktuuriüksus kohtusüsteemis vastutab selle eest, et lapsi puudutavad menetlused vastaksid rahvusvahelisele tipptasemele.

Käesolevas juhtumianalüüsis on tuginetud mitmetele rahvusvaheliselt tunnustatud poliitikakujundamise dokumentidele, hindamisraamistikele ning eelretsenseeritud teadusartiklitele. Autor kõrvutab oma kogemusele tuginedes valikulisi kohtumenetluse etappe sellega, milline vastav etapp peaks olema rahvusvaheliste standardite ja parimate praktikate kohaselt. Analüüsi tulemusel on tuvastatavad mitmed puudujäägid, mis viivad järelduseni, et **Eesti kohtusüsteemil on märkimisväärne arenguruum, et lapse parim huvi oleks sisuliselt, mitte üksnes retoorikas, esikohale seatud.**

Audit peab olema tehtud kohtusüsteemist sõltumatult, sh nii institutsionaalselt kui ka funktsionaalselt sõltumatute ekspertide poolt. Auditi lähteülesande koostamisel on soovitatav tugineda muu hulgas järgmistele dokumentidele:

1. *Child-friendly justice assessment tool*⁸
2. *Implementation tool for policy makers on the protection of the rights and best interests of the child in parental separation proceedings*⁹
3. *ÜRO lapse õiguse konventsiooni rakendamisest*¹⁰
4. *CM/Rec(2025)5 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the protection of the rights and best interests of the child in care proceedings*¹¹
 - a. *Explanatory Memorandum to the Recommendation CM/Rec(2025)5 of the Committee of Ministers to member States on the protection of the rights and best interests of the child in care proceedings*¹²
5. *CM/Rec(2025)4 - Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the protection of the rights and best interests of the child in parental separation proceedings*¹³
 - a. *Explanatory Memorandum to the Recommendation CM/Rec(2025)4 of the Committee of Ministers to member States on the protection of the rights and best interests of the child in parental separation proceedings*¹⁴

⁸ [1680b5fe71](#)

⁹ [1680b5e532](#)

¹⁰ [General comment no. 14 \(2013\) on the right of the child to have his or her best interests taken as primary consideration \(art. 3, para. 1\)](#)

¹¹ [CM/Rec\(2025\)5](#)

¹² [CM\(2025\)70-addfinal](#)

¹³ [CM/Rec\(2025\)4](#)

¹⁴ [CM\(2025\)71-addfinal](#)

6. *Securing the best interests of the child in civil proceedings: A selection of guidance, methods and tools used in Council of Europe member states*¹⁵
7. *Council of Europe Strategy for the rights of the Child (2022-2027)*¹⁶

Osa nimetatud dokumentidest koondab põhimõtteid, mille alusel lapsi esindavad institutsioonid peaksid toimima või mille suunas peaksid liikuma. Teised on enam poliitikakujundusliku või rakendusliku iseloomuga. Täiemahulise auditi tegemiseks on need olulised, kuid mitte ammendavad sisendid.

Enam kui 15 aastat tagasi kehtestatud Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku menetlusstandardi¹⁷ elluviimiseks on loodud lapsesõbraliku menetluse hindamisvahend, mis on eeltoodud loetelus esimesel kohal. See töövahend võimaldab hinnata kogu õigusemõistmise tsükli erinevate lapsesõbralikkuse kategooriate lõikes. Hindamiskriteeriumid on paigas kontrollküsimuste ja indikaatorite süsteemi näol. Neljaastmeline hindamiskaala kirjeldab progressi astmeliselt – alates täielikust puudumisest kuni täieliku rakendamiseni. Hindamise tulemusel selgub, kas lapsesõbraliku menetluse standardid:

1. puuduvad täielikult;
2. kehtivad vaid osades menetlustes;
3. kehtivad kõigis menetlustes, kuid mitte igas etapis;
4. on terviklikult nõutud kõigis menetlustes ja kõigis etappides.

Käesoleva raport autor saab isikliku kogemuse najal tõdeda, et Eesti kohtupraktika on kaugel skaala neljandast astmest.

Käesolev raport tungivalt soovib poliitikakujundajatel pöörata erilist tähelepanu eeltoodud loetelust allikale number 6. See on **Sloveenia lapsi puudutava tsiviilkohtumenetluste reformiprogramm, kuidas tugevdada lapse parima huvi tagamist**. Projekt on kaasrahastatud Euroopa Liidu tehnilise toe instrumendi kaudu ja ka Euroopa Nõukogu poolt. Euroopa Nõukogu koostas raporti koostöös Euroopa Komisjoni reformi- ja investeerimisteenistusega (SG REFORM), Sloveenia poolelt oli partneriks Justiitsministeerium.

Eesti vajab Sloveeniaga sarnase teekonna läbi käimist ja meie olusid arvestava reformipaketi välja töötamist. **Me ei peaks tundma valehäbi Euroopa institutsioonidelt abi küsimise pärast olukorras, kus Eesti enda kompetentsides valitsevad süsteemsed lüngad.**

Arvestades, et mitme ülaltoodud loetelus nimetatud dokumentide koostamises on osalenud ka Eesti ametnikud (sh näiteks Euroopa Nõukogu laste õiguste juhtkomitee (CDENF¹⁸) ja Euroopa Õiguskooostöö Komitee (CDCJ¹⁹)), on auditi käigus oluline hinnata ka teadmussiirde toimimist ning

¹⁵ [1680b4e123](#), Joint EU-Council of Europe project "Ensuring the best interests of the child in civil court proceedings in Slovenia" 23SI08

¹⁶ [1680a5ef27](#)

¹⁷ [CM/DeI/Dec\(2010\)1098/10.2abc-app6](#)

¹⁸ [Steering Committee for the Rights of the Child - Children's Rights](#)

¹⁹ [Council of Europe European Committee on Legal Co-operation - European Committee on Legal Co-operation](#)

kas see on piisavalt institutsionaliseeritud. Sealhulgas tasub uurida, kui laiapõhjaliselt jagatakse komiteede töö materjale Eesti siseselt, kas need jõuavad kohtusüsteemi otsustajate lauale, kuidas toimub nende sisuline arutelu ning kuidas kajastub see olemasoleva süsteemi parendamises.

1.1.1. Auditi lähteülesande visand

Auditi põhieesmärk on hinnata, kas ja mil määral on lapse parima huvi põhimõtte Eesti tsiviilkohtumenetluses süsteemselt ja järjepidevalt rakendatud ning kas see toimub kooskõlas rahvusvahelise õiguse normide ja parimate praktikatega. Audit peab tuvastama süsteemsed tugevused ja puudujäägid, riskid lapse õiguste tõhusale kaitsele ning vajaduse õiguslike, institutsionaalsete ja menetluslike muudatuste järele. Audit peab võimaldama määratleda vastutustasandid (poliitikakujunduses, juhtimises, rakendamises, järelevalves).

Audit hõlmab kõiki tsiviilkohtumenetlusi, milles tehakse lapse õiguseid ja huve mõjutavaid otsuseid ning katab kogu kohtumenetluse elutsükli:

1. menetluse algatamine;
2. tõendite kogumine ja hindamine;
3. lapse, vanemate jt ärakuulamised,
4. kohtuistungid ja muud menetlustoimingud;
5. ajutised meetmed;
6. lõppotsuse tegemine ja põhjendamine;
7. järelevalve ja õiguskaitsevahendid.

Audit viiakse läbi kombineeritud meetodikaga, hõlmates õigusaktide ja strateegiadokumentide analüüsi, kohtulahendite valimipõhist sisuanalüüsi koos menetluses kasutatud algandmete hindamisega, menetlusdokumentide ja juhendmaterjalide analüüsi, intervjuusid (kohtunikud, kohtujuristid, advokaadid, lapse esindajad, vanemad) ning statistiliste andmete analüüsi.

Auditi keskne hindamisküsimus on, kas süsteem on üles ehitatud nii, et lapse parim huvi realiseerub igas menetluse etapis vaikumisi ja süsteemselt, mitte juhuslikult ja üksikute isikute teadlikkusest sõltuvalt. Audit peaks lisaks soovitude hierarhiale välja pakkuma riskikaardid, mõõdikud edasiseks seireks, vajalike kaitsemeetmete rakendamise jne. Autor esitab auditi soovituslikud põhiküsimused raporti lisa 1.

1.1.1.1. Reformiettepanekud 1

Viia läbi lapse tsiviilmenetluse ahela kõigi etappide sõltumatu ja terviklik audit

Selle eesmärk on hinnata, kas lapse parima huvi põhimõtte on Eesti tsiviilkohtumenetluses rakendatud süsteemselt, järjepidevalt ja kooskõlas rahvusvaheliste standardite ning parimate praktikatega, analüüsides sõltumatult kõiki menetlusetappe viimase kümne aasta lõikes.

1.2. Kohtumenetluse etapid lapsesõbralikuks ja standardiseerituks

1.2.1. Lapse ühe ärakuulamise põhimõtte rakendamine – praegu kehtib see üksnes paberil

“Näiteks on mõistlik, et kohtunik, lastekaitsetöötaja ja lapsele määratud esindaja mõtleavad kohtumenetluse algfaasis ühiselt läbi, milliseid küsimusi lapsele esitada, ning analüüsivad, kas neil on võimalik last ära kuulata ühel ajal”²⁰. Õiguskantsler väljendas sellist seisukohta ühes oma 2019. aasta arvamuses, lähtudes tänapäevasest standardist, mille kohaselt tuleks laps ära kuulata ainult üksnes ühe korra. Kahjuks on see Eestis valdavalt ainult paberile jäänud ideaal.

Euroopa Liidu riikide võrdlusest nähtub, et Eesti justkui olekski ametliku statistika järgi õiguskantsleri soovitusi järginud ja meil kehtiks lapse ühe ärakuulamise printsiip. Nii on märgitud ka Justice Scoreboard joonisel 29 lk. 26²¹, kus väidetakse, et Eesti rakendab lapse ühe ärakuulamise printsiipi nii lastega seotud tsiviil- kui ka kriminaalmenetlustes.

1.2.1.1. Tegelik praktika erineb oluliselt paberil kirjeldatust

Riigikohtu esimees esitleb kohtusüsteemi toimimist agregeeritud menetlusstatistika kaudu, ent ei lähe kunagi detailidesse. Raporti ajendiks saanud juhtum on dokumenteeritav lapse ärakuulamise statistiline ahel järgmine:

1. Lastekaitse kuulas ühe lapse ära kohaliku omavalitsuse ruumides ja teise lasteaias.
2. Laste esindaja kuulas lapse ära autori kodus, teine laps keeldus temaga suhtlemast. Laste esindaja väljendas rahulolematust, et ta ei saanud lapsi ära kuulata teise vanema kodus, kus ta äsja oli käinud.
3. Politsei kuulas mõlemad lapsed autori teadmata ära (autori parima teadmise kohaselt osales ärakuulamises kaks isikut) seoses teise vanema poolt esitatud valekuriteatega. Teine vanem veenis politseiuurijat, et autorit sellest ei teavitataks, kui lavastuskatse ebaõnnestus.
4. Laste psühholoog küsitles lapsi oma lapsesõbralikus ruumis tulenevalt politseis toimunud küsitlemisest. Lapsele oli teise vanema poolt antud korraldus neid käikusid autori eest varjata, mh pidi laps ka näiteks telefoni asukohamääramise teenuse välja lülitama.

²⁰ [Linna osalemine vanematevahelises hooldusõiguse ja suhtlusõiguse vaidluses.pdf](#)

²¹ [THE 2025 EU JUSTICE SCOREBOARD](#)

5. Teine vanem viis lapse teise psühholoogi juurde, kuna laste psühholoog tuvastas valekuriteatele viitavaid märke, mis teisele vanemale ei sobinud.
6. Lapsed kuulas ära kogenud maakohtunik (tõenäoliselt kohtusekretäri juuresolekul). Autor sai sellest tagantjärgi teada, kui ära kuulamise protokoll ilmus e-toimikusse.
7. Lapsed kuulas ära värskest kohtunikutööd alustanud noor ja eluvõõras ringkonna kohtunik, kes ei saanud lastelt võrreldes maakohtunikuga uut informatsiooni ja jättis ilma mõjuva põhjusega koostamata ära kuulamise protokollid.

Lisaks esitas teine vanem kohtule kolmanda psühholoogi seisukoha, kuigi nimetatud spetsialist ei kohtunud ise lapsega kordagi. See ei takistanud spetsialistil lapse kohta hinnangute andmist. Ka nii on Eestis võimalik. Noor ringkonna kohtunik kasutas lahendis kesksel kohal väidet, mille teine vanem omistas menetluskohaldamises kolmandale psühholoogile.

Kuna noor ringkonna kohtunik venitas lahendiga ja ilmned selged märgid tema asjatundmatusest, alustas autor hädaolukorras uut kohtumenetlust eesmärgiga kaitsta lapsi teise vanema ja vanavanema vaimse vägivalla eest. Autori tegutsemispalve ringkonna kohtule jäi vastuseta – menetlust ei kiirendatud, vaid pandi hoopis pausile. Lapsel olid ilmselged trauma tunnused, kuid teine vanem blokeeris kõik autori püüdlused, et lapsed jätkaksid käimist laste psühholoogi juures (eelmisses loetelus punkt nr 4), kellega nad olid ära harjunud. Sellest sai alguse teine kohtumenetlus.

Teises kohtuasjas toimusid ära kuulamised järgmiselt:

1. Lapsed kuulas ära (uus) laste esindaja teise vanema kodus. Autor kuulis selle kohta tagantjärgi lapselt, kes juhuslikult mainis ühe tädi käimisest.
2. Lapsed kuulasid ära kaks (erineva kohaliku omavalitsuse) lastekaitse esindajat korraga (üks oli varasem, teine uus) autori kodus.
3. Lapsed kuulas ära laste esindaja autori kodus; see toimus samal päeval koos lastekaitsega, kuid lastekaitsest eraldiseisvalt.
4. Lapsed kuulas ära uus maakohtunik Harju Maakohtu laste ära kuulamise ruumis nr 1031, kuna asja lahendamaks määratud elupõline maakohtunik haigestus. Teavet kohtuniku asendamise kohta menetlusosalistele ei antud. Asendamine toimus väga kiiresti, välistades asenduskohtuniku võimaluse tutvuda materjalidega sisuliselt ja põhjalikult. Teise vanema väitel põhjustas see ära kuulamine lastele trauma, mistõttu ta keeldus lapsi autori juurde lubamast jõulueelsel perioodil, kuigi varasem kokkulepe seda ette nägi.
5. Lapsed kuulas ära kolmas maakohtunik, kes määrati haigestunud ja seejärel pensionile siirdunud elukogenud maakohtuniku asemele.

Olemasolevad protokollid kinnitavad, et laste käest küsiti korduvalt samu küsimusi. Nappidest protokollidest nähtub üheselt, et laste käest on küsitud viisil, mis on vastuolus lapse küsitlemise põhimõtetega.

Kuigi autor oli menetluse alguses kogenematu, võimaldab tagantjärgi analüüs järeldada, et see loetelu on ulatuselt erakordne ja osutab sellele, et laste ära kuulamine meie süsteemis toimub ilma sisulise koordineerimiseta ning traumaohutuse põhimõtteid järgminata. Meil puudub menetluslik

kontroll. **Tegemist ei ole pelgalt haldusliku puudujäägiga, vaid lapse õiguse süsteemse rikkumisega olla ära kuulatud viisil, mis ei kahjusta teda, nagu nõuavad ÜRO lapse õiguste konventsioon, CEPEJ suunised, Barnahus ja muud rahvusvahelised standardid.**

Õiguskantsleri 2019. aasta seisukohavõtt anti küll üksikjuhtumi kontekstis, kuid õigussüsteem peaks kohtlema kõiki lapsi võrdselt. Autori laste lugu pole üksikjuhtum, vaid see esindab praktikat, kus vanemal on võimalik viia last ühe spetsialisti juurest teise vastuvõtule, et „osta“ enda narratiivi jaoks sobilik hinnang kohtule esitamiseks. See on menetlusliku võrdsuse ja samuti lapse instrumentaliseerimise probleem, mis on selges vastuolus traumaohutuse põhimõtetega.

1.2.1.2. Eesti juhendid pole kantud ÜRO laste õiguste konventsiooni tõlgendusest

Eesti multidistsiplinaarse lähenemise tõttu on tsiviilmenetluse osaks sisendid lapse esindajalt ja laste heaolu spetsialistilt, milleks kuulatakse laps ära.

Eesti Advokatuuri juhatuse 07.02.23 otsusega heaks kiidetud „Juhend riigi õigusabi osutavatele advokaatidele seoses laste esindamisega tsiviilkohtumenetlustes“²² ütleb järgmist:

„Kui tulenevalt lapse vanusest või muudel põhjustel ei ole ilma vanema juuresolekuta kohtumine võimalik või on menetluses vajalik teha kindlaks lapse ja vanema suhte laad, kohtub lapse esindaja lapsega mõlema vanema kodus ja eelduslikult koos lastekaitsetöötajaga.“

Lapsega seotud tsiviilmenetluses kuulab laste heaolu spetsialist lapse ära lastekaitseaduse § 21 lg (2) alusel, mis räägib lapse huvide väljaselgitamisest. Samale seadusesättele viidates käsitleb SKA „Laste Heaolu Hindamise Käsiraamat“²³ hoopis pidevat koostööd lapsega kogu menetluse vältel.

“LasteKS § 21 lg 2 p sätestab, et lapse huvide väljaselgitamiseks ja otsuste tegemisel tuleb kuulata ära laps lähtuvalt tema vanusest ja arengutasemest. Siinkohal on oluline rõhutada, et laps peab olema kaasatud kogu abivajaduse hindamise ja juhtumikorralduse protsessi vältel. Lapse kaasamine iga otsuse tegemise juurde tagab lastekaitsetöötaja ja lapse vahelise koostöö. Lapsele peab andma alati täiendavaid selgitusi, olgu need siis lastekaitsetöö kohta, juhtumikorralduse kohta või konkreetsed esil oleva probleemiga seotud selgitused.“

ÜRO lapse õiguste konventsiooni art 12 tõlgenduse (*General Comment nr 12*) kohaselt kehtib põhimõte, et last tuleb ära kuulata nii vähe kui võimalik.

“The Committee emphasizes that a child should not be interviewed more often than necessary, in particular when harmful events are explored.”²⁴

Eesti riiklikud juhendid toodavad seega ise korduvat ärakuulamist. Palun selgitust, kuidas Eestis on tsiviilmenetlustes tegelikult ellu viidud põhimõte kuulata last tsiviilvaidlustes ära nii vähe kui võimalik. Eestis on tehnoloogiliselt piisavalt arenenud, et kasutada ka tsiviilmenetluses lapse ühte ärakuulamist, mis on salvestusena korduvkasutatav.

²² [Juhend RÕA advokaatidele seoses laste esindamisega tsiviilkohtumenetlustes 07.02.2023](#)

²³ [Lapse heaolu hindamise käsiraamat](#)

²⁴ [General comment no. 12 \(2009\), The right of the child to be heard](#)

Autori hinnangul jääb lapse ühekordne ärakuulamine paljudel juhtudel tegemata eeskätt seetõttu, et ühe kvaliteetse ärakuulamise ettevalmistamine nõuab märkimisväärselt suuremat eeltööd. Ametkondade tõhus koostöö eeldab, et ametnikud töötavad põhjalikult läbi kõik dokumendid, sest teistmoodi pole võimalik korralikult struktureeritud intervjuud ette valmistada. **Autori kogemus viitab sellele, et enne lapse ärakuulamist ei ole ametnikud piisavalt või üldse tutvunud olemasolevate menetlusedokumentidega.**

Kuna SKA käsiraamat on suuresti otsetõlge Rootsi vastavast juhendist BBIC Grundbok²⁵, siis võib kahtlustada, et tõlkes võivad olulised nüansid olla kaduma läinud. Rootsi süsteem tugineb väga kõrge kvaliteediga struktureeritud intervjuudele, mis on kooskõlas lapse õiguste konventsiooni põhimõttega.

1.2.1.3. Lapse seisukoha kaasamine ei tähenda korduvküsitlemist

Kokkuvõtvalt tuleb tõdeda, et **Eestis puudub tsiviilmenetluses üks keskne, ametkondade vahel hästi koordineeritud ning rahvusvahelistele kvaliteedinõuetele vastav lapse ärakuulamise mehhanism.** Selle tulemusena rikutakse „kaasamise“ sildi all süstemaatiliselt lapse õigust olla ära kuulatud nii vähe kui võimalik ja nii ohutult kui võimalik.

Juhendites peab lapse ühe ärakuulamise põhimõte ja multidistsiplinaarse koostöö printsiip olema selgelt ja siduvamalt sõnastatud, sest praegune olukord tuleneb eeskätt pädevuste killustatusest. Küsimus ilmselt pole normide puudumises, vaid nende rakendamise puudulikus koordineerimises ja nõrgas järelevalves.

Lisaks lapse huvide kahjustamisele on korduv ärakuulamine ka selge ressursside raiskamine. Korduvad ärakuulamised toimuvad kohtunike silme all ja osalusel. **Kuidas mõjutab kohtusüsteemi autoriteeti ja usaldusväarsust, kui kohtunik heidab vanematele ette koostöö puudumist, kuid samal ajal puudub igasugune institutsionaalne koostöö lapse ärakuulamise korraldamisel, et laps menetluse käigus end turvaliselt tunneks?** Milline on Riigikohtu seisukoht selles küsimuses?

Õiguskantsler on täiendavalt märkinud²⁶: „Lapse parimate huvide hindamisel peab vältima olukorda, kus erinevad spetsialistid küsivad lapselt samu küsimusi. Lapse huvisid saab kaitsta läbimõeldud ja koordineeritud tegevusega. Võtmetähtsusega on siin spetsialistide omavaheline koostöö.“

Spetsialistide koostöö võimaldaks süsteemil näidata hoolivust laste suhtes ning tagada ühtlasi ka ressursi kokkuhoidu. Autori kaasuses esitati samu küsimusi vähemalt kaheksal ärakuulamise korral.

Selle osa lõpetuseks palub autor kohtumist ametnikuga, kes esitab *Justice Scoreboard*'le andmeid selle kohta, et Eestis kehtib lapse ühe ärakuulamise printsiip. Kuigi Eestis on formaalselt võimalik vältida lapse korduvat ärakuulamist, ei kajasta see tegelikku praktikat. Soovin selgitust, millistele allikatele ja meetodikatele vastav andmeedastus tugineb. Need on läbipaistvuse ja aruandekohustuse teemad.

²⁵ [BBIC Grundbok](#)

²⁶ [Linna osalemine vanematevahelises hooldusõiguse ja suhtlusõiguse vaidluses.pdf](#)

Eeltoodule lisaks rõhutan, et nii lastekaitse kui ka laste esindajad eksisid autori kaasuses läbivalt selle vastu, mida õiguskantsler kirjutab samas eelviidatud allikas: „Lapsele ei saa esitada neid küsimusi, mida peavad lahendama kohus ja ametnikud. Lapselt saab küsida tema üldise eluolu ning suhete kohta ning lapse vastustest saab infot ka selle kohta, milline on tema suhe kummagi vanemaga. Vajaliku info saamiseks ei pea lapselt küsima vanemate konflikti kohta ega seda, milline hooldusõiguslik lahendus oleks lapse arvates talle hea.”

Lapse ärakuulamise põhjalik ja korrektne dokumenteerimine on menetluslikult ülioluline.

Kohtunike podcastis märgib üks kohtunik²⁷, et suurt osa kohtulahenditest pole ta ise kirjutanud. Raporti ajendiks saanud kohtuasjas kuulati laps ringkonnakohtuniku poolt ära, kuid kohtulahendi koostamiseni jõuti alles ligikaudu aasta hiljem. See tekitab õigustatud küsimuse: kui lapse ärakuulamist ei ole nõuetekohaselt talletatud, siis kui adekvaatselt saab isik, kes ei ole last ise näinud ega oma ärakuulamise kohta detailset ülevaadet, lapse seisukohti ja neid ümbritsevaid asjaolusid kohtulahendis käsitleda. Ka kohtunikul endal võib aasta jooksul palju ununeda.

Ringkonnakohtunik jättis lisaks dokumenteerimata nii raporti autori kui ka teise vanema ärakuulamised. Raporti autor leiab, et just see võib olla üks põhjusi, miks kohtulahend ei käsitle sisulisi vaidlusküsimusi, mis olid menetluse keskmes ning millele ka menetlusedokumentides oli korduvalt tähelepanu juhitud.

1.2.2. Lapse ärakuulamise standardi väljatöötamine

Lapse parima huvi välja selgitamisel on lapsel õigus vabalt oma arvamust väljendada ning sellele arvamusele tuleb anda asjakohane kaal kõigis lapsega seotud küsimustes. See põhimõte eeldab, et **lapse ärakuulamine ei ole pelgalt formaalne menetlustoiming, vaid sisuline, läbimõeldud ja meetoodiliselt läbiviidud protsess.**

Lapse ärakuulamine peab olema põhjalikult ette valmistatud ning kooskõlas kõikide kvaliteedistandardite ja protseduurireeglitega. Ära kuulamisel kogutud sisend võib olla otsustava tähtsusega lapse edasise elukäigu kujundamisel, mistõttu on see üks kesksemaid etappe last puudutava õigusemõistmise tsükklis. Seadus annab lapsele õiguse väljendada ärakuulamisel oma vaba ja sõltumatut tahet ning riigil lasub kohustus tagada selle õiguse tegelik ja tõhus teostamine.

Lapse ärakuulamine ei saa piirduda formaalsusega. **Pealiskaudne või meetoodikata läbiviidud lapse ärakuulamine tähendab sisuliselt lapse arvamuse eiramist.** Praktika näitab, et Eestis on lapse ärakuulamine tsiviilmenetluses sageli nõrk koht, mida kinnitab ka lapse ärakuulamise kvaliteedistandardite ja protseduurireeglite puudumine. Autoril pole siiani õnnestunud neid kusagilt leida. Kohtunike koolituskavas olev kursus ei taga automaatselt, et lapse ärakuulamise miinimumkünnis oleks ületatud.

Lapse ärakuulamine nõuab spetsiifilisi interdistsiplinaarseid oskusi ja selgelt määratletud meetoodikate järgimist. See tugineb psühholoogiale, õigusteadusele, sotsiaaltööl, lingvistikale ja

²⁷ [KUULA | Kohtulood: Kohtunikuamet pole üksi nokitsemine ja kohtusaalis tehakse vaid väike osa tööst - Eesti Ekspress](#) (kuula alates 29 min 54 sek)

lapse arengu teadusele. Kohtulik ärakuulamine eeldab, et kohtunik tegutseb selge standardi ja põhjalike protseduurireeglite alusel. Ilma nendeta ei ole võimalik eristada kohtuniku menetluslikke rikkumisi kohtuniku diskretsioonist ega tagada lapse õiguste tõhusat kaitset.

Lapse ärakuulamine nõuab järjepidevat praktiseerimist ja eripädevust. Seetõttu ei ole põhjendatud, et lapse ärakuulamist eeldavat vaidlust asub lahendama kohtunik, kelle põhipädevus ja kogemus on näiteks varavaidlustes või muudes lapse õigustega mitteseotud valdkondades. Oluliseks puudujäägiks tuleb pidada asjaolu, et avalikkusel ja menetlusosalistel puudub läbipaistev teave selle kohta, milliste juhendite ja protseduurireeglite alusel kohtunik lapse ärakuulamiseks valmistub ja seda läbi viib.

Praktikas ei ole aktsepteeritav, et lapse ärakuulamist näiteks ei protokollita või kus ärakuulamise tulemus põhineb üksnes kohtuniku subjektiivsel muljel. See kahjustab otseselt menetluse kontrollitavust, läbipaistvust ja õiguspärasust.

Lapsega manipuleerimine vanema poolt on Eestis väga tõsine ja aktuaalne teema. Riigi teadus- ja arendusasutus Tervise Arengu Instituut on oma kodulehel kajastanud hiljutist Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni (ESTA) korraldatud laste õigustega seotud teemapäeva. Lastega igapäevaselt töötavad spetsialistid tõstsid sel üritusel esile, et vanematepoolne lastega manipuleerimine on tõsine ja süsteemse käsitleseta probleem²⁸. Aasta varem aset leidnud MTÜ Lapsele Vanemad ümarlaual jõuti väga sarnastele seisukohtadele.

Euroopa Nõukogu 2025. aasta dokument²⁹ lapse õiguste ja parima huvide kaitse kohta hooldusõiguse menetluses sätestab, et kaitsemeetmed peavad olema paigas, et laps saaks oma vaba ja sõltumatut arvamust avaldada:

“29. Adequate safeguards should be in place to ensure, as far as possible, that the child is able to express himself or herself freely and that any views expressed are not the result of undue influence or duress.”

Käesolev raport esitab Riigikohtule küsimuse, millised lapse kaitsemeetmed on Eestis paigas?

Raporti ajendiks olevas juhtumis oli ainuke kaitsemeede karjääriga äsja algust teinud noore ringkonnakohtuniku „mulje“, et lapse väljendasid vaba ja sõltumatut tahet. See on lahendis ka nii kirjas. Antud fakt räägib iseenda eest.

Mis on mulje? Mulje on kellestki või millestki selle vahetul mõjul tekkinud üldine ettekujutus teadvuses; sellest johtuv vaistlik eritlematu arusaam, arvamus jms³⁰. Noor ringkonnakohtunik andis oma ettekujutusele ja elukogenematule vaistule vaba voli ning andis seejärel lapse arvamusele tingimusteta vetoõiguse, jättes igasuguse tähelepanuta lapse arvamuse kujunemise asjaolud, kuigi dokumendid läbi kogu menetluse sellele tähelepanu juhtisid.

²⁸ [Laste võõrandamine vanemast Eestis: kolm asjaolu, mida on vaja kiiresti muuta | Tervise Arengu Instituut](#)

²⁹ [CM/Rec\(2025\)5](#)

³⁰ [\[EKSS\] "Eesti keele seletav sõnaraamat" 2009](#)

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 2010 juhendmaterjal lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta rõhutab, et ka juhul, kui lapse ärakuulamisel võib esineda manipuleerimise oht (näiteks ühe vanema poolt teise vastu), tuleb teha kõik, et see risk ei õõnestaks lapse põhiõigust olla ära kuulatud ja väljendada oma seisukohti. Kuidas Eesti kohtusüsteemis on see risk maandatud? ÜRO lapse õiguste komitee hoiatab formaalse, sisutühja ja ebaeetilise lähenemise eest ning toob välja lapse ärakuulamise tõhusa ja sisulise rakendamise põhitingimused. **Lapse ärakuulamise protsess peab olema läbipaistev, informatiivne, vabatahtlik, lugupidav, asjakohane, lapsele sobiv ja kaasav ning läbi viidud koolitatud spetsialisti poolt turvaliselt, riskiteadlikult ja vastutustundlikult**³¹.

Millise juhendi järgi hindab Eesti kohtunik areneva lapse võimekust, nagu ÜRO lapse õiguste raamistik ette näeb, ja kust oleks võimalik see juhend leida?

*“Good practice for assessing the capacity of the child has to be developed.”*³²

Mitmes riigis on välja töötatud lapse areneva võimekuse hindamise juhendid, mida kasutatakse nii pereõiguses, lastekaitses kui ka tervishoius. Rootsi juhendi³³ eesmärk on luua ühtsed hindamispõhimõtted, et seaduses nõutud lapse arvamusega arvestamine vastavalt tema vanusele ja küpsusele oleks sisuliselt täidetud. Rootsi ligi 100-leheküljeline juhend avab lapse õiguse teabele, õiguse olla ära kuulatud ja õiguse mõjutada otsust või mõnel juhul ise otsustada. Juhend määratleb lapse võime mõista olukorda, tagajärgi, riske, põhjuseid ja teha iseseisvaid hinnanguid. Juhis pole normatiivne, vaid süsteemne teadmispõhine tugimaterjal professionaalidele. Kuna küpsuse hindamine on subjektiivne ja kontekstipõhine, siis tuleb otsuseid alati põhjendada. Dokument annab juhised lapsega vestlemiseks: ettevalmistus, keskkond, info kohandamine, lojaalsuskonfliktide ja mõjutuste äratundmine.

Eestis on algeline juhend lapsespatsiendi kaalutlusvõime hindamiseks³⁴, mis on lühike ja praktiline kliiniline abivahend. Rootsi dokument on seevastu süsteemne teadmispõhine abimaterjal, mis annab laia metoodilise ja õigusliku raamistiku lapse küpsuse ja otsustusvõime hindamiseks eri sektorites.

Eeltoodud kontekstis on oluline lapse võime:

³¹ <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

“116. While it is true that there is a risk of children being manipulated when they are heard and express their views (for example, by one parent against the other), all efforts should be made not to let this risk undermine this fundamental right.

117. The United Nations Committee on the Rights of the Child warns against a tokenistic approach and unethical practices, and lists the basic requirements for effective and meaningful implementation of the right to be heard. Processes for hearing children should be transparent and informative, voluntary, respectful, relevant, child friendly, inclusive, carried out by trained staff, safe and sensitive to risk and, finally, accountable.”

³² [The United Nations committee on the rights of the child - General Comment 2009](#)

³³ [Bedöma barns mögnad för delaktighet](#)

³⁴ [Juhend_LÖPLIK.pdf](#)

1. Iseseisvalt mõelda ja aru saada, mõista tagajärgi, kaaluda riske ja võimalusi
2. Väljendada oma arvamust ilma välise surve või lojaalsuskonfliktita
3. Teha otsuseid, mis põhinevad mõistmisel, mitte hirmul, lojaalsusel või täiskasvanu ootustel, see on võime eristada oma arvamust teiste arvamusest.

Rootsi dokument rõhutab, et lapsed võivad:

1. kohandada oma vastuseid täiskasvanu ootustele, kuna otsivad turvatunnet.
2. olla mõjutatud lojaalsusest, hirmust tagajärgede vm ees, soovist mitte tekitada konflikti
3. olla mõjutatud oma elukogemusest, sh trauma, kriis, konfliktid
4. olla mõjutatud vanema või teise täiskasvanu hoiakutest
5. olla mõjutatud intervjuerija küsimuste sõnastusest

Lapsega tegelev spetsialist peab kõiki neid aspekte hindama, sealhulgas seda, milline on lapse sõnavara ja kognitiivne võimekus oma kogemust väljendada, kas lapse arvamus on püsiv või hetkeemotsioonist tulenevalt ajutine ning kas see on sõltuvuses sellest, kes parasjagu ruumis viibib jne. Viimane on eriti oluline vanemate konfliktid korral. Trauma võib mõjutada lapse seisukohti ning väljendusvõimet. Eriti tähtis on spetsialistil jälgida, et et laps mõistaks küsimusi nii, nagu need on mõeldud, ega kohandaks vastuseid spetsialisti ootustele ega oleks mõjutatud spetsialisti hüpoteesidest. Kõik need küsimused on otseselt suunatud mõjutatuse tuvastamisele.

Arvestades ÜRO nõuet arendada välja hea praktika lapse areneva võimekuse hindamiseks ning teiste riikide (nt Rootsi) süsteemseid juhendeid, palub käesolev raport kohtusüsteemilt selgitust: millise juhendi või meetodika järgi hindab Eesti kohtunik lapse arenevat võimekust ja mõjutatust, ning kust on võimalik seda juhendit leida?

1.2.2.1. Autori kogemus lapse ära kuulamist

Keskendumata liigselt isiklikule kogemusele, toob autor välja peamised probleemkohad, mis tema hinnangul illustreerivad lapse ära kuulamise kvaliteediprobleeme Eesti tsiviilkohtumenetluses.

Autori kogemuse põhjal on lapse ära kuulamine Eesti tsiviilkohtumenetluses sageli nõrk lüli. Näiteks:

1. Laps väljendas oma seisukohti kogenud maakohtunikule, kes tegi nende põhjal järelduse. Hiljem väljendas laps sama seisukohta äsja ametisse asunud noorele ringkonnakohtunikule, kes tõlgendas lapse öeldut risti vastupidiselt.
2. Ringkonnakohtunik ei koostanud lapse ära kuulamise protokollit ning märkis lahendis, et otsustas lapse tahte vabadust ja sõltumatust oma isikliku mulje põhjal.
3. Ringkonnakohtunik jättis lapse käest küsimata lapse vaimse väärkohtlemise osas, mille kohta oli kohtule esitatud hulgaliselt tõendeid.

Menetluse alguses kuulati laps ära Barnahusi meetodil, mis põhineb selgelt määratletud ja teaduspõhisel meetodikal. Selles etapis ei ilmnenu, et laps eelistaks üht vanemat teisele. Maakohtuniku kehtestatud 50:50 suhtluskorra lahend oli selle eelistusega kooskõlas.

Hilisemas ärakuulamises väljendas laps maakohtunikule juba selget eelistust ühe vanema suhtes, kelle tegevus piiras teise vanema suhtlemist lastega. Samas ilmsid ärakuulamisel ka anomaaliad. Näiteks lapse omaalgatuslik kinnitus, et tema poolt soovitud suhtluskord sobib ka tema poolt eelistatud vanemale. Siinkohas on jäetud välja tooma detailid lapse sõnakasutuses, kus sõnad, fraasid ja terved mõttekäigud kattusid varasemalt teise vanema poolt väljendatud seisukohtadega. Maakohtunik leidis, et lapse poolt väljendatu polnud tema parima huviga kooskõlas.

Kõik need vastuolud olid menetluses dokumenteeritud, ent ringkonnakohtunik isegi ei kommenteerinud seda lahendile vastukäivat tõendite kogumit. Noor ringkonnakohtunik, kelle kogemus piirdus üle 90 protsendi ulatuses varavaidlustega ja paari suhtluskorra vaidlusega, kuulas lapse uuesti ära. Uut sisulist infot ei ilmnenu, kuid samade asjaolude põhjal jõudis ta maakohtunikuga võrreldes vastupidisele järeldusele. Ringkonnakohtu lahend isegi ei maini lapse varasemat, kõrgema kvaliteedistandardiga Barnahusi meetodil läbiviidud ärakuulamist, mis pole lahendiga kooskõlas.

Teises kohtuasjas järeldas asenduskohtunik lapse koolihinnete põhjal, et vaimset vägivalda laste vastu ei esine, mis näitab samuti lapse olukorra hindamise pealiskaudsust.

Kõige ilmekamaks tuleb siiski pidada lapse enda reaktsioon. Kui autor küsis temalt, kuidas läks noore ringkonnakohtuniku poolt läbi viidud ärakuulamisel, vastas laps lühidalt: „Ära küsi. See oli väga kole.“ See kogemus andis autorile tõuke uurida, kuidas lapse ärakuulamine peaks tegelikult olema korraldatud. Lapse negatiivne kogemus viitab, et ringkonnakohtuniku ärakuulamine ebaõnnestus. **Kuidas on Eestis võimalik teostada kohtuniku poolt lapse ärakuulamise kvaliteedi järelevalvet, kui ärakuulamise standard pole paigas ja pole ka salvestust?**

Raporti autori kogemus ametnikega vaieldes on näidanud, et väiteid ei peeta usutavaks ilma konkreetsete algallikatest pärinevate tsitaatideta. Seetõttu on autor raportisse lisanud otsesed viited ja tsitaadid rahvusvahelistest dokumentidest. See küll suurendab raporti mahtu, mille eest autor vabandab, kuid võimaldab lugejal hinnata raporti järelduste põhjendatust ilma algmaterjale eraldi otsimata.

1.2.2.2. ÜRO lapse õiguste konventsioon ja rahvusvahelised raamistikud: lapse õigus väljendada oma arvamust vabalt ja manipuleerimata

ÜRO lapse õiguste konventsioon sätestab lapse õiguse väljendada oma arvamust vabalt. Mõiste „vabalt“ tähendab ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 12 üldkommentaari³⁵ tõlgenduses, et laps saab oma arvamust avaldada ilma surveta ning tal on õigus otsustada, kas ta soovib kasutada oma ärakuulamise õigust või sellest loobuda. See tähendab ka, et last ei tohi manipuleerida ega

³⁵ [General comment no. 12 \(2009\), The right of the child to be heard](#)

“22. The child has the right “to express those views freely”. “Freely” means that the child can express her or his views without pressure and can choose whether or not she or he wants to exercise her or his right to be heard. “Freely” also means that the child must not be manipulated or subjected to undue influence or pressure. “Freely” is further intrinsically related to the child’s “own” perspective: the child has the right to express her or his own views and not the views of others.”

panna põhjendamatu surve alla. „Vabalt“ on lahutamatult seotud lapse enda perspektiiviga: lapsel on õigus väljendada omaenda arvamust, mitte teiste isikute arvamust.

Muu hulgas jääb autori jaoks selgusetuks, kuidas on Eestis protseduuriliselt paigas lapse valik, kas ta soovib kasutada oma ärakuulamise õigust või mitte. Autoril puudub võimalus kontrollida, kuidas toimus lapsele valiku andmine. Autor teab, et osadel ärakuulamistel ei antud lapsele seda valikut.

ÜRO lapse õiguste komitee (CRC/C/GC/12³⁶) rõhutab veel, et **riigid peavad vältima formaalseid ja sisutühje lähenemisi, mis küll võimaldavad lastel arvamust avaldada, kuid ei anna nende arvamusele piisavat kaalu.** Komitee hoiatab täiskasvanute poolse laste manipuleerimise eest ja peab ebaeetiliseks praktikaid, kus lastele öeldakse eelnevalt ette, mida nad tohivad öelda, või kus lapsi kaasatakse menetlusse viisil, mis võib neile kahju tekitada. See ei ole kooskõlas konventsiooni artikli 12 rakendamisega.

Euroopa Nõukogu juhised lapsesõbraliku õigusemõistmise saavutamiseks³⁷ kordavad neid põhimõtteid, rõhutades, et lapse ärakuulamine peab toimuma koolitatud spetsialistide poolt, lapse vanust, küpsust ja arusaamisvõimet arvestades, vältides suunavaid küsimusi ning põhjendamatu kordusärakuulamist. Lapsel on õigus väljendada oma arvamust vabalt, ilma et teda oleks

³⁶ [General comment no. 12 \(2009\), The right of the child to be heard](#)

“132. The Committee urges States parties to avoid tokenistic approaches, which limit children’s expression of views, or which allow children to be heard, but fail to give their views due weight. It emphasizes that adult manipulation of children, placing children in situations where they are told what they can say, or exposing children to risk of harm through participation are not ethical practices and cannot be understood as implementing article 12.”

³⁷ [16804b2cf3](#)

“108. In these guidelines, reference is made to concepts such as “age and maturity” and “sufficient understanding”, which implies a certain level of comprehension, but does not go as far as to demand from the child a full comprehensive knowledge of all aspects of the matter at hand. Children have the right to give their views freely, without any pressure and without manipulation.”

64. Interviews of and the gathering of statements from children should, as far as possible, be carried out by trained professionals. Every effort should be made for children to give evidence in the most favourable settings and under the most suitable conditions, having regard to their age, maturity and level of understanding and any communication difficulties they may have.

71. Interview protocols that take into account different stages of the child’s development should be designed and implemented to underpin the validity of children’s evidence. These should avoid leading questions and thereby enhance reliability.

130. Guideline 70 also indicates that these adaptations for children should not in themselves diminish the value of a given testimony. However, preparing a child witness to testify should be avoided because of the risk of influencing the child too much. Establishing model interview protocols (Guideline 71) should not necessarily be the task of the judges, but more that of national judicial authorities.”

survestatud või manipuleeritud. **Intervjueerimine peab toimuma spetsiaalselt välja töötatud protokollide alusel.**

Euroopa Nõukogu poolt loodud lapsesõbraliku menetluse hindamisvahend³⁸ kirjeldab lapsesõbralikkust neljaastmelisel skaalal õigusemõistmise tsükli etappide kaupa. Hindamisvahend sätestab, et kõrgeima astme täitmiseks peab kohtumenetluse protsessi ajal (nii tsiviil-, kriminaal- kui ka migratsiooni puudutavate kohtuasjade jaoks) olema reeglistik, mis keelab või minimeerib korduvärakuulamisi, spetsialistidel on traumateadlikkus, eksisteerivad protokollid, mis reguleerivad ärakuulamiste salvestamist, lapsesõbralikku intervjueerimist, teistkordset ärakuulamise tegemist sama spetsialisti poolt jne.

Eeltoodut kokku võttes tuleb järeldada, et Eestis puudub tsiviilmenetlustes ühtne ja sidus lapse ärakuulamise kvaliteedistandard ning kehtiv praktika ei vasta rahvusvahelistele lapsesõbraliku õigusemõistmise nõuetele. Selline olukord tähendab, et Eesti ei täida tsiviilmenetluses süstemaatiliselt oma kohustusi, mis tulenevad ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklist 12 ja Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku õigusemõistmise juhistest.

1.2.2.3. EU Justice Scoreboardi andmed Eesti kohta – kas veel statistilist illusiooni?

EU Justice Scoreboard joonis 26 andmete õigsus Eesti kohta tekitab veel põhjendatud kahtluseid. Joonis kasutab kriteeriumit „*Children are heard in child-friendly specialised settings/hearing room in civil proceedings*”. Joonisel kasutatud kriteeriumi kohaselt kuulatakse lapsi tsiviilmenetluses ära lapsesõbralikus spetsialiseeritud keskkonnas. Praktikast pärinevad kogemused seda ei kinnita.

Autori lapse kirjeldus tema ärakuulamisest on eriti kõnekas: „Ära küsi. See oli kole.“ Lapse õiguse vaates ei saa lapse subjektiivset kogemust käsitleda teisejärgulisena. See peaks olema vastupidi, et just lapse tajutud turvalisus ja heaolu on lapsesõbraliku menetluse keskne näitaja. Kui laps kogeb ärakuulamist hirmutava või ebameeldivana, ei täida menetlus oma eesmärki, sõltumata sellest, mis näitab statistika.

³⁸ [1680b5fe71](#)

“Rules and procedures are in place to prohibit or minimise the re-interviewing of children generally and specifically when they have been victims or witnesses of abuse and also when they are (alleged or recognised) offenders. If re-interviewing is essential, it is, if at all possible, carried out by the same person. All interviews with children are conducted by professionals trained in understanding trauma and re-traumatisation. Protocols are in place to ensure that (i) interviews are recorded so that they can be consulted again without re-interviewing, (ii) if re-interviewing is essential, it is, if at all possible, carried out by the same person and (iii) questioning in a court setting is conducted in a child-sensitive manner. Children giving evidence about abuse are heard by audiovisual means. Measures are in place to avoid both confrontation and contact with alleged perpetrators (for example, by providing separate court entrances and waiting rooms), unless at the voluntary request of the child. Protocols are in place ensuring that proper weight is given to the testimony of all child witnesses; –In addition to the foregoing, rules, procedures and personnel are in place to ensure feedback on these matters is sought and obtained from the children and taken into account in revision procedures.”

Tallinna Ringkonnakohtu kodulehelt ei ole võimalik leida infot ega visuaalset materjali selle kohta, milline näeb välja laste ärakuulamiseks mõeldud lapsele sobiv, spetsialiseeritud keskkond või ärakuulamisruum. Samuti olen saanud teistelt kogemuslikku tagasisidet, mis on vastuolus *EU Justice Scoreboardis* esitatud väitega.

Sotsiaalministeerium kirjeldab vastuses ÜRO perioodilise laste õiguste konventsiooni hindamise aruandele³⁹ „kastist“, mille sisu teeb ärakuulamise lapsesõbralikuks: joogiveepudel, suupiste, voltimispaper, joonistuspliiatsite ja värvimispiiltide komplekt, rahustav pop-it mäng, magnetiline ehituskomplekt ning ehk veel mõni mänguasi.

Selline lähenemine jätab mulje, et lapsesõbralikkus taandub sümbolsetele detailidele, mitte sisulisele keskkonnale. Põhjendatult tekib küsimus, milline on õhkkond ja ruum väljaspool seda „kasti“. On teada, et isegi õigusemõistmise sümbolika laste ärakuulamise ruumides võib lastes asjatut tõrget või koguni hirmu tekitada.

EU Justice Scoreboardi meetodika kohaselt tuginevad andmed riikide ametiasutuste esitatud infole. Seetõttu on eriti oluline läbipaistvus. Põhjendatud ootus on, et Justiitsministeerium avalikustaks oma kodulehel statistikaallikad, sh. millised konkreetsed kohtud ja ärakuulamisruumid arvesse võeti, kui palju tsiviilmenetlusi hinnati, kas tegemist oli tegeliku praktika või kirjeldusega läbi normatiivse prisma, kellelt ja millisel viisil info koguti jne. Ilma läbipaistvuseta jääb *EU Justice Scoreboardi* joonis Eesti kohta statistiliseks illusiooniks.

1.2.2.4. *Lapse ärakuulamise meetodikad*

Lapse parima huvi väljaselgitamisel on lapse ärakuulamine võtmetähtsusega⁴⁰. **Kuigi Eesti rakendab lapsekeskset küsitlemisstandardit kriminaalmenetluses (Barnahus mudel), puuduvad samaväärsed lapse kaitsemehhanismid tsiviilmenetluses.** See loob olukorra, kus **lapsel on kriminaalasjas rohkem menetluslikke garantiisid kui vanemate vahel toimuva tsiviilvaidluse korral.** Kaitsemeetmete puudumine seab lapse suurema riski alla. Lapse ärakuulamise eesmärk on tagada, et lapse arvamus kogutakse usaldusväärselt, last ei traumeerita uuesti ning kogu protsess toimub lapsele turvalises ja toetavas keskkonnas. **Euroopa Nõukogu lapsekeskse õiguse hindamisvahend rõhutab, et sellised meetmed peavad kehtima kõigis menetlustes, nii kriminaal-, migratsiooni- kui ka tsiviilasjades.**

Sotsiaalministeerium on üheselt väljendanud, et lapse emotsionaalse väärkohtlemise korral tuleb pöörduda kohtusse (vt raporti peatükki 2.3.1.), kuid praegune tsiviilmenetluse standard jääb selle probleemiga tegelemisel tõsiselt hätta.

Järgnevalt annab autor ülevaate rahvusvahelistest lapse ärakuulamise meetodikatest, nende võrdlusest ning esitab ettepaneku Eesti oma lapse ärakuulamise raamistiku loomiseks.

³⁹ [LÕK - Inglise keeles.pdf](#) vt. lk. 15 punkt 87

⁴⁰ [Full article: White paper on forensic child interviewing: research-based recommendations by the European Association of Psychology and Law](#)

1. NICHD protokoll

NICHD (*National Institute of Child Health and Human Development*)⁴¹⁴² protokoll on välja töötatud USA-s ja seda kasutatakse laialdaselt ka Ühendkuningriigis, Kanadas, Iisraelis ja Põhjamaades. Protokoll eesmärk on tagada standardiseeritud, avatud küsimustega intervjuu, mis toimub lapse turvalises keskkonnas ning eksperdi juhendamisel. Intervjuu võib salvestada videole, et vältida lapse korduvat küsitlemist ja tagada tõendite usaldusvärsus.

2. ABE protokoll (*Achieving Best Evidence*)

ABE protokoll⁴³ on välja töötatud ja rakendatud Ühendkuningriigis. Seda kasutatakse peamiselt seksuaalse väärkohtlemise, perevägivalda ja muu väärkohtlemise uurimisel peamiselt kriminaalmenetlustes. Protokoll rõhutab lapse huvide esikohale seadmist, videointervjuude kasutamist, traumateadlikku lähenemist ning usaldusväärse tõendusmaterjali kogumist.

3. Barnahus mudel

Barnahus mudel⁴⁴ on rakendatud Rootsis, Norras, Soomes, Taanis ja osaliselt Eestis. Tegemist on multidistsiplinaarse lähenemisega, kus lapse ärakuulamine toimub ühes turvalises kohas ning protsessis osalevad sõltuvana riigist psühholoog, politsei, sotsiaaltöötaja ja prokuratuuri esindaja. Kasutatakse standardiseeritud protokolle, videointervjuusid ja ekspertiisi.

4. CAC / Forensic Interview Guidelines

USA-s on välja töötatud *Child Advocacy Center (CAC)* protokollid⁴⁵⁴⁶, mis kombineerivad NICHD põhimõtteid ja USA kohtupraktikat. Fookuses on avatud küsimused, mitmekordse kuulamise vältimine ning eksperdi juhendamine.

5. RAINN Guidelines

*Rape, Abuse & Incest National Network (RAINN)*⁴⁷ on loonud soovituselaste seksuaalse väärkohtlemise kahtluse uurimiseks. Põhimõtted hõlmavad lapse heaolu, traumateadlikku lähenemist ja standardiseeritud intervjuud.

6. ISPCAN Screening Tools

⁴¹ [NICHD Protocol](#)

⁴² [Structured forensic interview protocols improve the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol - PMC](#)

⁴³ [Achieving best evidence in criminal proceedings - GOV.UK](#)

⁴⁴ [Practical guidance for national authorities on how to design and implement a reform to apply the Barnahus model](#)

⁴⁵ [Child forensic interview structure ot NCAC04_190901.pdf](#)

⁴⁶ [The-Forensic-Interviewer's-Toolkit.pdf](#)

⁴⁷ [Get the Facts About CSA: Child Sexual Abuse - RAINN](#)

International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect (ISPCAN) on loonud ühtsed küsimustikud⁴⁸ ja protokollid laste väärkohtlemise hindamiseks. Fookuses on struktureeritud hindamine, riskide ja väärkohtlemise liigi tuvastamine.

7. Meetodite võrdlus

Kõik rahvusvahelised meetodid rõhutavad lapse huvide esikohale seadmist, traumateadlikku lähenemist, standardiseeritud intervjuud ja multidistsiplinaarset koostööd. NICHD ja ABE protokollid keskenduvad intervjuu struktuurile ja usaldusvärsuse hindamisele. Barnahus mudel lisab multidistsiplinaarse koostöö ja turvalise keskkonna. CAC ja RAINN protokollid rõhutavad avatud küsimusi ja eksperdi juhendamist. ISPCAN tööriistad on suunatud riskide hindamisele ja väärkohtlemise tuvastamisele. Kõikides meetodikates on oluline, et lapse ärakuulamine toimuks ainult üks kord, korduv ärakuulamine on lubatud vaid erandjuhtudel ning seda viib läbi sama isik. Intervjuu peab olema struktureeritud, lapse arengu taset arvestav, kasutama neutraalseid küsimusi ning toimuma turvalises ja toetavas keskkonnas.

Usaldusvärsuse hindamisel tuleb arvestada lapse vanust, küpsust ja arusaamisvõimet, välistada suunavad küsimused ning põhjendamatu kordusärakuulamine. Kõik hindamise sammud peavad olema dokumenteeritud.

Barnahus protokollide laiendamine tsiviilasjadesse võimaldab kasutada Barnahusi füüsilist keskkonda lapse küsitlemiseks tsiviilvaidlustes (elukoha, suhtlusõiguse, hooldusõiguse üle).

1.2.2.5. Ettepanek Eesti oludesse kohandatud lapse ärakuulamise raamistiku loomiseks

Eesti tsiviilmenetluste kohta pole avalikustatud, millist standardit kasutatakse. Autori kogemus viitab, et puudub ühtne lapse ärakuulamise meetodika, mis vastaks rahvusvahelistele standarditele. Selleks, et tagada lapse huvide kaitse ja usaldusväärsete tõendite kogumine, on vajalik luua Eesti oma ärakuulamise raamistik, mis põhineks rahvusvaheliselt tunnustatud praktilal. Raport teeb ettepaneku **lapse ärakuulamise protokoll** koostamise Eesti kohtusüsteemi jaoks ja on visandanud selle jaoks 12 punkti koosneva kava, mis on raporti Lisas 2.

Eesti tsiviilmenetluses on vaja ühtset lapse ärakuulamise raamistikku, mis põhineks rahvusvahelistel parimatel praktilal ja tagaks lapse huvide kaitse, usaldusväärsete tõendite kogumise ning menetluse läbipaistvuse. Selline raamistik aitaks vältida subjektiivseid ja muljepõhiseid hinnanguid ning tagaks, et lapse arvamus on kogutud meetoodiliselt usaldusväärset, dokumenteeritult ja lapsele turvalises keskkonnas.

⁴⁸ [I-Cast Data Tools | Child Abuse Research Tool](#)

1.2.2.6. Reformi ettepanekud 2

Koostada lapse ärakuulamise praktika sõltumatu uuring perioodi 2016–2025 kohta

Selle eesmärk on kaardistada süsteemsed probleemid ja luua faktipõhine alus reformile. Uuring võib olla osa raporti peatükis 1.1.1. viidatud auditist. Uuring peab hõlmama ärakuulamiste arvu ja sagedust, lapsele esitatud küsimuste dubleerimist, kasutatud ruume ja keskkondi (sh kas need on päriselt lapsesõbralikud või üksnes kosmeetiliselt „kastiga“ parandatud), vanemate informeerimist lapse ärakuulamisest, ametkondade koostööd ja selle puudujääke, lapse valikuõiguse tagamist olla ärakuulatud, kuidas on hinnatud areneva lapse võimekust, lapse manipuleerimist ning kaitsemeetmete olemasolu selle riski maandamiseks. Lisaks peab uuring analüüsima ärakuulamise dokumenteerimise kvaliteeti ning kohtusisest töökorraldust kohtunike ja juristide vahel. Uuring peab hindama Eesti praktika vastavust ÜRO, Euroopa Nõukogu ja CEPEJ lapsekeskse õiguse hindamisvahenditele.

Luu kaasajale vastav lapse ärakuulamise standard ja selle ellu rakendamise kava

Selle eesmärk on tõsta lapse arvamusele antavat kaalu ning tagada lapsele turvaline, meetodiline ja rahvusvahelistele standarditele vastav ärakuulamine. Eesti peab looma läbipaistva lapse ärakuulamise standardi, mis ühendab NICHD, ABE, Barnahusi ja teiste tõenduspõhiste meetodikate põhimõtted, kohandades need tsiviilmenetluse konteksti. Standard peab sisaldama lapse ühe ärakuulamise põhimõtet, struktureeritud intervjuu protokoll, samuti nõuet, et kõik menetlusosalised kasutavad sama salvestust (sh võimaldab tuvastada lapse mitteverbaalsed signaalid), selget rollijaotust (kes küsitleb, millal ja millistel tingimustel), lapse valikuõiguse tagamist (sh võimalust keelduda ärakuulamisest), lapse manipuleerimise riskide hindamise kohustust ja kaitsemeetmete olemasolu. Standard peab nõudma iga kordvõimalduse eraldi põhjendamist ning viima miinimumini võimaluse, et kohtuniku subjektiivsest „muljest“ saab tõendiallikas.

Kehtestada kohtunike pädevusnõuded lapse ärakuulamisel

Selle eesmärk on vältida olukorda, kus lapse ärakuulamist viib läbi kohtunik, kellel puudub selleks erialane ettevalmistus või kes praktiseerib seda harva. Ettepanek on kehtestada kvalifikatsiooninõuded kohtunikele, kes lapsi ära kuulavad: nad peavad läbima spetsiaalse koolituse uuendatud ärakuulamise protokoll alusel, praktiseerima lapse ärakuulamist regulaarselt ning järgima standardiseeritud meetodikat. Alternatiivina võib kaaluda lapse ärakuulamisele spetsialiseerunud ametikohtade loomist olemasoleva ressursi piires (töökohustuste sisemine ümberjagamine). Kohtunik, kelle põhipädevus on varavaidlustes, ei tohi lahendada keerukaid lapse ärakuulamist eeldavaid vaidlusi.

Avalikustada kohaldatud kaitsemeetmed, mis tagavad lapse õiguse avaldada oma vaba ja sõltumatut arvamust

Selle eesmärk on läbipaistvuse tagamine, kas ja kuidas Eesti järgib rahvusvahelisi nõudeid, et lapse õiguste ja parima huvide kaitse eeldab kaitsemeetmete olemasolu, et laps saaks oma vaba ja sõltumatut arvamust avaldada, mis on kujunenud ilma igasuguse mõjutamise ja välise surveta.

Ühtlustada lapse ärakuulamise põhimõtted kõikides lapse heaolu hindamise juhendites

Selle eesmärk on vältida olukorda, kus erinevad juhendid (nt SKA juhend, lapse esindaja juhend) annavad üksteisele vastukäivaid suuniseid. Juhised peavad selgelt sätestama kõigi osapoolte koostööformaadi, et lapse huvid oleksid parimal viisil kaitstud. Oluline on viia miinimumini olukorrad, kus erinevad osapooled esitavad lapsele samu küsimusi korduvalt.

Suurendada kohtunike distsiplinaar- ja järelevalvemehhanismide läbipaistvust

Selle eesmärk on tagada, et lapse õiguste rikkumised ei jääks tagajärgedeta. Tuleb avalikustada statistika viimase kümne aasta kohta: kui palju on laekunud taotlusi algatada kohtuniku tegevuse suhtes järelevalvemenetlus last puudutavas tsiviilvaidluses, kui paljudel juhtudel on menetlus algatatud ning kui paljudel juhtudel on see lõppenud distsiplinaarkaristusega. Samuti tuleb avalikustada, millistes tsiviilmenetluse etappides on kohtunikud kõige sagedamini eksinud ning milliste standardite alusel on nende tegevust hinnatud. Kehtestada tuleb kohustuslik järelevalve juhtumites, kus ärakuulamist ei protokollita või kus lapse tagasiside viitab võimalikule rikkumisele.

Luua e-toimikusse kasutajasõbralik rakendus kohtuniku suhtes distsiplinaarmenetluse algatamiseks (sama lahendus peaks olema kasutatav ka lapse riigipoolse esindaja suhtes)

Selle eesmärk on muuta menetlusosaliste kaebeõiguse kasutamine tehniliselt lihtsaks, läbipaistvaks ja standardiseerituks, tagades samal ajal distsiplinaarmenetluse täieliku sõltumatus. Lastega seotud menetlustes tuleb rakendada eraldi standardiseeritud vorme ja kõrgemat prioriteeti, et tagada kiire reageerimine juhtudel, kus võib olla rikutud lapse ärakuulamise või muude lapsekesksete standardite nõudeid. Distsiplinaarmenetluse algatamise barjääre tuleb alandada, menetluse ajaraamid selgelt määratleda ning lastega seotud rikkumiste puhul rakendada kiirmenetlust, et vältida olukordi, kus tõsised rikkumised jäävad kuudeks menetlusjärjekorda. Tagada kohtuniku erapooletus ka peale seda, kui menetlusosaline on tema vastu kasutanud menetluse jooksul kaebeõigust.

Avalikustada kõik kohtusüsteemis seni kasutusel olnud lapse ärakuulamise protokollid

Selle eesmärk on tagada kohtusüsteemi toimimise läbipaistvus ja ühtlane praktika. Koos protokollidega tuleb avalikustada kõik rakendusjuhised ning ärakuulamise protseduuri kirjeldused ajaloolises järjekorras.

Avalikustada iga kohtumaja lapsesõbralike ärakuulamisruumide fotod

Selle eesmärk on tagada lapsele turvaline ja etteaimatav keskkond ärakuulamiseks. Ruumide fotode avalikustamine võimaldab vanematel lapsi eelnevalt rahulikult ette valmistada, vähendab ärevust ning toetab lapsesõbraliku menetluse põhimõtteid. Läbipaistvus aitab ühtlustada praktikat üle Eesti ja loob kindlustunde, et ärakuulamine toimub lapse vajadusi arvestavas keskkonnas.

Luua statistikamoodul lapsesõbraliku menetluse mõõtmiseks

Selle eesmärk on muuta lapsesõbralik menetlus mõõdetavaks, luues selged indikaatorid, mille abil saab hinnata süsteemi toimimist, jälgida arengut ja tuvastada kitsaskohti, mis vajavad parandamist.

Tagada EU Justice Scoreboardi Eesti andmete läbipaistvus ja kooskõla tegeliku praktikaga

Selle eesmärk on vältida statistilisi illusioone ja tagada aus aruandlus. Oluline on välistada olukord, kus Eesti esitab rahvusvahelistele institutsioonidele andmeid, mis ei kajasta tegelikku menetluspraktikat.

1.2.3. Lapsega seotud menetluste prioritseerimine kohtusüsteemis

Eesti kohtusüsteemis venivad lastega seotud vaidlused lubamatult pikaks. Sellele on viidanud ka kohtunikud ise⁴⁹. Selline olukord ei ole kooskõlas rahvusvaheliste lapse õiguse põhimõtetega. **Lastega seotud menetlused peavad olema selgesõnaliselt prioriteetsed, käsitletud kiireloomulistena ning lahendatud võimalikult lühikese aja jooksul, järgides samal ajal õigusriigi põhimõtteid⁵⁰.**

Õigeaegsus ja eriline hoolikus peavad läbima kogu menetlust alates avalduse laekumisest kohtule ja juhtumi esmasest hindamisest kuni asja sisulise läbivaatamise, otsuste tegemise ja täitmiseni. **Lapse parima huvi kvaliteedistandard peab olema tagatud ka ajutiste ja erakorraliste meetmete rakendamisel** kuni lõpliku lahendi jõustumiseni. Kohtul lasub kohustus tagada iga lapsega seotud asja kiire ja hoolikas menettlemine.

Eelkõige hooldusõiguse ja muudes lapse eluolu puudutavates küsimustes võib menetluslik viivitus viia olukorrani, kus otsuse sisu määrab ajafaktor ise. Selline tulemus ei ole kooskõlas perekonnaelu austamise põhimõttega, mille kohaselt tuleb vanema ja lapse suhteid hinnata kõiki asjakohaseid asjaolusid arvesse võttes, mitte pelgalt aja möödumise tõttu.

Euroopa Inimõiguste Kohus on korduvalt rõhutanud, et kohtuasjades, mis puudutavad lapse ja vanema suhet, peavad kohtuorganid tegutsema erakordse hoolikusega, kuna menetluse venimine

⁴⁹ [Kohtunike täiskogu arutas, millised kohtuasjad vajavad kiireimat lahendust | Riigikohus](#)

⁵⁰ [4880293b35](#)

“60. Proceedings in which children are involved should be prioritised and considered as urgent, and be completed in the shortest time possible, while respecting the rule of law.

61. Timeliness and exceptional diligence are overarching principles in each phase of proceedings involving children and in all stages of a best interests determination procedure: case assessment, decision making, including any interim and emergency decisions, as well as review and any adaptation in the implementation stage. “Exceptional diligence” refers in this context to the efforts of the competent authority to ensure the swift processing of the specific case.

62. The Court recognises that in care proceedings “there is always the danger that any procedural delay will result in the de facto determination of the issue submitted to the court before it has held its hearing. Equally, effective respect for family life requires that future relations between parent and child be determined solely in the light of all relevant considerations and not by the mere effluxion of time.”

võib asja de facto otsustada enne menetluse lõppu⁵¹. Seetõttu tuleb kiiresti tegutseda, et ajafaktor ei määraks kohtu ees seisva küsimuse lahendust⁵².

Ka ÜRO laste õiguste konventsioon tõstab esile, et lapsed ei taju aja kulgemist samamoodi nagu täiskasvanud. **Pikale veninud otsustusprotsessidel ja viivitustel võib olla lapse arengule eriti kahjulik mõju. Seetõttu peab ÜRO oluliseks, et lapsi puudutavad või neid mõjutavad kohtumenetlused oleksid prioriteetsed ja viidaks lõpule võimalikult lühikese aja jooksul**⁵³.

Samuti rõhutab Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee 2010. aasta juhendmaterjal⁵⁴ lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta lastega seotud juhtumite kiire lahendamise vajadust ning soovitab **luua süsteemi selliste menetluste prioriseerimiseks**.

Kokkuvõtvalt tuleb järeldada, et lastega seotud menetlused peavad olema kiired, hoolikalt juhitud ja toimuma viivitusteta. Iga põhjendamatu viivitus võib moonutada lahendi sisu ja seeläbi kahjustada lapse parima huvi kaitset.

1.2.3.1. Justice delayed is justice denied⁵⁵ - kas ringkonnakohtuniku poolt 75 kohtuasja eelisjärjekorras menetlemine ja laste kohtuasja kaheks aastaks ootejärjekorda panek on undue delay?

Raporti ajendiks olevas kohtuasjas kulus maakohtu otsuse tegemisest kuni ringkonnakohtu otsuseni üle kahe aasta. Sellega hõlmas menetlus teises kohtuastmes enam kui veerandi lapse elust. Arvestades ka menetlusaega esimeses ja kolmandas kohtuastmes, ulatus kogu menetluse kestus ligikaudu pooleni lapse elust.

Kohtulahendite registri andmetel menetles asja eesistujaks olnud ringkonnakohtunik samal ajal eelisjärjekorras 75 muud kohtuasja. See tähendas, et kõnealune asi jäi pikemaks ajaks kohtu ootejärjekorda. Arvuni 75 jõudis autor ringkonnakohtuniku lahendite põhjal, milles otsus tehti enne kõnealuse asja lahendamist, kuigi vastav maakohtu otsus oli tehtud hiljem.

Eelisjärjekorras lahendatud asjade hulgas oli arvukalt varalisi vaidlusi, sealhulgas väikese väärtusega nõudeid, samuti mõned lastega seotud vaidlused, sealhulgas suhtluskorra üle. Sellest nähtub, et **prioriteet ei olnud järjekindlalt suunatud lastega seotud asjadele**. Tallinna

⁵¹ Vt. EIK lahend 19857/10, vt. ka lahend 46075/16

⁵² Vt. EIK lahend 28623/12

⁵³ [Document Viewer](#)

93. *The passing of time is not perceived in the same way by children and adults. Delays in or prolonged decision-making have particularly adverse effects on children as they evolve. It is therefore advisable that procedures or processes regarding or impacting children be prioritized and completed in the shortest time possible. The timing of the decision should, as far as possible, correspond to the child's perception of how it can benefit him or her, and the decisions taken should be reviewed at reasonable intervals as the child develops and his or her capacity to express his or her views evolves.*

⁵⁴ <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

“Avoiding undue delay 118. Cases in which children are involved need to be dealt with expeditiously and a system of prioritising them could be considered.”

⁵⁵ [Justice delayed is justice denied - Wikipedia](#)

ringkonnakohtu kodulehel kättesaadav **2025. aasta tööjaotusplaani⁵⁶ ei anna alust järeldada, et selline suvakohane prioritseerimine ringkonnakohtuniku poolt oleks olnud töökorralduslikult põhjendatud**, kui varasematel aastatel ei olnud põhimõtted teistsugused. 2024. aastast varasemate kohta pole tööjaotusplaani kättesaadav.

Samuti ei teinud ringkonnakohtunik menetluse vältel aeganõudvaid menetlustoiminguid ega rakendanud meetmeid menetluse kiirendamiseks, kuigi kohtule sai edastatud sellekohane pöördumine. Selline toimimine noore ja kogenematu ringkonnakohtuniku poolt on eriti problemaatiline, arvestades asjaolu, et ringkonnakohtu lahend viitab lapse senise elukorralduse kujunemisele harjumuspäraseks ehk asjaolule, mille tekkimisele aitas ringkonnakohtunik menetluse venitamisega otseselt kaasa.

1.2.3.2. Reformiettepanekud 3

Anda lastega seotud tsiviilkohtumenetlustele kõrgeim prioriteetsus ja seada maksimaalne menetlusaeg

Selle eesmärk on tagada, et lapsega seotud vaidlused lahendatakse kiiresti, järjekindlalt ja lapse parimat huvi kahjustamata. Eestis venivad lastega seotud kohtumenetlused lubamatult pikaks, mistõttu viivitused kahjustavad lapsi, süvendavad konflikte ja moonutavad menetluse tulemust. Tuleb luua mehhanism, mis tagab lastega seotud asjadele eelisjärjekorra kõigis kohtuastmetes, sõltumata kohtuniku töökoormusest või muudest asjaoludest. Lisaks tuleb kehtestada üleriigiline menetluskiruse standard, mis määrab maksimaalse lubatud menetlusaja lapsega seotud vaidlustes (nt 6 kuud maakohtus ja 6 kuud ringkonnakohtus). Standardiga peab kaasnema järelevalvemehhanism, mis tuvastab põhjendamatu viivitused ja võimaldab rakendada distsiplinaarmeetmeid. Samuti tuleb kehtestada kohustus hinnata, kas menetluse venimine või kohtu tegevusetus on olukorda eskaleerinud ning kas see on kahjustanud lapse heaolu või menetluse õiglast kulgu.

1.2.4. Ekspertarvamuste kaasamine tsiviilmenetluses: põhimõtted ja kvaliteedistandardid

Riigikohtu esimees märkis 9.06.25 saates Terevisioon, et kohtuasjad on muutunud üha keerukamaks ning nende lahendamine võtab seetõttu rohkem aega. See hinnang on mõistetav ja seda tuleb võtta tõsiselt. Samas ei tähenda menetluste keerukus vältimatult menetluste pikenemist, kui keerukaid küsimusi lahendada süsteemselt ja asjakohaste abivahendite toel. Keerukaid probleeme on sageli lihtsam lahendada, kui need jagada selgelt piiritletud osadeks.

Eriti selgelt avaldub see vajadus lastega seotud tsiviilkohtumenetluses. Tegemist on valdkonnaga, kus õiguslikud küsimused põimuvad psühholoogiliste, sotsiaalsete ja lapse arenguga seotud aspektidega. Selliste vaidluste lahendamine eeldab sageli teadmisi, mis ületavad klassikalise õigusemõistmise piirid. Rahvusvaheline praktika näitab, et paljudes riikides on selleks loodud spetsiaalsed tööriistad ja raamistikud, mis aitavad kohtutel keerukaid perevaidlusi sisuliselt

⁵⁶ [Tallinna Ringkonnakohtu tööjaotusplaani - mai 2025 tervik.pdf](#)

struktureerida ja lahendada. Käesolev raport pakub välja mitmeid selliseid lahendusi ka Eesti kontekstis.

Üheks oluliseks võimaluseks on ekspertide süstemaatiline ja läbipaistev kaasamine. Praegu puudub lastega seotud tsiviilmenetlustes Eestis selge arusaam, millal ja milliste küsimuste puhul tuleks eksperte kasutada. See lünk võimaldab olukorda, kus vanem võib viia last erineva tausta ja professionaalsuse tasemega spetsialistide juurde eesmärgiga leida kohtule esitamiseks sobiliku narratiiviga tõend. Selline praktika ei teeni lapse parimat huvi, võib menetlust kahjustada ja koormab kohut asjatute ning ebaühtlase kvaliteediga dokumentidega.

Kuigi tsiviilkohtumenetluse seadustik sätestab eksperdi määramise üldkorra, puudub Eestis terviklik ja lastega seotud menetluste eripära arvestav raamistik, nagu seda soovivad Euroopa Komisjoni juures tegutseva CEPEJ juhised. CEPEJ on välja töötanud põhimõtted ekspertide kaasamise raamistiku loomiseks⁵⁷, et tagada ühtne ja kvaliteetne praktika liikmesriikides.

Eesti praktikas tuginevad kohtud sageli Eesti Kohtuekspertiisi Instituudi teenustele, mis pakub olulist tuge kriminaal-, tsiviil- ja haldusasjades. Samas eeldavad lastega seotud tsiviilvaidlused sageli multidistsiplinaarset lähenemist, mida üks institutsioon ei pruugi kõigis olukordades pakkuda. EKEI ekspertiisid ei hõlma alati erinevaid psühholoogilisi ja sotsiaalseid aspekte, mis võivad olla laste vaidlustes määrava tähtsusega.

Rahvusvahelised organisatsioonid rõhutavad selgelt vajadust ekspertteadmiste järele lastega seotud menetlustes. Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku menetluse juhendmaterjal^{58 59} selgitab, et kohtunikul peab olema ligipääs erinevate erialade ekspertide teadmistele, kui ta langetab lapsi puudutavaid otsuseid. See hõlmab muu hulgas näiteks lapse parimate huvide hindamist või võimalike kahjulike mõjude analüüsi. Samuti juhatakse tähelepanu, et sõltuvalt lapse soovidest ja huvidest tuleb kaaluda, kas last kuulab kohtunik või määratud ekspert. Juhendi kohaselt ei pea lapse ärakuulamist alati läbi viima kohtunik ise, vaid selle võib vajaduse korral usaldada ka eksperdile.

⁵⁷ [2014-12-guidelines-cepej-experts-en.pdf](#)

⁵⁸ <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

“71. In cases involving children, judges and other legal professionals should benefit from support and advice from other professionals of different disciplines when taking decisions which will impact directly or indirectly on the present or future well-being of the child, for example, assessment of the best interests of the child, possible harmful effects of the procedure on the child, etc.

115. Depending on the wishes and the interests of the child, serious consideration should be given to who will listen to the child, presumably either the judge or an appointed expert. Some children may prefer to be heard by a “specialist” who would then convey his or her point of view to the judge.”

⁵⁹ [4880293b35](#)

“15. The competent authorities should be able to call on the relevant services and expertise using a multidisciplinary approach to assess the needs of the child. Multidisciplinary and interagency services can provide important assistance in assessing the best interests of the child.”

Eesti võiks kaaluda lahendusi, mille kohaselt viivad lapse ärakuulamist läbi selleks spetsiaalse ettevalmistuse saanud spetsialistid või kasutatakse selleks olemasolevat Barnahus infrastruktuuri.

Ühendkuningriigis on ekspertide kaasamise kord tsiviilmenetluses selgelt ja detailselt reguleeritud⁶⁰. Kohus määrab eksperdi vaid juhul, kui see on vältimatult vajalik, ning eksperdi roll ja kvaliteedinõuded on täpselt piiritletud. Ekspertiraportitele kehtivad konkreetsed sisulised nõuded, sealhulgas kohustuslik tõeavaldus (*statement of truth*). Selline standardiseeritud praktika aitab vältida olukorda, kus ekspert omandab menetluses põhjendamatult suure rolli.

Ameerika Ühendriikidest võib tuua Ameerika Psühholoogide Assotsiatsiooni (APA) näol näite, kuidas tööstusharu kujundab ise standardit. APA 2022. aastal uuendatud juhise⁶¹ määratleb lastega seotud hooldusvaidluste hindamise kui tõenduspõhise, eetilisel juhitud ja lapse parimaid huve esikohale seadva kohtupsühholoogia valdkonna, kus hindaja peab süsteemselt analüüsima vanema võimekust, lapse vajadusi ja nende omavahelist sobivust. Juhis rõhutab erapooletust, kultuuripädevust, riskitegurite (sh perevägivald, väärkohtlemine, manipuleerimine, last vanemast võõrandavad käitumisviisid) täpset eristamist, lapse arengutasemele vastavate hindamismeetodite kasutamist ja selget rollipiirangut. Sel viisil tagatakse kohtule usaldusväärne, teaduspõhine ning lapse heaolu kaitsev eksperthinnang. Juhis kehtib esialgsete plaanide kohaselt kuni aastani 2032. Ka Eestis võiks midagi sarnast olemas olla, kuna see aitab tööstusharul endal ekspertide töö kvaliteeti reguleerida.

Ka Sloveenias on laste tsiviilmenetluse reformi käigus kavas luua eraldi ekspertide kaasamise raamistik⁶², mis määratleb selgelt eksperdi rolli, kaasamise alused ja kvaliteedinõuded. Reformi eesmärk on tagada, et keerukates perevaidlustes oleks kohtunikel süsteemne ja läbipaistev võimalus kasutada erialast tuge, sarnaselt CEPEJ juhistes soovitatud põhimõtetele.

Rahvusvahelised soovitusel ja teiste riikide reformikogemus näitavad, et ekspertide kaasamise põhimõtete korrastamine ei ole tehniline menetlusküsimus, vaid osa laiemast õigusemõistmise kvaliteedi tagamisest lastega seotud vaidlustes. Eesti kontekstis tähendab see vajadust töötada välja terviklik raamistik, lähtudes CEPEJ juhistest ning Euroopa Nõukogu lapsesõbraliku menetluse juhenditest.

Kokkuvõttes on ekspertide kaasamine võimalus tõsta kohtute töö kvaliteeti ning tulla toime lastega seotud tsiviilvaidluste kasvava keerukusega, ilma et see toimuks menetluse pikenemise või lapse heaolu arvelt. Seejuures on põhjendatud hinnata ka ekspertide pädevust teatud valdkondades kogu riigi tasandil, nagu tehti hiljutise seadusemuudatuse käigus Taanis.

⁶⁰ [PRACTICE DIRECTION 25B – THE DUTIES OF AN EXPERT, THE EXPERT’S REPORT AND ARRANGEMENTS FOR AN EXPERT TO ATTEND COURT – Justice UK](#)

⁶¹ [Guidelines for Child Custody Evaluations in Family Law Proceedings](#)

⁶² [1680b4e123](#) vt lk 61

1.2.4.1. Reformiettepanekud 4

Luua ekspertide kaasamise raamistik laste tsiviilvaidlustes

Selle eesmärk on tagada kvaliteetse ekspertteadmise lisandumine laste tsiviilvaidlustes ning lõpetada juhuslik, ebaühtlane ja manipuleerimisriskiga ekspertide kasutamine tsiviilkohtumenetluses. Ekspertide töö peab olema kvaliteetne, läbipaistev ja võrreldav kõigis kohtuastmetes. Ekspertide kaasamise raamistik peab selgelt määratlema, millal ekspert kaasatakse, millised on eksperdi pädevusnõuded ning milliseid kvaliteedistandardeid ekspert peab järgima. Raamistik peab olema siduv kõigile kohtuastmetele ning sisaldama ühtseid kriteeriume eksperdi vajaduse hindamiseks. Lastega seotud tsiviilvaidluste jaoks tuleb luua multidistsiplinaarne eksperdisüsteem ning kehtestada eksperdiarvamuste ühtsed sisunõuded, mis tagavad arvamuste võrreldavuse, kvaliteedi ja kontrollitavuse. Eksperti arvamuse kohustuslikud elemendid peavad hõlmama kasutatud meetodika kirjeldust, lapsega tehtud töö ülevaadet, riskihinnanguid, põhjendatud järeldusi ning tõeavaldust.

1.2.5. Lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste kontseptuaalse raamistiku väljatöötamine Eesti jaoks

Käesolevas peatükis käsitletakse lapse poolt vanema tõrjumise olukorda, millele viitab ka Euroopa Nõukogu 2025. aasta dokument⁶³ lapse õiguste ja parimate huvide kaitse kohta hooldusõiguse menetluses. Dokument sätestab:

„51. In cases where the child persistently refuses to participate in contact, interim measures in this regard, consistent with the best interests of the child, should be foreseen until a final decision is taken.“

Olukorras, kus lagunenud perekonnas kujuneb ühe vanema ja lapse vahel tugev liit, mille tulemusel hakkab laps teist vanemat järjekindlalt tõrjuma, seisab kohus väga keerulise ülesande ees. Lapse tõrjuva käitumise taga võivad olla erinevad põhjused, mis võivad esmapilgul olla üksteisega äravahetamiseni sarnased või isegi eristamatud. Kui kohus läheneb sellele olukorrale pealiskaudselt ega süvene pereloo üksikasjadesse ja suhete kujunemisse, tekib reaalne oht ajada segamini olemuslikult erinevad olukorrad, millele peaks järgnema ka erinev sekkumine. Selline eksimus ei ole kooskõlas lapse parimate huvide põhimõttega.

Kohtu eksimus lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste hindamisel eskaleerib sageli vanematevahelist konflikti. Kui menetluse käigus ilmneb, et kohtul puudub struktureeritud arusaam tõrjumise võimalikest põhjustest, kujuneb mänguteoreetilisest vaatepunktist vaadatuna lapsega kooselava vanema jaoks optimaalseks käitumisstrateegiaks lapse külge klammerdumine ja lahuselava vanema eemaldamine lapse elust. Praktikast tähendab see lapse tõmbamist vanemate vahelise konflikti keskmesse, millel on lapse heaolule tõsised ja pikaajalised tagajärjed.

⁶³ [CM/Rec\(2025\)5](#)

Kui kohus, lastekaitse või teised ametnikud tõlgendavad seda olukorda pelgalt vanematevahelise tülina ega tuvasta seda kõrge riskiga olukorrana, võib laps saada märkimisväärselt kahjustada. Eriti rängad on tagajärjed juhul, kui laps eraldetakse vanemast, kes pole lapsele midagi halba teinud, vaid kes temast tegelikult hoolib ja soovib tema elus aktiivselt osaleda. Ametniku vea tõttu peab lapse elust eemale tõrjutud vanem võitlema sageli mitte üksnes teise vanemaga, vaid kogu süsteemiga, täites seejuures oma vanemlikku kohustust seada lapse huvid esikohale. Süsteem tõlgendab seda tõrjutud vanema vastuhakuna või koostöö mitte tegemisena ja võib vanema veel rohkem lapsest eemaldada.

Kontseptuaalse raamistiku eesmärk on võimaldada tuvastada, kas lapse poolt vanema tõrjumise puhul on tegu objektiivsetel asjaoludel põhineva reaktsiooniga või ühe vanema poolt mõjutatud ja lapse huve kahjustava manipulatsiooniga.

1.2.5.1. Ametkondade kompetentsi puudulikkus ja vale sekkumise risk

Eestis venivad lastega seotud tsiviilvaidlused sageli sedavõrd pikaks, et *status quo* püsimine ja otsuse tegemisega viivitamine soodustavad lapse tõrjuva käitumise süvenemist. Sellises olukorras on lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste struktureeritud hindamine vältimatu ja seda peab tegema võimalikult varakult.

Praktikas tuleb ette olukordi, kus lapse poolt vanema tõrjumisele on kaasa aidanud ametnike - näiteks kohtuniku, lastekaitse, perelepitaja, terapeudi jt. – ebapädev sekkumine, kuigi see on mõeldud last kaitsma. Asjakohaste tööriistade puudumine võib probleemi hoopis süvendada. Tõrjumise tegeliku põhjuse tuvastamine määrab nii ametkondade sekkumise viisi kui ka intensiivsuse. Valel alusel sekkumine või tegevusetus, nagu seda Eesti ametkondade puhul tihti juhtub, võib probleemi kergesti eskaleerida.

On ilmne, et lapse ärakuulamisel kasutatavad küsimused ja nende esitamise viis sõltuvad otseselt sellest, mis on lapse poolt vanema tõrjumise alus. Samuti peaks tõrjumise põhjustest ideaalis sõltuma ka lapse ligipääs taastava õiguse teenustele. Seetõttu peab lapse heaolu hindamine põhinema selgel ja ühtsel raamistikul. Eestis peab vanem kahjuks tihti nentima, et osade tõrjumiste põhjuste jaoks puuduvad nii vastavad taastava õiguse teenused kui ka oskused nende osutamiseks.

Käesoleva raporti ajendiks olnud juhtumid puudus noorel ja eluvõõral ringkonnakohtunikul struktureeritud arusaam, kuidas selle raamistiku alusel lapse ja vanema suhet lahti mõtestada, mistõttu jäi vajalik tõendite kogumi sisuline hindamine tegemata. Autori võrgustikus on palju inimesi, kes on täpselt sama probleemiga silmitsi seisnud. See viitab süsteemsetele lünkadele Eesti kohtunike oskustes ja koolituskavas.

Eestis esineb praktikas olukordi, kus kohus rahuldab ühe vanema elatisenõude, kuid jätab igasuguse tähelepanuta asjaolu, et teine vanem soovib aktiivselt osaleda lapse elus, kuid see on osutunud võimatuks lapsega kooselava vanema manipulatsioonide tõttu. See viitab kohtuniku poolt kaalutusõiguse ebapiisavale rakendamisele.

Probleem ei seisne mitte üksikutes ametnikes, vaid süsteemses tööriistade ja ühtse raamistiku puuduses.

Esiialgu oli käesoleva raporti eesmärgiks teha ettepanek sellise raamistiku kasutusele võtmiseks üksnes kohtusüsteemile. Tegelikult on seda vaja rakendada kõigi lapse heaolu hindamisse kaasatud institutsioonide töös, sealhulgas ka näiteks perelepitajad jt. Oluline on tagada ametkondade töö läbipaistvus ja selgus selles, kuidas jõutakse konkreetsete järeldusteni. Järelevalvesüsteem peab olema võimeline hilisemalt tuvastama ka näiteks kohtuniku või teiste ametnike eksimused selles raamistikus sätestatud põhimõtete vastu.

1.2.5.2. Teaduskirjanduse panus: tõrjumise põhjuste spekter ja selle struktuurne hindamine

Teaduskirjandus juhtis lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste spektrile tähelepanu juba umbes 25 aastat tagasi. 2001. aastal avaldasid Kelly ja Johnston ühe sellise teadusartikli⁶⁴, milles rõhutati, et vanema tõrjumisel võivad olla täiesti objektiivsed põhjused, mida ei tohi segamini ajada olukorraga, kus lapsel on kujunenud alusetu vanemavaenulikkus. Sellele eelnevalt käsitles Johnston lapse poolt vanema tõrjumise põhjuseid juba aastal 1993⁶⁵.

Käesolevas töös viidatakse 2001. aasta artikli joonisele 1, mis kajastab 25 aasta tagust arusaama lapse poolt vanema tõrjumise põhjustest. **Kohus peab suutma eristada lapse normaalset ja arusaadavat reaktsiooni vanemaga seotud kogemustele lapse patoloogilisest suhtest vanemaga. Selline eristamine eeldab perekonna taustainfo kogumist ja analüüsimist selge ja struktureeritud meetodika alusel.** Selle illustreerimiseks viidatakse sama artikli joonisele 2.

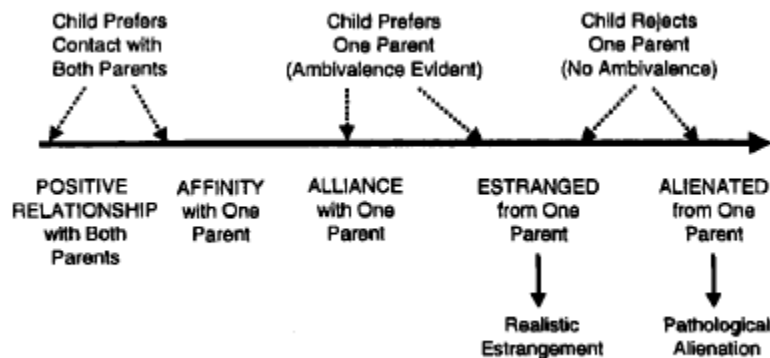

Figure 1. A continuum of children's relationships with parents after separation and divorce.

⁶⁴ Joan B. Kelly and Janet R. Johnston, The Alienated Child. A Reformulation of Parental Alienation Syndrome, Family Court Review, Vol. 39 No. 3, July 2001, 249-266, [AlienatedChildArt.pdf](#)

⁶⁵ Johnston, Janet R. (1993). Children of divorce who refuse visitation. In C. E. Depner & J. H. Bray (Eds.), Nonresidential parenting: New vistas in family living (pp. 109–135). Sage Publications.

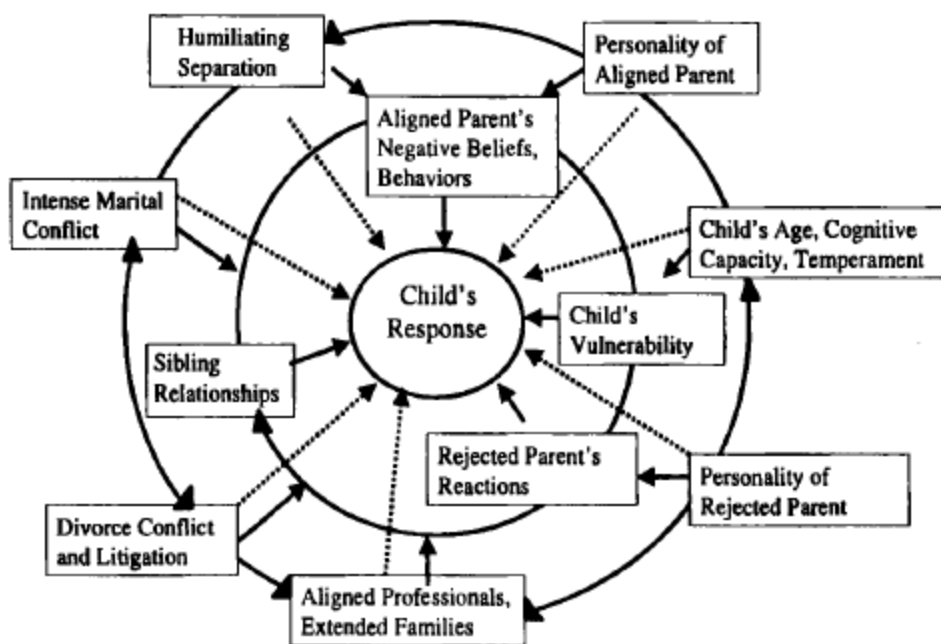

Figure 2. Background factors, intervening variables, and the child's response.

1.2.5.3. Lapse poolt vanema tõrjumise põhjused

Alljärgnev loetelu on esitatud illustriativsel eesmärgil ega pretendeeri ammendavusele. Kategooriate eesmärk on võimaldada lapse käitumise ja selle võimalike põhjuste süsteemset eristamist, mitte automaatsete järelduste tegemist. Need kategooriad ei ole diagnoosid, vaid esindavad osasid struktureeritud töövahendist.

1. Normaalne ja tasakaalustatud suhe vanematega.

Lapsel võib olla arenguliselt normaalne ja tasakaalustatud suhe mõlema vanemaga, ilma selge eelistuse ühe või teise vanema suhtes. Sellises olukorras ei ole lapse käitumises märke tõrjumisest ega konfliktist ning see ei eelda ametkondlikku sekkumist. Laps võib olla vahepeal lähedasem ühe vanemaga, siis jälle teise vanemaga.

2. Kiindumuslik eripära, loomulik eelistus või joondumine ühe vanema suhtes (*attachment, affinity, alignment*).

Lapsel võib kujuneda tugevam loomulik kiindumus või eelistus ühe vanema suhtes, mis tuleneb peresuhete arengust, lapse emotsionaalsetest vajadustest või elukorralduslikest asjaoludest. See võib väljenduda ka lapse reaktiivsetes käitumuslikes eripärades. Siia kuuluvad ka olukorrad, kus laps on teisest vanemast ajutiselt eemal olnud objektiivsetel elulistel põhjustel (nt elukoha muutus, piiratud kontaktivõimalused, vanema ajutine eemalolek). Selline eelistus ei ole iseenesest patoloogiline ega tähenda vanema manipulatsiooni ning eeldab pigem ettevaatlikku jälgimist kui sunnimeetmeid.

3. Lapse alusetu vanemavaenulikkus.

Lapse alusetu vanemavaenulikkus on patoloogiline nähtus, mille korral lapse tõrjuv hoiak teise vanema suhtes on kujunenud ühe vanema süstemaatilise mõjutamise, psühholoogilise manipuleerimise või vaenuliku narratiivi edastamise tulemusena. Alusetu vanemavaenulikkus võib väljenduda erineva intensiivsusega, alustades kergest vastumeelsusest ja vastupanust kuni täieliku kontaktist keeldumiseni välja. **See aga ei väljenda lapse vaba ja sõltumatut tahet, vaid peegeldab kahjustavat suhtedünaamikat, mis tuleneb lapsega kooselavast vanemast. Tegemist on kõrge riskiga olukorraga, mis vajab kiiret ja eesmärgipäraselt sekkumist, kuna passiivsus või otsuse edasilükkamine võib viia lapse ja teise vanema suhte püsiva katkemiseni.**

4. Objektiivne ja õigustatud vanema tõrjumine.

Lapse poolt vanema tõrjumine võib olla objektiivselt põhjendatud ja õigustatud reaktsioon selle vanema käitumisele lapse või teise vanema suhtes. Sellisteks põhjusteks võivad olla muu hulgas vanemlike oskuste puudumine, lapse vastu suunatud väärkohtlemine, lähisuhtevägivalla kogemine või selle pealtnägemine. Sellisel juhul on lapse tõrjumine objektiivselt kaitsev reaktsioon ning lapse parimatest huvidest lähtuv sekkumine peab keskenduma lapse turvalisuse tagamisele, mitte kontakti sunniviisilisele taastamisele.

Peresuhete dünaamika on enamasti mitmetahuline ning eeldab põhjalikku faktiliste asjaolude väljaselgitamist. Selleks tuleb koguda ja analüüsida perekonna taustainformatsiooni, et kujundada terviklik arusaam pere toimimisest. Normaalse peresuhete juurde kuulub ka asjaolu, et erinevad lapsed võivad olla erineval määral lähedased kummagi vanemaga.

Lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste eristamiseks loodud raamistik eeldab paralleelselt ka eraldiseisvat ja struktureeritud käsitlust lähisuhtevägivalla olukordade hindamiseks. Nende kahe raamistikuga eksimine või nende segiajamise oht võib viia lapse huve kahjustavate sekkumisteni.

Õigusemõistmine käesolevas peatükis kirjeldatud struktuuri alusel eeldab kohtuniku aktiivset ja vastutavat rolli, kus kohtunik ei piirdu üksnes menetlusosaliste poolt esitatud seisukohtade ja tõendite passiivse hindamisega, vaid juhib menetlust eesmärgipäraselt lapse parimatest huvidest lähtudes. Praegune praktika, milles kohtuniku roll taandub suures osas talle edastatud sisendite vahendajaks ja vormiliseks hindajaks, ei võimalda lapse poolt vanema tõrjumise tegelikke põhjuseid adekvaatselt välja selgitada. Selline passiivne menetlusmudel suurendab riski, et otsused põhinevad juhuslikel, ebapiisavatel või kallutatud andmetel, viies seeläbi lapse huve kahjustavate lahendusteni.

Lapse huve puudutavates vaidlustes ei ole kohtuniku neutraalsus samastatav menetlusliku passiivsusega, vaja on kohtuniku poolt teadlikult, struktureeritult ja sisuliselt juhitud menetlust.

1.2.5.4. Riigikogu Sotsiaalkomisjoni arutelu viitab Eesti ametnike süsteemsetele kompetentsilünkadele

25.02.25 toimunud Riigikogu Sotsiaalkomisjoni rahvaalgatuse⁶⁶ arutelul ei osanud Eesti Kohtupsühhiaatria ja Kohtupsühholoogia Ühingu esindanud kliiniline psühholoog vastata küsimusele, millise skeemi alusel toimib Eesti kliiniline psühholoog olukorras, kus laps vanemat tõrjub. See viitab selgetele kompetentsilünkadele Eesti spetsialistide töös ning riskile, et ametnike ja spetsialistide tegevus võib lahenduse asemel probleeme süvendada.

Levinud on ekslik seisukoht, mida leiab ka kohtulahenditest, et laps saab uuesti suhelda tõrjutud vanemaga siis, kui lapsel on selleks uuesti valmidus. Kui lapse poolt lahuselava vanema tõrjumise põhjuseks on lapse ja kooselava vanema patoloogiline suhe, ei teki sellist valmidust võibolla kunagi. Sel juhul on lapse parimatest huvidest lähtuv interventsioon hoopis keskenduda patoloogiate kõrvaldamisele ja äärmuslikel juhtudel ka lapse eraldamine vanemast, kellega tal on kujunenud kahjustav suhe.

Samal arutelul kasutas Sotsiaalministeeriumi ametnik oma ettekandes joonisele 2 sarnast joonist ligi 20 aastat hiljem avaldatud artiklist⁶⁷, esitledes seda ideaalse soovlahendusena. Ametnik ei olnud teadlik, et sarnased raamistikud on juba ellu viidud, ega mõistnud, et Sotsiaalkomisjoni laual olnud ettepaneku eesmärk oli võtta Eestis kasutusele raamistik, mis on näiteks Ühendkuningriigis juba toimiv.

1.2.5.5. Rahvusvahelised eeskujud on olemas, millele toetudes peab Eesti oma raamistiku looma

Kelly ja Johnstoni käsitlus leidis mitmes riigis kiiresti rakendust ka praktikas. Näiteks koostati aastal 2003 Kanadas dokument⁶⁸, mis käsitles lapse ja vanema suhte analüüsi sama struktuuri alusel. Ühendkuningriik võttis 2024. aastal kasutusele juba uue raamistiku, mis asendas varem kasutusel olnud raamistiku (millele oli üles ehitatud Riigikogu Sotsiaalkomisjonile välja pakutud lahendus). Vt peatükk 2.6.1.. Samuti on Norra vastav ametkondlik raamistik olukorraks, kus laps tõrjub vanemat, mahukas ja detailselt reguleeritud - ligi 75-leheküljeline, vt peatükk 2.6.2..

Eesti ametnik seevastu tegutseb ilma selge juhise ja see ei võimalda lapse parimat huvi süsteemselt hinnata. **Eesti peab seetõttu viivitamata looma ühtse, teaduskirjandusega kooskõlalise ja tõenduspõhise raamistiku lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste eristamiseks.** Raamistik peab olema kohustuslik tööriist kõigile ametkondadele lapse heaolu hindamiseks on kaasatud ametkondadele (kohtunikud, lastekaitseametnikud, perelepitajad, terapeutid jt) ja selle loomiseks tuleb moodustada interdistsiplinaarne töögrupp, mis tugineb rahvusvahelistele praktikatele, kohandades need Eesti oludesse.

⁶⁶ [Kaitseme lapse õigust mõlemale vanemale - Rahvaalgatus](#)

⁶⁷ Janet R. Johnston and Matthew J. Sullivan, Parental Alienation: In Search of Common Ground for a More Differentiated Theory, Family Court Review, Vol. 58 No. 2, April 2020, 270–292

⁶⁸ [Microsoft Word - Managing Contact_edited_approvedFn101.DOC](#)

Kontseptuaalne raamistik peab sisaldama selgeid põhimõtteid, teaduspõhiseid definitsioone, struktureeritud hindamisskeeme ning operatiivseid töövahendeid. Selle rakendamine vähendaks kohtunike subjektiivsust, hoiaks ära valed sekkumised, kaitseks lapse huve ning suurendaks ühiskondlikku usaldust lastega seotud tsiviilvaidluste lahendamise vastu.

Raamistiku rakendamine peab olema ka järelevalve käigus kontrollitav, mis eeldab hinnangute ja nende aluseks olevate tõendite põhjalikku dokumenteerimist. **Oluline on raamistikku rakendada juba esialgse õiguskaitsse taotlemisel, kuna mitmed lapse poolt vanema tõrjumise olukorrad, eelkõige alusetu vanemavaenulikkus või muud lapse väärkohtlemise liigid, nõuavad kiiret ja otsustavat ametkondade sekkumist.** Näiteks alusetust vanemavaenulikkusest võib kergesti välja kujuneda lähedussuhte katkemine vanemaga, mis oleks kindlasti lapse huvisid kahjustav.

1.2.5.6. Reformiettepanekud 5

Luu lapse poolt vanema tõrjumise põhjuste ühtne ja tõendus põhine raamistik

Selle eesmärk on, et lapse huvid saavad Eestis süsteemsemalt kaitstud. Kohtud ei tee enam otsuseid „mulje“ või juhuslike sisendite põhjal. Kõik lapse tõrjuva käitumise põhjused tuleb üksikjuhul välistada. Last kahjustava käitumise korral tuleb rakendada vastavaid meetmeid. Raamistik annab lapsega manipuleerivale vanemale *ex ante* signaali, et lapse suhte kahjustamine lahuselava vanemaga võib tähendada vanemlike õiguste piiramist. Lapse ja tõrjutud vanema suhe ei tohi katkeda kohtuniku menetlusliku passiivsuse või lastega seotud tsiviilkohtumenetluste madalama prioriteetsuse tõttu. Ametkondade töö muutub läbipaistvaks, kontrollitavaks ja professionaalseks. Eesti liigub kooskõlla Euroopa Nõukogu ja rahvusvaheliste standarditega. Raamistik tuleb avalikustada Riigikohtu kodulehel koos kõikide rakendusjuhendite ja lisadega.

Avalikustada raamistik, mida kohus kasutab praegu olukorras, kus laps vanemat tõrjub

Selle eesmärk on, et kohus lähtub läbipaistvuse põhimõttest ning täidab oma aruandluskohustust ühiskonna ees. See aitab luua dialoogi ühiskonnas ning pakub vajaliku lähtepunkti edasi liikumiseks.

Avalikustada plaan, kuidas kohus kavatses kiirendada elatisevaidluseid

Selle eesmärk on tagada avalikkusele selge ülevaade, milliste meetmete ja töökorralduslike muudatustega kavatses kohtusüsteem elatisevaidlusi kiirendada. Kuigi info kogumise ja standardiseerimine on tervitatav, on samavõrd oluline on vältida olukordi, kus elatisevaidluse muutub lapse alusetu vanemavaenulikkuse kontekstis ühe vanema surve- või kättemaksuvahendiks teise vastu. Oluline on muuta praegust süsteemi, kus kohus ei pööra piisavalt tähelepanu asjaoludele, miks laps elab ühe vanema juures. Sellistes olukordades peab esmane samm olema lapse suhte taastamine teise vanemaga või vähemasti selle võimaluse läbi analüüsimine, et vältida olukorda, kus elatisevaidluse kinnistab või süvendab lapse suhte katkemist ühega oma vanemaist. Eesti kohtusüsteem pole elatisevaidluste kiirendamiseks ilma eelnevate struktuurireformideta valmis.

1.2.6. Traumakäsitluse standardiseerimise vajadus lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes

Eelmises peatükis käsitleti, kuidas vanemavaheline konflikt võib kohtumenetluse käigus eskaleeruda ning kuidas laps võib sattuda selle konflikti keskmesse. Käesolev peatükk keskendub sellise olukorra võimalikele tagajärgedele lapsele ja analüüsib, kuivõrd on lapsi puudutav tsiviilkohtumenetluse süsteem valmis neid tagajärgi ennetama, ära tundma ja leevendama.

Nagu eelmise peatüki joonis 2 näitab, on lapsi puudutavates vaidlustes arvukalt konfliktiallikaid. Kui ühiskonnas pole juurdunud arusaamu sellest, milline on heavenemlik käitumine pärast vanemate vahelise liidu lagunemist, ja kui menetlus ei ole üles ehitatud lapse psühholoogilist haavatavust arvestavalt, võib vaidluse kontrolli alt väljumine viia lapse psühholoogilise traumani.

Eriti teravalt ilmneb vajadus lapse kaitsemeetmete järele just lapsevastase vaimse vägivalla kontekstis, mis sellistes olukordades tihti kaasneb. **Käesoleva raporti peatükis 2.3.1. kirjeldatakse, kuidas Sotsiaalministeerium ja Justiitsministeerium on justkui kaks tülitsevat vanemat, kes ei suuda teha laste huvides koostööd. Sellepärast puudub nii lastekaitse- kui ka õigussüsteemis ühtne ja institutsionaliseeritud lapsevastase vaimse vägivalla käsitlus.**

Eesti kohtusüsteemi suutlikkus tuvastada lastekaitseseaduse § 24 lõike 1 rikkumisi, mis puudutab lapse vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise keeldu, vajab eraldi uurimist. Initsiatiivi puudumine ministeeriumite tasandil probleemiga sügavuti tegeleda ei vabasta kohtusüsteemi seaduse täitmisest. **Sellises taustsüsteemis võib kohtusüsteemis lihtsasti realiseeruda ametialase lohakuse risk.**

Kirjeldatud olukord ei ole pelgalt õiguslik probleem, vaid peegeldab laiemalt ühiskonnas valitsevaid puudujääke lähisuhtevägivalla käsitlemisel, sh laste vastu suunatud vaimse vägivalla, ennetamisel ja äratundmisel. **Tsiviilkohtumenetluses jääb lapse trauma sageli kas käsitlemata või alahinnatuks, mis omakorda suurendab menetluse enda kahjulikku mõju lapsele.** Viimaste aastate kohtunike traumateemalised koolitused on positiivne samm, kuid ei asenda süsteemset ja standardiseeritud lähenemist.

1.2.6.1. Pikad menetlused tähendavad süvenevat kahju lapsele

Lapsi puudutavad tsiviilkohtumenetlused on Eestis sageli ajalisel ülipikad. Selle asemel, et pakkuda lapsele kiiret kaitset, selgust ja stabiilsust, kipub menetluse venimine vanemavahelist konflikti süvendama. Menetluspinge ei jää kohtusaali piiridesse, vaid kandub lapse igapäevaellu, mõjutades tema emotsionaalset turvalisust, lähisuhteid ja vaimset tervist. Mõnikord jõuavad need konfliktid ka meediaruumi.

Sellises olukorras jääb laps sageli süsteemi hammasrataste vahele. **Menetluse loogika ei lähtu lapse arengulistest vajadustest ega tema haavatavusest, vaid täiskasvanute vaidluse loogikast.** Rahvusvaheline teaduskirjandus kinnitab, et lapsepõlves kogetud pikaajaline konflikt ja ebakindlus võivad kaasa tuua lapsele emotsionaalseid, käitumuslikke ja psühholoogilisi tagajärgi hilisemas elus.

1.2.6.2. Trauma kui konkreetne ja mõõdetav risk

Trauma ei ole abstraktne ega teoreetiline mõiste. See on reaalne kogemus, mis mõjutab lapse mälu, usaldust, emotsionaalset ja käitumuslikku regulatsiooni ja võimet üldse rääkida sellest, mis temaga on juhtunud.

ÜRO lapse õiguste komitee üldkommentaar nr 12 (2009) „Lapse õigus olla ära kuulatud“ (*General Comment No. 12: The right of the child to be heard*)⁶⁹ rõhutab punktis 24, et last ei tohiks intervjuuerida sagedamini kui vajalik, eriti kui käsitletakse kahjulikke sündmusi. Lapse ärakuulamine on keeruline protsess, mis võib avaldada traumaatilist mõju.

Rahvusvahelised lapse ärakuulamise protokollid ja juhendid - *APSAC Forensic Interview Guidelines*⁷⁰⁷¹, *Child Forensic Interviewing: Best Practices*⁷³, *Barnahus Quality Standards*⁷⁴ - rõhutavad ühemõtteliselt, et traumakogemusega laps vajab erikohtlemist. Traumaga lapsel võib olla raske meenutada sündmusi, neid seostada ja täiskasvanuid usaldada. Samuti võib laps püüda kaitsta vanemat, kelle juures ta igapäevaselt elab, isegi siis, kui see vanem on olnud väärkohtlev.

Seetõttu on traumateadlikud lähenemised, nagu Barnahusi⁷⁵⁷⁶ mudel jt., kriitilise tähtsusega. **Nii nagu seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud last tuleb ära kuulata spetsiaalse metoodika alusel, vajab sarnast käsitlust ka vaimse vägivalda ohvriks langenud laps.** Käesolev raport teeb sellekohase ettepaneku punktis 2.7.5..

1.2.6.3. Noore ringkonnakohtuniku traumapimedus - ei näe, ei kuule, ei märka ...

Järgnev juhtum on käsitletud illustratiivse näitena süsteemsest probleemist, mitte üksiku kohtuniku isikliku eksimusena. Järgnevat käsitletakse institutsionaalse kriitikana, mitte isikliku hinnanguna üksikkohtunikule.

Käesoleva raporti ajendiks saanud kohtumenetlus on näide, kuidas trauma, psühholoogilised riskid ja lapse emotsionaalne haavatavus jäid äsja ametisse asunud ringkonnakohtuniku poolt tähelepanuta. Selles juhtumis olid lapse traumale viitavad seisundid ja häired selgelt tuvastatavad. Ringkonnakohtunikul olid kõik tõendid, et siduda need lapse eelneva vaimse väärkohtlemisega.

Ringkonnakohtunik jättis kogu lapse traumad põhjustanud vaimse vägivalda temaatika käsitlemata üksnes argumendiga, et laps ei tõrjunud ärakuulamise ajal autorit enam samal viisil nagu varem. Selleks ajaks oli raporti autor tegelenud aastaid lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemaga ja kasutanud õpitud praktikaid selle olukorra leevendamiseks.

⁶⁹ [General comment no. 12 \(2009\), The right of the child to be heard](#)

⁷⁰ [Practice Guidelines - Association of Professionals Solving the Abuse of Children](#)

⁷¹ [30014.pdf](#)

⁷² [10561.pdf](#)

⁷³ [Child Forensic Interviewing: Best Practices](#)

⁷⁴ [PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf](#)

⁷⁵ [Collaborating Against Child Abuse: Exploring the Nordic Barnahus Model | SpringerLink](#)

⁷⁶ [lapse_kusitlemise_kasiraamat.pdf](#)

Esiteks viitab ringkonnakohtuniku tõlgendus ekslikule seisukohale, et kui lapse manipuleerimisel laps ja tõrjutud vanem hakkavad omavahel uuesti suhtlema, siis pole lapse manipuleerimist aset leidnud. Seda **olukorda aitab paremini selgitada analoogia, et kui vägivaldselt tekitatud luumurd on paranenud, siis ei saa ju öelda, et vägivalda pole aset leidnud.** Teiseks eeldab selline lähenemine ekslikult, et lapse poolt vanema mitte tõrjumise vähenemine tähendab trauma olematuks muutumist. Ringkonnakohtunik ei arvestanud ka autori palvega kaasata menetlusprotsessi spetsialist ega arvestanud ka lapsepsühholoogi seisukohtadega, mis viitasid selgelt traumale.

Olgu lisatud, et **käesoleva raporti ajendiks saanud kohtumenetlusega paralleelselt algatatud kohtuasjas jõudis teine maakohtunik samade tõendite põhjal täpselt vastupidistele järeldustele.** Selle kohaselt üks vanem koos vanavanemaga kahjustasid lapse suhet autoriga.

Kui menetluse käigus ei ilmne kohtuniku traumateadlikkus, teeb see palju muret. Lapse ärakuulamine 12 korda ei ole normaalne⁷⁷, vaid lapse taastraumeerimine. Tegemist ei ole pelgalt halva haldusega, vaid süsteemse kahjustamisega, mille tagajärgi kannab laps aastaid. Eestis puuduvad rehabilitatsioonivõimalused menetlusosalistele, kes niimoodi on esmalt ühe vanema ja seejärel kohtuniku “kruustangide” vahele jäänud.

1.2.6.4. *Trauma ei kuulu tsiviilmenetluse radarile*

Praktika näitab, et lapse trauma, psühholoogilised riskid ja emotsionaalne haavatavus ei pruugi tsiviilkohtumenetluses saada piisavat tähelepanu. **Probleem ei ole üksikutes kohtunikes, vaid süsteemis, kus traumateadlikkus ei ole raamistikupõhiselt järjekindlalt nõutud ega selle käsitlus järelevalvemenetluse käigus kontrollitav.** Lapse traumasid ei käsitleta lapsi puudutavates tsiviilkohtumenetlustes süstemaatiliselt.

Puuduvad andmed selle kohta, kui sageli on Eestis hinnatud, kas lapsed on tsiviilkohtumenetluse käigus kogunud traumareaktsioone või posttraumaatilise stressi häiret. Samuti pole selge, kui paljud lapsed jõuavad üldse spetsialisti juurde, kes oskaks trauma olemasolu hinnata.

Kui menetluses ei osata trauma ilminguid märgata ega seostada lapse varasemate kogemustega, võivad olulised tõendid jääda hindamata või tõlgendatakse neid ekslikult „normaalse“ olukorrana. Selline lähenemine võib viia valejärelduseni, et lähisuhtevägivalda pole aset leidnud. Lisariski loob olukord, kus laps kuulatakse ära korduvalt ning samal ajal jäetakse tähelepanuta spetsialistide, näiteks lapse psühholoogi, sisend. Korduv ärakuulamine ei ole neutraalne menetlustoiming, vaid võib tähendada lapse taastraumeerimist.

Printsiip kuulata last ära ainult ühe korra ei ole menetluslik mugavus, vaid psühholoogiline kaitsemeede. Ja ometi näeme Eestis praktikat, kus laps kuulatakse korduvalt üle, kus ärakuulamine

⁷⁷ [General comment no. 12 \(2009\), The right of the child to be heard](#) p 24 lk 10:

„The Committee emphasizes that a child should not be interviewed more often than necessary, in particular when harmful events are explored. The “hearing” of a child is a difficult process that can have a traumatic impact on the child.”

toimub ebaturvalises keskkonnas, kus spetsialiseeritud metoodika puudub või on formaalne. **Laps peab end kaitsma mitte ainult vanemate konflikt, vaid ka menetluse enda eest.**

Trauma ei ole pelgalt diagnoos, vaid seisund, mis mõjutab lapse und, söömist, õppimist, suhteid ning füüsilist tervist. **Euroopa Liidu lapse õiguste strateegia⁷⁸ juhivad tähelepanu sellele, et mitmetes liikmesriikides puuduvad mehhanismid, mis hoiaksid ära lapse korduvat ärakuulamist või korduvat tõendite kogumist. Sama kriitika on asjakohane ka Eesti kontekstis.**

1.2.6.5. Traumasümptomite kontrollnimekiri pole luksus, vaid hädavajadus

Sloveenia lapsi puudutava tsiviilkohtumenetluse reformiraport⁷⁹ toob veenvalt esile, miks traumasümptomite kontrollnimekirjad on lastega seotud tsiviilmenetluses hädavajalikud. Vanemate lahutuse või hooldusõiguse vaidlustega kokku puutunud lapsed võivad kogeda mitmesuguseid käitumis- ja tundeelu häireid, mis võivad jääda märkamatuks, kui neid ei hinnata süsteemselt ja teaduspõhiselt. Raport rõhutab, et teadusuuringutele tuginevad traumasümptomite kontrollnimekirjad on olulised töövahendid lapse trauma tuvastamiseks, sh. traumajärgne stress, ärevus, depressioon, viha, dissotsiatsioon või seksuaalsusega seotud mured, ja sobiva sekkumise vormi ja fookuse määramiseks.

See omakorda näitab, kui fundamentaalse tähtsusega on lapse oskuslik ja korrektselt dokumenteeritud ärakuulamine. Käesoleva raporti ajendiks olnud kohtuasjas, nagu ka paljudes teistes menetlustes, jäeti lapse ärakuulamine protokollimata. Selline praktika ei lähtu lapse parimast huvist, vaid soodustab laste korduvat ära kuulamist. Protokollide puudumine muudab trauma käsitlemise kvaliteedi kontrollimise võimatuks, vähendab menetluse läbipaistvust ning takistab järelevalve teostamist. Traumateadlik lähenemine eeldab, et kogu oluline informatsioon kogutakse võimalikult ühekordselt, turvalises keskkonnas ning dokumenteeritakse usaldusväärselt. Ilma protokollita muutub laps paratamatult korduvate ärakuulamiste ohvriks.

Olukorras, kus laps kuulatakse ära 12 korda, ei saa traumasümptomite kontrollnimekirja⁸⁰ pidada pelgalt soovituslikuks töövahendiks. See on hädavajalik meede, mis aitab lastekaitseasutustel ja kohtutel trauma märke varakult tuvastada, vältida menetluslikku kahju ning tagada lapse turvaline osalus menetluses.

Eesti praktika kontekstis tekivad vältimatult küsimused:

- 1. Kas Eestis on traumasümptomite kontrollnimekirjad olemas?**
- 2. Kas neid kasutatakse?**
- 3. Kes vastutab, kui neid eiratakse?**

Nagu peatükis 1.2.2. käsitleti, puudub seni avalik ja üheselt arusaadav ülevaade sellest, millised on Eesti kohtutes kasutatavad ühtsed standardid lapse ärakuulamise viisi, sageduse ja

⁷⁸ eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0142&from=EN

⁷⁹ [1680b4e123](https://doi.org/10.1680b4e123)

⁸⁰ Üks näide traumasümptomite kontrollnimekirjast: [Trauma Symptom Checklist for Young Children | The National Child Traumatic Stress Network](https://www.nctsn.org/trauma-symptom-checklist-for-young-children)

dokumenteerimise kohta. Lapse ärakuulamise protokollimata jätmine ei ole neutraalne menetluslik otsus, vaid suurendab korduvate ärakuulamiste riski ning vähendab menetluse läbipaistvust ja kontrollitavust.

Traumasümptomite kontrollnimekirjad ei ole luksus ega pelgalt soovituslik tööriist. Need on hädavajalikud vahendid trauma varajaseks tuvastamiseks ja lapse kaitsmiseks. Ilma selliste tööriistadeta suureneb risk, et menetlus ise põhjustab lapsele täiendavat kahju – kahju, mida oleks olnud võimalik vältida.

1.2.6.6. Vanema trauma on nähtamatu, ent väga laastav

Lõpetuseks tuleb märkida, et **lapse trauma kõrval jääb sageli tähelepanuta ka vanema trauma, olgu selle põhjuseks lähisuhtevägivald või lapsega manipuleerimine ühe vanema poolt.** Olukord, kus laps katkestab ootamatult ja ilma arusaadava selgituseta kontakti vanemaga, kellega tal on olnud toimiv ja lähedane suhe, võib vanema jaoks olla vaimset äärmiselt laastav. See võib viia kiiresti vanema elurõõmu ja tegutsemistahte. Tegemist ei ole pelgalt suhte katkemisega, vaid sügava psühholoogilise kriisiga, mille juured peituvad sageli süsteemis, mis ei suutnud last ega peresuhet piisavalt kaitsta. Vanema pikaajaline trauma võib oluliselt kahjustada tema vanemlikke võimeid.

Traumakäsitus lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes peab seetõttu olema terviklik, hõlmates nii lapse kui ka vanemate psühholoogilist heaolu ning arvestades menetluse pikaajalisi mõjusid peresüsteemi kui terviku toimimisele. Käesolev raport peab vajalikuks, et kohtusüsteem avalikustaks kogu dokumentatsiooni, kuidas on läbi aja muutunud traumakäsitluse terviksüsteem.

1.2.6.7. Traumakäsitluse standardiseerimise ettepanekud lapsi puudutavas tsiviilmenetluses

Eelnev analüüs näitas, et trauma, psühholoogilised riskid ja lapse emotsionaalne haavatavus ei kuulu praegu Eesti lapsi puudutava tsiviilkohtumenetluse süsteemsesse käsitlusesse. Probleem ei seisne üksikutes eksimustes, vaid standardite, kohustuslike menetluslike kaitsemehhanismide ja järelevalve puudumises. Alljärgnevalt on visandatud standardiseerimisetpanekud, mis lähtuvad lapse parima huvi põhimõttest, rahvusvahelistest juhistest ning traumateadliku praktika alustest ning on suunatud menetlusliku kahju ennetamisele.

1. Traumateadlikkuse kohustuslik raamistik lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes

Lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes tuleb kehtestada kohustuslik traumateadlikkuse raamistik, mis ei sõltu kohtuniku, lastekaitsetöötaja ega muu menetlusosalise isiklikest teadmistest või hoiakutest. **Traumateadlikkus peab olema menetlusnormatiivne nõue, mitte soovituslik pädevus.**

Kohtumenetluses tuleb käsitleda lapse psühholoogilist haavatavust eraldiseisva riskitegurina; lapse käitumist, seisundit ja ütlusi hinnata trauma võimalikkust arvestavas kontekstis; ning lapse varasemaid kogemusi, sealhulgas vaimset vägivalda, manipuleerimist ja pikaajalist konflikti, käsitleda menetluslikult asjakohaste asjaoludena, mitte kõrvaliste teguritena.

2. Traumasümptomite esmase sõelumise kohustuslik standard

Lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes tuleb kehtestada kohustuslik traumasümptomite esmase sõelumise standard juhul, kui esineb vanemavaheline kõrge konflikt, kahtlus lapse mistahes liiki väärkohtlemises, lapse korduv ärakuulamine, lapse käitumises, suhtluses või arengus on muutused.

Esmane sõelumine peab põhinema teaduspõhistel ja standardiseeritud traumasümptomite kontrollnimikirjadel, mitte subjektiivsel hinnangul. Sõelumise eesmärk ei ole diagnoosi panemine, vaid trauma riski varajane tuvastamine, menetluslike kaitsemeetmete rakendamise vajaduse hindamine ning edasise ärakuulamise, tõendikogumise ja sekkumise mahu piiramine.

3. Lapse ärakuulamise ühekordsuse ja erimetoodika standard

Lapse ärakuulamist käsitletakse psühholoogilise kaitsemeetmena, mitte tavapärase menetlustoiminguna. Standardiseerimise eesmärgil tuleb kehtestada põhimõte, et last kuulatakse ära ainult nii sageli, kui see on vältimatult vajalik; korduv ärakuulamine on lubatav üksnes selgelt põhjendatud erandjuhtudel; ärakuulamine toimub traumateadliku ja lapse arengutaset arvestava metoodika alusel; ning ärakuulamist viib läbi vastava väljaõppega isik või spetsialist.

Eriti oluline on see vaimse vägivalda ja manipuleerimise kahtluse korral, kus lapse ütlused võivad olla ebajärjekindlad, vastuolulised või vanema poolt mõjutatud. Sellised ilmingud ei välista trauma olemasolu, vaid võivad sellele viidata.

4. Lapse ärakuulamise kohustuslik dokumenteerimine

Lapse ärakuulamise protokollimine peab olema kohustuslik ja standardiseeritud. Protokoll peab võimaldama kontrollida, millistel küsimustel ja tingimustel ärakuulamine toimus; hinnata, kas kasutati traumateadlikku metoodikat; vältida lapse korduvat ärakuulamist sama informatsiooni saamiseks; ning tagada menetluse läbipaistvus ja järelevalve võimalikkus. Protokollimata ärakuulamine loob eeldused korduvaks tõendikogumiseks ning suurendab lapse taastraumeerimise riski.

5. Spetsialisti kaasamise kohustus trauma kahtluse korral

Kui menetluses ilmnevad viited lapse traumale, vaimsele väärkohtlemisele või manipuleerimisele, tuleb kehtestada kohustus kaasata vastava pädevusega spetsialist, näiteks laste psühholoog. Spetsialisti roll ei ole kohtuniku otsust asendada, vaid aidata tõlgendada lapse käitumist ja seisundit trauma kontekstis, vähendada ekslike järelduste riski ning toetada lapse huvide tegelikku kaalumist.

Spetsialisti kaasamisest keeldumine olukorras, kus trauma risk on ilmne, vajab selget ja põhjendatud menetluslikku otsust.

6. Traumateadliku praktika järelevalve ja vastutuse selgus

Standardiseerimine eeldab, et traumakäsitluse rakendamist saab kontrollida. Seetõttu tuleb määratleda, kes vastutab traumateadlike standardite järgimise eest; kehtestada järelevalvemehhanismid, mis võimaldavad hinnata lapse ärakuulamise sagedust, metoodikat ja

dokumenteerimist; ning koguda andmeid selle kohta, kui sageli lapsed kogevad tsiviilmenetluse käigus traumareaktsioone või vajavad hilisemat sekkumist. **Ilma vastutuse ja järelevalveta jäävad traumateadlikud põhimõtted deklaratiivseks ning ei kaitse last tegelikus menetluspraktikas.**

7. Terviklik vaade: lapse ja vanema trauma seos

Traumakäsitus lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes peab arvestama, et lapse trauma ei eksisteeri eraldiseisvalt. Vanema pikaajaline trauma, olgu see põhjustatud lähisuhtevägivallast, lapsega manipuleerimisest või lapsega suhte katkemisest, mõjutab paratamatult ka lapse heaolu.

Seetõttu tuleb menetlussüsteemi kujundamisel arvestada menetluse pikaajalist mõju kogu perele, vältida lahendusi, mis süvendavad vanemate psühholoogilist kriisi, ning käsitleda lapse huvi mitte hetkelise käitumise, vaid pikaajalise psühholoogilise turvalisuse kaudu.

8. Kokkuvõte

Traumakäsitluse standardiseerimine lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes ei ole valikuline kvaliteeditõus, vaid hädavajalik kaitsemeede. Ilma selge standardita suureneb risk, et menetlus ise muutub lapsele täiendava kahju allikaks. Käesolevad ettepanekud loovad raamistiku, mille eesmärk on nihutada fookus täiskasvanute vaidluselt lapse psühholoogilisele turvalisusele ning tagada, et õigusemõistmine ei toimuks lapse heaolu arvelt.

1.2.6.8. Reformiettepanekud 6

Standardiseerida traumateadlikkus lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes

Selle eesmärk on tagada, et tsiviilkohtumenetlus ei põhjustaks lapsele täiendavat kahju ning et trauma, vaimne väärkohtlemine ja lapse psühholoogiline haavatavus oleksid süsteemselt tuvastatavad, arvestatavad ja kontrollitavad. Tuleb kehtestada kohustuslik traumateadlikkuse raamistik. Lastega seotud tsiviilmenetlustes peab traumateadlikkus olema menetlusnorm, mitte ametniku isiklik pädevus. Vajalik on traumasümptomite esmase sõelumise standard, mis võimaldab varakult tuvastada riskid ja suunata laps õigele abile. Trauma, vaimse väärkohtlemise või manipuleerimise viidete korral peab kohus kohustuslikus korras kaasama lapse psühholoogi või muu pädeva spetsialisti ning tagama lapsele vajaliku toe. Spetsialisti kaasamata jätmine peab olema selgelt ja eraldi põhjendatud menetlusotsuses. Traumateadlikul praktikal peab olema tõhus järelevalve ja selge vastutusahel. Menetluses tuleb arvestada, et lapse trauma ja vanema trauma on sageli omavahel seotud; seetõttu ei tohi lahendused süvendada vanema psühholoogilist kriisi ega kahjustada lapse pikaajalist turvalisust. Traumateadlik lähenemine peab muutma kohtulahendid kvaliteetsemaks, läbipaistvamaks ja rahvusvaheliste standarditega kooskõlas olevaks.

1.2.7. Valekuriteoteadete tuvastamise raamistiku välja töötamine

Käesolev peatükk käsitleb valekuriteoteadete rolli ja mõju lapsi puudutavates tsiviilkohtumenetlustes. **Teema on praktiline, sest valekuriteoteadetel võib olla ulatuslik mõju nii lapse heaolule, menetlusosaliste õigustele kui ka õigussüsteemi ressursikasutusele. Alusetud**

süüdistused võivad kallutada kohtumenetluse fookust, pikendada menetlusi ning takistada lapse huvide sisulist ja tõendipõhist hindamist. Sellised süüdistused tõstavad oluliselt kohtumenetluse kulusid nii riigi kui ka menetlusosaliste endi jaoks.

Valekaebuseid esineb lapsi puudutavates tsiviilkohtumenetlustes üksjagu. Hiljutises „Pealtnägija“ loos lähisuhtevägivalla tõendamises⁸¹ öeldakse: „*Nii Terje kaasusega tegelenud kohtunik Gea Lepik kui ka paljudes perevaidlustes õigust mõistnud maakohtunik Alan Biin ütlesid, et üksjagu esineb ka väljamõeldud kaebusi, aga lõpuks saab süüdi mõista ikka ainult tõendite najal.*“ Samas loos kinnitab kohtunik, et Eesti kohtutes käsitletakse lapsehoolduse tsiviilvaidlustes perevägivalla teemat ja ka vaimset vägivalda.

Käesolev raport leiab, et Eesti kohtusüsteem peab avalikustama, milliste otsustusraamistike alusel kohtunikud praegu valekuriteoteateid käsitlevad, samuti kontseptuaalse raamistiku ja selle rakendusjuhised, mille alusel toimub lähisuhtevägivalla metodoloogiline hindamine. Võrdluses näiteks Ühendkuningriigis ja Ameerika Ühendriikides kasutusel olevate raamistikega näib Eesti kohtusüsteemi lähenemine lähisuhtevägivallale olevat algeline ja vähe struktureeritud. Sel juhul võib menetlusvigate esinemistõenäosus olla märgatavalt suurem.

1.2.7.1. Raporti ajendiks olevas kohtumenetluses valekuriteoteadete kasutamine

Raporti ajendiks olevas kohtumenetluses kasutati valekuriteoteadet taktikalise vahendina. Selliste teadete eesmärk ei ole lapse kaitse, vaid menetlusliku eelise saavutamine, suunates tähelepanu lapse tegelikelt vajadustelt teise vanema usaldusväärsele õõnestamisele. Kohtunike praktika valekuriteoteadete käsitlemisel oli ebaühtlane.

Menetluse käigus esitatud valekuriteoteade põhjustas märkimisväärset kahju nii lapsele kui ka raporti autorile, mõjutades pikaajaliselt lähedussuhet lapsega ja õõnestades vanema ja lapse vahelist loomulikku lähedust. Kui elukogenud maakohtunik suutis valekuriteoteate lavastamise katse läbi näha, siis teises kohtuastmes kiitis äsja ametisse astunud noor ringkonnakohtunik valekuriteoteate esitamise heaks. Seda hoolimata asjaolust, et valekuriteoteadet menetlunud multidistsiplinaarne spetsialistide meeskond ei leidnud sellel mingisugust alust.

Täiendavad asjaolud ei äratanud samuti ringkonnakohtuniku valvsust. Näiteks püüdis teine vanem pärast kuriteo lavastamiskatse ebaõnnestumist veenda politseiametnikku, et raporti autor ei saaks valeteate esitamisest teada. Lisaks valekuriteoteatele esitati menetluses ka alusetu lähisuhtevägivalla süüdistus, mis samuti ei leidnud kinnitust. Dokumentide maht nende alusetute süüdistuste ümberlökkamiseks osutus märkimisväärseks.

Veelgi enam, samal ajal kui noor ringkonnakohtunik kiitis valekuriteoteate esitamise heaks, jättis ta hindamata lapsevastase vägivalla tõendid. Menetluses oli kogutud hulgaliselt tõendeid lapsevastase emotsionaalse vägivalla kohta, mis olid esitatud kohtule SKA lähisuhtevägivalla tõendite kogumise juhendi⁸² alusel. Ringkonnakohtunik ei hinnanud neid ega kontrollinud

⁸¹ ["Pealtnägija": kuidas tõendada lähisuhtevägivalda? | Jupiter | ERR](#)

⁸² [lsv_toendite_kogumise_juhend.pdf](#)

sündmuste aset leidmist lapse enda käest üle küsides, kuigi tal oli selleks võimalus. Last ära kuulates saanuks küsida konkreetsete ja detailselt dokumenteeritud vägivalda episoodide kohta. Seega emotsionaalse vägivalda tõendeid tähelepanuta jättes ei seadnud ringkonnakohtunik lapse huvi esikohale. Ka lapse manipuleerimisele viitavad asjaolud enne valekuriteoteate esitamist jäid tal ära kuulamise käigus kontrollimata.

Olgu lisatud, et teises, paralleelselt toimunud kohtuprotsessis tuvastas maakohtunik, et lapse ja vanema suhet oli kahjustatud. See näitab, et tõendi käsitus võib sõltuda konkreetse kohtuniku lähenemisest. Kui ühes kohtuprotsessis käsitles kohtunik valekuriteoteate esitamist põhjendamatult aktsepteeritava teona, siis teises kohtuprotsessis jäi kohtunikule arusaamatuks, mis oli valekuriteoteate lavastamisele eelnevate tegude motiiv. **Sellised erinevused loovad mulje, et kohtusse pöördumine võib sarnaneda loteriiga, et milline ja millisel tasemel kohtunik asja lahendama satub.**

1.2.7.2. *Põgus ülevaade lähisuhtevägivalda käsitlusest Ameerika Ühendriikides ja Ühendkuningriigis lapsi puudutavates kohtuvaidlustes ja riskianalüütiline raamistik*

Mida tõhusam on kuritegude tuvastamise raamistik, seda väiksem on valekuriteoteatega õnnestumise tõenäosus. Alljärgnev vaatab lähisuhtevägivalda käsitlemist lastega seotud menetlustes.

Järgnev ei pretendeeri Ameerika Ühendriikides ja Ühendkuningriigis kasutusel olevate lähisuhtevägivalda käsitlemise juhenditest täieliku ülevaate andmisele, vaid on toodud üksnes illustratiivsel eesmärgil, näitamaks teiste riikide aastakümnete pikkust põhjalikkust lähisuhtevägivalda teemaga tegelemisel. Miks käib Eesti selles valdkonnas alles lapsekingades?

Ameerika Ühendriikides ei kasutata ühte käsiraamatut, vaid mitut omavahel seotud juhendmaterjali, mida perekohtud, kohtunikud, menetlusosaliste esindajad ja eksperdid saavad kasutada lähisuhtevägivalda tuvastamiseks ja hindamiseks lastega seotud tsiviilvaidlustes. Kõige mõjukamad juhendid on järgmised:

1. *National Council of Juvenile and Family Court Judges*⁸³ (NCJFCJ) kohtunike juhendid ja kontrollkaardid. Nendest on tõenäoliselt kõige mõjukam järgmine praktiline raamistik USA perekohtutes:
 - a. *A Judicial Guide to Child Safety in Custody Cases*⁸⁴ – kohtunikele mõeldud kontrollkaartide süsteem (nn *bench cards*), mis aitab tuvastada vägivalda, hinnata lapse turvariski ja teha hooldusõiguse otsuseid. See rõhutab, et lähisuhtevägivald ei tähenda ainult füüsilist vägivalda, vaid ka kontrolli, ähvardusi, isolatsiooni, majanduslikku sundi ja jälitamist. Samuti õpetab see märkama, kuidas vägivald võib kohtumenetluses avalduda (nt manipuleerimine, kontrolliv sundkäitumine, hirmupõhine käitumine).

⁸³ [The National Council of Juvenile and Family Court Judges](#)

⁸⁴ [A Judicial Guide to Child Safety in Custody Cases - NCJFCJ](#)

2. *Association of Family and Conciliation Courts (AFCC)*⁸⁵ on loonud standardid hooldusõiguse hindajatele. AFCC juhised on eriti mõjukad psühholoogide ja sotsiaaltöötajate seas. Oluline dokument on:
 - a. *Guidelines for Examining Intimate Partner Violence: A Supplement to the AFCC Model Standards of Practice for Child Custody Evaluation*⁸⁶. Seda kasutatakse näiteks selleks, et õpetada eksperte:
 - i. eristama tavalist vanemlikku konflikti ja sundkontrollil põhinevat vägivalda,
 - ii. hindama ohtusid ja riske lapsele,
 - iii. vältima olukorda, kus vägivalda ekslikult tõlgendatakse „halva kommunikatsiooni” või „mõlemapoolse konfliktina”.
 - b. Oluline on näha eeltoodud juhendit osana suuremast juhendite ökosüsteemist⁸⁷⁸⁸⁸⁹, kus erinevad juhendid töötavad süsteemina koos. *AFCC Model Standards of Practice for Child Custody Evaluation*⁹⁰ on nn katusdokument, mis pärineb aastast 2006, ja selles on 12 eraldi teemade blokki. Praegu on käimas selle dokumendi ülevaatus⁹¹, millel tasub Eesti poliitikakujundajatel kindlasti pilku peal hoida.
3. NCJFCJ „*Model Code on Domestic and Family Violence*” *Model Code on Domestic and Family Violence*⁹² ja selle uuendatud 4. peatükk *Revised Chapter Four: Families and Children Model Code on Domestic and Family Violence*⁹³ laste ja perede kohta on normatiivne alus, millele paljud osariigid toetuvad. Neist viimane dokument näitab head eeskuju, kuidas käsitleda põhjalikult probleemi, et kohtunikud ei jäta lähisuhtevägivalda teemat kohtuvaidluses lapse võõrandamise argumendi varju.
4. Osariikide kohtujuhendid. Lisaks riiklikele juhistele on paljudel osariikidel omad standardid. Näiteks California kasutab hooldusõiguse vaidlustes seadust (Family Code §3044⁹⁴), mille järgi hiljutine koduvägivald loob presumptsiooni, et vägivallatsejale hooldusõiguse andmine ei ole lapse huvides. Kohtunik peab seejärel läbi töötama kindlad riskitegurid ja kaitseküsimused. **Kas Eestis võiks olla seaduses kirjas, et lähisuhtevägivalda toimepanek vähendab vägivaldse vanema võimalusi laste hooldusõiguse vaidlustes?**

Seega USA lapsi puudutavates tsiviilkohtuvaidlustes kasutatakse sageli NCJFCJ kohtunikele mõeldud juhendeid, AFCC hooldusõiguse hindamise standardeid ja osariikide seaduspõhiseid raamistikke. Fookus on läbi aja liikunud „kas (füüsiline) vägivald toimus?” küsimuselt rohkem küsimuse „millised on vägivalda riskimustrid ja mida see tähendab lapse turvalisusele?” suunas.

Ühendkuningriigis kasutatakse lapsega seotud tsiviilkohtuvaidlustes mitut omavahel seotud juhendit ja riskianalüütilist raamistikku, mis loovad süsteemse ja tõenduspõhise lähenemise perevägivalda tuvastamisele ja hindamisele. Süsteemi keskmes on PD12J, *CAFCASS* lähisuhtevägivallaga seotud riskihindamise juhend ning *Domestic Abuse Act 2021* koos *Statutory Guidance*’iga. Need juhised on välja töötatud aastakümnete jooksul ning moodustavad tervikliku

⁸⁵ [Association of Family and Conciliation Courts](#)

⁸⁶ [Microsoft Word - Guidelines for Examining Intimate Partner Violence.docx](#)

⁸⁷ [AFCC - Practice Guidelines and Standards](#)

⁸⁸ [Association of Family and Conciliation Courts > Resource Center > Professional Resources](#)

⁸⁹ [Association of Family and Conciliation Courts > Resource Center > Family Resources](#)

⁹⁰ [Microsoft Word - Model Stds Child Custody Eval Sept 2006.doc](#)

⁹¹ [AFCC Task Force for the Revisions of the Model Standards of Practice for Child Custody Evaluation](#)

⁹² [Model Code on Domestic and Family Violence - NCJFCJ](#)

⁹³ [Revised Chapter Four: Families and Children Model Code on Domestic and Family Violence - NCJFCJ](#)

⁹⁴ [California Code, FAM 3044](#)

süsteemi, mis aitab kohtutel, sotsiaaltöötajatel ja ekspertidel tuvastada vägivallamustreid, hinnata riske lapsele ja teha turvalisi otsuseid.

1. *Practice Direction 12J – Child Arrangements & Contact Order: Domestic Violence and Harm ehk PD12J*⁹⁵ on Ühendkuningriigi perekonnohtute keskne juhiskiri, mis määrab, kuidas kohtunikud peavad käsitlema perevägivalda väiteid lapse hooldusõiguse vaidlustes. PD12J võib nimetada sisuliselt perekonnohtute nn „selgrooks“ perevägivalda juhtumites. See nõuab, et kohus tuvastaks vägivalda olemuse ja mustri, mitte ainult üksikuid episoodide, rõhutab kontrollivat sundkäitumist kui eraldi vägivallavormi, keelab kohtul eeldada, et kontakt vanemaga on alati lapse huvides, nõuab, et enne kontaktikorralduse tegemist hinnataks riskid lapsele ja ohvrile, kohustab kohut tegema eraldi kohtuistungil perevägivalda tuvastamiseks, kui vägivalda kohta on tõsiseid väiteid.
2. *Cafcass Domestic Abuse Practice Guidance A structured approach to risk assessment of domestic abuse in the family court*⁹⁶. CAF/CASS (Children and Family Court Advisory and Support Service) kasutab väga põhjalikku ja struktureeritud hindamismudelit, mis on üle 60 lehekülje ja sisaldab näiteks staatiliste riskide kaardistamist (varasem vägivald, kriminaalne taust, korduvus), dünaamiliste riskide hindamist (kontrolliv sundkäitumine, eskalatsioon, ähvardused), lapse kogemuse analüüsi, vanemate hoiakute ja käitumismustrite hindamist, infolünkade tuvastamist ja nende kõrvaldamise plaani, ohvri turvalisuse hindamist, lapse ja vanema vahelise suhte analüüsi, struktureeritud intervjuusid vägivallatseja hoiakute ja vastutuse võtmise kohta. Selle põhjal kujundatakse tervikarusaam vägivallamustrist.
3. *Domestic Abuse Act 2021*⁹⁷ ja *Domestic Abuse: statutory guidance*⁹⁸. See on Ühendkuningriigi lähisuhtevägivalda käsitlemise seaduslik raamistik. Neist viimane kujutab juhiskirja, mis on välja antud *Domestic Abuse Act 2021* § 84 alusel. Selle juhise eesmärk on tõsta teadlikkust ja kujundada ühtset reageerimist lähisuhtevägivaldale. Samuti sätestab juhiskiri standardid ja edendab parimat praktikat. Selles juhendis on sõna laps/lapsed mainitud enam kui 500 korral.

Järgnev ei ole enam Ühendkuningriigi ega Ameerika Ühendriikidega seotud. Lähisuhtevägivalda ja sellega seotud valeteadete hindamist aitab lahti mõtestada statistiline raamistik, mis eristab:

1. I tüüpi viga (vale positiivne – põhjendamatu kahtluse või valeteadete alusel tehtud otsus);
2. II tüüpi viga (vale negatiivne – tegeliku vägivalda tähelepanuta jätmine või abita jätmine).

Mõlemal veal on tõsine ühiskondlik hind. **Eesti kontekstis tekib õigustatud küsimus, kas meie menetluspraktikas on nende kahe vea vaheline tasakaal õigesti paigas ja kas kaitse tõelistele ohvritele on piisav ning samal ajal on tagatud kaitse alusetute süüdistuste eest.** „Pealtnägija“ loos⁹⁹ oleks võinud käsitleda ka seda, milliseid raamistikke kohtunikud selle tasakaalu hoidmiseks kasutavad. Käesolev raport leiab, et kohtusüsteem peab olema avalikkusega dialoogis, millised kaitsemeetmed on rakendatud mõlemat tüüpi vigade minimeerimiseks.

⁹⁵ [Microsoft Word - Final PD12J 240314.doc](#)

⁹⁶ [DA Practice Guidance.pdf](#)

⁹⁷ [Domestic Abuse Act 2021](#)

⁹⁸ [Domestic Abuse: statutory guidance \(accessible version\) - GOV.UK](#)

⁹⁹ ["Pealtnägija": kuidas tõendada lähisuhtevägivalda? | Jupiter | ERR](#)

1.2.7.3. *Hõbekuulilahutus (silver bullet divorce) ehk valesüüdistus hooldusõiguse saamiseks*

Lastega pere lagunemisel võib lastega seotud vaidluste lahendamine Eestis osutada kujundlikult väljendades metsikuks lääneks, kus kõik võtted on lubatud. **Käesoleva raporti ajendiks saanud kohtuasi kinnitab, et kui üks vanem soovib teisele vanemale kätte maksta, on võimalik laps mitte relva, vaid süsteemi abil justkui pantvangi võtta. Lapse kaudu on võimalik teist vanemat lihtsasti oma kontrolli alla saada.** Selles olukorras on teine vanem kui Sisyphos, kes peab pidama lahingut mitte ainult esimese vanemaga, vaid ka kogu ametkonnaga.

Populaarmedias kasutatakse selle nähtuse kirjeldamiseks kõnekeelset terminit “*silver bullet divorce*”. Tegemist on lahutusega, kus üks vanem püüab teist kiiresti ja drastiliselt neutraliseerida, esitades alusetuid süüdistusi (vägivald, väärkohtlemine, ahistamine) ning andes valeinfot politseile, sotsiaaltöötajatele või lastekaitsele. Nende võtete eesmärk on võita hooldusõiguse vaidlus ja tõrjuda teine vanem lapse elust eemale.

Lapse hooldusõiguse vaidlused on väga keerukad ja kohtud peavad neid väga tõsiselt võtma. Rahvusvaheline kirjandus rõhutab kõikide asjaolude põhjalikku kaalumist, sealhulgas lapse võimalikku mõjutamist:

“The police also turn to the units in particularly complicated cases, such as severe custody disputes. Custody disputes are arguably among the most complicated circumstances in which to investigate abuse allegations, it is necessary in virtually all cases to consider the possibility that the child(ren) may have been manipulated or coached (Hendershot and Bow 2013).”¹⁰⁰

“One of the most important phases when investigating an abuse suspicion is the screening of background information to assess whether there is a cause for suspecting abuse.”¹⁰¹

1.2.7.4. *Valesüüdistustele läbi sõrmede vaatamine toob kaasa süsteemi ülekoormuse*

Valekuriteoteated koormavad õigussüsteemi, vähendades ressursi tõeliste juhtumite menetlemiseks. **Sagedane valekuriteoteadete esitamine võib muuta kohtunike otsused liigselt ettevaatlikuks või kallutatuks. Kui kuriteo- ja valekuriteoteateid ei tuvastata ega käsitleta metoodiliselt, väheneb ühiskonna usaldus õigussüsteemi vastu ja suureneb oht, et süsteem jätab tõeliste ohvrite abivajaduse tähelepanuta.** Seetõttu on oluline ka valekuriteoteadete tuvastamisega süsteemselt ja struktureeritult tegeleda. Lapse huvide kaitse muutub eriti keeruliseks olukorras, kus tuleb samaaegselt hinnata nii väärkohtlemise võimalust kui ka manipuleerimise riski.

1.2.7.5. *Ajutine lahendus kuni struktuurse raamistiku välja töötamiseni*

Kohus on seaduslikkuse, tõendipõhisuse ja korra kehastus, mis ei saa õigustada valesid ja ühiskonna ressursside raiskamist. Käesolev raport pakub välja lihtsa skeemi võimaliku valekuriteoteate esmase

¹⁰⁰ [978-3-319-58388-4.pdf](#) vt. lk. 151

¹⁰¹ [978-3-319-58388-4.pdf](#) vt lk 155

sõelanalüüsi jaoks. Selle teema kohta on hulgaliselt kirjandust^{102 103 104}, kuid mõned spetsiifilised pidepunktid väärivad eraldi esile toomist:

1. Ajastus - süüdistuse esitamise aeg võrreldes teiste sündmustega, kas teade esitati enne vaidlust või alles siis, kui konflikt oli juba eskaleerunud.
2. Süsteemsus - kas tegu on korduvsüüdistusega ja kas vanem on varem esitanud sarnaseid väiteid.
3. Dokumentatsioon ja ebakõlad - kirjalike tõendite, meditsiiniarvamuste, tunnistajate ütluste, logide jms olemasolu ning nende kooskõla.
4. Ekspert hinnangud - lapse psühholoogilise seisundi, suhete ja võimaliku mõjutuse ning manipulatsiooni hindamine.
5. Lapse enda hääl ja tunded - lapse ütlused eraldi vanematest (mitte ainult vanemate kaudu); hirmude, segaduse või ühe vanema tõrjumise väljendamine.
6. Vanemate käitumine – lapse suhtluse takistamine teise vanemaga, teise vanema halvustamine või käitumismustrid, mis viitavad manipuleerimisele.

Eelkirjeldatud indikaatorid võimaldavad koondada võimaliku taktikalise valekuriteoteate tunnused struktureeritud kujule. Alljärgnev tabel esitab kokkuvõtlikult peamised tegurid ja nendele vastavad tunnused, mis võivad viidata valekuriteoteate kasutamisele menetlusliku vahendina. Tabel ei asenda sisulist tõendihindamist ega kohtuniku kaalutusõigust, kuid võimaldab esmase sõelanalüüsi käigus süsteemselt tuvastada riske, mis vajavad süvendatud kontrolli.

Tegur	Taktikalise valekuriteoteate tunnus
Ajastus	Teade esitatakse kohe pärast hooldusvaidluse algust
Koostöö ametivõimudega	Koostöö puudumine politseiuurimisel või avaldusest taganemine
Lapse ütlused	Ebakonsistentsed, viitavad sisendatud või manipuleeritud infole
Eelnev suhtlus	Varasem positiivne koostöö vanemate vahel, ilma kaebusteta
Ekspert hinnangud	Spetsialistid ei kinnita väärkohtlemist, aga vanem nõuab sanktsioone
Protsessimuster	Korduvalt politseisse vm pöördumine samadel väidetest ilma alusteta

1.2.7.6. Tehisintellektil põhinev abisüsteem kohtule – riskihindamise tööriist

Eesti praegune praktika ei võimalda taktikalist valekuriteoteadet piisavalt hästi tuvastada, mistõttu jääb selline tegu karistuseta ja inimesed ekspuuteerivad seda üle. **Kohtusüsteem võiks kaaluda**

¹⁰² [False sexual-abuse allegations by children and adolescents: contextual factors and clinical subtypes - PubMed](#)

¹⁰³ [False allegation of child sexual abuse - Wikipedia](#)

¹⁰⁴ [Factors Contributing to False Allegations of Child Sexual Abuse in Custody Disputes: Child & Youth Services: Vol 15, No 2](#)

tehisintellektil põhineva kohtuniku hoiatussüsteemi loomist, mis aitaks tuvastada valekuriteadete mustreid, koostada ajajooni ning teha võrdluseid varasemate juhtumitega.

Selline lahendus kaitseks nii last kui ka vanemat teise vanema poolt süsteemi kuritarvitamise eest. Tegemist oleks abivahendiga, mis toetab kohtunikku tema otsustuspädevusse sekkumata, vähendab subjektiivsuse riski ja tugevdab tõendipõhist menetlust. Võimalik on kasutada ka vahendeid, mis analüüsivad süüdistuse sõnakasutust, sealhulgas vastuolusid ütlustes, et tuvastada motiveerimata ja aluseta valekuriteateid. Soovitav oleks uurida ka advokaatide praktikat, et hinnata, kas mõne puhul esineb valekuriteadete esitamine sagedamini kui teistel.

Eeltooduga sarnaselt võiks olemas olla tõeliste väärkohtlemise juhtumite hoiatussüsteem ja andmebaas, mis oleks analoogiline Ameerika Ühendriikides kasutusel oleva süsteemiga COMPAS¹⁰⁵. COMPAS ei ole otsustusvahend, vaid riskihindamise tööriist.

¹⁰⁵ [COMPAS \(software\) - Wikipedia](#)

1.2.7.7. Reformiettepanekud 7

Luuva valekuriteadete tuvastamist toetav raamistik

Selle eesmärk on vältida olukorda, kus alusetud süüdistused moonutavad lapse huvide hindamist ja kahjustavad lapse suhet teise vanemaga. Raamistik peab sisaldama kriteeriume valeteate tuvastamiseks, juhiseid ajastuse, mustrite ja tõendite analüüsiks ning selget eristust I tüübi vea (vale positiivne) ja II tüübi vea (vale negatiivne) vahel. Samuti võiks raamistik ette näha sanktsioonid, mis vähendavad valekuriteadete tegemise stiimuleid. Tuleb kehtestada kohustuslik esmane sõelanalüüs valesüüdistuse kahtluse korral ning nõue nii kohtule kui ka lastekaitsele kasutada standardiseeritud kontrollnimekirja. Lapse kaitsemeetmena tuleb valesüüdistuse või manipuleerimise kahtluse korral kaasata pädev spetsialist, kes hindab lapse psühholoogilist seisundit, võimaliku mõjutamise märke ning lapse ütluste usaldusväärsust trauma ja manipuleerimise kontekstis. Lisaks tuleb kehtestada kohustus hinnata valekuriteadete mõju lapse heaolule ning analüüsida, kas valeteade kahjustas lapse suhet teise vanemaga.

Luuva tehisintellektil põhinev kohtuniku abisüsteem valekuriteadete tuvastamiseks

Selle eesmärk on tuvastada mustreid, mis viitavad valekuriteadetele, ning toetada kohtunikku keerukate juhtumite analüüsimisel. Tehisintellekti roll on abistav, mitte otsustav. See aitab vähendada inimlikke vigu ja tugevdada menetluse kvaliteeti.

Avalikustada kohtusüsteemi poolt praegu kasutatav lähisuhtevägivalla hindamise meetodika ja viia läbi uuring selle tõhususe hindamiseks

Selle eesmärk on tagada läbipaistvus, tuvastada süsteemi nõrkused ning hinnata, kas praegu kasutusel olevad meetodikad kaitsevad lapsi ja menetlusosalisi tõhusalt. Kohtusüsteem peab avalikustama, milliseid raamistikke kohtunikud praegu kasutavad, millised riskihindamise tööriistad on kohustuslikud, milline on miinimumstandard lähisuhtevägivalla süüdistuse kerkimisel tsiviilkohtuvaidluses ning kuidas tagatakse tasakaal vale-positiivsete ja vale-negatiivsete vigade vahel. Tuleb koostada sõltumatu ekspertuur, mille eesmärk on tuvastada praeguse süsteemi kitsaskohad ning täiendada seda teiste riikide parimate praktikatega.

1.2.8. Heavenemliku standardi väljatöötamine ja praktikasse juurutamine

1.2.8.1. Heavenemliku käitumise tähendus

Lapsega seotud vaidlustes ei piisa üksnes formaalsete menetlusreeglite ja seadusnormide järgimisest. Sama olulist rolli mängivad ühiskondlikud normid, väärtused ja käitumisstandardid, mida vanemad, ametnikud ja kohtunikud peavad enesestmõistetavaks ning millele tuginedes tehakse sisulisi otsuseid.

Heavenemlikkus ei ole pelgalt moraalne ideaal, vaid see on põhimõtete kogum, mille järgimine on vältimatult vajalik lapse heaolu ja põhiõiguste kaitseks. Kui see kogum pole ühiskonnas piisavalt juurdunud, kui tõlgendusruum on liiga lai või kui põhimõtteid eiratakse, võib see viia olukorrani, kus lapse parimad huvid saavad kahjustatud ka formaalselt korrektse menetluse korral.

Heavenemlik standard määratleb nii selle, kuidas lapsega tuleb käituda, kui ka selle, kuidas lapsega ei tohi käituda. Standardi kujundamisel ja rakendamisel on keskne roll lapsesõbraliku menetluse põhimõtetel. Arvestades suurt põlvkonnavahetust kohtusüsteemis, kus arvukaid kohtumenetlusi asuvad juhtima noored kohtunikud, kelle töö- ja elukogemus on paratamatult piiratum, on ühtse ja selgelt sõnastatud standardi vajadus veelgi suurem.

Käesolevas peatükis ilmestatakse heavenemliku standardi vajalikkust ühe keskse põhimõtte kaudu, et last ei tohi panna vanemate omavahelise konflikti keskmesse. Tegemist on laialdaselt tunnustatud põhimõttega, mida praktikas siiski korduvalt rikutakse. Nende rikkumiste tõttu muutuvad hägusaks piirid vanematevahelise konflikti ja lapse huvide vahel ning laps jääb kaitseta olukorras, kus ta seda kõige enam vajab.

Üldtunnustatud põhimõtte kohaselt ei küsita lapselt otseselt, kumma vanema juures ta soovib elada. Sellist küsimust peetakse lapse jaoks liiga koormavaks, polariseerivaks ja emotsionaalselt raskeks. Lapse arvamust selgitatakse kaudselt konteksti kaudu, tema igapäevaelu, tunnete ja kogemuse kaudu, mitte juriidilise valiku vormis. Lapse seisukoht kujuneb lapse poolt öeldu analüüsi tulemusel, mitte lapse tehtud otsuse kaudu. Otseseid valikuküsimusi välditakse, kuna lapse vastused võivad olla mõjutatud hirmust, lojaalsusest või manipulatsioonist.

Raporti autori võrgustikus on eeltoodud põhimõtte üheks markantsemaks rikkumiseks lastekaitseametniku poolt noore lapse panek olukorda, kus laps pidi kohtu jaoks mõeldud paberile kirjutama soovi elada ainult ühe vanema juures.

Kindlasti oleks eksitav öelda, et Eestis valitseb täielik tühimik heavenemliku standardi osas. Pigem puudub meil standardi terviklikkus, info on killustatud ning kohtusüsteem ei pea sellest kinni. Meil on kiitust vääriv targa vanema koduleht¹⁰⁶, lapsesõbraliku menetluse koduleht¹⁰⁷, kust leiab isegi juhendi lahkuminevatele vanematele¹⁰⁸.

Lapsesõbraliku menetluse kodulehele viitab ka *EU Justice Scoreboard* joonis 29¹⁰⁹ (kategooria *Spetsiaalselt lapsekeskseks kujundatud veebilehed ja abiliinid, mis pakuvad teavet õigussüsteemi kohta*). See on abiks neile, kel tuleb ühel päeval kohtuvõimuga silmitsi olla. Sotsiaalministeerium¹¹⁰ on kodulehe heaks kiitnud.

Kui lapsesõbraliku menetluse standardil on nii Justiitsministeeriumi kui ka Sotsiaalministeeriumi toetus, siis miks ei lähtu sellest kohtusüsteem? Käesolev raport on seisukohal, et Justiitsministeerium peab selgitama, kas ja kuidas kohtusüsteem järgib lapsesõbraliku menetluse veebilehel jagatavaid heavenemliku käitumise põhimõtteid. Heavenemliku käitumise tavasid õpetav kursus võiks olla integreeritud kohtunike koolituse kavasse.

¹⁰⁶ [Avaleht – Tarkvanem](#)

¹⁰⁷ [Avaleht | Lapsesõbralik menetlus](#)

¹⁰⁸ [vanema juhend. teave ja tugi lahkuminevatele lastega perekondadele.pdf](#)

¹⁰⁹ [THE 2025 EU JUSTICE SCOREBOARD](#)

¹¹⁰ [LÖK - Inglise keeles.pdf](#) vt lk 15 punkt 88.

1.2.8.2. *Kui ringkonnakohtunik eksib Justiitsministeeriumi lapsesõbraliku menetluse ja teiste heavanemlike reeglite vastu*

Käesoleva raporti ajendiks saanud kohtumenetluses järgis elupõline maakohtunik kõikide märkide kohaselt lapsesõbraliku menetluse standardit. Lapse ärakuulamise protokollist nähtub, kuidas äsja teismeliseks saanud laps selgitas maakohtunikule päeva ja kellaaja täpsusega, milline suhtluskord talle sobib, kuigi tema keelekasutuses puudusid sellal ajamääratlused, mida ta ärakuulamisel kasutas. Laps lisas lõpetuseks, et selline suhtluskord sobivat ka lapsega kooselavale vanemale. On väheusutav, et elukogenud maakohtunik küsis lapse käest, milline suhtluskord lapsele sobib ja kas see sobib ka lapsega kooselavale vanemale. Asjaolud kogumis viitasid sellele, et laps ütles maakohtunikule seda, mida kooselav vanem oli talle enne ärakuulamist sisendanud. Sama tähelepaneku tegi ka lastekaitse. Maakohtunik järeldas, et lapse poolt öeldu ei langenud kokku tema parima huviga.

Lapse uuesti ärakuulanud noor ja eluvõõras ringkonnakohtunik tegi lapse samade vastuste pinnalt elupõlise maakohtunikuga võrreldes vastupidise järelduse, võttes lapse poolt öeldut sõna-sõnalt ja tuginedes sealjuures oma isiklikule muljele.

Ringkonnakohtul oli palju tõendeid olukordadest, kus teine vanem pani lapsi vanemate vahel valima. Kui raporti autor pöördus teise vanema poole sooviga lapsi näha, käskis teine vanem lapsel helistada raporti autorile ja öelda, et laps ei soovi teda näha. Teine vanem vastas raporti autorile korduvalt, et ta olevat lapse käest üle küsinud ja laps ei soovivat raporti autorit näha. Selliste võtetega loob vanem lapses psühholoogilisi barjääre teise vanema suhtes. Kohtudokumentides juhtis raporti autor palju kordi tähelepanu, et teine vanem eksib heavanemliku standardi vastu, kuid see ei kõnetanud ringkonnakohtunikku. Kogenud maakohtunik viitas selgesõnaliselt lapsesõbraliku menetluse põhimõtetele: „vanemad kasvatavad lapsi, mitte lapsed vanemaid“, kuid ringkonnakohtu lahendis ei kajastunud enam see põhimõte.

Käesoleva raporti ajendiks saanud kaasuses tegi teine vanem raporti autori seljataga kokkuleppeid lastega. Ta otsustas ainuisikuliselt, kui palju raporti autor lapsi näeb. Teine vanem tuli lapsega tehtud kokkuleppe kohaselt lapsele raporti autori koju järele, keeldudes raporti autoriga igasugusest suhtlusest. Ta sulgus autori maja ees autosse, pani automootori tööle, keeras muusika helitugevuse kõrgeks. Kohtule esitatud tõendite kohaselt toimus see olukordades, kus raporti autor püüdis arutada teise vanemaga lastega seotud küsimusi. See oli korduv aktiivne keeldumine suhtlusest, mitte passiivne vaikimine, ja lapsega seotud otsuste tegemine ilma teise vanemata.

Kuidas paistab eelkirjeldatud olukord olemasolevate juhendite valguses? Justiitsministeeriumi juhend lahkuminevatele vanematele¹¹¹ ütleb selgelt ja üheselt:

„Last ei tohi panna olukorda, kus ta peab oma vanemate vahel valima.“

¹¹¹ [vanema_juhend._teave_ja_tugi_lahkuminevatele_lastega_perekondadele.pdf](#)

Dokument kordab seda põhimõtet suisa kahes kohas (lk 14 ja 31). Raporti ajendiks olevas ringkonnakohtu lahendis ei peetud probleemseks asjaolu, et lapsega kooselav vanem pühendas last lahkuminekule üksikasjadesse ja pani last vanemate vahe valima.

Sotsiaalkindlustusameti *Lapse Heaolu Hindamise Käsiraamat* (2017) ütleb, et last ei tohi koormata vastutusega:

“Samal ajal tuleb meeles pidada, et laps ei tohi oma kogemustest ja soovidest rääkides tunda, et ta peab võtma vastutuse selle eest, milline otsus tehakse.”

Õiguskantsleri 14.06.2019 nr 7-5/190399/1903066 arvamus¹¹²:

“Lapselt saab küsida tema üldise eluolu ning suhete kohta ning lapse vastustest saab infot ka selle kohta, milline on tema suhe kummagi vanemaga. Vajaliku info saamiseks ei pea lapselt küsima vanemate konflikti kohta ega seda, milline hooldusõiguslik lahendus oleks lapse arvates talle hea.”

2025.a. Euroopa Nõukogu juhend lahutavatele vanematele¹¹³ ütleb dokumendi kõige esimeses lauses, et lapsi puudutavate otsuste tegemise kohustus lasub vanematel:

„In situations of parental separation and relevant proceedings, adults make decisions that directly or indirectly affect children.”

Eesti perekonnaseadus on kooskõlas Euroopa Nõukogu juhendiga. PKS § 143¹¹⁴ käsitleb lapsega suhtlemise õigus, kus on ühemõtteliselt sama öeldud:

„(2¹) Vanemate lahuselu korral lepivad vanemad kokku lahuselava vanema ja lapse suhtlemises.“

Raporti autor pidas kinni Euroopa Nõukogu, Eesti perekonnaseaduse ja lapsesõbraliku menetluse põhimõttest, et vanemad peavad omavahel kokku leppima lapsi puudutavad küsimused. Sellepärast ta pöörduski väga palju kordi teise vanema poole sooviga laste suhtluskord kokku leppida. **Noor ringkonnakohtunik nägi nendes pöördumistes aga vanematevahelist konflikti, mida ta tõlgendas raporti autori kahjuks.**

Rahvusvahelise teaduskirjanduse psühhiaatria ja vaimse tervise valdkonna tippajakirjade artiklites on viiteid, mis peavad lapse panekut olukorda, kus laps peab valima vanemate vahel¹¹⁵, lapsele kahjulikuks:

“Allowing the child to choose between their parents”

Eesti kohtulahendites valitseb ebakõla selle põhimõtte järgimisel. Kui käesoleva raporti aluseks olnud lahendis käsitles noor ringkonnakohtunik seda ühtviisi, siis nii-öelda tema kõrvalkabinetis ehk Tallinna ringkonnakohtu teises lahendis¹¹⁶ peetakse sellist käitumist lubamatuks:

¹¹² [Linna osalemine vanematevahelises hooldusõiguse ja suhtlusõiguse vaidluses.pdf](#)

¹¹³ [CM\(2025\)71-addfinal](#)

¹¹⁴ [Perekonnaseadus–Riigi Teataja](#)

¹¹⁵ [The Five-Factor Model for the Diagnosis of Parental Alienation](#), vt tabel 1 lk 592

¹¹⁶ [2-19-17937](#) punkt 26 kohtulahendis nr 2-19-17937

„Lapse isa käitumises esinevad võõrandavale vanemale iseloomulikud tunnused: lapsel lubamine valida vanemate vahel (laps otsustab ise, kas ta läheb ema juurde, isa väitel ei soovi ta last sundida)“

Teaduskirjandus¹¹⁷ on pikalt viidanud, et lapse trianguleerimine vanematevahelisse konflikti ja lapse panek olukorda, kus tal tuleb pooli valida, on lapse seisukohast kahjulik, tuues lapsele kaasa psühholoogilise kohandumise vajaduse:

„Prior to separation, some parents have used their children in the expression of the marital conflict. Typically, school-age children are invited to take sides in intense conflicts, be a Messenger of the conflict, rescue a parent, and exclude or be punitive toward a parent. ... It should be noted that marital and divorce conflict that focuses on the child, and high intensity and overtly hostile marital conflict, are well established predictors of psychological adjustment problems in children (Amato, Loomis, & Booth, 1995; Buchanan, Maccoby, & Dornbusch, 1991; Buehler et al., 1998; Cummings & Davies, 1994; Grych & Fincham, 1993; Kelly, 2000; Kline, Johnston, & Tschann, 1990; Vandewater & Lansford, 1998).“

Kuni aastani 2032 kehtiv Ameerika Psühholoogide Assotsiatsiooni ametlik juhend¹¹⁸ lastega seotud kohtuvaidluste jaoks hoiatab, et lapse trianguleerimine vanematevahelisse tülisse põhjustab lapsele pikaajalist emotsionaalset kahju:

“Children who are triangulated in the couple’s conflict, or who are forced or manipulated to choose a side, may suffer significant long-term emotional damage that interferes with the ability to have a healthy relationship with both parents. The anger, hatred, rejection, and fear towards one parent and emotional alignment with the other entail a significant loss that disrupts development (Baker & Ben-Ami, 2011).“

1.2.8.3. *Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna võrgukodu lapse väärkohtlemisest peres*

Lisaks sellele, kuidas peab hea vanem käituma, on oluline ka see, kuidas hea vanem ei tohi käituda. Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna võrgukodu¹¹⁹ on tervitatav platvorm, mis räägib muu hulgas pisut põhjalikumalt ka lapse väärkohtlemisest. Seal on näiteks defineeritud lapse kaudu teise vanemaga manipuleerimine lapse väärkohtlemise ühe vormina. **Lapsed võivad olla vägivaldses peres¹²⁰:**

1. **otsesed ohvrid (neile suunatud vägivald);**
2. **teiste pereliikmete vahelise vägivalda pealtnägijad või -kuuljad;**

¹¹⁷ [AlienatedChildArt.pdf](#)

¹¹⁸ [Guidelines for Child Custody Evaluations in Family Law Proceedings](#) vt lk 8

¹¹⁹ www.kriminaalpoliitika.ee

¹²⁰ [Laste väärkohtlemine peres | Kriminaalpoliitika](#)

3. võivad langeda kogemata ohvriks teisele isikule suunatud vägivalda korral; on haaratud teise isiku vastu suunatud vägivalda (nt laste kaudu teise vanemaga manipuleerimine).

Need vägivallavormid on olemuselt erinevad ja vajavad tuvastamiseks erinevaid lähenemist. Käesolev raport leiab, et kohtusüsteem peab avalikustama juhendid ja hindamiskriteeriumid jms., mille alusel kohtunikud toimivad ja otsuseid langetavad. Võrgukodus on ka avatud pisut detailsemalt tegevused, mida loetakse lapse emotsionaalseks väärkohtlemiseks. Käesoleva raporti ajendiks saanud kohtumenetluses ei kogutud ega analüüsitud selle definitsiooni järgi infot.

Eesti ametnikud käsitlevad tihti lapsega manipuleerimist vanemate omavahelise tülina. See tekitab õigustatud küsimuse, millistest heavenemlikkuse põhimõtetest lähtub kohtusüsteem vanemate lahkumineku korral, kui Justiitsministeeriumi ja Sotsiaalministeeriumi heaks kiidetud lapsesõbraliku menetluse juhised ei ole kohtumenetluses mingisuguseks orientiiriks. Autor ei eelda, et need juhised peaksid kohtusüsteemile olema siduvad, kuid kohus peaks põhjendama heavenemlikust tavast kõrvale kaldumist. Autor usub, et tema kaasuses polnud noor ringkonnakohtunik lapsesõbraliku menetluse juhistest lihtsalt teadlik.

1.2.8.4. Reformiettepanekud 8

Rakendada heavenemlik standard kohtumenetluses

Selle eesmärk on luua ühtne heavenemliku käitumise standard, et vältida olukorda, kus lapse heaolu sõltub juhuslikult konkreetse kohtuniku isiklikust tõlgendusest. Praegune praktika näitab, et isegi riiklike juhiste olemasolul (Justiitsministeerium, SKA, Õiguskantsler, perekonnaseadus, Euroopa Nõukogu) ei rakendata neid järjekindlalt. Ilma selge ja ühtselt rakendatava heavenemliku standardita võivad isegi heade kavatsustega menetlused kahjustada lapse huve. Kui riiklikud juhendid ja rahvusvahelised põhimõtted ei kajastu praktikas ega koolituses, muutub lapse õiguste ja heaolu tagamine sisuliselt loteriiks. Seetõttu on vältimatult vajalik sõnastada heavenemliku käitumise põhimõtted ühtses ja siduvas raamistikus ning avaldada need lapsesõbraliku menetluse vms kodulehel; tagada nende põhimõtete tundmine kohtunike, lastekaitse, pereterapeutide, perelepitajate, ohvriabi töötajate ja teiste lapsega töötavate spetsialistide seas ning töötada välja kohustuslikud koolitused; rakendada heavenemliku käitumise põhimõtteid järjekindlalt kõigis lapsi puudutavates menetlustes ning tutvustada neid põhimõtteid ühiskonnas laiemalt.

1.2.9. Valik kontseptuaalseid raamistikke ja diagnostikainstrumente lastega seotud tsiviilkohtumenetluste jaoks, sh. vanemlusstiilide hindamiseks

Lastega seotud tsiviilkohtumenetlused eeldavad kompleksset ja laiapõhjalist pere toimimise hindamist, mis hõlmab lapse arengulisi vajadusi, vanemlikku võimekust ja lapse psühhosotsiaalset heaolu. Selliste hinnangute andmine nõuab spetsiifilisi teadmisi ja oskusi, mida ei ole realistlik eeldada igalt kohtunikult. Küll on aga vältimatult vajalik, et kohtunikul on ligipääs

standardiseeritud ja teaduspõhistele raamistikele, diagnostikainstrumentidele või nendele tuginevatele eksperthinnangutele.

Kuna perede vajadused ning vaidluste iseloom on erinevad, ei ole võimalik ega ka mõistlik rakendada kõigis menetlustes ühesugust hindamisraamistikku. Seetõttu tuleb juhtumipõhiselt valida sobivad tööriistad ja diagnostikavahendid, mis võimaldavad selgitada välja konkreetse pere toimise seisukohalt olulised asjaolud. Peredünaamika võib hõlmata väga erinevaid käitumuslikke, emotsionaalseid, kognitiivseid ning vaimse ja füüsilise tervisega seotud tegureid, mistõttu on otsustamisel keskse tähtsusega normikohase ja normist hälbiva toimise eristamine.

Eestis toimub kohtunike generatsioonivahetus, mille tulemusel suureneb noorte kohtunike osakaal. Selle paratamatuks kaasnähtuseks on asjaolu, et lapsi puudutavaid otsuseid tehakse edaspidi sagedamini olukorras, kus otsustavate kohtunike elu- ja töökogemus ning kokkupuude peredünaamikaga on piiratum. Kui kohtuniku enda pere- ja vanemakogemus on napp või puudub, võib normikohase ja normist hälbiva toimise eristamine osutada keerulisemaks väljakutseks. Sellisel juhul tuleb teadmiste ja kogemuste lünki süstemaatiliselt kompenseerida koolituste, selgete metodoloogiliste raamistike ning nende rakendamist toetavate abivahenditega.

Alljärgnev loetelu on esitatud illustratiivsel eesmärgil ega pretendeeri lõplikule „tööriistakastile“. Arvestades, et eelnevates peatükkides on juba tehtud ettepanekuid mitmete raamistike ja kontrollnimikirjade kasutuselevõtuks, tuleb järgnevat käsitleda komplementaarsena varasemale. **Sel põhjusel ei käsitleta siin lähisuhtevägivalla tuvastamise raamistikku ega selle rakendusjuhiseid, kuigi vajadus selle olemasolu järgi on Eesti kohtusüsteemis ilmne.**

1.2.9.1. Lapse psühhosotsiaalse toimimise hindamine

Lapse psühhosotsiaalne toimimine on keskne komponent igas tsiviilkohtumenetluses, kus hinnatakse lapse heaolu ning vanemate suutlikkust toetada lapse arengut ja emotsionaalset turvalisust.

*Strengths and Difficulties Questionnaire*¹²¹¹²² on laialdaselt kasutatav, lühike ja psühhomeetriliselt valideeritud küsimustik lapse emotsionaalsete ja käitumuslike raskuste ning tugevuste hindamiseks. Küsimustikust on olemas eraldi versioonid vanematele, õpetajatele ja lapsele endale ning see katab 2-17 aastaste vanusevahemiku.

Ühendkuningriigis kasutatakse SDQ-d laialdaselt nii kliinilises praktikas kui ka laste heaolu hindamisel¹²³. Olgu ühe konkreetse näitena toodud Cafcassi poolt kasutuses olev õpetajale mõeldud SDQ versioon noore lapse hindamiseks¹²⁴. Oluline on rõhutada, et SDQ toimib eeskätt seirevahendina, mitte iseseisva diagnostilise otsustamise vahendina.

¹²¹ https://en.wikipedia.org/wiki/Strengths_and_Difficulties_Questionnaire

¹²² sdqinfo.org/a0.html

¹²³ [Our resources for professionals | Cafcass](#)

¹²⁴ [teacher_younger_child_.pdf](#)

Kui peatükis 1.2.6.5. oli juttu traumasümptomite kontrollnimekirja kasutusele võtmisest, siis sellele lisaks kasutatakse rahvusvahelises praktikas lapse psühhosotsiaalse toimimise hindamiseks ka järgmisi vahendeid:

1. Child Behavior Checklist (CBCL)¹²⁵, mis on laiapõhjaline vanema ja/või õpetaja hinnang lapse käitumisele ja emotsionaalsele toimimisele;
2. ASEBA (CBCL, TRF, YSR)¹²⁶, mis kujutab endast integreeritud raamistikku lapse toimimise hindamiseks erinevatest allikatest pärineva info põhjal.

1.2.9.2. Vanemliku võimekuse, vanemlusstiilide, lähedussuhte jms hindamine

Vanemlike oskuste hindamine on kohustuslik tööetapp, mis tuleb läbida pea igas lapsega seotud kohtuvaidluses. See hõlmab vanema suutlikkust mõista lapse vajadusi, pakkuda talle füüsilist ja emotsionaalset turvalisust, seada eakohaseid piire ning toetada lapse autonoomiat ja arengut.

Käesoleva raporti põhiteesi kohaselt peaksid kohtunikud tuginema standardiseeritud ja teaduspõhiste hindamismeetoditele, mis tõstavad otsuste kvaliteeti, läbipaistvust ja põhjendatust ning aitavad kaasa lapse parima huvi sisulisele välja selgitamisele. Sama põhimõtte rakendub ka vanemlike oskuste hindamise puhul, mida on võimalik ja vajalik standardiseerida.

Arvestades, et kohtunike taust, elukogemus ja kokkupuude peredünaamikaga võivad olla erinevad, on eriti oluline, et vanemlike oskuste hindamine ei põhineks muljel ega intuiitvusel hinnangul, vaid oleks toetatud selgele metoodikale, ühtsetele kriteeriumitele ja asjakohastele hindamisvahenditele, mis oleks võimaliku järelevalvemenetluse käigus hilisemalt ka tuvastatav. Vastavat metoodikat käsitlevad mahukad käsiraamatud¹²⁷.

Ühendkuningriigis kasutatakse vanemluse hindamisel näiteks Baumrindi vanemlusstiilide mudelit¹²⁸, mis võimaldab vanemlike oskuseid struktureeritult ja terviklikult käsitleda. Tegemist on kontseptuaalse raamistikuga, mitte iseseisva diagnostilise instrumendiga. Põgusa viite sellele mudelile leiab ka targa vanema kodulehelt¹²⁹, kuid sel kujul pole see operatiivses hindamistöös rakendatav.

Baumrindi vanemlusstiilide mudelile tuginevad mitmed psühhomeetrilised instrumendid, mis võimaldavad selle raamistiku empiirilist mõõtmist, sealhulgas:

1. *Parenting Styles and Dimensions Questionnaire (PSDQ)*^{130 131},
2. *Parental Authority Questionnaire (PAQ)*^{132 133};

¹²⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Child_Behavior_Checklist

¹²⁶ <https://aseba.org/>

¹²⁷ [Handbook of Family Measurement Techniques \(3 Volume Set\): Touliatos, John, Perlmutter, Barry F., Straus, Murray A., Holden, George W.: 9780803972506: Amazon.com: Books](#)

¹²⁸ [Parenting styles practice aid](#)

¹²⁹ [Avaleht – Tarkvanem](#)

¹³⁰ [Parenting Styles And Dimensions Questionnaire PSDQ-Short](#)

¹³¹ [Parenting Styles and Dimensions Questionnaire | USF Test and Measures Collection](#)

¹³² [Parental authority questionnaire - University of St. Thomas](#)

¹³³ [APA PsycTests, Parent Authority Questionnaire](#)

3. *Young Parenting Inventory* (YPI-R3)¹³⁴¹³⁵.

Lisaks on rahvusvahelises praktikas kasutuses veel mitmeid täiendavaid hindamisvahendeid, sealhulgas:

1. *Parenting Stress Index* (PSI)¹³⁶¹³⁷ on standardiseeritud instrument vanemliku stressi hindamiseks vanema ja lapse lähedussuhtes. See hõlmab nii lapse, vanema kui ka nende omavahelise interaktsiooni stressitegureid.
2. *Emotional Readiness Assessment Practice Aid*¹³⁸ on CAF/CASS-i praktikaabivahend vanemate omavahelise koostöövalmiduse ja emotsionaalse valmisoleku hindamiseks.

Kasutust leiavad ka vanema omaksvõtu ja aktsepteerimise küsimustikud¹³⁹, mis mõõdavad lapse subjektiivset kogemust vanema suhtumisest lapsesse. Tegu pole iseseisva diagnostikavahendiga. Küsimustikku on tõlgitud eri keeltesse ja seda kasutatakse ka teadusartiklites lapse vanema suhete hindamiseks¹⁴⁰. Küsimustik põhineb Rohnery inimestevahelise omaksvõtu-tõrjumise teoorial¹⁴¹.

1. *Parental Acceptance – Rejection Questionnaire* (PARQ) on vahend, mida saab kasutada hooldusõiguse vaidlustes ühe võimaliku abivahendina, et hinnata lapse suhteid mõlema vanemaga. See võimaldab mõõta, kuidas laps tajub vanemapoolset soojust, hoolivust, vaenulikkust, hooletusse jätmist või tagasilükkamist. Vahend pole otseselt mõeldud lapse võõrandamise tuvastamiseks. ECPARQ on välja töötatud päris väikeste laste jaoks.
2. PARQ-GAP tähistab lapse hinnangute erinevust kahe vanema suhtes ja see leitakse ema ja isa PARQ koguskooride vahena. Uuringute kohaselt on suur koguskooride erinevus *splitting* käitumise ehk ühe vanema mustvalge idealiseerimise ja teise demoniseerimise tunnus. Selle kasutus oleks mõeldav lapse raskekujulise võõrandamise esmase riskisignaali vahendina¹⁴².

1.2.9.3. *Raporti autori isiklik puutumus vanemlike oskuste hindamise teemaga*

Raporti autoril on vanemlike oskuste hindamise teemaga isiklik puutumus raporti ajendiks oleva tsiviilkohtumenetluse kaudu. Üheks markantseks näiteks kujunes lapse esindaja sisend, milles „tuvastati“ ühekordne olukord, mida tegelikkuses kunagi aset ei leidnud. Sellest väitest tuletati lapse

¹³⁴ [The Young Parenting Inventory \(YPI-R3\), and the Baumrind, Maccoby and Martin Parenting Model: Finding Common Ground](#)

¹³⁵ [Links Between Parenting and Core Beliefs: Preliminary Psychometric Validation of the Young Parenting Inventory | Cognitive Therapy and Research](#)

¹³⁶ Child & Family Evidence-Based Practice Consortium. 2023. Parenting Stress Index (PSI). Center for the Study of Social Policy. <https://www.cebc4cw.org/assessment-tool/parenting-stress-index/>

<https://www.cebc4cw.org/assessment-tool/parenting-stress-index/>

¹³⁷ [CEBC » Assessment Tool » Parenting Stress Index](#)

¹³⁸ [Indicators of conflict which is harmful to the child | Cafcass](#)

¹³⁹ [Springer MRW: \[AU:0, IDX:0\]](#)

¹⁴⁰ [Parental Acceptance–Rejection: a Fourth Cross-Cultural Research on Parenting and Psychological Adjustment of Children | Journal of Child and Family Studies | Springer Nature Link](#)

¹⁴¹ ["Introduction to Interpersonal Acceptance-Rejection Theory \(IPARTheory\) and Evidence" by Ronald P. Rohner](#)

¹⁴² [Measuring the Difference Between Parental Alienation and Parental Estrangement: The PARQ-Gap - PubMed](#)

esindaja poolt põhjanevad järeldused autori vanemlike oskuste nappuse kohta, ilma et oleks kasutatud standardiseeritud hindamisvahendeid või selgelt kirjeldatud meetodikat. **Mitte kunagi aset leidnud olukorra põhjal ei saa teha järeldust vanemlike oskuste kohta.**

Kõnealune järeldus hakkas menetluses iseseisvat elu elama ja selle ümberlükkamine suurendas menetlusedokumentide mahtu ja tõstis menetluskulusid kõigi jaoks. Libafaktidele tuginedes ei ole võimalik langetada lapse huve puudutavaid otsuseid. Autori hinnangul illustreerib kirjeldatud juhtum süsteemset riski, kus järeldusi tehakse üksikutele kontrollimata väidetele tuginedes, mitte laiapõhjalise ja struktureeritud vanemlike oskuste hindamise alusel.

Olematutele tõenditele tuginev hindamispraktika süvendab vastuseisu menetlusosaliste, laste esindajate ja lastekaitse spetsialistide vahel ning kahjustab menetluse usaldusväärust. Seetõttu on vältimatu vajadus selgete, dokumenteeritud ja kontrollitavate hindamisprotsesside järele. Muljepõhine ja ebapiisavalt põhjendatud otsustamine toodab ühiskonnas kuvandit, et kohtusüsteem pakub õigusemõistmise asemel õigusemõistmise laadset teenust.

1.2.9.4. Reformiettepanekud 9

Võtta kasutusele standardiseeritud raamistikud lapsega seotud tsiviilvaidluses esinevate tüüpolukordade lahendamiseks

Selle eesmärk on tagada, et lapse parimate huvide hindamine tugineks ühtsetele, teaduspõhiste ja kontrollitavatele meetoditele, mitte muljele või subjektiivsele tõlgendusele. Standardiseeritud raamistikud vähendavad juhuslikkust, ühtlustavad menetluspraktikat ja muudavad otsused läbipaistvamaks. Alltoodud loetelu ei pretendeeri lõplikkusele, kuid illustreerib vajalikke töövahendeid:

1. lapse psühhosotsiaalse toimimise hindamise vahend erinevate kasutajate jaoks;
2. vanemate koostöötahte hindamise vahend;
3. vanemlike oskuste hindamise vahend;
4. menetlusosaliste stressitaseme hindamise vahend;
5. vanema omaksvõtu ja aktsepteerimise küsimustik.

Avalikustada kõik kohtusüsteemis käesoleva ajani kasutusel olnud lapse heaolu aspektide hindamisvahendid

Selle eesmärk on tagada kohtusüsteemi toimimise läbipaistvus ja ühtlane praktika. Avalikustamisega koos tuleb esitada kõik rakendusjuhised ning lapse heaolu hindamise ja ärakuulamise protseduuride kirjeldused, et võimaldada avalikkusel ja spetsialistidel mõista, milliste meetodikate alusel kohtud seni on otsuseid teinud.

1.2.10. Muud laste tsiviilmenetlusega seotud teemad

Käesolev peatükk koondab ettepanekud, mis ei mahtunud varasematesse alapeatükkidesse, kuid mis mõjutavad otseselt lapse parima huvi tagamist. Kuigi ettepanekud on osaliselt ajendatud käesoleva raporti ajendiks saanud kohtumenetlusest, peegeldavad need laiemalt praktikas

korduvaid probleeme, millest osad võivad olla põhjuseks töö varasemates peatükkides käsitletud menetluslikele puudujääkidele.

1. Kohtunikud peaksid enne suhtluskorra kinnitamist selle kalendriliselt läbi mängima. See aitab vältida olukordi, kus määrus osutub eluvõõraks, raskesti täidetavaks või tekitab lapsele ja vanematele ebamõistlikke koormisi. Sellega vähendatakse riski, et kohtumäärus väidab üht, kuid selle rakendamine reaalses elus osutub hoopis teistsuguseks. Ka Riigikohus on oma praktikas olnud seisukohal, et kohtutel tuleb kehtestada selline suhtluskord, mis on praktikas täidetav ja lapsele võimalikult vähekoormav.
2. Lapsi puudutavad tsiviilvaidlustesse tuleb integreerida struktuurne riskide hindamise raamistik, mis hõlmab lapse turvalisust, psühhosotsiaalset heaolu, vanemlike oskuste kvaliteeti ja teisi võimalikke riskitegureid. Need riskid peavad olema selgelt ja üheselt dokumenteeritud ka kohtumäärustes.
3. Suhtluskordade kujundamisel tuleb hinnata, kas lapse ja vanema koosolemise aeg on sisuliselt piisav ning kas koosolemise vahelised perioodid ei ole ebamõistlikult pikad. **Lähedussuhe lapsega ei püsi abstraktsete õiguste najal, vaid vaja on reaalsel koosolemise aega.** Raporti autoril on lapsest eemaloleku perioodid, mis ulatuvad 18 ja isegi kuni 24 päevani mitmel korral aastas, mõnes kuus näeb autor last 4 päeva jooksul. Autoril on alust arvata, et noor ja eluvõõras ringkonnakohtunik ei saanud otsust tehes aru selliste pikkade eemaloleku perioodide tekkimisest, sest kohtumäärus väidab tegelikkusele vastupidist. Õigusmõistmine ei saa käia nii, et kohtumääruses sisalduv ei pea tegelikkuses paika.
4. Suhtluskord peab arvestama vanema töö- ja elukorraldusega ning mitte seadma olulisi kitsendusi vanema tööelus osalemisele. Lapsega suhtlemise määramine tööpäeva keskele loob olukorra, kus vanem peab valima lapse ja töökoha vahel. Kui üks Riigikohtu lahend¹⁴³ arutab tööaja üle minutilise täpsusega, siis teine kohtulahend vaatab tööajale läbi sõrmede. Sarnased olukorrad viitavad laiemas plaanis vajadusele hinnata, **kas suhtluskord võib viia ebaproportsionaalse põhiõiguste riiveni.** Kas Tallinna ringkonnakohtunik saaks kaks korda nädalas süstemaatiliselt töölt lõunast lahkuda, et oma last korraks näha? Samuti pole laste huvides, kui nende üleandmine puhkuseperioodil toimub tööpäeviti kl 12, mis eeldab mõlema vanema poolt puhkusepäeva kasutamist.
5. Laste logistiline liikumine kodude vahel peab kohtunikul olema suhtluskorda kindlaks määrates samuti korralikult läbi mõeldud. Noor ringkonnakohtunik kahekordistas kooliperioodil lapse sõitude arvu ühest Tallinna linnaservast teise võrreldes elukogenud maakohtuniku tehtud lahendiga. Kohtulahendist ei nähtu, et laste suhtluskorra logistilised kaalutlused oleksid ringkonnakohtuniku jaoks üldse olulised olnud.

¹⁴³ [Riigikohus: töriiete vahetamise aeg võib olla tööaeg | Riigikohus](#)

6. **Kohtunikud peavad realselt läbi töötama kõik menetluse käigus vastu võetud dokumendid. Lapse huvide kaitse eeldab, et kohtunik tutvub põhjalikult kõigi menetlusosaliste esitatud materjalidega.** Dokumentide pealiskaudne või valikuline lugemine kahjustab menetluse kvaliteeti ja võib viia ekslike järeldusteni.
7. Dokumendihalduse kvaliteet peab olema tagatud. Kõik menetlusosaliste esitatud dokumendid tuleb viivitamata ja täielikult lisada e-toimikusse. Puudulik dokumendihaldus tekitab õigusselgusetust, takistab menetlusosaliste võrdset kohtlemist ja võib moonutada menetluse kulgu. Autori kogemuse pinnalt jäeti mitmed dokumendid kohtu poolt e-toimikusse lisamata, mis tekitas menetlusosaliste vahel info ebavõrdsust.

Need ettepanekud on suunatud menetluse kvaliteedi üldisele tõstmisele ja seeläbi lapse parima huvi sisulisele tagamisele igas kohtuasjas.

1.2.10.1. Reformiettepanekud 10

Tõsta lastega seotud tsiviilmenetluste kvaliteeti selgete ja ühtsete menetlusstandarditega

Selle eesmärk on tagada, et lastega seotud tsiviilmenetlused toimiksid realselt lapse parimat huvi arvestaval viisil, vältides eluvõõraid, koormavaid ja ebaproportsionaalseid lahendusi. Menetlus peab põhinema läbimõeldud ja kontrollitavatel standarditel, mitte juhuslikel tõlgendustel. Suhtluskord peab enne kinnitamist olema kalendriliselt läbi mängitud, riskid süsteemselt hinnatud ja dokumenteeritud, lapse ja vanema koosolemise aeg sisuliselt piisav, vanema töö- ja elukorraldus arvesse võetud ning lapse logistiline koormus mõistlik. Menetluse kvaliteet eeldab ka seda, et kohtunik töötaks läbi kõik esitatud dokumendid ning et dokumendihaldus oleks korrektne ja täielik. Nende meetmete rakendamine vähendab eksimisriski, tõstab menetluse läbipaistvust ja aitab vältida olukordi, kus lapse heaolu kahjustub menetlusvigade, pealiskaudse otsustamise või läbimõtlemata korralduste tõttu.

1.3. Eelnevad reformiettepanekud ei ole vastuolus rahvusvaheliste organisatsioonide poolt Eestile tehtud ettepanekutega

1.3.1. Kohtusüsteemi näol on tegu abivajava institutsiooniga

Eesti lastekaitseseadus määratleb mõiste *abivajav laps*¹⁴⁴, kelle puhul on vaja välist sekkumist – tehakse olukorra hindamine, soovitatavalt multidistsiplinaarse meeskonna poolt, mille eesmärk on edasist kahju ennetada. Seadus kohustab abivajavast lapsest teada anda.

Seda analoogiat kasutades on praeguses olukorras kohtusüsteemi näol tegu abivajava institutsiooniga, mis vajab väljastpoolt tuge, et lapsi puudutavate tsiviilkohtumenetlused saaksid oluliselt paremaks.

¹⁴⁴ [Lastekaitseseadus–Riigi Teataja](#), vt § 26. Abivajav laps

Sloveenia alustas hiljuti reformi „*Ensuring the best interests of the child in civil court proceedings in Slovenia*”, kus Sloveenia Justiitsministeerium viis koos EL institutsioonidega (Euroopa Nõukogu, Euroopa Komisjoni struktuurireformide toe peadirektoraat) ellu projekti, mille eesmärk on tagada laste õiguste parem kaitse Sloveenia tsiviilkohtumenetlustes, lähtudes laste parimast huvist.

Eesti peab järgima Sloveenia eeskju. Välise tarkuse kaasamine ei ole nõrkuse märk ega häbiasi. Vastupidi, see on küpsuse ja vastutustunde märk. Eesti kohtusüsteemi aitamiseks peab seda tõsiselt kaaluma. Praegune olukord on kestnud aastaid, mis viitab, et meil puudub kriitiline teadmiste mass struktuurireformide ellu viimiseks. Seda on vaja ennekoike laste pärast.

Kohtusüsteemis tuleb esmalt realiseerida arvestatav tootlikkuse tõstmise varu, rakendades olemasoleva ressursi paremini tööle. Seejärel saab rääkida kohtule täiendavate ressursside andmisest. Vastasel juhul satub kohus vastuollu põhimõtete ja väärtustega, mida ta peaks ise oma lahendites kaitsma ja kehastama.

1.3.2. Raporti ettepanekud on kooskõlas ÜRO laste õiguste komitee ettekirjutustega Eestile jt rahvusvaheliste organisatsioonide seisukohtadega

ÜRO laste õiguste komitee ettekirjutused Eestile¹⁴⁵ seavad fookuse lapse parima huvi kontseptsiooni rakendamisele, rõhutades meie kontekstis vajadust seda ühtviisi ja järjepidevalt tõlgendada ning ellu rakendada. ÜRO hinnangul peab Eesti selleks välja töötama protseduurid ja kriteeriumid.

ÜRO laste õiguste komitee dokumendi punktis 18 on eraldi osa pühendatud lapse parimate huvidele. Eesti peab lapse parimate huvide määratlemist ja ellu rakendamist senisega võrreldes tugevdama:

“18. While noting the article setting the best interests of the child as primary consideration in the Child Protection Act, and recalling its general comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration, the Committee recommends that the State party:

(a) Ensure that the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration is consistently interpreted and applied in all legislative, administrative and judicial proceedings and decisions, as well as in all policies, programs and projects, that are relevant to, or have an impact on, children;

(b) Strengthen the capacity of all professionals working with and for children to assess and determine the best interests of the child in every area as a primary consideration, including through systematic training and the development of procedures and criteria.”

Käesoleva raporti põhisõnum ongi lapse parima huvi kontseptsiooni sügavam lahti mõtestamine ja standardite kehtestamise kaudu parem ellu viimine.

¹⁴⁵ [Concluding Observations on the Combined Fifth to Seventh Periodic Reports of Estonia | Refworld](#)

Europarlament nõudis 5.04.22 otsuses¹⁴⁶ liikmeriikidelt otsustavaid reforme lapsi puuduvate kohtumenetluste parandamiseks. Sealsed märksõnad viitavad samadele probleemkohtadele, mida käesolevas raportis on välja toodud: lapsesõbralik menetlus, kohtumõistmine ilma põhjendamatute viivitusteta, kiired lahendused hädaolukordade jaoks, laste kaitsmine väärkohtlemise eest, multidistsiplinaarne lähenemine, personifitseeritud nõustamis- ja abiteenused kõrge kvalifikatsiooniga spetsialistidelt (arstid, psühholoogid, laste psühhiaatrid, sotsiaaltöötajad) laste toetamiseks kohtumenetlustes, juhendmaterjalide jt tööriistade välja töötamine koos soovitusetega ja viidetega parimatele praktikatele, **võimalikult lapsesõbralikud laste ärakuulamised, et välistatud oleks igasugune surve, sealhulgas vanemate poolne surve.**

“Calls on the Member States to make sufficient resources available to ensure that civil, administrative and family law proceedings involving children are handled with the utmost compliance with the standards of child-friendly justice, with appropriate respect for the child’s emotional and physical integrity, and without undue delay; underlines, in this regard, that the Member States should ensure that child and family courts function as an essential service, continuing to hold emergency hearings and executing court orders for the care and protection of children who are at an immediate risk of neglect or abuse.”

“Strongly recommends that the Member States adopt a multidisciplinary approach and set up easily accessible, high-quality, personalised, free and publicly-funded advisory and child support services — both within and outside court — to provide, where necessary, the support of trained professionals, such as doctors, psychologists, qualified child neuropsychiatry professionals, social workers and childcare specialists in order to support the child in the best possible way throughout all stages of the proceedings”

*“... a set of common guidelines or similar non-legislative tool, which should include recommendations and best practices for the Member States to follow in order to ensure that the hearing of the child is conducted either by a judge or trained expert and that **no pressure is applied, including from the parents**; stresses that such hearings, particularly in family law proceedings, should take place in a child-friendly setting and be appropriate for the age, maturity and language skills of the child in terms of language and content, while providing for all guarantees that ensure that the emotional integrity and the best interests of the child are respected, avoiding unnecessary stress and ensuring that the competent authority gives due consideration to the child’s views in accordance with their age and maturity; stresses, moreover, that the hearing of the child in family proceedings where there is suspected domestic or family violence or ‘witnessed violence’ should always be conducted in the presence of qualified professionals, doctors or psychologists, including professionals qualified in child neuropsychiatry, so as not to deepen their trauma or victimise them further”*

¹⁴⁶ [European Parliament resolution of 5 April 2022 on the protection of the rights of the child in civil, administrative and family law proceedings \(2021/2060\(INI\)\)](#)

Eelviidatud rahvusvaheliste organisatsioonide seisukohad kinnitavad, et käesolevas raportis viidatud kogemused ja süsteemi nõrkused ei ole erandlikud. Eestil tuleb käia pikk tee, et jõuda lapsekeskse õigusemõistmise osas eesliinil olevate riikideni.

Raporti autor ei välista pöördumisi ÜRO, Euroopa Nõukogu, CEPEJ, EU Justice Scorbordi jt asjaomaste institutsioonide poole, kuna meie õigusemõistmise süsteemis olevad puudujäägid ei ole näidanud iseenesest korrigeerumise märke ja käimasolev kohtureform neid puuduseid ei käsitle.

1.4. Laste (tsiviil)menetluse jaoks kohtuniku töö kvaliteedi hindamise süsteemi loomine

Lastega seotud tsiviilvaidlused on kohtusüsteemi üks hapramaid kohti – see ei ole pelgalt õiguslik vaidlus, vaid sellega kujundatakse noore inimese tulevast elu. See on äärmiselt suur vastutus. Kui varavaidluses tehtud kohtuniku eksimusega kaasnevat majanduslikku kahju saab hüvitada, siis elu enam tagasi ei pöörata. Lapse elukäiku puudutavate otsuste tegemises tehtav kohtuniku viga võib tähendada lapsepõlve, turvatunde ja arengu pöördumatut kaotust.

Eeltoodu tõttu ei saa toetuda pelgalt usule „küll kohtunik teab” või paljasõnalisele loosungile „kohus lähtub lapse parimast huvist“. Ka parimad kavatsused ei asenda läbipaistvat, tõenduspõhist ja mõõdetavat kvaliteeti. Lapse elu ei saa sõltuda juhusest, milline konkreetne kohtunik juhtub avaldust menetlema, tema individuaalsest tõlgenduslikust ampluaast või muljepõhisest otsustamisest. Igati tervitatav on kohtute arengukavas ette nähtud kohtuniku töö kvaliteedisüsteemi loomine.

Kvaliteedisüsteem ei ole bürokratlik lisakiht, vaid see peab panema paika minimaalse standardi, millest allapoole ei tohiks kukkuda ükski last käsitlev õigusemõistmine. Standard ei ole mõeldud kohtumaja tagatubade jaoks ega saa olla kohtunike siseringi poolt vaikimisi tehtud kokkulepe. See on terviklik süsteem põhimõtetest ja läbipaistvast tööprotsessist, mille täitmise osas kohtusüsteem võtab avalikkuse ees kohustuse. Sellise standardi olemasolu annab inimesele õiguskindluse, kohtunikule aga selged tööraamid, professionaalse toe ja objektiivse mõõdupuu, millele toetudes otsuseid langetada.

On ilmne, et eri tüüpi kohtumenetlustel on oma eripärad ning lastega seotud tsiviilvaidlused nõuavad eraldi lähenemist. Ühtne kvaliteedisüsteem ei kata ühtviisi hästi kõiki menetluste liike. Laste heaolu puudutavate tsiviilvaidluste puhul on vaja spetsiifilist kvaliteedi hindamise raamistikku, mis arvestab lapse parimat huvi igas menetlusetapis. **Kohtunike koolitus, kohtunike töö tulemuslikkuse mõõtmise süsteem, raamistikud, analüütilised tööriistad ja kõik muu peab olema integreeritud kohtuniku töö kvaliteedimudeliga.** Avalikkus oleks tänulik, kui kohtusüsteem selgitaks põhimõtteid, kuidas need aspektid on praegu ühtseks tervikuks seotud.

1.4.1. Rahvusvahelised kvaliteedistandardid ja nende rakendatavus Eesti kontekstis

Käesoleva raporti autori jaoks on muljetavaldav, kuidas Ameerika Ühendriikides ja Ühendkuningriigis toimub lapse huvide esikohale seadmine ja millised juhendmaterjalid selleks on välja töötatud. Autor kindlasti ei soovita siinkohal ühe või teise riigi praktika üksühele Eestis üle võtmist, kuid nende riikide dokumendid annavad selge signaali kohtuniku töö kvaliteedistandardite olulisusest.

Käesolev raport küsib, miks meil selged kvaliteedistandardid lapsi puudutavates menetlustes siiani puuduvad. Eesti vajab meie õigusruumi, kultuuri, institutsioonide eripärasid ning ressursside olemasolu arvesse võtvat lahendust. Kvaliteedistandardi loomiseks on vaja käivitada eraldiseisev tööprotsess, kaasates nii kohtunikud, eksperdid, praktikud kui ka avalikkuse esindajad. Raport kutsub üles kaasama ka digivaldkonna eksperte, et uue süsteemi väljatöötamisel saaks toetuda võimalikult palju digilahendustele.

Autor on kindlasti vastu bürokraatiamasina kasvatamisele, ent **raporti eelnevad peatükid näitavad, et Eesti kohtusüsteemis on suur kvaliteedi tõstmise potentsiaal.** Kohtu arengukava väljatöötamisel võeti eeskujuna teiste riikide hulgas ka Hollandit. Seal on institutsioon, nn lastekaitsenõukogu¹⁴⁷, mis annab kohtule sõltumatuid hinnanguid ja soovitusi näiteks hooldusõiguse, lapsendamise ja perekonnaseaduste uuenduste küsimustes. See on peamine institutsioon, mis **nõustab ja toetab Hollandi kohtuid laste heaolu puudutavates tsiviilvaidlustes. Eestis tegeleb laste teemadega hiljuti loodud ennetusnõukogu, mis oma mandaadilt võiks hõlmata ka lapsesõbraliku kohtumenetluse teema, kuid sisuliselt seda valdkonda hetkel ei kaeta.** Lapsi puudutavate kohtuvaidluste kvaliteedistandardi välja töötamine võiks toimuda ennetusnõukogu juhtimisel. Vt. peatükk 1.6.5..

Käesolev raport ei esita ülevaadet erinevatest kvaliteedisüsteemidest, kuid soovitab Eesti jaoks sobiva kohtuniku töö kvaliteedisüsteemi väljatöötamiseks eeskujuna võtta Ühendkuningriigi¹⁴⁸ ja Ameerika Ühendriikide lahendustest. Muljetavaldav on *U.S. Department of Health & Human Services* koosseisus oleva *An Office of the Administration for Children & Families* nn Uurimis- ja Hindamisameti (OPRE¹⁴⁹) poolt välja töötatud **kontseptuaalne mudel¹⁵⁰, mille sisuks on kohtuniku otsustusprotsessi ja istungite kvaliteedi hindamise kriteeriumite terviklik süsteem laste heaolu valdkonna jaoks. Mudel koosneb 49 hindamiskriteeriumist, mis on koondatud 8 kategooriasse.** Alljärgnev tabel esitab OPRE kontseptuaalse mudeli põhikategooriad koos lühiselgitustega.

¹⁴⁷ [Home | Raad voor de Kinderbescherming](#)

¹⁴⁸ [Blank document](#), Standards for children in the youth justice system 2019

¹⁴⁹ [Office of Planning, Research & Evaluation](#), An Office of the Administration for Children & Families, U.S. Department of Health & Human Services. Eesti keeles võiks see olla Planeerimise, uurimise ja hindamise amet, mis on osa Laste ja Perede Administratsioonist, Ameerika Ühendriikide Tervishoiu- jt inimesele mõeldud teenuste ministeeriumi koosseisus.

¹⁵⁰ [Conceptual Model of Judicial Decision-Making and Hearing Quality in Child Welfare | The Administration for Children and Families](#)

Kategooria inglise keeles	Selgitus eesti keeles
<i>Judicial characteristics</i>	Kohtuniku taust, kogemus, hoiakud ja professionaalsed oskused
<i>Hearing quality</i>	Istungite läbiviimise kvaliteet: lapse ärakuulamine, osapoolte kaasamine, selgus
<i>Judicial decision-making process</i>	Otsustusprotsessi läbipaistvus, argumentide kaalumine, lapse huvi arvestamine
<i>Judicial decisions in hearings</i>	Konkreetsed otsused istungitel: hooldusõigus, suhtlusõigus, kaitsemeetmed
<i>Case process and progress</i>	Menetluse kulg ja ajakava, viivituste vältimine
<i>Case outcomes</i>	Lõpptulemused: turvalisus, püsivus, lapse heaolu
<i>Pre- and between-hearing communication and activities</i>	Suhtlus ja tegevused enne ja istungite vahel
<i>Jurisdiction context, court resources, practice, and culture</i>	Kohtusüsteemi ressursid, kultuur ja praktika

Kontseptuaalset mudelit täiendab *Compendium of Measures and Data Sources*¹⁵¹, mille valmimisse kaasas OPRE mõttekoja *James Bell Associates*¹⁵² ja *ABA Center on Children and the Law*¹⁵³. See dokument pakub välja nn tööriistakomplekti mudeli komponentide hindamiseks. Kogumik annab praktilist nõu, kuidas mõõta kohtunike otsuste tegemist ja istungite kvaliteeti, sisaldades muuhulgas vaatlusprotokolle, toimikute analüüsi vahendeid, küsitlusi jne. Teisisõnu seob see kogumik mudeli teoreetilised komponendid konkreetsete mõõtmisstrateegiatega.

Eeltooduga ühes komplektis tuleb käsitleda ka *Reasonable Efforts Findings Study*¹⁵⁴, mis rakendab kontseptuaalset mudelit ja kogumikku empiirilises uuringus. Uuring keskendub sellele, kas ja kuidas kohtunikud teevad mõistlikke jõupingutusi lapsi puuduvate kohtuasjade lahendamisel. **Kes või kuidas hindab Eestis, kas kohtunik tegi mõistlikke jõupingutusi lapse heaolu puudutavate küsimuste lahendamiseks?**

Kõik need kokku moodustavad raamistiku, tööriistakomplekti ja rakendusuuringu. Eesti kohtunike kvaliteedisüsteemi loomisel tasub täiendavalt tutvuda ka välja töötatud tehnilise juhendiga *Court Performance Measures in Child Abuse and Neglect Cases*¹⁵⁵, mis arutab põhjalikult mõõdikuid olukordades, kus laps on väärkoheldud või unarusse jäetud. See juhend valmis Ameerika Ühendriikide Justiitsministeeriumi eestvedamisel *National Center for State Courts*¹⁵⁶ ja *American Bar Association* koostöös. **Käesolev raport soovib kaaluda, et kohtuniku töö kvaliteedistandardite**

¹⁵¹ [Compendium of Measures and Data Sources](#)

¹⁵² [James Bell Associates: Home : James Bell Associates](#) Mõttekoda on spetsialiseerunud laste, perede ja kogukondade heaolu hindamistegevusele.

¹⁵³ [Center on Children and the Law](#)

¹⁵⁴ [Understanding Judges' Reasonable Efforts Decisions in Child Welfare Cases: Results from the Reasonable Efforts Findings Study](#)

¹⁵⁵ <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojdp/223570.pdf>

¹⁵⁶ [Driving innovation in justice | National Center for State Courts](#)

süsteem katab ühetaoliselt mitte ainult lapsi puudutavaid tsiviilkohtumenetlusi, vaid ka kriminaalmenetlusi.

Ühendkuningriigi dokument *“Standards for children in the youth justice system 2019”*¹⁵⁷ määratleb noori puudutava õigussüsteemi miinimumnõuded eesmärgiga tagada lastele järjepidev, kvaliteetne ja lapsekeskne kohtlemine kogu menetluse vältel. Selle keskne põhimõte on *“child first, offender second”*, mis suunab kõiki ameteid keskenduma laste vajadustele, rehabilitatsioonile ja positiivsete arengutulemuste saavutamisele. Standarditega luuakse raamid strateegiliste ja operatiivsete teenuste jaoks, rõhutades tulemuspõhist lähenemist ning ametite koostööd lapse turvalisuse ja heaolu tagamiseks.

Eeltoodud rahvusvahelised näited ilmestavad, et kvaliteedisüsteemi loomine ei ole mitte erandlik, vaid küpsete õigussüsteemide tavapraktika.

1.4.2. Eesti kohus vajab kvaliteetset kvaliteedistandardit laste tsiviilmenetluste jaoks: kokkuvõte ja üleskutse

Kvaliteedinõuete olemasolu on elementaarne standardite loomiseks ja nende tagamiseks. Mõiste „kvaliteetne kvaliteedistandard“ on taotluslik. See tähistab vajadust eristada laste (tsiviil)menetluste sisuline kvaliteet universaalsest menetlusstandardist, mille eesmärk on katta kõik kohtuasjad ühetaoliselt. Laste heaolu puudutavad tsiviilvaidlused mõjutavad otseselt laste elu ja tulevikku, mistõttu on kvaliteedi tagamine ülimalt oluline. Süsteem loob aluse, et kohtunikud teadvustaksid oma töö kvaliteedi mõõdetavust ning vastutust. **Kvaliteedisüsteem ei ole pelgalt tehniline tööriist, vaid usalduse alus – see tagab, et lapse parim huvi on igas menetlusetapis mõõdetav, hinnatav ja kaitstud.** Süsteemi väljatöötamine leiab tõenäoliselt palju vastuseisu, mistõttu on vaja selgitavat eeltööd. Laps peab olema kohtusüsteemi reformi keskne lähtekoht.

¹⁵⁷ [Blank document](#), Standards for children in the youth justice system (Ühendkuningriik)

1.4.2.1. Reformiettepanekud 11

Luu laste tsiviilmenetluste jaoks kohtuniku töö kvaliteedi hindamise süsteem

Selle eesmärk on luua Eesti kohtusüsteemis ühtne, läbipaistev ja mõõdetav kvaliteedistandard, mis tagab, et lastega seotud tsiviilvaidlustes tehtavad otsused ei sõltu juhusest, kohtuniku isiklikust tõlgendusest ega muljepõhisest otsustamisest, vaid põhinevad selgetel põhimõtetel, professionaalsel meetodikal ja lapse parima huvi järjekindlal arvestamisel. Kvaliteedisüsteem peab andma ühiskonnale kindluse, et lapse elu puudutavad otsused on tehtud kontrollitavate kriteeriumide alusel, ning pakkuma kohtunikule selged tööraamid ja vastutuse mõõdupuu. Rahvusvaheliste eeskujude toel tuleb välja töötada Eesti oludele kohandatud raamistik, mis hõlmab otsustusprotsessi kvaliteeti, istungite läbiviimist, menetluse kulgemist, lapse heaolu tulemusi ja kohtusüsteemi toimimise tingimusi. Laps peab olema selle reformi keskne lähtekoht. Kvaliteedistandard ei ole tehniline lisakiht, vaid usalduse alus, mis kaitseb lapse õigusi igas menetlusetapis ja tagab, et õigusemõistmine on järjekindel, professionaalne ja lapsekeskne.

1.5. Kohtusüsteemi juhtimiskvaliteedi parandamine

1.5.1. Valesti läinud konvergens – kohtunike palgataseme kiire kasv ei ole asendanud struktuurireforme

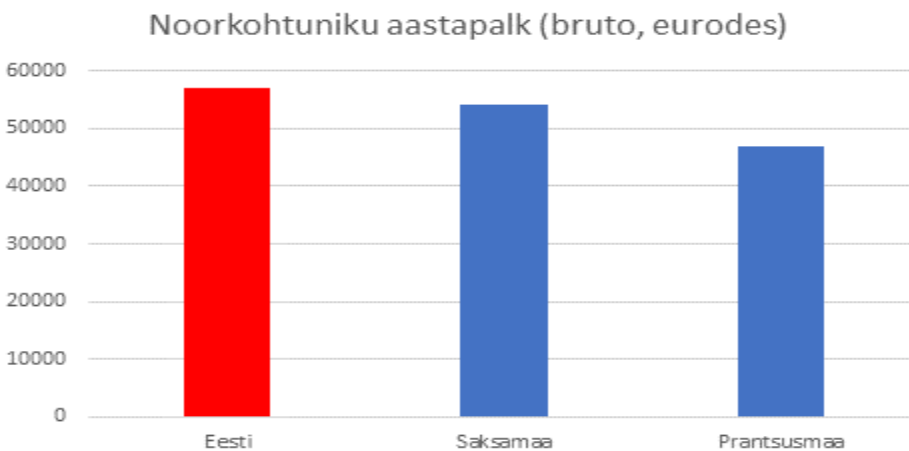
Kui eelmine peatükk rääkis kvaliteedist, siis käesolev peatükk keskendub palkadele. Alljärgneval joonisel on ühe ametikoha aastateenus Eestis, Saksamaal ja Prantsusmaal. Kes ei tahaks sellist ametit! See on noorkohtuniku palk, mis tugineb CEPEJ ehk Euroopa Kohtusüsteemide Tõhususe Komisjoni andmetele¹⁵⁸.

Eesti võtab seljavõidu Saksamaa, meie õigusruumi alussamba, ja Prantsusmaa ees. 2022. aastal teenis Eesti noorkohtunik ligi 57 000 eurot, samal ajal kui tema kolleeg Saksamaal sai 54 000 ja Prantsusmaal 47 000 eurot.

Eesti aastakümnete pikkuse arengu käigus on toimunud sissetulekutaseme ja institutsioonide ühtlustumine arenenud riikidega. Eesti on teinud palju edusamme, kuid meie mahajäämus paljudest arenenud riikidest on jätkuvalt arvestatav. Ometi on Eesti noorkohtuniku palkade osas kihutanud arenenud riikidest juba mööda. Majanduslikust ja institutsionaalsest ühtlustumisest on saanud tootlikkuse ja sissetulekutaset eirav divergens. Kui arvestada maksujärgset netopalka, edestab Eesti noorkohtunik tõenäoliselt veelgi enam Euroopa suurriikide kolleege.

Selle joonise võiks kokku võtta pealkirjaga: „Valesti läinud konvergens“. See kannab üht väga lihtsat sõnumit: kohtunike palkade tõstmine ei lahenda kohtusüsteemi ees seisvaid probleeme. Võib teha üksnes oletusi, miks kohtusüsteem pole valesti läinud konvergensile ise seni avalikkuse tähelepanu juhtinud.

¹⁵⁸ [1680b272ac](#) vt. joonis 3.47 lk. 77

Kuna need andmed pärinevad aastast 2022, siis tänaseks on Eesti ilmselt möödunud ka juba Itaaliast, Austriast ja Hispaaniast. Eesti noorkohtuniku palk on konvergeerunud tõenäoliselt Soome ja Rootsi kolleegide palgale päris kannule. Eesti noorkohtuniku palk oli 2022.a 57 protsenti kõrgem võrreldes meie lõunanaabri Leeduga, kuigi meie keskmine palk jäi Leedu omale alla.

Kohtunike kõrged palgad paistavad silma kogu ühiskonnas – viimane avaliku teenistuse palkade avalikustamine tõstis esirinda just kohtunikud¹⁵⁹. **Käesolev raport küsib, kas me saame selle kõrge palga eest ka väärilise kvaliteediga õigusemõistmist.**

Palgaprobleem tundub olevat laiem, puudutades ka teisi kohtusüsteemi ametnikke. Põgusa pilguheitu kohtusüsteemi teiste ametnike palkadele võimaldavad teha *The 2025 EU Justice Scoreboard* andmed¹⁶⁰, kus on esitatud kohtuametnike palgaandmed karjääri alguses. 2023.a andmetest nähtub, et Eesti kohtusüsteemi ametnik teenis karjääri alguses vahemikus 85-90 protsenti oma ametivenna palgast Saksamaal. Autor esitab hinnangu vahemikuna, sest suhtelise palga andmed on loetud jooniselt. 2023.a oli Eesti keskmine aastane brutopalk 24873 eurot ja Saksamaal 50966 eurot¹⁶¹. Seega oli Eestis keskmine palk alla poole Saksamaa omast. **Kas Eesti kohtusüsteemis töötavatelt ametnikelt nõutakse sedavõrd spetsiifilisi oskuseid, et selle eest makstakse võrreldes keskmise palgaga nii kõrget palka, või on kohtunike kõrge palk endaga kaasa vedanud ka teiste kohtuametnike palgad?** See küsimus ei ole retooriline, vaid puudutab riigieelarve vahendite jaotamise loogikat ning töö tegelikku keerukusastet kohtusüsteemis.

Need võrdlused kannavad väga lihtsat sõnumit – **kohtunike palkade tõstmine ei lahenda kohtusüsteemi ees olevaid probleeme.** „Kuldsete käeraudade“ poliitika asemel tuleb fookus pöörata struktuurireformidele ehk sellele, kuidas kohtunikud ja teised kohtuametnikud oma tööd sisuliselt teevad.

Eesti majanduskeskkond ei toeta kohtusüsteemi kõrget palgataset; tegu on selgelt tasakaalustamatusega, mida tuleb kohtusüsteemi reformi käigus korrigeerida. Arusaadavalt on

¹⁵⁹ [Ametnike palgatabelit veavad omavalitsusjuhid ja kohtunikud | Eesti | ERR](#)

¹⁶⁰ [THE 2025 EU JUSTICE SCOREBOARD](#) vt. joonis 36 lk 30

¹⁶¹ [\[nama_10_fte\] Average full time adjusted salary per employee](#)

konvergens aastakümnete pikkune ja selle käigus tehakse poliitikavigu. Oluline on neid vigu mitte ignoreerida, vaid kõrvaldada.

Kui kohtusüsteem lubab endale palkasid, mis ei peegelda ühiskonna üldist jõukust ega kohtute suutlikkust lahendada vaidlusi tõhusalt ja lapsekeskeselt, siis läheb see vastuollu kohtusüsteemi poolt ühiskonnale edastatavate sõnumitega. Kohtusüsteem murendab usaldust iseenda vastu põhimõttelise vastuoluga. **Kohus ei saa nõuda inimestelt austust ja allumist, kui süsteem ei järgi ise mõõdukuse, põhjendatuse ja ühiskondliku vastutuse standardeid.**

Kui ühiskond peab oma paljudes olulistest ametites – õpetajad, päästjad, sisekorra eest seisjad jt – otsima igat lisaeurot tikutulega, siis on raske aktsepteerida olukorda, kus kohtusüsteemi seosmine palgakorraldus võimaldab väljuda reaalsuse piiridest. **Õiglustunnet riivab kindlasti mõne seaduse läbikukkumine, ent ka see, kui õigusemõistjad vaatavad mööda põhjendamatu palga ebavõrdsusest kohtusüsteemis.** See asi tuleb korda teha.

1.5.2. Kohtunike töötamine väljaspool kohtusüsteemi ei ole erandlik – kas hobikorras kohtunik või hobikorras õppejõud

Raporti autor jõudis kohtunike väljaspool kohtusüsteemi töötamise teemani, olles oodanud 2 aastat järjekorras, et noor ringkonna kohtunik asuks asja menetlema. Ootaja aeg on pikk ja selle käigus avastas autor avalikele andmetele tuginedes, et ringkonna kohtunik töötab täiskohaga ka Tartu Ülikooli eraõiguse osakonnas nooremlektorina. Tema nime tagant leiab suisa kolm 6 ECTS mahuga kursust¹⁶². ECTS näitab ära üliõpilase töömahu, kuid valemite kaudu võib sellest tuletada ka õppejõu töömahu. 6 ECTS peaks Tartu Ülikoolis hinnanguliselt vastama 100-180 töötunnile. Üks 6 ECTS kursus poolaastas tähendab arvestatavat töötundide kulu õpetamisele, rääkimata 18 ECTS mahust. **Kuidas saab kohtusüsteem ja menetlusosalised olla veendunud, et kohtuniku kõrvaltegevused ei mõjuta lapse huvide esikohale seadmist?** Tartu Ülikoolis õpetamisele läheb lisaks ka transpordiaeg Tartusse, kui töökohaks on Tallinna ringkonnakohus.

Eeltoodu tekitab põhjendatud küsimuse, **milliseid kaitsemeetmed kohtusüsteem kasutab, et ringkonna kohtuniku töötamine lektorina ei tule kohtunikutöö kvaliteedi langemise arvelt.** Oleks absurdne eeldada, et menetlusosaline vaatab enne kohtule taotluse või dokumendi saatmist üle Tartu Ülikooli tunniplaani, et ringkonna kohtunikku mitte segada ja tema pahameelt ära teenida. Raporti autoril olid sellised kaalutlused.

1.5.2.1. Kohtunike väljaspool kohtusüsteemi töötamise muster

Ringkonna kohtuniku töötamine lektorina viis aga suurema mustri avastamiseni. Allpool on esitatud mõned näited kohtusüsteemis töötavatest inimestest, kes samal ajal töötavad ka Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas¹⁶³. **Käesolevad andmed kohtunike mujal töötamise kohta on kogutud 2025. aasta oktoobri seisuga.** Probleemi näitlikustamise eesmärgil piirdub autor üksnes ülikooli

¹⁶² [teaching_staff_of_law.pdf](#)

¹⁶³ [Õigusteaduskond | Tartu Ülikool](#)

eraõiguse osakonnaga, kuigi näiteid leiab ka õigusteaduskonna üldosakonnast. Ülikooli eraõiguse osakonna 29 töötajast 9 töötavad samal ajal täiskoormusega kohtusüsteemis.

1. Margit Vutt, Riigikohtunik, tsiviilõiguse lektor 0,5k
2. Villu Kõve, Riigikohtu esimees, tsiviilõiguse kaasprofessor 0,5k
3. Mari Schihalejev-Parrest, Tartu Maakohtu kohtunik, külalislektor 0,6k
4. Susann Liin, Tartu Maakohtu kohtunik, eraõiguse külalislektor
5. Gea Lepik, Tallinna Ringkonnakohtu kohtunik, tsiviilõiguse nooremlektor 1k
6. Ave Hussar, Riigikohus, osakonnajuhataja, eraõiguse nooremteadur
7. Kalev Saare, Riigikohtunik, tsiviilõiguse kaasprofessor 0,5k
8. Triin Uusen-Nacke, Tartu Ringkonnakohtu kohtunik, külalislektor 0,5k
9. Mairi Näksi, Tartu Ringkonnakohtu kohtujurist, eraõiguse nooremteadur 0,5k

Õigusteaduskonna eraõiguse osakonna praegune juhataja Irene Kull oli 24 aastat Riigikohtu nõunik kuni 2024. aastani poole kohaga, töötades samal ajal eraõiguse osakonna juhataja ja tsiviilõiguse professorina täiskohaga.

Lisaks eraõiguse osakonnale leiab näiteid ka karistusõiguse osakonnast. Üheks näiteks on seda osakonda juhtiv kohtunik Mario Truu¹⁶⁴, kes on ka poole kohaga karistusõiguse nooremlektor, olles lisaks ka kohtunikueksamikomisjoni liige. Osakonda pole ju kuidagi võimalik juhtida väljapoole 9-17 jäävat tööaega. Kõik need andmed on avalikud ja need on toodud süsteemse analüüsi eesmärgil, mitte üksikisikute kritiseerimisena.

Eestis vastab kaasprofessori ametikoht Euroopa akadeemilises karjäärimudelil ametikohale R3 (*established researcher*), mille töötunnid ulatuvad Saksamaal ja Skandinaavias 37-40 töötunnile. Seega vastab pool kaasprofessori ametikohta ca 20 töötunnile nädalas, lisaks transpordi ajakulu.

Ülaltoodud andmetele tuginedes saab ligikaudselt hinnata õpetamistegevusele kuluvat aega. Eelmainitud 10 kohtuniku töötavad ülikoolis kokku koormusega, mis vastab ligikaudu 5,5 täiskohale. Juba need 5,5 täiskohta moodustavad Eesti 249 pealisest kohtunikkonnast¹⁶⁵ üle 2 protsendi. Autor rõhutab üle, et eeltoodud kohtunikud on esitatud üksnes näitlikustamise eesmärgil.

Akadeemias töötab tegelikult veel kohtunikke, millele võib aastas kokku kuluda palju töötunde. Näiteks selle¹⁶⁶ allika põhjal võib leida viiteid veel 16 kohtuniku kohta, et nad on Tartu Ülikooliga seotud. See teeb kokku juba 26 ehk üle 10% tegutsevatest kohtunikest. **Ülaltoodud arvutuskäigu põhimõtet rakendades kasvab töötamine Tartu Ülikooli heaks juba üle 14 täisajaga töökohani ehk ligi 6 protsendini kohtunike kogu töötundide arvust.** Lisaks sellele leiab ka Tallinna Ülikoolist ühe kohtuniku.

Autor rõhutab, et esitatud arvutused on indikatiivsed ning vajavad institutsionaalset kontrolli. Autor lisab, et pole uurinud kaugeltki kõikide kohtunike väljaspool kohtusüsteemi töötamise kohta.

¹⁶⁴ NB! Neid on veel

¹⁶⁵ [Kohtunikkond 2025. aasta alguses - Kohtute aastaraamat](#)

¹⁶⁶ [teaching_staff_of_law.pdf](#)

1.5.2.2. Milliseid küsimusi on võimalik eeltoodud statistika põhjal püstitada ja millistest probleemidest need võivad rääkida?

Kohtunikuamet eeldab täiskohaga pühendumist, sest vastutus on suur, menetlusajad pikad ja koormus niigi kõrge. Kui kohtunik töötab lisaks ülikoolis, eriti pool- või täiskoormusega, tekib küsimus, kuidas see on kooskõlas töö efektiivsuse ja õigusemõistmise kvaliteedi nõuetega.

Järgnev arutluskäik ei ole hinnang üksikkohtunike professionaalsusele ega pühendumusele. Küsimus ei ole ka õpetamises kui sellises, vaid selles, millisel määral on kohtusüsteemil ülevaade ja kontroll kohtuniku tegeliku töökoormuse üle.

Eeltoodu võimaldab küsida, kuidas jaksab 20 töötundi nädalas õpetamisele kulutav kohtunik 40 kohtuniku töötundi teha, panustades sealjuures täisvõimsusel. Käesolev raport küsib, **kuidas tagatakse, et mujal töötamine ei sega kohtunikutööd.** Osade kohtunike regulaarne eemalolek mõjutab ilmselt ka teisi kohtunikke, kui näiteks koosolekud, ärakuulamised või istungid lükatakse edasi. 14 täistöökohta ülikoolis tähendab agregeerituna ilmselt suuremat töötundide kadu kohtusüsteemis.

Kui Eesti kohtusüsteemi probleemiks on väidetavalt kohtunike ülekoormus ja läbipõlemine, siis oleks esmalt mõistlik loobuda töötamisest mujal ja keskenduda oma põhitööle kohtunikuna. Autor on paindlike töösuhete poolt, ent praegune olukord nõuab avalikkuse ees ausat ja avameelset rääkimist kohtunike töötamisest mujal. Iga organisatsioon peab töökoormuse suurenedes ära kasutama esmalt sisemised ressursid enne täiendavate rahaliste vahendite nõudmist riigieelarvest.

Seda teemat ei saa sõltumatult arutada **Kohtute Haldamise Nõukoda, kus üle veerandi liikmetest, sh Riigikohtu esimees, on samuti Tartu Ülikoolis õpetamisega seotud.** Arvestades teema ulatust ja võimalikku mõju, kuulub see küsimus oma olemuselt Riigikontrolli pädevusse. Iga mujal töötava kohtuniku kohta tuleb selge metodika alusel uurida, kas selline töötamine on olnud konfliktis kohtunikutööga ja kuivõrd see on toimunud tööaja jooksul. Selle eesmärk pole mujal töötamist häbimärgistada, vaid selgitada välja selle mõju.

Kohtu arengukava näeb ette: “Kohtunikele motivatsiooniks ja enesetäiendamiseks soodustame stažeerimist kõrgema astme kohtus, teistes riigiasutustes, avalik-õiguslikes ülikoolides või rahvusvahelistes institutsioonides¹⁶⁷.” Andmed annavad alust oletada, et mujal töötamine ei ole pelgalt motivatsiooni või enesetäiendamisega seotud. **Mujal töötamise muster lubab oletada, et kohtunikutöö ei ole süsteemis piisavalt prioritseeritud.** Käesoleva raporti ajendiks saanud kohtumenetluses asus noor ringkonnakohtunik ametisse alles hiljuti ja on kogu aja kohtunikutöö kõrvalt õpetanud, võimaldades küsida, kas kohtuniku valiku- ja koormusmudel toetab piisavalt pühendumist kohtunikutööle.

Veelgi enam, **töötamise muster viitab, et motivatsiooni ja enesetäiendamist vajatakse kõige enam just riigikohtunike hulgas, kellest ligikaudu pooled tegelevad õpetamisega.** Just

¹⁶⁷ [Kohtu arengukava_2024-2030.pdf](#)

riigikohtunikud on need, kes peaksid kohtusüsteemi juhtimisse ja kvaliteedi tõstmisse kõige enam panustama. Võimalik, et just see ressursside hajumine on üheks põhjuseks, miks kohtusüsteemi areng lapsi puudutavates tsiviilmenetlustes on kohati pidurdunud. Kuidas veenduda, et aeg, mida riigikohtunikud peaksid kulutama kohtusüsteemi tõhusamaks muutmisele, pole läinud õpetamisele.

Selles olukorras on mitu juhtimisalast teemat. Esiteks, kui leida praeguste riigikohtunike asemele uued, kelle motivatsioon kohtunikutöö tegemisel on suurem, siis toimuks kohtusüsteemi kvaliteedi parandamine kiiremini. Teiseks ei saa välistada, et riigikohtunike arvestatav õpetamise maht näitab nende alakoormatust. Sel juhul oleks mõeldav kõrgeima astme kohtunike arvu vähendamine ja suurendamine madalamates kohtuastmetes, kus on kõige rohkem kitsaskohti.

Eeltoodu valguses on igal juhul õigustatud küsimus, **kas kohtusüsteemis on töökoormuse juhtimise probleem ja kas prioriteetid on paigas**. Antud juhul on õigustatud kohtunike mujal töötamise mõju hindamine mitte üksikkohtuniku tasandil, vaid kogu süsteemi tasandil.

Eeltoodu lubab oletada, et **kohtusüsteemi sees on kasutamata reserv**. On iseenesest mõistetav, et seesmised ressursid tuleb kõigepealt kasutusele võtta. Autor on veendunud, et Eesti vajab sarnaselt teiste riikidega kohtunike mujal töötamise registrit ja lisaks selget poliitikat kohtunike mujal töötamise reguleerimiseks. Eesti peab liikuma selles suunas, et kohtunikud täidavad mujal töötamise kohustusi väljaspool kohtuniku tööaega, nagu see on näiteks Hollandis.

Kui 2013.a. harmoniseeriti kohtunike kuni 56 päevased puhkused ülejäänud avaliku sektoriga, siis väljendas kohtunike ühing oma pahameelt kirjas õiguskantslerile¹⁶⁸. Ühing selgitas, et kohtunikuamet on erinev tavapärase riigiteenistuja ametist ja seetõttu on kohtunike privilegeerimine pikema puhkusega õigustatud. Paraku näitab kohtunikutöö kõrvalt mujal töötamine, et kohtunikud tahavad hoopis rohkem töötada ja vähem puhata. Kuidas selgitada sellist ebakõla.

1.5.2.3. Kohtunike kõrvalametites töötamine on mujal rangelt reglementeeritud

Kohtunike kõrvalametite teema ei ole ainult Eesti sisene küsimus. **Mujal riikides on kohtunike erapooletuse ja kõrvaltegevuste reguleerimiseks kehtestatud üksikasjalikud juhised. Üldine reegel on see, et kohtunik võib kõrvalametis töötada tööajast vaid juhul, kui see on selgesõnaliselt vajalik kohtusüsteemi enda huvides**. Muul juhul peab töö toimuma väljaspool ametiaega ning olema läbipaistev ning ametlikult registreeritud.

Nii on kohtunike töötamine väljaspool kohtusüsteemi põhitöö kõrvalt Hollandis eraldi väga põhjaliku juhendi abil reglementeeritud¹⁶⁹. Selle juhendi soovitusel 9 ja 10 määratlevad kohtunike töötamist kõrvalametites. Kõrvalameteid täidetakse üldjuhul väljaspool tööaega, selliste ametite vastuvõtmise ja tasustamine on allutatud omaette protseduurireeglitele, kus tuleb eelnevalt kokku leppida ka näiteks töökorralduse võimalikud muudatused. Osaliselt tööajast võib neid ameteid täita siis, kui seda nõuab kohtusüsteemi huvi.

¹⁶⁸ [Ühing: kohtunike puhkusi kärbitakse sõnamurdlikult](#)

¹⁶⁹ [Leidraad-onpartijdigheid-en-nevenfuncties-in-de-rechtspraak-januari-2014.pdf](#)

Eestis pole sarnast juhendit, mis määratleks kohtunike kõrvalametite lubatava mahu, tööaja arvestuse, huvide konflikti, läbipaistvuse ja järelevalvemehhanismi. Meil pole avalikkusel ega menetlusosalistel võimalik hinnata, kuidas kohtunike töötamine kõrvalametites mõjutab kohtunikutöö kvaliteeti või menetluse kiirust. See pole pelgalt halduslik puudujääk, vaid on potentsiaalselt usalduskriisi allikas. Kohtusüsteem, mille sõltumatust ja erapooletust peetakse põhiseaduse nurgakiviks, ei saa endale lubada läbipaistmatust kohtunike kõrvaltegevuste osas.

1.5.2.4. *Kuidas on kohtureformi võimalik teha ringmõtlemise najal?*

Avalikud andmed võimaldavad pisut põhjalikumat sissevaadet kohtunike osalemisele Tartu Ülikooli tegevuses. Kohtunik XX on poole kohaga ametis ülikooli õigusteaduskonnas külalislektorina ja ta panustab oluliselt ka Johan Skytte poliitikauuringute instituudi projektidesse¹⁷⁰. Möödunud aastal oli ta kolme projekti põhitäitjate hulgas, millest kaks mahukamat on jaotatud pikema ajaperioodi peale:

1. Maakohtu kohtunike ja kohtujuristide spetsialiseerumise analüüs¹⁷¹;
2. Riikliku perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuring¹⁷²;
3. Lapse peresise väärkohtlemise väljaselgitamine ja selle mõju hindamine lastekaitsetöös ja last puudutavas tsiviilkohtumenetluses Sotsiaalministeeriumile¹⁷³.

Esimene projekt ilmestab iseäranis hästi, kuidas kohtunikud täidavad ülikooli õigusteaduskonna poolt projekte, mis on sisendiks kohtusüsteemi poliitikakujunduses. Selle projekti tellijaks on Justiits- ja Digiministeerium ja põhitäitjateks kaks kohtunikku ning üks kohtujurist¹⁷⁴. Äärmiselt kummastav on, et valminud raport¹⁷⁵ nimetab autoriteks õigusteaduskonna õppejõududest koosnevat töörühma, ent jätab nimesid tutvustades mainimata, et põhitäitjate näol on tegu täiskohaga kohtunikega. Selline esitlemine moonutab avalikkuse arusaama ja takistab huvide konflikti tuvastamist. **See ilmestab kohtuvõimu ja ülikooli vahelist olematut piiri ja viitab nõrgale autonoomiale.** Eeldades võrdset tulude jagamist, teenis igaüks projektist 7475 eurot pisut vähem kui kahe kuu jooksul.

Niinimetatud ümbriku tagakülje arvutused võimaldavad leida, et selle projekti kirjutamine mõjutas kohtunike põhitöö tootlikkust. Projekti kirjutamise ajal (september-oktoober) oli ühe kohtuniku poolt tehtud kohtulahendite arv peaaegu 60% väiksem, kui võrdlusaasiks võetud perioodil (aprill-mai), ja teise kohtuniku lahendite arv koguni 70% väiksem. Need **hinnangud on väga ligikaudsed ega pretendeeri lõplikule tõele, ent lubavad oletada, et kohtunike töötamisel õigusteaduskonna õppejõududena võib olla arvestatav mõju kohtunikutöö tootlikkusele.** See hüpotees vajab Riigikontrolli poolt põhjalikumat uurimist.

Kuidas tagab Tartu Ülikool selle projekti puhul sõltumatuse, mis on poliitikakujunduse seisukohalt fundamentaalne? **See projekt on parimal juhul institutsionaalne enesehindamine, mis välistab**

¹⁷⁰ [Triin Uusen-Nacke | CV](#)

¹⁷¹ [ETIS](#)

¹⁷² [ETIS](#)

¹⁷³ [ETIS](#)

¹⁷⁴ Nimetatud kohtujurist ei ole eeltoodud 26 inimese hulgas, vaid lisandub sellele täiendavalt.

¹⁷⁵ [Lõppversioon_Esimese astme kohtunike spetsialiseerumine](#)

sõltumatu ja kriitilise vaate. Sama hästi võiks kohtunik vaidlustada kohtus talle tehtud parkimistrahvi ja seda siis ise kohtunikuna menetleda. Projekt meenutab nii-öelda õiguslikku intsestitlust, kus kohtusüsteemi sees toimub sisemine ja suletud teadmiste ja mõjude ringlus. Just sellistele sisenditele tuginev poliitikakujundus hävitab kohtusüsteemi usaldusväarsust.

De jure erinev, kuid de facto sama institutsioon toodab iseenda kohta teadmist, kontrollib iseenda tööd ja kujundab iseenda reegleid. See välistab neutraalse välise vaate, mis on kvaliteetsete reformide alus. Kohtuvõimu ja ülikooli „varjatud abielu“ ohustab ka ülikooli mainet sõltumatu eksperdina, kuna kaks institutsiooni on intellektuaalselt ja organisatsiooniliselt läbipõimunud. Kui teadmine pärineb kohtunikelt endilt, on tegu institutsioonisisese narratiiviga.

Kell 9-17 ringkonnakohtunikuna töötav XX erapooletus on kahtluse all ka kolmandas ülaltoodud projektis, mis peaks muu hulgas vaatama, kuidas kohtud käsitlevad lastega seotud teatud olukordi. Tallinna Ringkonnakohtu tööjaotusplaani p. 13 kohaselt peaks kohtunik XX kasutama kohtuistungist vaba tööaega kohtuistungiteks ettevalmistamiseks, kohtulahendite kirjutamiseks ja erialaseks enesetäiendamiseks¹⁷⁶. Kuna teadusprojektis osalevad põhikohaga teadurid, siis on väheusutatav, et töökoosolekud jm toimub kohtuniku töövälisel ajal.

1.5.2.5. Akadeemiline autonoomia ja kohtusüsteemi mõju õigusharidusele ja projektidele

Kohtunike osalemine akadeemilises õppetöös on kasulik, kui see toob praktikute teadmised ülikooli ja aitab siduda õigushariduse tegeliku õigusemõistmisega. Kuid kui kohtunike osalus muutub massiliseks, püsivaks ja institutsionaalselt juurdunuks, tekivad tõsised riskid akadeemilise sõltumatuse ja tasakaalu osas.

Kohtusüsteemi arengukavas on kirjas lause: „Kohtunikele motivatsiooniks ja enesetäiendamiseks soodustame stažeerimist kõrgema astme kohtus, teistes riigiasutustes, avalik-õiguslikes ülikoolides või rahvusvahelistes institutsioonides.” Avalikkusele kättesaadavad andmed viitavad võimalusele, et tegelikkuses on mujal töötamine püsiv nähtus, mitte ajutine enesetäiendamine. Kui kohtunikud õpetavad aastaid ja juhivad osakondi, siis ei saa enam rääkida motivatsioonimeetmest, vaid paralleelsest töökarjäärist.

Sellises olukorras kerkib küsimus, kas Tartu Ülikooli õigusteaduskonna akadeemiline autonoomia on ohus. Kui suur osa õppejõududest on ühtlasi kohtunikud, kes mõjutavad nii õppekavade sisu, hindamiskriteeriume kui ka teadustöö suundi, võib kohtusüsteemi vaade hakata domineerima akadeemilise arutelu üle. See toob kaasa mitu riski:

1. Kohtusüsteemi eneskriitika vähenemine – kui kohtunikud õpetavad ja otsustavad akadeemias, kaob akadeemia kriitiline ja objektiivne vaade kohtute tööle;
2. Õppekavade kallutatus – õigusteaduse õpetus võib hakata lähtuma kohtusüsteemi vajadustest, mitte teaduslikust ja interdistsiplinaarsest lähenemisest;

¹⁷⁶ [Tallinna Ringkonakohtu tööjaotusplaani - mai 2025 tervik.pdf](#)

3. Teadmussiirde nõrgenemine – kui õpetus lähtub kohtusüsteemis kinnistunud ametipraktikast, mitte akadeemilisest uuenduslikkusest, võivad ühiskonnas fossiliseeruda aegunud arusaamad (nt laste õiguste või perekonnaküsimuste valdkonnas).

Akadeemiline sõltumatus on teaduse ja kõrghariduse tuum. See ei ole ainult vabaduse küsimus, vaid see on ka tõhusa teadmussiirde eeldus. Kui ülikool hakkab tegutsema sisuliselt ühe riigivõimu haruna, siis väheneb selle võime pakkuda ühiskonnale sõltumatut, kriitilist ja uuenduslikku teadmist.

Kohtu arengukavas kasutatud sõnastus: „mõtestame kohtunikuks saamise teekonna alates õigusteaduse õppekavast“ kõlab justkui õigushariduse sisuline allutamine kohtusüsteemi personalipoliitikale. See võib põhimõtteliselt ohustada õppekavade neutraalsust, teaduspõhisust, ja õppeasutuse sõltumatust kohtuvõimu poolt suunamisest. Palju sobivam ja demokraatlikum oleks väljendus, mis rõhutab partnerlust ja dialoogi, mitte sõltuvussuhet.

Mõnikord on hea kasutada analoogiat olukorrast aru saamiseks. Sestap esitab raport küsimuse, millise lahendi kasuks kohus otsustaks, kui kohtu poole pöördub mõne Eesti ülikooli teaduskond murega, et mõni kõrge riigiametnik sekkub nende autonoomiasse sooviga õppekava hakata lahti mõtestama.

Laste õiguste ja huvide kaitse valdkond on sotsiaalselt väga tundlik ja kiiresti arenev. See nõuab selgelt interdistsiplinaarset arusaama, mis on käesoleva raporti üks olulistest sõnumitest. **Kui näiteks kohtusüsteemi vaade laste õiguste ja parima huvi määramise valdkonnas on iganenud ja see domineerib õigusteaduskonna õpetuses, võib see pidurdada kriitilist teadmussiiret. Iganenud arusaamade fossiliseerumine põhiseadusliku institutsiooni töös on eriti ohtlik haavatavate sihtrühmade, nagu seda on lapsed ja pered, õiguskaitsele.** Need ei saa edasi kanduda järgmistele õigusteadlaste ja juristide põlvkondadele. Sestap on eriti oluline mõelda, et liigne kohtusüsteemi mõju õigusharidusele ei vähendaks kriitilist analüüsi ja ei soodustaks valearusaamade põlistamist valdkondades, kus kohtusüsteem pole ise olnud avatud nii ühiskondlikule kui ka enesekriitikale.

Kui kohtunikud on akadeemias võimupositsioonidel (osalevad õppekavade koostamises, osakondade juhtimises, kvalifikatsioonikomisjonides, mõjutavad strateegilisi otsuseid), siis ei teki ega säili vaba ja võrdne arutelu selle üle, kas kohtusüsteemi sisend on tasakaalustatud, põhjendatud või kriitiliselt läbitöötatud. Formaalne sõltumatus ei tähenda midagi, kui tegelik võim on kohtusüsteemi esindajate käes. Selles olukorras ei jõua ühiskonnani signaal, et akadeemiline sõltumatus võib olla ohus. Selle asemel tekib vaikiv kokkulepe, et see ongi normaalne, kui kohtunikel on otsustav roll selles, mida ja kuidas õpetatakse. See pole demokraatlikult terve ega ka akadeemiliselt aus.

1.5.2.6. Reformiettepanekud 12

Analüüsida kohtunike palgamudelit ja viia see ühiskonna üldise sissetulekutasemega kooskõlla

Selle eesmärk on hinnata, kuidas korrigeerida kohtusüsteemi palgakorraldust nii, et taastuks tasakaal ühiskonna üldise sissetulekutaseme ja kohtunike palkade vahel ning et senisest enam väärtustataks pikaajalist staaži, kogemust ja tõendatud töö kvaliteeti. Praegune olukord, kus noorkohtunike palgad on kiiresti konvergeerunud arenenud riikide tasemest kõrgemale ilma vastava institutsionaalse küpsuse või tootlikkuse kasvuta, on loonud süsteemse ebavõrdsuse ja murendanud usaldust kohtusüsteemi vastu. Palgakorralduse reform peab looma mudeli, kus kõrgem palk ei tulene automaatselt ametisse nimetamisest, vaid professionaalsest arengust, vastutuse kasvust ja stabiilsest panusest kohtusüsteemi toimimisse.

Algatada kohtusüsteemi järelevalve seoses kohtunike kõrvalametitega sõltumatu institutsiooni (näiteks Riigikontroll) poolt

Selle eesmärk on hinnata, millises ulatuses mõjutavad kohtunike kõrvalametid menetluste pikkust, tööjaotust ja õigusemõistmise kvaliteeti. Järelevalve peab olema sõltumatu, süsteemne ja meetoodiliselt läbipaistev, et tuvastada, kas kõrvaltegevused on kooskõlas kohtuniku töökoormuse, sõltumatuse ja ametieetika nõuetega.

Lua avalik kohtunike kõrvalametite ja huvide konflikti register

Selle eesmärk on tagada läbipaistvus ja avalikkuse usaldus, võimaldades kõigil näha kohtunike kõrvalameteid, nende mahtu ja ametliku kooskõlastuse staatust. Register aitab vältida huvide konflikti, varjatud töökoormust ja olukordi, kus menetlusosalised ei saa hinnata, kas kohtunik on oma põhitööle täielikult pühendunud. Kohtunikuamet on ühiskonnas üks usaldusväärsemaid ja vastutusrikkamaid. Avalikkusel peab olema kindlus, et kohtunik on oma töös sõltumatu, keskendunud ja ajaliselt pühendunud õigusemõistmisele ning saab selle eest õiglast ja väärikat tasu.

Töötada välja raamistik kohtunike kõrvalametite reguleerimiseks

Selle eesmärk on määratleda, millal ja mis mahus võib kohtunik kõrvalametis töötada, tagades, et kõrvaltegevused ei kahjusta kohtuniku sõltumatust ega töö kvaliteeti. Juhised peavad sisaldama koormuspiire, huvide konflikti vältimise põhimõtteid ja ametliku kooskõlastuse protseduuri. Kehtestada tööaja eristus põhitöö ja kõrvalametite vahel, et kõrvalametid toimuvad üksnes väljaspool kohtuniku tööaega, välja arvatud juhul, kui tegevus on kohtusüsteemi huvides ametlikult heaks kiidetud ja kõrvalametite registris selgelt dokumenteeritud. See vähendab riski, et kohtunikutöö jääb kõrvaltegevuste varju või et menetlused venivad kohtuniku ajapuuduse tõttu.

1.5.3. Kohtusüsteemi juhtimiskvaliteet

Eelnevad peatükid viitasid kohtusüsteemi juhtimise struktuursetele nõrkustele, mis avalduvad muu hulgas Eesti ühiskonna tootlikkuse ja fundamentaalnäitajatega vastuollu sattunud palgatasemes.

Samuti tegutseb osa kohtunikkonnast pealtnäha kontrollimatult kohtusüsteemi väliselt, samal ajal kui avalikkusel puudub igasugune ülevaade sellest, kuidas selline praktika mõjutab kohtute töö kvaliteeti ja tõhusust. Kohtusüsteemil lasub kohustus need küsimused avalikkusele arusaadavalt avada.

Riigikohtu esimees märkis 9.06.2025 telesaates *Terevisioon*, et arvestatav osa kohtunikest on juba pensionile läinud või lähiaastatel pensionile siirdumas. Ta viitas äärmiselt diplomaatilisel moel asjaolule, et **kohtusüsteem seisab silmitsi kohtunikkonna vananemiskriisiga** (nn *aging cliff problem*). Tegemist ei ole tänaste juhtimisotsuste tagajärjega, vaid pikaajalise personalipoliitika tulemusega.

Selgitamata jäi aga selle **kriisi varjukülg ehk riskid, mida noorkohtunike osakaalu hüppeline kasv tähendab õigusemõistmise kvaliteedile ja millised on nende riskide maandamise meetmed või kas vastav plaan üldse eksisteerib**. Käesoleva raporti koostamise ajendiks on just selle riski realiseerumine. Oleks eksitav käsitleda toimunut üksiku ja isoleeritud juhtumina.

Eeltoodu annab alust küsida, kui kvaliteetselt on kohtusüsteem tegelikult juhitud ning kas ja millises ulatuses on tehtud strateegilisi juhtimisvigu. **Käesolev raport asub seisukohale, et kohtusüsteemi juhtimiskvaliteet vajab põhjalikku ja sõltumatut auditeerimist.**

Raport tõstab täiendavalt esile, et kohtusüsteemi kodulehelt ei ole võimalik leida teavet selle kohta, milline ametikoht või struktuuriüksus vastutab Eestis lapsesõbraliku kohtumenetluse standardite rakendamise, järelevalve ja arendamise eest. Puudub nii selge kontaktisik kui ka arusaadav vastutusahel, mistõttu ei ole võimalik hinnata, kas standardite täitmist üldse süsteemselt jälgitakse või kuidas tuvastatakse parendusvajadusi. Avalikkusel on õigus teada, kuidas lastega seotud menetluste kvaliteeti tagatakse, ning selle eelduseks on läbipaistev ja kergesti leitav teave.

Tallinna ringkonnakohtunik kirjeldas kohtute arengukava loomist järgmiselt:

“Mõistsime, et tegemist saab olema kohtusüsteemi enda algatusel toimuva protsessiga, mis ei ole meile peale surutud, juhitud kusagilt väljastpoolt, ministeeriumist või teiste organite poolt.”¹⁷⁷

On loomulik, et kohtusüsteem ise on oma arengukava eestvedaja. Demokraatlikus ühiskonnas peab aga selliste dokumentide koostamisele eelnema põhjalik ühiskondlike ootuste kaardistamine ning sidusrühmade kaasamine. **Laiapõhjalise kohtuvälise vaate kaasamine on eelduseks inimeste poole vaatava kohtusüsteemi loomisel.**

Eesti kohtusüsteem on nimetanud oma arengukava koostamisel eeskujudena Põhjamaid ja Hollandit. Võrdlus nende riikide vastavate dokumentidega näitab aga, et **Eesti kohtu arengukava paikneb pigem visioonidokumendi ja arengukava vahepeal, jäädes konkreetsuse ja sisutiheduse poolest oluliselt alla võrreldavate riikide dokumentidele**. Seal on tegevused,

¹⁷⁷ „Kohtuarenduse töörühma kokkuvõtte tutvustamine“ kohtunike XXIII korralisel täiskogul (2024, Pärnu) (vt minut 4:03)

tähtajad ja vastutused märksa selgemalt määratletud, samas kui Eesti arengukava on pigem loosunglik. Selle ebamäärasus teeb arengukava täitmise raskesti jälgitavaks.

Rahvusvaheline praktika näitab, et toimiva arengukava tunnusteks on ajaline piiritletus, viited konkreetsetele tegevustele (projektid, investeringud ja arendused), vastutajate määramine ja prioriteetide selge seadmine. Selline ülesehitus tagab arengukava operatiivsuse ja hoiab ära selle taandumise abstraktseks deklaratsiooniks.

Kokkuvõttes meenutab Eesti kohtusüsteem justkui kinnist konservipurki. Isegi väga lähedalt vaadates ei ole võimalik näha, mis selle sees toimub. **Käesolev raport on seisukohal, et Eesti kohtusüsteem vajab rohkem valgust.** Seetõttu kutsub autor neljandat võimu suunama oma ajakirjanduslik valguvihk kolmanda võimu poole. Avalikkusel peab olema kindlus, et „*that there are no worms in the can*”. Eesti vajab konservipurgi asemel avatud klaaspurki. **Kohtusüsteemi tänast kriisi ei tohi lasta mööduda vajalikke muutusi ellu viimata.**

1.5.3.1. Kohtusüsteemi strateegilised juhtimisdokumendid teistes riikides

Rahvusvaheline võrdlus näitab, et teistes riikides on kohtusüsteemi arengukavad selgelt ajaliselt piiritletud ning seotud konkreetsete tegevuste ja mõõdikutega. Hollandis on kehtestatud üldine kohtusüsteemi visiooni- ja missioonidokument¹⁷⁸, millele lisandub regulaarselt uuendatav mitmeaastane arengukava¹⁷⁹ ning iga-aastased tööplaanid konkreetsete tegevuste ellu viimiseks. Lisaks avaldatakse tagasivaatavaid reformiülevaateid¹⁸⁰.

Hollandis algas kohtusüsteemi rahulolu-uuringute tegemine juba 2001. aastal¹⁸¹. Rechtspraak süsteem võimaldab kohtusüsteemi kvaliteeti mõõta, selle üle arutleda ja teha seda objektiivsetele andmetele tuginedes¹⁸². Samuti on kehtestatud normid kohtuasjade kestvusele¹⁸³. Sellised indikaatorid annavad strateegilisele juhtimisele selge mõõtmelise raamistiku.

Näiteks Hollandi 2026. aasta tööplaan näeb perekonnaõiguse vallas ette riikliku programmi DURF rakendamise laste ja vanemate parema kaitse tagamiseks. Samuti võetakse kasutusele uus üleriigiline metoodika laste ärakuulamiseks alates kaheksandast eluaastast spetsiaalsetes lapsesõbralikes ruumides. Pilootprojektid keskenduvad lapse- ja peresõbraliku menetluse parandamisele ja vägivallamärkide varasemale tuvastamisele. Uuritakse ka, kuidas vähendada lahutusajade ooteaegu olukordades, kus on kaasatud lapsed, et ennetada konfliktide süvenemist ja vähendada vajadust intensiivse sekkumise järele. Kohtusüsteem plaanib nende uuringute tulemusi rakendada juba 2026. aastal.

Käesolev raport küsib, millised on Eesti kohtusüsteemi peamised innovatsioonid 2026. aastal menetluse lapsesõbralikumaks muutmisel?

¹⁷⁸ [Mission, vision and agenda of The Netherlands Judiciary](#)

¹⁷⁹ [Strategic-Multi-Annual-Planning.pdf](#)

¹⁸⁰ [omslag rechtstreeks](#)

¹⁸¹ [Strategic-Multi-Annual-Planning.pdf](#) (vt lk 8)

¹⁸² [omslag rechtstreeks](#)

¹⁸³ [omslag rechtstreeks](#) lk 26.

Taani kohtusüsteemi strateegiline raamistik on üles ehitatud sarnaselt Hollandiga, hõlmates visiooni, väärtusi ja missiooni¹⁸⁴, mida kajastab põhjalikumalt mitmeaastane visioonipõhine strateegiadokument¹⁸⁵. See viiakse ellu aastaste tööplaanide¹⁸⁶ kaudu, kus on määratletud konkreetsed tegevused, projektid ja mõõdetavad eesmärgid.

Rootsi kohtusüsteem juhindub kohtute haldusameti kolmeaastasest tegevus- ja arengukavast¹⁸⁷, mis tõlgib kohtusüsteemi strateegilised eesmärgid detailseteks ja projektipõhisteks tegevusteks. Kõrgeima tasandi strateegilise raamistiku moodustab kogu kohtusüsteemi ühine visioonidokument¹⁸⁸. See määrab kohtusüsteemi üldise suuna, väärtused ja pikaajalised eesmärgid.

Rahvusvaheline võrdlus näitab selgelt, et mida tugevam ja mõõdetavam on strateegiline juhtimine, seda paremini on tagatud avalike ressursside tõhus kasutamine. Eesti kohtusüsteemi strateegilises juhtimises esineb arvestatav arengulõhe teiste riikidega ning puudub nägemus, kuidas seda süsteemselt ja läbipaistvalt sulgeda.

1.5.3.2. Reformiettepanekud 13

Avalikustada kohtusüsteemi kaitsemeetmete plaan õigusemõistmise kvaliteedi tagamiseks seoses kohtunike põlvkonnavahtusega

Selle eesmärk on saavutada läbipaistvus ja tagada kohtusüsteemi usaldusväärsus olukorras, kus suur osa kohtunikest on pensioneerumas ning noorkohtunike osakaal kasvab kiiresti. Põlvkonnavahtus on süsteemne kvaliteedirisk, mis mõjutab otseselt õigusemõistmise järjepidevust ja professionaalset taset. Avalikustamine peab hõlmama riskianalüüsi, meetmeid kvaliteediriskide maandamiseks, järelkasvu koolitusprogrammi ning selget ajakava, kuidas tagatakse õigusemõistmise järjepidevus ja kvaliteet. Avalikkusel peab olema kindlus ja teadmine, milliste sammudega maandatakse riski, et vähese töökogemusega kohtunike osakaalu kiire kasv ei tooks kaasa otsuste kvaliteedi langust ega menetlusvigade sagenemist.

Koostada kohtusüsteemi juhtimiskvaliteedi sõltumatu audit

Selle eesmärk on hinnata, kas kohtusüsteemi juhtimine vastab rahvusvahelistele standarditele, kas strateegilised otsused on olnud põhjendatud ning millised juhtimisvead on kaasa aidanud tänastele probleemidele. Audit peab hõlmama personalipoliitikat, strateegilist planeerimist, kvaliteedijuhtimist, järelevalvet, koolitussüsteemi, ressursside kasutamist ning kohtusüsteemi sisemist vastutusahelat. Auditi tulemused peavad sisaldama konkreetseid parandusmeetmeid, ajakava ja vastutajaid, et tagada juhtimiskvaliteedi tõus, süsteemne riskijuhtimine ja läbipaistev otsustusprotsess.

¹⁸⁴ [Danmarks Domstole - Vision, values and objectives](#)

¹⁸⁵ [Strategi for Danmarks Domstole 2023-2027](#)

¹⁸⁶ [Danmarks Domstoles handlingsplan 2026](#)

¹⁸⁷ [Domstolsverkets verksamhetsplan 2025–2027](#)

¹⁸⁸ [strategisk-inriktning-for-sveriges-domstolar.pdf](#)

1.6. Kohtusüsteemi avatus, läbipaistvus, aruandekohustus ja haldusmudel

1.6.1. Miks avatus ja läbipaistvus on vältimatud. Põhjamaade mudel: avatus tugevdab sõltumatust, mitte ei nõrgenda

Eesti kohtusüsteemi üheks keskseks väljakutseks lastega seotud menetlustes on vähene avatus, piiratud läbipaistvus ja nõrk aruandekohustus. Kuigi kohtusüsteemi sõltumatus on põhiseaduslik väärtus, ei tähenda see eraldatust ühiskonnast ega sulgumist avaliku arutelu eest. Põhjamaade kogemus näitab selgelt, et sõltumatus ja avatus võivad toimida käsikäes, tugevdades nii kohtusüsteemi legitiimsust kui ka avalikkuse usaldust.

Lastega seotud tsiviilkohtumenetluste puhul on läbipaistvus ja aruandekohustus eriti olulised, sest kaalul on kõige haavatavamate ühiskonnaliikmete heaolu ja põhiõigused. **Kui avalikkusel puudub teave selle kohta, kuidas kohus neid vaidlusi menetleb, milliste standardite ja meetodikate alusel otsuseid tehakse ja kuidas tagatakse otsuste kvaliteet, on usalduskriis paratamatu.**

1.6.2. Kohtusüsteem teenib ühiskonda, mitte vastupidi - avalik huvi peab olema kohtusüsteemi arendamises esindatud

Kohtuvõim on osa avalikust võimust ja vajab toimimiseks ühiskonna usaldust. Kohtud ei toimi iseenda jaoks, vaid täidavad põhiseaduslikku ülesannet lahendada vaidlusi viisil, mis tagab õigusemõistmise kättesaadavuse, kvaliteedi ja õigluse kõigile.

Lastega seotud tsiviilvaidlused on valdkond, kus kohtulahendite mõju on vahetu ja pikaajaline. Nende hulka kuuluvad ka juhtumid, mis käsitlevad lapsevastast väimset vägivalda ja keeruka peredünaamikaga olukordi. **Kui kohtusüsteem ei pööra piisavat tähelepanu haavatavate gruppide erivajadustele ega kasuta erialateadmisi, võib õigusemõistmine muutuda raskesti mõistetavaks ja tekitada ebaõigluse tunnet.**

Eesti praktika viitab riskile, et lapsi puudutavas tsiviilvaidlustes on kohtusüsteem kapseldunud ja sisemiselt kallutatud. Kui süsteemi arendavad peamiselt selle enda liikmed ja arutelud toimuvad valdavalt kohtunikonna sees, lähtuvad lahendused pigem institutsionaalsest mugavusest kui avalikkuse vajadusest. See võib viia reformiseisakuni. **Käesoleva raporti sõnum on, et meil osutatakse lastega seotud tsiviilvaidlustes vormiliselt justkui korrektset õigusemõistmise teenust, kuigi sisuliselt on tegu ebapiisava "õigusemõistmise laadse teenusega".**

Kohtusüsteemi sõltumatus ei tähenda eraldatust. Rahvusvaheline praktika näitab, et sõltumatus poliitilisest survest saab ja peab toimima koos avatusega ühiskondlikule dialoogile, teaduslikule sisendile ja kodanikuühiskonna tagasisidele. Koostöö ekspertide, teadlaste ja avalikkusega tugevdab kohtusüsteemi kvaliteeti ja usaldusväarsust.

Kohtu arengukavast ei nähtu, et selline arusaam oleks juurdunud. **Lastega seotud tsiviilvaidluste kvaliteediprobleemid ei ole iseenesest korrigeerunud ning ühiskondlik dialoog pole alanudki.**

Üksnes sisemisele eneseanalüüsile tuginedes kipuvad vead fossiliseeruma. **Kohus pole täitnud rolli olla ühiskonnas selle teema eestvedaja avalikus arutelus.** Me ei saa rääkida küpsest arutelust ega ühisest visioonist.

Seetõttu ei saa loota, et vajalikud muutused sünnivad üksnes kohtu sisemise arendustöö tulemusel. **Avalik huvi, kodanikuühiskonna sisend ja rahvusvahelised standardid peavad olema kohtusüsteemi arendamise lahutamatu osa.**

Kohtu arengukava puhul ootaks ühiskond lapsi puudutate tsiviilkohtumenetluste osas vastuseid järgmistele küsimustele:

1. kuidas toimub järjepidev menetluse lapsesõbralikumaks muutmine;
2. kuidas tagatakse kohtu töö läbipaistvus ja aruandekohustus;
3. kuidas on korraldatud teadmussiire teadlaste, praktikute, avalikkuse ja kohtute vahel;
4. kuidas kohtud arvestavad avalikkuse ootusi ja tagasisidet.

1.6.3. Probleemide kaardistus

1.6.3.1. Läbipaistvuse puudumine

Avalikkusel puudub ligipääs teabele, kuidas kohus menetleb lastega seotud tsiviilvaidlusi, millised on töökorralduslikud põhimõtted, kasutatavad standardid ja meetodikad ning kuidas tagatakse otsuste kvaliteet. Kohtute juhendid, raamistikud ja muud abivahendid ei ole avalikud.

Kuigi kohtu arengukava koostamisel viidati Põhjamaadele ja Hollandile, on Eesti lähtepositsioon lapsi puudutavates tsiviilvaidlustes nende riikidega võrreldes märkimisväärselt algelisem. Selline viitamine on meelevaldne ja võib varjata tegelikku arengulõhet. **Eesti saab neilt riikidelt õppida eelkõige lastega seotud õiguskultuuri ja juriidilise traditsiooni tugevdamise osas.**

1.6.3.1.1. Rootsi süsteem tugineb aastakümnete pikkusele menetluspraktikale ja traditsioonidele

Rootsis on lastega seotud kohtumenetluste alane teadmus pika aja jooksul akumuleerunud ja põhjalikult dokumenteeritud. 2024. aastal ilmus raamatu „*Vårdnad, boende och umgänge*“¹⁸⁹ kuues uuendatud väljaanne, pikendades paarikümneaastat traditsiooni. See on ligikaudu 600-leheküljeline käsitus lapsi puudutavate vaidluste menetlemisest. See näitab teadmiste baasi, millele saavad toetuda nii kohtunikud, menetlusosalised kui ka avalikkus. **Läbipaistvus võimaldab arengut läbi enesekriitika, avaliku arutelu ja tõhusama järelevalve.**

Eestis selline läbipaistvus puudub, mis pärsib teadmispõhist arutelu. **Ka avalikkuse ette jõudnud juhtumite puhul jätab kohus sageli kasutamata võimaluse selgitada, millistest raamistikest ja seisukohtadest lähtutakse.**

2024. aastal lahvas Eesti avalikkuses skandaal, kus laps törjus ühte oma vanematest. Selline olukord pole last puudutavas konfliktises kohtuasjas erandlik, mistõttu on rahvusvaheliselt välja

¹⁸⁹ [LIBRIS - Vårdnad, boende och umgänge](#) :

töötatud põhjalikud raamistikud selle olukorra käsitlemiseks. Eesti kohus ei ole avalikult selgitanud, kuidas selliseid olukordi meil käsitletakse. Rootsis on lapse alusetu vanemavaenulikkuse kohta välja antud terve raamat, kust leiab nõuandeid ka kohtumenetluse jaoks¹⁹⁰.

1.6.3.1.2. Hollandi sajandipikkune lastekaitse traditsioon

Holland rõhutab, et nende lastekaitsealane tegevus ulatub enam kui sajandi taha. Justiits- ja Julgeolekuministeeriumi alluvuses tegutseb tugeva mandaadiga Raad voor de Kinderbescherming¹⁹¹ ehk lastekaitsekohtu.

Käesoleva raporti kontekstis mängib Hollandis olulisemat rolli LOVF (*Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht*), mis koostab ja ajakohastab regulaarselt kohtute jaoks pere- ja noorteasjade menetlusjuhendit. Uuendatud juhend¹⁹² hakkas kehtima 2026. aasta alguses. Hollandis on kohtunikel olemas ka eraldi juhend kõrge konfliktisusega perevaidluste menetlemiseks¹⁹³.

Need juhendid määratlevad menetluse etapid, dokumentide esitamise nõuded, tähtaegade loogika, alaealiste ärakuulamise põhimõtted ja muud standardid, mis ühtlustavad menetluspraktikat, vähendavad menetlusvigu ja viivitusi ning tugevdavad lapse õiguste järjepidevat kaitset.

1.6.3.2. Aruandekohustuse nõrkus

Eesti kohus ei anna regulaarselt aru ühiskonnale lastega seotud tsiviilmenetluse põhimõtetest ega tulemuslikkusest. Puudub süsteemne tagasisidemehhanism, mis võimaldaks hinnata töö kvaliteeti, tuvastada kitsaskohti ja jälgida arengukava täitmist.

Kohus tutvustas kohtu arengukava sõnadega: „Näiteks on avalikkuse ja menetlusosaliste jaoks suure tähtsusega see, mis on menetlusaeg kohtutes. Peame riigieelarve eest vastutajatele selgeks tegema, et me mõistame seda ootust tõhusale kohtupidamisele, kuid ühiskonda rahuldava tulemuse saavutamiseks on enne vajalik täita kohtute rahastamise, personalipoliitika ja digitaliseerimise eesmärgid. Arengukava põhiline eesmärk on väärtustada inimest“¹⁹⁴

Kohtu arengukava keskendub eeskätt rahastusele ja ressurssidele, jättes struktuursed õigusemõistmise probleemid sisulise käsitluseta. Avalikkus ootaks selgemaid vastuseid selle kohta, kuidas plaanitakse parandada menetluse kvaliteeti just nendes valdkondades, mida ka kohtunikud ise peavad kriitiliseks.

Kohtunikud leiavad, et kiiret lahendust vajavad eeskätt laste hooldusõiguse, ülalpidamise, lapsendamise ja isaduse tuvastamise asjad, samuti nii laste kui täiskasvanute eestkoste asjad ning eestkostetavate nimel tehtavate tehingute lubamise küsimused¹⁹⁵. Käesolev raport viitab arvukatele

¹⁹⁰ <https://www.adlibris.com/sv/bok/barn-som-tvingas-valja-bort-en-foralder-foraldraalienation-i-sverige-fak-9789139025955>

¹⁹¹ [Home | Raad voor de Kinderbescherming](#)

¹⁹² [Procesreglement Familie- en Jeugdrecht rechtbanken](#)

¹⁹³ [Rechterlijke-regie-en-beslissen-in-\(conflict\)scheidingen.pdf](#)

¹⁹⁴ „Kohtuarenduse tööühma kokkuvõtte tutvustamine“ kohtunike XXIII korralisel täiskogul (2024, Pärnu) (vt minut 13:27 alates)

¹⁹⁵ [Kohtunike täiskogu arutas, millised kohtuasjad vajavad kiireimat lahendust | Riigikohus](#)

võimalustele kohtusüsteemi sees tööd optimeerida ja ressursse vähem pillavalt kasutada. Alles konkreetse plaani olemasolul, kuidas praegust süsteemi korrastada ja tõhusamalt toimima panna, saab rääkida ametkonna lisarahastusest. See finantsdistsipliini põhimõte peab kehtima ka kohtusüsteemi jaoks.

1.6.3.3. *Institutsionaliseeritud teadmussiirde puudumine*

Eestis puuduvad püsimehhanismid, mis tooksid kokku teadlased, praktikud, kodanikuühendused ja kohtud lapsega seotud tsiviilkohtumenetluste arendamiseks. Meil pole tugevat institutsionaalset kompetentsi, mis looks ja hoiaks ühtseid, teaduspõhiseid raamistikke, toimides püsisillana teaduse, praktika ja kohtu- ning lastekaitse süsteemide vahel. Muutused sünnivad meil peamiselt kohtunike siseringis, mitte avatud arutelude tulemusena. Selline mudel piirab uute teadmiste, rahvusvaheliste praktikate ja kogemusliku tarkuse jõudmist kohtusüsteemi.

Rahvusvahelised näited kinnitavad, et arenenud õiguskultuuriga riikides ei ole kohus üksi, vaid toimib osana ökosüsteemist. Näiteks Rootsis, Hollandis, Ühendkuningriigis ja Norras on loodud institutsioonid, mis toetavad kohtuid kas otseselt või kaudselt teaduspõhiste raamistike, juhendite ja kvaliteedihindamise kaudu. Ökosüsteemi erinevates osades töötavad multidistsiplinaarsed meeskonnad ei ohusta kuidagi kohtute sõltumatust ega sea kohtuid poliitilise surve alla.

Eesti peab rakendama silopõhise lähenemise (Sotsiaalministeerium vs Justiits- ja Digiministeerium) asemel ökosüsteemi põhist vaadet, et tagada lastekaitse, laste esindaja ja kohtu parem tööjaotus ja standardiseerimine. Sama töö korduvtegemise vältimine säästab last ja tagab tema parimate huvide tõhusama hindamise. Need asjaolud mõjutavad oluliselt nii menetluse kvaliteeti kui ka lapse õiguste järjepidevat kaitset.

Eestis toimub lastekaitse praktika juurutamine sageli projektipõhiselt, teiste riikide juhendeid tõlkides. See ei loo kohalikku kompetentsi, mis suudaks ise teaduspõhiseid raamistikke arendada, ajakohastada ja kriitiliselt hinnata. Ka see vajab muutmist.

Alljärgnevalt viidatakse teiste riikide lahendustele, et illustreerida Eesti süsteemi nõrkuseid. Eesti tingimustesse sobiva lahenduse detailid ei ole käesoleva raporti fookuses.

1.6.3.3.1. *Rootsi: MFoF ja Barnrättsdelegationen*

Rootsis tegutseb *Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd*¹⁹⁶ (MFoF), mis on riiklik kompetentsikeskus pereõiguse ja vanemluse teemadel. MFoF-i keskne roll on meetodikate arendamine, teaduspõhiste standardite juurutamine ja juhendmaterjalide loomine perekonnaõiguse, perenõustamise ja vanemlustoetuse valdkondades^{197/198}. Amet toetab ja juhendab

¹⁹⁶ [MFoF \(mfof.se\)](http://mfof.se)

¹⁹⁷ [mfof: Välj kategori](#)

¹⁹⁸ [Vårdnad, boende och umgänge \(mfof.se\)](#)

ka Rootsi kohtuid perekonnaõiguse teemadel¹⁹⁹, kuigi MFoF raamistikud ei ole kohtutele õiguslikult siduvad.

MFoF-il on formaliseeritud nõuandekogu, kuhu on kaasatud kodanikuühiskonna organisatsioonid ja eksperdid. See tagab, et juhendmaterjalide arendamine arvestab kõikide osapoolte huvidega.

Lisaks tegutseb Rootsis *Barnrättsdelegationen*²⁰⁰. See riiklik nõukogu keskendub lapse õiguste edendamisele ning ühendab kodanikuühiskonna organisatsiooni ja riigiasutusi. Selle nõukogu üks viimaste teade viitab õigussüsteemi koolitusvajadusele, täiendamaks praktikapõhiseid koolitus- ja teabematerjale lapsevastase vägivalla põhjuste, ulatuse ja tagajärgede teemal²⁰¹.

1.6.3.3.2. Holland: LOVF ja avatud koostöömudel

Hollandis täidab kohtulike pere- ja lastevaidluste sisulise kvaliteedi tagamisel kesksel rollil *Landelijk Overleg Vakinhoud Familie- en Jeugdrecht* (LOVF). Tegemist on püsiva koostöö- ja arendusfoorumiga, mis koondab perekonna- ja alaealiste õigusega tegelevaid kohtunikke, eksperte, praktikuid. LOVF toimib kohtusüsteemi sees professionaalse kompetentsikeskusena, kuid ei ole haldus- ega distsiplinaarne organ.

LOVF-i eesmärk on tagada pere- ja lasteasjade menetlemisel ühtlane, tõendus põhine ja lapsekeskne lähenemine kogu riigis. Selle kaudu arendatakse ja ajakohastatakse juhendmaterjale, menetluslikke soovitusi ja parimaid praktikaid. Samuti toetatakse kohtunikke nende otsustustöös, riivamata kohtunike sõltumatust.

Oluline on LOVF-i töö multidistsiplinaarse iseloom. Pere- ja lastevaidluste käsitlemisel arvestatakse süstemaatiliselt psühholoogia, lapse arengu, sotsiaaltöö ja lastekaitse teadmistega. Need teadmised integreeritakse kohtulikkude otsustuspraktikasse, mitte ei jäeta juhusliku või muljepõhise kasutamise tasandile.

Selline mudel tagab, et lapse parimate huvide hindamine ei sõltu üksnes üksiku kohtuniku kogemusest, vaid toetub läbipaistvale ja professionaalsele raamistikule. Ka Hollandi kogemus kinnitab, et kohtu sõltumatus ei tähenda isoleeritust. Vastupidi, professionaalne ja mitmekesine teadmussuure tugevdab kohtusüsteemi kvaliteeti.

LOVF on operatsionaliseerinud juhenditesse ka seadusest tulenevaid nõudeid Hollandis, näiteks selge vanemlusplaani kokkuleppimise kohustuse enne abielulahutust²⁰². Lapse huvid seatakse kõrgemale vanemate huvidest. Eestis võib abielu lahutada üks kohtunik, millele järgneb sageli pikk kohtuvaidlus lapse teemal teise kohtuniku juhtimisel, kus varasemad asjaolud minetatakse või tuleb uuel kohtunikul need läbi töötada.

¹⁹⁹ [MFoF in English \(mfof.se\)](http://mfof.se)

²⁰⁰ Barnrättsdelegationen - Regeringen.se

²⁰¹ Ökad kunskap för rättsväsendet om barns rättigheter och våldsutsatthet - Regeringen.se

²⁰² aanbevelingen LOVF over ouderschapsplan per januari 2013

1.6.3.3.3. UK: CAFCASS'i muljetavaldav raamistike ja juhendite kogum

*Children and Family Court Advisory Support System (CAFCASS)*²⁰³ on Ühendkuningriigis institutsioon, mis esindab lapsi tsiviilvaidlustes ning nõustab kohtuid lapse heaolu ja parimate huvide küsimustes. CAFCASS-i töö põhineb professionaalsetel raamistikel ja juhenditel, mis ei ole kohtule õiguslikult siduvad, kuid mille mõju praktikas on märkimisväärne. Autor leiab, et CAFCASS-i loodud lapse heaolu teemalised raamistikud ja juhendid moodustavad tervikliku süsteemi, millele on raske leida võrdväärset teistest riikidest.

Need raamistikud kujundavad kohtunike arusaama riskidest, lapse heaolust ja vajalikest sekkumistest. Raamistike väljatöötamisse on kaasatud asutuse enda spetsialistid, akadeemilised partnerid ja justiitsministeerium. Aluseks on teadusuuringud, praktikute kogemus, rahvusvahelised standardid ning regulaarsed kvaliteediauditid.

Uusi tööriistu testitakse esmalt pilootprojektides ning kogutakse professionaalset ja sõltumatut tagasisidet. Alles seejärel kinnitatakse need organisatsiooni sisesteks standarditeks. Kuigi kohtutel puudub kohustus neid järgida, eeldatakse CAFCASSi töötajatelt nende järjekindlat raamistikupõhist tegutsemist, mis annab nende hinnangutele suure usaldusväarsuse ja kaalu kohtulahendite kujundamisel.

1.6.3.3.4. Norra: BUFDIR ja laste ekspertkomisjon

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (BUFDIR) juhib Norras riiklikul tasandil kogu laste-, noorte- ja perekonnapoliitika strateegilist ja professionaalset suunda. Eesti kontekstis võiks selle vasteks pidada Sotsiaalkindlustusametit, kuigi mandaadi osas on erinevused nende kahe institutsiooni vahel arvestatavad.

BUFDIR toimib tugeva riikliku kompetentsikeskusena lastekaitseteenuste, perekonnanõustamise ja lapsendamise valdkonnas. Selle ülesannete hulka kuuluvad seaduste tõlgendamine, standardite arendamine ja teadusuuringute koordineerimine. Kohtumenetlustes BUFDIR ei esinda lapsi ega tee individuaalseid hindamisi, kuid tagab kvaliteedi ühtsete standardite ja juhendmaterjalide kaudu²⁰⁴. Ka BUFDIR-i poolt loodud raamistike kogum on muljetavaldav, koosnedes ligikaudu sajast erinevast dokumendist. Suurem osa nendest puudutab lapse heaolu teemasid.

Lisaks tegutsevad Norras ekspertkomisjonid²⁰⁵, mis tugevdavad õigusriigi toimimist ja aitavad kaitsta üksikisiku õigusi. Üks neist on **laste ekspertkomisjon**²⁰⁶²⁰⁷, mille eesmärk on tagada laste heaolu ja vanematevaheliste vaidlustega seotud ekspertarvamuste kõrge kvaliteet.

Komisjon menetleb raporteid kuni 12 päeva jooksul. Iga raportit hindavad vähemalt kaks sõltumatut liiget. Tulemuseks võib olla hinnang: „puuduvad olulised märkused“, „formaalsed ja/või erialased

²⁰³ [Cafcass advises the family courts about the welfare of children and what is in their best interests | Cafcass](#)

²⁰⁴ [Veiledere, retningslinjer, faglige anbefalinger og rutiner | Bufdir](#)

²⁰⁵ [Velkommen til Sivilrettsforvaltningen](#)

²⁰⁶ [Barnesakkyndig kommisjon](#)

²⁰⁷ [Expert Commission on Children - regjeringen.no](#)

märkused“ või „olulised puudused“. Komisjon ei kinnita raporteid, vaid annab kvaliteedihinnangu, mis aitab parandada ekspertiisitöö taset ja suurendab usaldust kohtulahendite vastu.

1.6.3.3.5. Taani: *Familieretshuset* ja selle nõuandekogu

Taanis on sarnaselt teiste Põhjamaadega rõhk ennetusel, et vanemad ei satuks perekonnaõiguse küsimuste lahendamisel kohtusse. Üheks keskseks institutsiooniks on *Familieretshuset* ehk perekonnaõiguste koda, mis pakub teenuseid vanematele ja lastele.

Oluline on *Familieretshuset* juures tegutsev nõuandekogu²⁰⁸, kuhu kuuluvad spetsialistid, kodanikuühiskonna esindajad, kohtunikud ja poliitikakujundajad. See peegeldab Põhjamaade mudelit, kus institutsioonid on süstemaatiliselt ühiskonnaga seotud ning süsteemi arendamiseks kaasatakse laiapõhjaliselt infot.

1.6.4. Eesti tegevus lapsi esindavate institutsioonide ökosüsteemi senisel arendamisel meenutab pigem juhuslikku ekslemist kui tugeval strateegilisel alusel toimuvat sihikindlat tegevust

Eestis oleks põhjendatud analüüsida, kuidas toimib kogu laste eest seisev institutsionaalne ökosüsteem tervikuna. Mitmed märgid viitavad sellele, et poliitikakujunduses on tehtud strateegilisi vigu, mille põhjuseks on tugeva tervikvisiooni puudumine.

Sageli on teiste riikide lahendusi üle võetud ilma Eesti ühiskonna eripärasid arvesse võtmata. Põhjamaades rõhutatakse vanemate võrdsust ja konfliktiennetust märksa enam kui Eestis. Meie süsteem soosib pigem vanematevahelist võistlust laste nimel ning tegeleb rohkem konfliktide tagajärgede kui nende ennetamisega. Konflikti keskele sattunud lapsel võib tekkida trauma palju lihtsamini.

Seetõttu peaks lapse heaolu hindamine keskenduma Eestis oluliselt rohkem sellele, et vältida lapse kaasamist vanematevahelisse konflikti. Samal põhjusel on meil vaja põhjalikku traumakäsitlust, mis lisandus SKA lapse heaolu hindamise juhendite hulka alles 2025. aastal²⁰⁹. Civitta aruanne²¹⁰ tuvastas juba 2022. aastal, et rohkem rõhku tuleb pöörata trauma, kriisi ja lähisuhtevägivalla teemadele. **Vigadest õppimine on oluline, kuid taolisi vigu oleks vähem, kui meil oleks tugev tervikvisioon lapsi esindavate institutsioonide ökosüsteemi toimimisele. Eesti süsteem pole ennetusele orienteeritud ja peab seetõttu tagajärgedega silmitsi seisma. Meie ametnikel on oluliselt puudu juhenditest ja teistest abivahenditest, mis aitavad keerulise peredünaamikaga olukordadest paremini aru saada ja sekkuda enne, kui lapsele sellest olukorrast kahju sünnib.**

²⁰⁸ [Organisation](#)

²⁰⁹ [Juhendid, vormid ja täienduskoolitused lastekaitsetöötajale | Sotsiaalkindlustusamet](#)

²¹⁰ [Analüüs lastekaitsetöö ning lastega töötavate spetsialistide baasõppe kohta laste heaolu tagamiseks, väärkohtlemise märkamiseks ja abivajavast lapsest teavitamiseks - lõpparuanne.pdf](#)

Samuti on meie süsteemi eripärast tingituna palju suurem vajadus juhendi järgi, mis käsitleb lapse poolt vanema tõrjumise olukorda. Sellest hoolimata keelduvad poliitikakujundajad selle teema sisulisest arutamisest.

Eeltoodu viitab kahele olulisele järeldusele:

1. Teiste riikide raamistike ülevõtmisel tuleb põhjalikumalt analüüsida Eesti ühiskonna eripärasid;
2. Vajalik on strateegilise tervikvaate olemasolu laste õigusi puudutava ökosüsteemi toimimisele.

Praegu toimub raamistike ülevõtmine projektipõhiselt ja peamiselt tõlgete kaudu. **Eestis puudub tugev institutsionaalne kompetents, mis looks ja hoiaks ühtseid, teaduspõhiseid raamistikke ja juhendeid ning toimiks püsiva sillana teaduse, praktika ja kohtu- ja lastekaitse süsteemi vahel.** Oluline on vaade kogu ökosüsteemile, millest kohtusüsteem on ainult osa.

Eestis pöörduvad inimesed abi saamiseks sageli MTÜde poole, kuna nad ei saa tuge ei kohtust ega lastekaitsest. Osa vanematest heituvad selles olukorras ja eemalduvad lapse elust. Nii katkevad mõnikord peresuhted, mis lastel elus paremini hakkama saamist peaksid toetama. Kodanikuühiskonda on koondunud palju väärtuslikku teadmist, mida ei kasutata süstemaatilisel last kaitsva institutsionaalse ökosüsteemi arendamisel.

1.6.5. Ennetusnõukogule juhtroll lapsesõbraliku kohtumenetluse standardite välja töötamisel ja järelevalvetegevus nende täitmisel

Eestis hiljuti asutatud ennetusnõukogu²¹¹ ülesandeks on lastekaitsepoliitika korraldamine²¹², sh. näiteks strateegiliste eesmärkide ja prioriteetide seadmine, lapse heaolu tagamist ja õiguste kaitset puudutavate ettepanekute esitamine nii Vabariigi Valitsusele kui ka teistele asjaomastele institutsioonidele, ÜRO riigipõhiste soovitusetega seonduvate tegevuste koordineerimine jms. Need ülesanded annavad mandaadi sekkuda ka lapsesõbraliku kohtumenetluse küsimustesse, kuna see mõjutab otseselt lapse heaolu ja turvalisust.

Rahvusvahelised organisatsioonid rõhutavad, et lapsesõbralik õigusemõistmine on osa lastekaitsepoliitikast ja ei saa olla vaid kohtusüsteemi sisemine küsimus. Seni pole ennetusnõukogu selles vallas aktiivselt sõna võtnud. Praegune õhinapõhise õigusemõistmise mudel lapsi puudutavates tsiviilvaidlustes on oma aja ära elanud.

Käesolev raport avaldab lootust, et ennetusnõukogu järgmises eesmärkide ja tulemusindikaatorite komplektis saab olema ka kohtumenetluse lapsesõbralikumaks muutmise valdkond. Praegused eesmärgid ja tulemusindikaatorid perioodiks 2022-25 ei maini

²¹¹ [Ennetusnõukogu koosseis, juhtimine ja töökord–Riigi Teataja](#)

²¹² [Lastekaitse seadus–Riigi Teataja](#) vt. § 13. Ennetusnõukogu ülesanded

lapsesõbralikku menetlust²¹³. See ei ohustaks kuidagi Eesti kohtusüsteemi sõltumatust, vaid looks läbipaistva ja vastutustundliku raamistiku kvaliteedi tagamiseks.

Kohtusüsteem saab täita regulaarselt aruandluskohustust avalikkuse ees läbi ennetusnõukogu, kus kooskõlastatakse lapsesõbraliku kohtumenetluse standardid, kvaliteedinõuded ja süsteemne järelevalvemehhanism nende tagamise üle. Tõenäoliselt oleks mõistlik hõlmata mitte ainult lapsi puudutavaid tsiviilvaidluseid, vaid ka kõik teised kohtuvaidlused, kus lapsed on osalised.

Arendustööd oleks võimalik ellu viia läbi ennetusnõukogu alluvuses oleva töögrupi. Selle toimima hakkamine eeldab hea reputatsiooniga ning tugeva akadeemilise võimekusega institutsiooni eestvedajaks olemist. Raporti autori arvates võiks selle institutsiooni kandidaadiks olla Tervise Arengu Instituut, kuhu võiks koonduda tugev laste- ja pereasjade kompetents, mis looks ja hoiaks ühtseid, teaduspõhiseid raamistikke ning juhendeid.

1.6.5.1. Alternatiivne institutsionaalne lahendus lapsesõbraliku menetluse standardiseerimiseks Eesti kohtusüsteemis

Teiseks võimaluseks on luua kohtute haldamise nõukoja alluvusse luua nõuandekogu, mis ühendaks kohtunike erialase pädevuse, ekspertide oskused, kodanikuühiskonna ja poliitikakujundajate teadmise ning kogemuse. Nõuandekogu sõnastab lähteülesande, jälgib selle elluviimist ning teostab hilisemat järelevalvet standarditest kinnipidamise üle. Selle lahenduse miinuseks on asjaolu, et standardite väljatöötamise koormus langeb kohtusüsteemile endale ja see on ressursimahukas.

Probleemile võib olla ka muid lahendusi. Oluline on vältida ajutisi ja suletud töögrupe, mis ei taga süsteemset teadmussiiret, lisavad bürokraatiat ega taga kohtute sõltumatust. Institutsionaliseeritud mehhanism peaks:

1. Kandma koostöökogu rolli, kus osalevad kohtunike kõrval sõltumatud eksperdid, praktikud ja kodanikuühendused;
2. Edendama teaduspõhist ja kogemuslikku teadmussiiret;
3. Andma suuniseid meetodikate ja juhiste välja töötamiseks.

²¹³ [VÜE joonis numbritega.pdf](#)

1.6.5.2. Reformiettepanekud 14

Suurendada kohtusüsteemi avatust ja läbipaistvust Põhjamaade jt mudelite eeskujul

Selle eesmärk on tagada, et kohtusüsteemi sõltumatus ei muutuks eraldatuseks ning et avalikkusel oleks selge ülevaade sellest, kuidas lapsi puudutavaid tsiviilvaidlusi menetletakse, milliste standardite alusel otsuseid tehakse ja kuidas tagatakse menetluse kvaliteet. Avatus tugevdab usaldust, vähendab institutsionaalset kapseldumist ja loob eeldused sisuliseks enesekriitikaks.

Tagada avaliku huvi süsteemne esindatus ja teadmussiire kohtusüsteemi arendamises

Selle eesmärk on vältida olukorda, kus kohtusüsteemi arendavad peamiselt selle enda liikmed ning lahendused lähtuvad institutsionaalsest mugavusest, mitte ühiskonna vajadustest. Avaliku huvi kaasamine tugevdab demokraatlikku legitiimsust, aitab vältida reformiseisakut ning tagab, et lapse heaolu käsitletakse laiapõhjaliselt, mitte kitsalt kohtunikukeskselt. Süsteemne teadmussiire peab tagama, et rahvusvahelised standardid, teaduspõhised praktikad ja interdistsiplinaarne teadmine jõuavad järjepidevalt kohtusüsteemi arendustöösse.

Suurendada läbipaistvust lastega seotud tsiviilmenetluste standardite ja meetodikate osas

Selle eesmärk on muuta avalikkusele kättesaadavaks juhendid, raamistikud ja töökorralduslikud põhimõtted, mille alusel kohus lastega seotud vaidlusi menetleb. Läbipaistvus loob võimaluse avalikuks aruteluks, vähendab menetlusvigu ja aitab ühtlustada praktikat üle Eesti.

Tugevdada kohtusüsteemi aruandekohustust ja regulaarset tagasisidemehhanismi

Selle eesmärk on luua süsteem, mis võimaldab hinnata lastega seotud tsiviilmenetluste kvaliteeti, tuvastada kitsaskohti ja jälgida arengukava täitmist. Aruandekohustus peab hõlmama menetlusaegu, kvaliteedinäitajaid ja lapse heaolu puudutavate meetmete rakendamist jne.

Arendada välja Eesti tingimustele kohandatud lapse heaolu raamistike ja juhendite terviksüsteem

Selle eesmärk on vältida juhuslikku ja projektipõhist teiste riikide juhendite tõlkimist ning luua tugev kohalik kompetents, mis suudab ise arendada, ajakohastada ja kriitiliselt hinnata lapse heaolu käsitlevaid meetodikaid. Raamistik peab toetama ennetavat ja järjepidevat lähenemist laste heaolule.

Anda ennetusnõukogule lapsesõbraliku kohtumenetluse standardite väljatöötamise juhtroll

Selle eesmärk on tagada, et lapsesõbralik õigusemõistmine oleks osa riigi lastekaitsepoliitikast, mitte üksnes kohtusüsteemi sisemine küsimus. Ennetusnõukogu kaudu saab luua läbipaistva ja vastutustundliku raamistiku, mis hõlmab standardeid, kvaliteedinõudeid ja järelevalvet nende täitmise üle. Luua institutsionaliseeritud teadmussiirde mehhanism teadlaste, praktikute, kodanikuühenduste ja kohtute vahel. Selle eesmärgiks on tagada, et kohtusüsteem ei tugineks üksnes siseringi teadmistele, vaid kasutaks järjepidevalt rahvusvahelisi standardeid,

teaduspõhiseid raamistikke ja interdistsiplinaarseid teadmisi. Selline mehhanism vähendab muljepõhist otsustamist ja tugevdab lapse parimate huvide hindamise kvaliteeti. Luua ennetusnõukogu alluvusse püsiv töögrupp lapsekesksete menetlusstandardite arendamiseks. Selle eesmärgiks on koondada ühte kohta akadeemiline, praktiline ja kodanikuühiskonna kompetents, mis suudab järjepidevalt arendada ja ajakohastada lapse heaolu puudutavaid juhendeid. See väldib ajutisi ja suletud töögrupe ning tagab süsteemse teadmussiirde.

Alternatiivina luua kohtute haldamise nõukoja juurde sõltumatu nõuandekogu

Selle eesmärgiks on tagada, et kohtusüsteemi sisene arendustöö oleks toetatud välise ekspertiisi, kodanikuühiskonna sisendi ja interdistsiplinaarse teadmiselega. Nõuandekogu roll on sõnastada lähteülesanded, jälgida nende elluviimist ja teostada järelevalvet standarditest kinnipidamise üle.

Kujundada välja ökosüsteemi põhine lähenemine laste õiguste kaitsele

Selle eesmärgiks on ületada ministeeriumide ja teiste lapsi esindavate institutsioonide silopõhine tegutsemine ning tagada, et lastekaitse, kohtud, eksperdid ja kodanikuühendused toimiksid ühtse süsteemina. Ökosüsteemne lähenemine aitab tagada lapse parimate huvide terviklikku ja järjepidevat kaitset.

1.7. Kohtusüsteemi haldusmudeli kaasajastamine – institutsionaalne ühtlustumine Põhjamaadega

1.7.1. Kas kohtunike distsiplinaarjärelevalvet tuleb tõhustada – kes valvab valvureid?

Tõhus järelevalve on hästi toimiva süsteemi oluline komponent. Eestis asub Riigikohtu juures distsiplinaarkollegium, mis on viieteistkümnest kohtunikust koosnev kohtunike omavalitsuskogu ja lahendab ametikaaslaste tegevuse peale esitatud distsiplinaarsüüdistust²¹⁴.

Eestis on ca 250 kohtunikku, mis tähendab, et suure tõenäosusega on kogus alati keegi, kes tunneb vahetult distsiplinaarmenetletavat kohtunikku. **Selline institutsionaalne lahendus kätkeb endas tugevat kohtunike ringkaitse riski.**

Praeguse kohtureformi käigus oleks mõistlik analüüsida, kas senine üleminekuriigi lahendus, mis pidi kaitsma kohtusüsteemi sõltumatust, õigustab end jätkuvalt või peaks Eesti liikuma rohkem arenenud Põhjamaade suunas, kus kohtunike järelevalve lahendused on tehtud kohtusüsteemist endast sõltumatumaks.

1. Islandi mudel Eestist tunduvalt avatum – seal tegutseb kolmeliikmeline nn *Committee on Judicial Activities*, kuhu kohtunikud saab ise määrata ainult ühe liikme²¹⁵.

²¹⁴ [Riigikohtu juures asuv distsiplinaarkollegium – Vikipeedia](#)

²¹⁵ [Microsoft Word - 1st Study Commission - Iceland.docx](#)

2. Norra kohtunike järelevalvekomisjoni koosseis on samuti Eesti omast tunduvalt avatum, seal on 5 liiget, kellest kaks on kohtunikud. Komisjon koosneb kahest tavakohtu kohtunikust, kahest üldsuse esindajast ja ühest advokaadist²¹⁶.
3. Rootsisis on loodud suisa eraldiseisev asutus, milleks on Riiklik Distsiplinaarkomisjon²¹⁷, mis tegeleb lisaks kohtunikele ka näiteks prokuröride jt ametnikega. Ka seal on viieliikmeline komisjon, kus on kaks kohtunikku, kaks endist parlamendiliiget ja üks jurist. Teisisõnu on see sarnane Norra mudelile.
4. Soomes täidab valvuri rolli parlamendi ombudsman. Soomes rõhutatakse, et kohtute järelevalve peab olema kohtutest täiesti sõltumatu: „*The authority overseeing independent courts and judges must be strictly independent itself. The Ombudsman fulfils this requirement.*”²¹⁸
5. Taanis täidab valvurite valvuri rolli alates 1939.a sõltumatu eriapellatsioonikohus²¹⁹, kus on 5 liiget, neist kolm on kohtunikud, üks õigusteadlane ja üks advokaat.

Eesti kohtusüsteemi järelevalvemudel on võrreldes Põhjamaade praktikaga suletum ning vähem läbipaistev, mis võib piirata avalikkuse usaldust ja vähendada süsteemse kriitika nähtavust. Käesolev kohtusüsteemi reformihetk pakub võimaluse hinnata kriitiliselt senist järelevalvemudelit ja kaaluda lahendusi, mis tugevdaksid läbipaistvust, vastutust ja avalikkuse usaldust kohtusüsteemi vastu.

1.7.2. Kohtunike distsiplinaarjärelevalve mudeli analüüs on vajalik

Eesti peaks läbi viima sõltumatu analüüsi, kas kohtunike praegune distsiplinaarjärelevalve mudel on parim lahendus, millised on olnud selle puudujäägid, mis võiks olla alternatiivid. Me ei saa välistada, et tsunftisese ringkaitse tõttu ei saa avalikkus kunagi teada kohtusüsteemi sees kivistunud probleemidest.

Praegune järelevalvemudel peaks andma tagasisidet, milliseid etteheiteid on tehtud kohtunikele seoses lapsi puudutavate tsiviilkohtumenetlustega. Kuna see valdkond ei ole standarditega kaetud, siis on praktiliselt võimatu tuvastada kohtunike eksimusi. Viimase 10-15 aasta kaebuste ülevaade pakuks väärtuslikku infot lapsi puudutavate tsiviilmenetluste reformikava koostamiseks.

Raporti autor soovib, et meil oleks kohtusüsteem, mis avalikult ja avatult arutab ühiskonnaga kõiki reformivõimalusi, mitte kohtunikud ise ei otsusta suletud uste taga, milline reform on neile endile kõige parem ja mugavam, mida siis esitletakse avalikkusele kui ainuvõimalikku varianti. Ka sellised asjaolud lõhuvad kohtusüsteemi usaldust avalikkuse silmis.

²¹⁶ [Om oss | Tilsynsutvalget for dommere](#)

²¹⁷ [statensansvarnamnd.se](#)

²¹⁸ [Summary of the annual report of the Parliamentary Ombudsman of Finland](#) vt lk 17

²¹⁹ [Den Særlige Klageret - Om Den Særlige Klageret](#)

1.7.2.1. Reformiettepanekud 15

Viia läbi sõltumatu analüüs kohtunike distsiplinaarjärelevalve toimimisest ja kitsaskohtadest

Selle eesmärk on tuvastada, kas praegune mudel suudab objektiivselt ja tõhusalt käsitleda kaebusi, eriti valdkondades, kus puuduvad selged standardid (nt lastega seotud tsiviilmenetlused), ning kas süsteem on suutnud tuvastada ja korrigeerida korduvaid probleeme. Analüüs peab hõlmama viimase 10–15 aasta kaebuste ülevaadet, et mõista, millised rikkumised on olnud kõige sagedasemad, millised on olnud menetluste tulemused ning kas järelevalve on olnud sisuliselt toimiv. Selline ülevaade on vältimatu sisend lapsekeskse tsiviilkohtumenetluse reformiks ja aitab tuvastada, kas süsteem toimib ennetavalt või üksnes reageerib üksikjuhtumitele.

Kaasajastada kohtunike distsiplinaarjärelevalve mudel vastavusse Põhjamaade sõltumatute lahendustega

Selle eesmärk on hinnata, kas Eestis kehtiv kohtunike omavaheline distsiplinaarjärelevalve tagab piisava sõltumatuse, läbipaistvuse ja avalikkuse usalduse olukorras, kus distsiplinaarkolleeegium koosneb üksnes kohtunikest ning väikese süsteemi tõttu on suur tõenäosus, et kolleegid tunnevad menetletavat kohtunikku isiklikult. Põhjamaade praktika näitab, et tõhus ja usaldusväärne järelevalve eeldab väliseid liikmeid, laiema ühiskonna esindatust ja institutsionaalset distantsi kohtusüsteemist. Eesti peab analüüsima, kas senine üleminekuriigi mudel on oma eesmärgi ammendanud ning kas sõltumatu järelevalveorgan — sarnaselt Islandi, Norra, Rootsi, Soome või Taani lahendustele — tugevdaks kohtusüsteemi legitiimsust ja vähendaks ringkaitse riski.

1.8. Ettepanekud kohtu töö parandamiseks digilahenduste kasutusele võtmise kaudu

Kohtu arengukava rõhutab digilahenduste kasutamist kohtu töö tõhustamise ja inimsõbralikkuse suurendamise eesmärgil. **Digitööriistade rakendamisel on oluline potentsiaal tööviljakuse tõstmiseks, menetluste läbipaistvuse suurendamiseks ning menetlusosaliste õiguste paremaks kaitseks.**

Käesolev raport on peatükis 1.2.7.6. juba käsitlenud digilahenduste ning tehisintellekti kasutamise võimalusi ega hakka neid siinkohal uuesti lahti selgitama. Raport peab oluliseks digilahenduste käsitlemist kohtunikku toetava abivahendina, mis aitab vabastada ajaressurssi sisuliseks ja vahetuks tööks menetlusosalistega.

Lastega seotud tsiviilmenetlustes on oluline, et kohtuniku vahetu suhtlus vanematega istungite ja ärakuulamiste kaudu suureneks võrreldes praegusega. Kohtunikud peaksid tegema vähem otsuseid pelgalt dokumentidele ja tõenditele tuginedes. Sellega liiguksime Põhjamaade praktika suunas.

Kohtu töö läbipaistvust, menetluslikku efektiivsust ja usaldusväärsust saab suurendada erinevate tehnoloogiliste lahenduste abil:

1. Luua läbipaistev menetlusjärjekorra süsteem

Läbipaistev menetlusjärjekorra süsteem aitab vältida juhuslikku või pahatahtlikku menetluse venitamist, teavitab automaatselt kohtuid ja menetlusosalisi tähtaegadest ning kavandatavatest menetlustoimingutest, kaitseb haavatavate osapoolte huve ja võimaldab jälgida menetluse prioriteetsust.

Süsteem edastab automaatselt kõigile järjekorras olevatele menetlusosalistele, kui (madalama prioriteediga või) järjekorras tagapool olev juhtum võetakse eelisjärjekorras menetlusse. Samuti võimaldab süsteem sisestada tähtaegu, mille ületamisel saadab see nii kohtunikele kui ka menetlusosalistele automaatseid teateid.

Lapsel on õigus saada teavet menetluse kohta, sealhulgas menetluse kestvuse kohta. Lapsele edastatud informatsioon peaks kajastuma menetlusjärjekorra süsteemis.

Selline järjekorrasüsteem toetab kohtunike õiglast töökoormuse jaotust, suurendab vastutust ja annab menetlusosalistele parema ülevaate nende kohtuasja menetlemisest.

2. Parandada dokumendihalduse süsteemi ja kehtestada ühtne dokumendi- ja tõendistandard

Eesti e-riigis laialdaselt kasutusel olev dokumentide kasutusloogi põhimõtte peaks rakenduma ka e-toimiku dokumentidele, et suurendada läbipaistvust seoses kohtu poolt menetluskasutamisega.

Oluline on muuta praegust süsteemi, mis võimaldab kohtule esitatud dokumente e-toimikusse sisestada tagantjärele varasema kuupäevaga. Läbipaistvuse tagamine on oluline, kuna selline võimalus võib kahjustada dokumendihalduse distsipliini ja tekitada riske menetlusosaliste ebavõrdseks kohtlemiseks.

Käesoleva raporti aluseks olnud kohtuasjas jättis ringkonnakohtunik mitmed dokumendid e-toimikusse õigeaegselt lisamata või unustas seda sootuks teha, mis mõjutas menetlusosaliste võrdset kohtlemist.

Kaaluda tuleks kohtusisese statistika kogumist menetluskasutamisega seotud dokumentide lugemise ja kasutamise kohta koos kontrollivõimalusega hilisema järelevalvetevõime käigus. See aitaks distsiplineerida dokumentidega tutvumist ja võimaldaks paremini planeerida tööaega ning koormust. Selline info toetaks juhtimisotsuseid töökorralduse optimeerimisel.

3. Luua tõendiviidete vastavuse kontrollisüsteem

Soovitav on luua süsteem, mis võrdleb kohtuotsuse kavandit e-toimikus esitatud tõendite ja dokumentidega. Süsteem tuvastab viitamata jäänud tõendid ja koostab selle kohta automaatse aruande, aidates kohtunikul süstematiseeritult kontrollida tõendite käsitlemist.

Rakendus toimib abivahendina ega sea kohtunikele kohustust käsitleda kõiki tõendeid, kuid aitab vältida olukordi, kus olulised tõendid jäävad tähelepanuta. Ideaalis peaks selline koond olema hiljem kättesaadav ka menetlusosalistele, et hõlbustada kohtuotsuste edasikaebamist kõrgema astme kohtusse.

Süsteem aitab vältida olukordi, kus kohtuotsus jätab lahendiga vastuolus olevad tõendid käsitlemata. Tõendiviidete vastavuse koondandmed võimaldavad paremini suunata koolitusi ning arendada kohtu töökorraldust.

Käesoleva raporti aluseks olnud juhtumid jättis ringkonnakohtunik tähelepanuta arvukalt tõendeid, sealhulgas kõik tõendid, mis kinnitasid autori koostöösoovi teise vanemaga. Samas rõhutas ringkonnakohtunik lahendis vanematevahelise koostöö puudumist ja tõlgendas seda autori kahjuks.

4. Luua menetlusosaliste tagasiside ja rahulolu-uuringu platvorm

Soovitav on luua platvorm, mis võimaldab koguda lapse ja vanema tagasisidet ja uurida rahulolu menetlusetappide lõikes nii menetluse lõppedes kui ka selle käigus. Tagasiside hõlmaks hinnanguid kohtuniku ja teiste kohtuametnike tööle, samuti süsteemi eri osade toimimisele ja inimsõbralikkusele.

Küsimustiku struktuur peaks olema kooskõlas kohtuniku töö kvaliteedi hindamise raamistikuga. Tulemusi kasutatakse kohtuniku töö hindamiseks, menetlusprotsesside, koolituste ja juhendite täiustamiseks ning süsteemsete probleemide tuvastamiseks.

Platvorm peaks võimaldama kiiret reageerimist ka menetluse käigus, kui ilmneb menetlusosalise tõsine rahulolematuse või kahtlus lapse õiguste rikkumises.

Menetlusosaliste rahulolu-uuringud oleksid oluliseks sisendiks kohtusüsteemi aruandluskohustuse täitmisel avalikkuse ees.

5. Luua lapse ja vanema suhtluskorra automaatkalender

Soovitav on luua lapse ja vanema suhtluskorra automaatkalender, mis võimaldab koostada simulatsioone erinevate suhtluskorra alternatiivide kohta ning võrrelda neid teiste kohtulahenditega.

Süsteem toetub suhtluskorra ja menetlusosaliste muudele andmetele (nt elukohad, töögraafikud, kooli- ja huviringide ajad jne). Simulatsiooni tulemusel valmib kalendri- ja logistikaülevaade, mis näitab, kuidas erinevad suhtluskorrad mõjutavad lapse ja vanema igapäevaelu, sealhulgas eemaloleku perioodide pikkust ning logistilist koormust.

Selle eesmärk on anda teavet selle kohta, kas suhtluskord on realistlik, ja aidata vältida eluvõraid ning lapsele liigselt koormavaid lahendusi. Kohtunik saab enne otsuse tegemist hinnata, milline oleks tema otsuse praktiline mõju.

1.8.1.1. Reformiettepanekud 16

Võtta kasutusele digilahendused kohtusüsteemi tõhustamiseks

Selle eesmärk on tugevdada kohtusüsteemi läbipaistvust, tõsta menetluste kvaliteeti ja vabastada kohtunike aega sisuliseks tööks, rakendades digilahendusi, mis toetavad õiglasemat töökoormuse jaotust, paremat dokumendihaldust ning lapsekeskset ja tõhusamat menetlust.

2. Elevant Eesti kohtusaalis – lapse emotsionaalne ja psühholoogiline väärkohtlemine

Raporti 1. osa tõi ühe keskse reformisuunana esile vajaduse võtta kasutusele raamistik, mis aitaks tuvastada lapse poolt vanema tõrjumise põhjuseid (vt peatükk 1.2.5). **Käesolev, raporti 2. osa, keskendub ühele vanema tõrjumise põhjustest ehk lapse alusetule vanemavaenulikkusele.**

Raporti esimeses osas käsitletakse mitmeid teemasid, mis väärksid põhjalikumat avamist nii teaduskirjanduse kui ka parimate praktikate vaates. Kõike neid ei ole võimalik ühes raportis ammendavalt käsitleda, mistõttu piirdus 1. osa peamiste reformisuundade markeerimisega. Oluline on mõista, et kõigil neil teemadel on olemas tugev teaduslik ja praktiline alus, mis tuleb reformide kavandamisel ja elluviimisel süsteemselt läbi töötada.

Järgnevad peatükid näitavad, kuidas lapse alusetut vanemavaenulikkust Eestis käsitletakse või pigem ei käsitleta. Teaduslik vundament on sisuliselt ignoreeritud, ühiskondlik arutelu puudub ja hoolimata korduvatest pöördumistest Sotsiaalministeeriumi poole on valdavaks reaktsiooniks probleemi eitamine. **Teksti lihtsustamiseks kasutab autor edaspidi termini *lapse alusetu vanemavaenulikkus* asemel akronüümi LAVV.**

See osa on paratamatult isiklik ja emotsionaalne. Tegu ei ole pelgalt analüüsiga, vaid ka tunnistusega sellest, kuidas kohtusüsteemi kapseldumine – otsuste tegemine kinniste uste taga ja avalikkuse teavitamata jätmine – mõjutab paljusid Eesti lapsi ja peresid. Raporti 2. osa alguses esinevad autori hinnangud ja oletused, mis tulenevad eranditult kohtusüsteem piiratud läbipaistvusest.

Käesoleva osa eesmärk on kirjeldada institutsionaalset vastutuse hajumist laste vaimse väärkohtlemise käsitlemisel ja näidata, kuidas see kahjustab lapse parimate huvide põhimõtte rakendamist Eestis.

Käesoleva raporti tekst on mõeldud ühtaegu erinevatele auditooriumitele. Seetõttu on hoiak raporti teise osa alguses pamfletlikult aktivistlik, kirjeldades autori konkreetseid samme, et kõnetada ametnikke süsteemis valitsevate puudujääkide teemal. Teine osa liigub emotsionaalselt käsitluselt lahenduste suunas. Viimane on institutsionaalsem lähenemine, mis keskendub LAVV teaduspõhisele käsitlusele ning rahvusvahelistele praktikatele, aidates täita Eesti süsteemi seniseid puudujääke.

2.1. Milline on olnud senine debatt Eestis?

2.1.1. Justiits- ja Sotsiaalministeerium on nagu kaks tülitsevat vanemat, kes pesuvee asemel viskavad lapse minema

Justiitsministeeriumi 06.02.2025 vastus MTÜ-le Lapsele Vanemad on järgmine:

„Vanemast võõrandamise teema on äärmiselt tundlik teema, mille defineerimisel puudub ühtne käsitlus ka teaduskirjanduses ning eraldi seda meie õiguses reguleeritud ei ole. Tegemist on vaimse

vägivalla ühe vormiga, mis on kompleksne ja mida on väga keeruline tõendada, võrreldes füüsilise vägivallega, millest jäävad silmaga nähtavad tõendid. See on peamiselt lastekaitse valdkonna küsimus, mille poliitikakujundamine ja korraldus kuulub Sotsiaalministeeriumi vastutusalasse.“

Sotsiaalministeeriumi lastekaitsepoliitika juht on sellele eelnevalt 2024. aastal märkinud²²⁰:

„Lastekaitseseadus sätestab lapse üldise väärkohtlemise keelu, mille hulka kuulub ka lapse vaimne ja emotsionaalne väärkohtlemine. Seda, milline käitumine on käsitletav lapse huvide kahjustamisena, kuidas seda tõendada, millised tagajärjed sellel last kahjustavalt käitunud vanema jaoks on ja milline on parim viis lapse ja vanema suhet taastada, otsustab igakordselt vastavat avaldust menetlev kohus.“

Kui ministeeriumid veeretavad vastutust sellisel viisil, ei ole süsteem ei lapsekeskne ega tõhus. See on vastuolus nii rahvusvaheliste standardite kui ka Eesti enda seadusandluse vaimuga. Lapse parimate huvide esikohale seadmise kohustus kehtib ka ministeeriumitele. Laps ei tohi jääda kahe haldusüksuse vahele, vaid peab olema nende koostöö keskpunkt.

Autori mure on lihtne ja sügav: **nii nagu tülitsevad vanemad ei ole head ühelegi lapsele, ei ole tülitsevad ministeeriumid head tuhandetele Eesti lastele.** Tegemist on institutsionaalse pingpongiga, kus vastutust veeretatakse stiilis „nokk-kinni-saba-lahti“. Lahendusi ei ole.

Vägivalla tõendamisel kehtib põhimõte, et tõendid tuleb koguda võimalikult kiiresti ning ohver tuleb vägivalla toimepanijast eraldada. Vaimne vägivald ei jäta silmaga nähtavaid märke, mistõttu on tõendite kogumine olemuslikult keeruline. **Sotsiaalministeeriumi soovitus otsida advokaat, esitada kohtule avaldus ja jääda ootama, kas kohus menetluse üldse algatab, ei ole lapsekeskne lahendus.** Lapse ajataju on teistsugune kui täiskasvanul ja kohtuistungit oodates võivad vaimse vägivalla episoodid jääda üksnes ähmasteks mälestusteks, mida lapsel on raske meenutada. See teeb tõendite hilisema kogumise oluliselt raskemaks.

Raporti autor saatis lapse vaimse väärkohtlemise tõttu aastate jooksul väga palju e-kirju, oodates samal ajal üle kahe aasta ringkonnakohtu menetluse ootejärjekorras. **Nõmme KOV lastekaitseametnikule saadetud e-kirjade hulk ulatus sadadesse ja need sisaldasid korduvaid viiteid lapse vaimsele väärkohtlemisele.** Arvukad abipalved ei toonud kaasa ühtegi tõhusat sammu. Vastupidi, ametniku korduv soovitus oli pöörduda kohtu poole, nagu Sotsiaalministeerium ette näeb. Märkimisväärne on, et Nõmme KOV ametnik tunnistas vaimse vägivalla probleemi vahetus suhtluses, kuid neid seisukohti ei lisanud ta ametlikesse kohtule esitatud dokumentidesse. Ühel korral ametnik avameelselt märkis, et kui ta probleeme ametlikult tunnistaks, peaks ta sellele järgnevalt tegutsema, kuid tal puuduvad vastavad juhised. Ta polnud teadlik LAVV raamistikust, millest räägib raporti peatükk 2.5.4.. Autor teavitas ametnikku sellise raamistiku olemasolust.

Laste vaimse väärkohtlemise teema ei kao, kui seda ministeeriumite ja üksikametnike tasandil ignoreerida. Vastupidi, kui ühiskond vägivalla vastu otsustavalt ei astu, siis see süveneb. Eesti laste

²²⁰ [ARHIIVIST | „Oleme tüütud, kuid tahame vaid oma last näha.“ Ametnikud on jõuetud aitama vanemaid, kes ei näe aastaid oma lapsi - Eesti Ekspress](#)

kõrge suitsiidimäär rahvusvahelises võrdluses näitab, et vaimse vägivalda teemaga tegelemise edasilükkamine ei ole enam võimalik. Tegutseda tuleb kohe. Vajame selget, interdistsiplinaarset ja institutsioonideülest lähenemist, mis ei viska last pesuvee asemel välja, vaid toob ta tagasi käsitluse keskmesse. Lapse huvid peavad olema esikohal.

Kui üks ministeerium näitab näpuga teise suunas ja teine esimese suunas, siis kuidas täidame lapse õiguste konventsiooni²²¹ artiklit 19, mis kohustab riike rakendama kõiki vajalikke seadusandlikke, administratiivseid, sotsiaalseid ja hariduslikke abinõusid, et kaitsta last igasuguse vaimse vägivalda eest. Lugupeetud ministrid – kuidas Te seisate laste õiguste eest?

Selline lähenemine, mis jätab ühe vägivaldaliigi kõrvale, ei ole kooskõlas ÜRO lapse õiguste komitee üldkommentaariga nr 13²²², mis ütleb üheselt, et laps peab olema kaitstud kõikide vägivaldaliikide eest.

„4. Definition of violence. For the purposes of the present general comment, “violence” is understood to mean “all forms of physical or mental violence, injury or abuse, neglect or negligent treatment, maltreatment or exploitation, including sexual abuse” as listed in article 19, paragraph 1, of the Convention. The term violence has been chosen here to represent all forms of harm to children as listed in article 19, paragraph 1, in conformity with the terminology used in the 2006 United Nations study on violence against children, although the other terms used to describe types of harm (injury, abuse, neglect or negligent treatment, maltreatment and exploitation) carry equal weight “

Järgmistes peatükkides analüüsitakse kehtivat õigusraamistikku ja institutsionaalset praktikat ning esitatakse teaduskirjandusele ja teiste riikide praktikatele tuginedes mõned konkreetset soovitused Eesti süsteemi parandamiseks.

2.1.2. Eesti vastus GREVIO-le avab Pandora laeka. Kohtu seisukohad ei tohiks peituda rahvusvahelise organisatsiooni kodulehe sügavustes

Autori jaoks viitab GREVIO-le saadetud vastuste lugemine kavandatavate muudatuste kohta, et reforme tehakse meil pigem välise surve tulemusel, mitte sisemise probleemitaju, teaduspõhise ja kogemusliku tarkuse pinnalt. **Poliitikaid kujundatakse Eestis sageli alles siis, kui keegi väljastpoolt meid „pingile istuma“ seab ja tulemust nõuab. Need märgid ei kinnita Eesti poliitikakujunduse ja kohtusüsteemi sõltumatust.**

2.1.2.1. Elevant kohtusaalis – lapse alusetu vanemavaenulikkus

Raporti 1. osa heitis kohtusüsteemile ette avatuse ja läbipaistvuse puudumist. Raporti 2. osa ilmestab seda konkreetse näite varal, milleks on lapse alusetu vanemavaenulikkuse teema. **Kinniste uste taga üldsust puudutavate otsuste tegemine ilma avalikkust eelnevalt kaasamata ja otsuseid hiljem selgelt kommunikeerimata näib olevat läbiv muster Eesti kohtusüsteemis.**

²²¹ [Lapse õiguste konventsioon–Riigi Teataja](#)

²²² [General comment no. 13 \(2011\), The right of the child to freedom from all forms of violence](#)

2.1.2.2. Aasta kommunikatsioonifopaa tiitlile kandideerib ... Riigikohus

Eesti poolt GREVIO-le saadetud dokument²²³ sisaldab üllatusi, kuna selles esitatud seisukohti on raske leida ametlikest siseriiklikest dokumentidest. Üks neist puudutab LAVV käsitlemist kohtusüsteemis (vt GREVIO dokument lk 32):

“This topic has been addressed in various training events, including a 2022 lecture on parental alienation and its lack of academic validation. This issue was also highlighted during a 2024 roundtable discussion between judges from the Supreme Court of Estonia, as well as the Tartu and Tallinn Circuit Courts. The discussion emphasized that there is still significant misinformation surrounding the topic, which has no place in the courtroom.”

2024. aastal tegi üks avalikult tuntud inimene arvukate rahastajate toel isiklikku kampaaniat LAVV teema vastu. Meedias levis hulgaliselt lausvalesid, pseudoargumente ja faktivigadega seisukohti. Samal aastal võttis kohtusüsteem samas küsimuses seisukoha.

Kahe sündmuse ajaline kokkulangemine võimaldab küsida põhjusliku seose kohta: **kas üksikisiku kampaania mõjul hakkas Eesti kohtusüsteem teemat arutama ja jõudis järeldusele, et LAVV teemal pole Eesti kohturuumis kohta?**

Väljastpoolt vaatajale võib siit paista õppetund neile, kes ootavad kohtult endale soodsat lahendit: koguda raha, asutada pealtnäha üllaste eesmärkidega MTÜ, tekitada meediakära, rünnata vastupidist mõttelaadi. Seejärel võib MTÜ tegevuse unustada. Kas ühiskonnas kehtib põhimõte „*money talks, justice walks*“!?

Lugupeetud kohtunikud - kohus teenib riiki, mitte vastupidi. **Käesolev raport palub avalikustada kohtu ümarlaua toimumise aeg, osalejad, ettekandjad, täielik transkript ja tehtud otsused. LAVV teema puudutab Eesti ühiskonnas paljusid peresid ja avalikkusel on õigus teada, kuidas seda käsitleti.**

03.10.2024 toimus Õiguskantsleri kantselei ruumides MTÜ Lapsele Vanemad korraldatud ümarlaud lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemal, kus osalesid ka kohtusüsteemi esindajad. Sõna võttis teiste hulgas kohtunik, kes viitas LAVV kontseptsiooni kritiseerinud ÜRO naiste- ja lastevastase vägivalda eriraportööri Reem Alsalemi raportile. Kohtuniku hoiak oli, et LAVV näol on tegu pseudoteemaga.

Kohtunik pidi arvatavasti olema teadlik, et nimetatud raport tehti teadlaste²²⁴ poolt maatasa. Raporti vigadest ja ekslikest seisukohtadest tekkis ulatuslik rahvusvaheline meediatorm. Seda ta oma sõnavõtus siiski ei maininud. Kohal viibinud kohtusüsteemi esindajad toetasid ümarlaval seisukohti, mis kajastuvad GREVIO raportis öeldule, kuid keegi neist ei maininud, et kohtusüsteem oleks LAVV teemal mõne ametliku otsuse juba teinud või et selline arutelu oleks kavandamisel.

²²³ [1680b5db9e](#)

²²⁴ [PASG — An Analysis of the Report by the Special Rapporteur on Violence against Women and Girls](#)

Kohtusüsteemi esindajate põgusad sõnavõttud ümarlaul ei jätnud kahtlust, et LAVV teadusliku käsitlusega ei olnud sisuliselt tutvunud.

09.11.2024 avaldas Eesti Ekspress artikli²²⁵ lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemal, milles võttis sõna ka riigikohtunik. Ta ei väljendanud selles LAVV suhtes ühtegi selget seisukohta.

Tekib küsimus, kas riigikohtunik oli selleks ajaks teadlik eelmainitud kohtunike ümarlaua otsusest või selle kavandamisest? Kui oli, siis miks ta sellest ei rääkinud?

25.02.25 toimus Riigikogu Sotsiaalkomisjonis rahvaalgatuse²²⁶ raames arutelu lapse alusetu vanemavaenulikkuse seaduses keelustamise teemal. Arutelul osalesid Riigikogu liikmetele lisaks ka Justiits- ja Digiministeeriumi, Sotsiaalministeeriumi, SKA ning kohtupsühhiaatria valdkonna esindajad.

Keegi ametnikest ei maininud, et kohtunikud oleksid 2024. aastal toimunud ümarlaul LAVV teemal seisukoha juba kujundanud. **Sellest võib järeldada, et kohus ei ole oma otsuseid kommuniqueerinud ei ministeeriumitele ega isegi kohtupsühhiaatrilisi ekspertiise tegevatele spetsialistidele.**

Tekib ka küsimus, kas ametnikud varjasid teadlikult kohtunike ümarlaul tehtud otsuseid? Käesolev raport palub nendele küsimustele vastuseid. Autorini jõudsid signaalid, et Sotsiaalministeerium on soovitanud ametiasutustel vältida termini *lapse võõrandamine* kasutamist.

2.1.2.3. Kohtunikud eitavad aastakümnete jooksul kogunenud teadusalaseid artikleid lapse võõrandamise teemal ja ei kommuniqueeri eitamist avalikkusele?

Kodanikul peab olema õigus saada õigeaegselt tõepärast teavet ametkondade otsuste kohta, mis teda puudutavad. Inimesed teevad oma infoväljas igapäevaselt otsuseid, mis toovad ajakulu ja rahalisi väljaminekuid.

Paljud vanemad on pärast kohtu ümarlaua otsust esitanud kohtule avaldusi LAVV teemal, kulutanud aega ja raha. Keegi pole kokku arvanud, kui suur võib olla pelgalt advokaadikulude maht.

Kohtusüsteemi suhtumine avalikkusesse meenutab vaikiva ajastu käitumismustreid, kus avalik arutelu on kadunud ja eriarvamused vaikitakse maha, mitte lähtumist kaasaegse avatud ühiskonna institutsiooni väärtustest. Milline protseduur kaitseb vanemaid, et nad saaksid nõuda tagasi ressursid, mis on kulutatud teadmatuses kohtu poolt tehtud otsuse osas?

Käesolev raport nõuab Riigikohtult täielikku läbipaistvust ümarlaua otsuse, selle kujunemise ja osapoolte osas. Läbipaistvuse puudumisel võib jääda kergesti mulje, et sotsiaalmeedia turmtule abil on võimalik mõjutada kogu kohtusüsteemi.

²²⁵ [ARHIIVIST | „Oleme tüütud, kuid tahame vaid oma last näha.“ Ametnikud on jõuetud aitama vanemaid, kes ei näe aastaid oma lapsi - Eesti Ekspress](#)

²²⁶ [Kaitseme lapse õigust mõlemale vanemale - Rahvaalgatus](#)

2.1.2.4. Kas avaliku teabe seadus kehtib või on Riigikohus sellest seadusest kõrgemal?

Käesoleva raporti autor oli 2024. aastal LAVV teemaga Eesti kohtusüsteemis ootejärjekorras. Autor esitas avaldusi, kulutas ressursse ja otsis õigust. Lõpuks väitis autori üks kohtulahend üht, teine vastupidist. Tagantjäreli selgus, et kohtunike ümarlaud oli LAVV teema sisuliselt maha kandnud, ilma sellest avalikkust teavitamata.

Avaliku teabe seaduse eesmärk on tagada üldiseks kasutamiseks mõeldud teabele avalikkuse ja igäühe juurdepääsu võimalus, lähtudes demokraatliku ja sotsiaalse õigusriigi ning avatud ühiskonna põhimõtetest, ning luua võimalused avalikkuse kontrolliks avalike ülesannete täitmise üle.

Käesolev raport palub algatada järelevalvemenetlus Riigikohtu suhtes, et selgitada, kas LAVV teema kinniste uste taga käsitlemisel järgiti avaliku teabe seadust.

2.1.2.5. Reformiettepanekud 17

Avalikustada kohtunike ümarlaua arutelud ja otsused lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemal

Selle eesmärk on tagada, et lapse alusetu vanemavaenulikkuse (LAVV) käsitlemine kohtusüsteemis ei toimuks kinniste uste taga ega looks olukorda, kus avalikkus, spetsialistid ja menetlusosalised tegutsevad teadmatuses. Avalikustamine peab hõlmama ümarlaua toimumise aega, osalejate nimekirja, ettekandeid, aruteluteemasid, täielikku transkripti ning kujundatud seisukohti. Läbipaistvus on eelduseks usaldusele ja välistab olukorra, kus kohtusüsteemi sisemised otsused mõjutavad tuhandeid peresid ilma igasuguse avaliku kontrollita.

2.1.3. Õiguskantsler väidab ühte, kohtusüsteem vastupidist

Käesoleva raporti autor pöördus abi saamiseks õiguskantsleri poole seoses lapse alusetu vanemavaenulikkuse probleemi käsitlemisega lapsi kaitsma mõeldud institutsioonides. Õiguskantsler märkis oma vastuses, et **LAVV on õiguskantsleri ametkonnale tuttav ja et praktikas esineb probleeme perevaidluste lahendamise tõhususes ja kiiruses, samuti peresiseste suhete ning lapse heaolu hindamises.**

Õiguskantsler kinnitab, et riigi tasandil on probleeme mõistetud ning olukorra parandamiseks on astunud samme. Ta viitab 15.04.2024 Sotsiaalministeeriumis toimunud LAVV teemalisele ümarlauale, kus kõlasid ka käesoleva raporti autori poolt õiguskantslerile esitatud seisukohad.

Õiguskantsler on seisukohal, et ühiskonna teadlikkus LAVV teemal on kasvamas, kuid hoiakute ja praktikate parandamine võtab aega ning muutused ei pruugi toimuda nii kiiresti, kui probleemide ees olevad lapsevanemad seda sooviksid. Samuti viitab ta perekonnaseaduse § 143 lõikele 2 („Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist”), märkides, et Eesti õigusnormid ei takista LAVV probleemide

lahendamist. Õiguskantsleri hinnangul on tegemist universaalse reegluga, mis on suunatud lapse ja vanema kaitsmisele mistahes nende suhet kahjustava tegevuse eest teise vanema poolt.

Käesoleva raporti autor kinnitab oma kogemuse põhjal, et PKS § 143 lõige 2 ei paku tegelikkuses universaalset kaitset. Säte on sisuliselt lahti mõtestamata ja autorile ei pakkunud see mitme aasta jooksul ringkonnakohtu ootejärjekorras olles mingit reaalselt kaitset.

Autori teises kohtuasjas, mille algatamise põhjuseks oli esimese kohtuasja venitamine teise kohtuastme poolt ja selged märgid, et noorele ringkonnakohtunikule käis laste heaoluga seotud teemade käsitlemine üle jõu, tuvastati teise vanema poolt lapse ja autori suhte kahjustamine alles tagantjärele. Sellisest **hilinenud tuvastamisest ei ole aga kasu, kui kahju laste heaolule on juba tekitatud. Lisaks puuduvad Eestis taastava õiguse teenused sellisteks puhkudeks. Seadusesäte, mis ühel juhul tuvastab suhte lõhkumise tagantjärele ilma igasuguste tagajärgedeta ja teises kohtuasjas isegi premeerib suhte kahjustajat, ei toimi.** See saab toimida üksnes koos sanktsiooniga.

Käesoleva raporti peatükis 2.9.2. käsitletaksegi asjaolu, et Eesti võttis perekonnaseaduse § 143 lõike 2 üle Saksamaa tsiviilkoodeksist, kuid jättis üle võtmata sellele järgneva lõike, mis sätestab sanktsioonid lõike 2 rikkumise eest. Samuti on Saksamaal väga põhjalikult lastekaitsetööd reguleerivates juhendites kirjas, kuidas seda sätet tuleb tõlgendada. Miks võttis Eesti üle seaduse, aga mitte selle seaduse ellu viimise juhendit?

Õiguskantsler viitab oma vastuses ka Sotsiaalministeeriumi kavandatavale uuringule, millele käesolev raport keskendub järgmises peatükis, ning 2022. aastal Õiguskantsleri Kantseleis toimunud LAVV-teemalisele konverentsile „Et lapsele jääksid vanemad“²²⁷.

Käesoleva peatüki võib kokku võtta järgmiselt: **laste ombudsman väidab, et lapsed on kaitstud LAVV probleemi eest, kuid kohtusüsteem ütleb sõnaselgelt, et kohtus sellist kaitset ei pakuta. Mõlemad seisukohad pärinevad aastast 2024.**

Lastega õiguste kaitse ühiskonnas ei saa toimida, kui üks institutsioon ütleb ühte, teine vastupidist. Autori kogemus räägib õiguskantsleri seisukohale selgelt vastu, viidates sellele, et riigi tasandil ei ole probleemi sisuliselt mõistetud, rääkimata selle tõhusalt lahendamisest.

2.1.4. Milleks raisata riigi raha uuringutele, kui lähteülesanne kirjutab järelduse ette?

Eelnevates peatükkides ilmnes, kuidas ministeeriumid ja kohtusüsteem käsitlevad lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemat killustatult, läbipaistmatult ja ilma teadusliku aluseta. Käesolev peatükk kirjeldab, kuidas samasugune muster avaldub juba poliitikakujunduse tasandil.

²²⁷ [Avaleht](#)

Seda illustreerib Sotsiaalministeeriumi 27.11.2024 välja kuulutatud hange „Lapse peresisese väärkohtlemise väljaselgitamine ja selle mõju hindamine lastekaitsetöös ja last puudutavas tsiviilkohtumenetluses“.²²⁸

2024. aastal kirjutatud hanke lähteülesanne kirjeldab lapse alusetut vanemavaenulikkust viisil, mis sarnaneb raporti peatükis 2.1.2.2. viidatud kampaania narratiividega. Käesolev raport selgitas, et selle kampaania käigus eksitati avalikkust. **Poliitikakujunduse puhul peaks olema esmane prioriteet neutraalsus huvigruppide suhtes. Poliitikakujundus peab olema sõltumatu, kuid peab andma võimaluse arvestada kõigi huvigruppide seisukohtadega. Kui poliitikakujundus võtab selgelt poole ega toimi ametniku eelarvamustest vabana, tekib oht, et otsused ei põhine enam laste heaolul, vaid ametnike ideoloogilistel eelistustel.**

Hanke lähteülesande kõige suuremaks puuduseks tuleb pidada asjaolu, et see ei viita ühelegi eelretsenseeritud teadusallikale, mille olemasolust lähteülesande koostajad olid autori arusaamise kohaselt kindlasti teadlikud. See selgitabki, miks lähteülesanne kirjeldab lapse alusetut vanemavaenulikkust viisil, millel puudub seos tänapäevase teadusliku arusaamaga LAVV kontseptsioonist. Sama kõnekas on lähteülesandes mõiste lapse võõrandamine kasutamine jutumärkides. Selline retooriline võtte ei ole iseloomulik tänapäevasele teaduslikule konsensusele. See võtte iseloomustab kindlate huvigruppide käekirja, mille eesmärk on vaidlustada seda mõistet. Jutumärkide kasutamine oleks mõistetav ehk juhul, kui jutt käib mõistest *parental alienation syndrome*, mille kasutamisest on teaduse eesliin LAVV teemal juba ammu loobunud. Sotsiaalministeerium distantseerib end juba lähteülesandes lapse võõrandamise väljendist.

Lähteülesandes on tuntav lapse alusetu vanemavaenulikkuse kontseptsiooni sidumine lähisuhtevägivalla teemaga, kuigi tänapäevane LAVV kontseptsioon näeb ette vägivalda põhjaliku käsitlemise. LAVV täpsem reguleerimine võimaldaks vägivalda hoopis ennetada. Teaduskirjandus on selleks tänaseks loonud arvestatava teadmistepagasi, mida mitmed riigid on praktikas kas juba rakendanud või rakendamas.

Käesoleva raporti autor peab vajalikuks märkida, et hanke lähteülesande koostamises osalenud ametnik esines ka Lapse Vanemast Võõrandamise Vastase Ümarlauri²²⁹, kus tema seisukohad erinesid sellest, mida Eesti esitas GREVIO-le oma raportis. **Käesolev raport soovib teada, kas hanke lähteülesande koostajad olid hanke kirjutamise ajal teadlikud kohtunike ümarlauri otsusest LAVV teema kohta või mitte.**

Lisaks kuulutati hanke võitjaks Tartu Ülikool, mille meeskonna üheks põhitäitjaks on märgitud kohtunik. **Arvestades, et kohtunike ümarlaud oli LAVV teema sisuliselt juba maha kandnud, tekib õigustatud küsimus, kuidas on tagatud selle kohtuniku sõltumatus uuringus, mille tulemused võivad kinnistada sama seisukohta, mille kohtusüsteem on juba kinniste uste taga omaks võtnud.**

²²⁸ [Riigihangete register 6.5.0](#)

²²⁹ [Vanemast võõrandamise vastase ümarlauri kokkuvõttev protokoll](#)

Selline olukord loob ringmõtlemise ohu:

1. kohtunikud kujundavad seisukoha kinnisel ümarlaul;
2. ministeerium tellib uuringu, mille lähteülesanne peegeldab ümarlause seisukohta;
3. uuringut viib läbi meeskond, kuhu kuulub kohtunik;
4. tulemused kinnistavad eelnevalt kujundatud narratiivi.

Selline poliitikakujunduse protsess ei vasta ei teaduspõhisuse, sõltumatuse ega läbipaistvuse põhimõtetele. Lõppkokkuvõttes ei teeni see lapse parimat huvi, vaid taastoodab institutsionaalset segadust, mida eelnevad peatükid juba kirjeldasid. **Eesti ei saa lubada poliitikakujundust, mis rikub teaduspõhisuse ja kaasava ühiskonna põhimõtteid, ent eelviidatud hankes on Sotsiaalministeerium nende reeglite vastu eksinud.**

See näide osundab Sotsiaalministeeriumi ebapiisavatele oskustele ja teadmistele LAVV teemal, mis ometi ei takista vastavasisulise uuringu lähteülesande koostamist. See viitab nõrgale ametkondlikule vastutustundele lapse vaimse väärkohtlemise teema küsimustes. **Kui ministeerium võtab LAVV teemal sõna ilma vajaliku kompetentsita ja eirab valdkonna teaduslikku alust, loob see soodsa pinnase ka teistele enesekindlatele, kuid ebapädevatele „ekspertidele“.** Selline olukord ei teeni laste huve, kes vajavad professionaalset, teaduspõhist ja kõrgetasemeliste oskustega spetsialistide tuge.

2.1.5. Milline võiks Eestis ühiskondlik debatt olla?

Käesolev raport rõhutab, et edukas, avatud ja demokraatlik ühiskond peab olema võimeline struktureeritult arutlema erinevate ühiskondlike probleemide üle. Sellises **arutelus võiks eristada ühelt poolt teaduslikku tasandit ja teiselt poolt õiguspoliitilist tasandit.** Lapse alusetu vanemavaenulikkuse näol on tegu valdkondade ülese teemaga.

Eestis on pidamata sisuline teaduslik arutelu LAVV teemal. Siinkohal tuleb rõhutada, et meil ei ole selles valdkonnas veel kriitilise massi jagu teadmisi. Need teadmised tuleb suures osas importida rahvusvahelisest teaduskirjandusest või siis ekspertidelt. Oluline on käsitleda teemat süsteemselt, tuginedes metaanalüüsidele, rahvusvahelistele praktikatele ja tõenduspõhistele mudelitele. Arutelud peaksid toimuma erialaühenduste, teadlaste ja valdkondlike ümarlaudade vahendusel, kus spetsialistide kõrval osalevad ka ametnikud. See peaks keskenduma muu hulgas lähedussuhte (sh vanemluse) patoloogiatele.

Teine vajalik arutelu suund peab on õiguspoliitiline. Õigusdebati keskmes peaks olema LAVV seostamine lapse parima huvi põhimõttega, menetlusliku efektiivsuse tagamisega, tõendamiskoormuse jaotus ja riskianalüüside läbiviimise praktilised aspektid.

Samuti on õigustatud küsida, **kas perevaldkonna nõustamisteenuste turg toimib Eestis piisavalt efektiivselt ja kas teenuste kvaliteet vastab kõikides vajalikes segmentides laste ja perede tegelikele vajadustele.** Siinkohas tasub eeskujuga võtta Ameerika Ühendriikide Psühholoogide Assotsiatsiooni juhendis sätestatud standardist, millest peavad spetsialistid lähtuma lapse heaolu

erinevaid aspekte kohtusüsteemi jaoks hinnates²³⁰. Eesti ilmselt vajaks samasugust standardit meil nõustamisteenuseid osutavate spetsialistide abistamiseks.

Paraku sellist sisulist ja läbipaistvat arutelu Eestis ei toimu. Raporti autor ja paljud teised lapsevanemad on kogenud, kui ränka mõju avaldab LAVV laste ja vanemate suhetele. Seetõttu peab raport õigustatuks esindada mitte ainult üksikisiku, vaid laiemalt nende vanemate häält, kes on uskunud Eesti kohtusüsteemi avatust, kaalutlevust ja läbipaistvust. **Kui kohtunike seisukohad kujunevad kinniste uste taga, meediakampaaniate võimalikul mõjul, ilma kodanike osaluseta või isegi teadmiseteta, ei saa rääkida õiglasest kohtupidamisest.** Käesolev raport nõuab kohtusüsteemilt läbipaistvust ja austust kodanike vastu. Eesti ühiskond ootab kohtusüsteemilt vastuseid ja vastutust.

2.1.5.1. Sotsiaalministeerium lükkas tagasi ettepaneku asutada võõrandamise aruteluks töögrupp ja näib kartvat kasutada terminit 'lapse võõrandamine'

MTÜ Lapsele Vanemad tegi rahvusvahelisel lapse vanemast võõrandamise vastasel päeval 25.04.25 sotsiaalministrile ettepaneku moodustada LAVV teemaga tegelev töögrupp. Ministri asemel vastas 06.06.2025 Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna lastekaitsepoliitika suuna juht, et selleks puudub vajadus:

„Lastekaitseaduse kehtiv regulatsioon tagab väärkoheldud laste abistamise.“

Vastuses soovitati pöörduda SKA poole, kuna lastekaitsetöötajatel napib asjakohaseid teadmisi, et vanemaga sideme kaotanud lapsi abistada. See viitab taas asjaolule, et **Sotsiaalministeeriumis puudub arusaam LAVV kontseptsiooni tänapäevasest, valdkondadeülesest käsitlesest, mille ulatus on märksa laiem kui pelgalt lastekaitsevaldkond.**

Vastusest ei selgu, millistele poliitikaanalüüsidele tugineb seisukoht, et kehtiv regulatsioon tagab piisava abi kõikidele lastele. Raporti autori ja paljude teiste kogemuste põhjal on see väide paljasõnaline väide. On keeruline uskuda, et peatükis 2.1.4. viidatud uuring tooks esile regulatsiooni puudujäägid, kui lähteülesandes pole sellist küsimust esitatudki. Praktikast on sageli näha, et laps ei saa tegelikku ja tõhusat abi.

Sotsiaalministeeriumi lakoonilistest vastustest võib jääda mulje huvi ja tugeva omanikutunde puudumisest lapsevastase vaimse vägivalla teemade käsitlemisel. Kirjavahetuses kajastub ka ettevaatlikkus või hirm kasutada mõistet *lapse võõrandamine*. Raporti autor on erinevatest allikatest kuulnud Sotsiaalministeeriumi antud soovitusel mõistet *lapse võõrandamine* mitte kasutada. Kas see vastab tõele?

Üks problemaatilisemaid argumente, millega ametnikud on põhjendanud tegevusetust, on viide Eestis laialt levinud lähisuhtevägivallale ja süsteemi suutmatusele sellega toime tulla. Ametnikud on väljendanud kartust, et LAVV parem reguleerimine võiks viia olukorrani, kus lagunenu perede isad hakkavad süsteemi kasutama emadele kättemaksuks. Selline

²³⁰ [Guidelines for Child Custody Evaluations in Family Law Proceedings](#)

argumendi püstitus on omane nendele, kes pole tänapäevase LAVV kontseptsiooniga teaduskirjanduse tasandil tutvunud.

Selle argumendi sisu väärrib kriitilist analüüsi. Esiteks polariseerib selline mõttelaad ühiskonda isade ja emade vastandamise kaudu, mis on ohtlik ja destruktiivne. Maksureforme ei jäeta ju ellu viimata põhjusel, et osa inimesi võib maksu maksmisest kõrvale hiilida; selle asemel muudetakse süsteemi tõhusamaks. Teiseks õigustab see lähenemine lapsevastase vaimse ja emotsionaalse vägivalla teema käsitlemata jätmist riigi suutmatusega tulla toime teist liiki vägivalla ohjeldamisega. Sisuliselt põhjendatakse ühe vägivallavormi eiramist teise vägivallavormi vormi lahendamata probleemiga. Kolmandaks välistab tänapäevane LAVV käsitus, et vägivalla teema jääb käsitlemata. **Viimane viitab üheselt, et ametkond pole kaasaegse LAVV käsitlusega end kurssi viinud.**

Selline loogika ei ole mitte ainult vigane, vaid viitab ka väärtuste ja vastutustunde puudujääkidele, mille tagajärjel jäävad lapse õigused kaitseta.

2.2. Ebakõla: Euroopa Inimõiguste Kohus ja Taani tunnistavad LAVV nähtust, Eesti kohus eitab

Arvestatav osa inimestest, kellega raporti autor on lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemal kokku puutunud, on kogenud pettumust Eesti kohtusüsteemi poole pöördumisel. Mitmed neist on seejärel tutvunud Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) praktikaga. **Kui Eesti kohtusüsteemi käsitluse kohaselt puudub LAVV temaatikale kohturuumis sisuline tähendus, siis EIK lahenditest leiab arvukalt juhtumeid, kus LAVV nähtus on olnud keskne ja on tuvastatud Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 8 rikkumine.**

Käesolev raport piirdub illustratiivsel eesmärgil mõne hiljutise lahendi esiletõstmisega:

1. CASE OF L.D. v. POLAND²³¹
2. CASE OF D.G. AND S.G. v. SERBIA²³²
3. CASE OF N.P. AND V.P. v. BULGARIA²³³

Riigikohtu õigusteabe- ja koolitusosakond koostab mitteametlikke lühiülevaateid EIK lahendite kohta²³⁴, kuid ükski eeltoodud juhtumitest ei ole nendes käsitlust leidnud.

Riigi Teataja kodulehel avaldatud EIK otsuste analüüside seas leidub siiski laste õiguste riivega seotud artikli 8 rikkumisi, mis selgelt viitavad LAVV temaatikale. Näiteks kohtuasjas *Garai vs Ungari*²³⁵ käsitleti lapse suhtluskorda vanemate konflikti tingimustes. Lahendis märgiti: „*Lapse ema tegutses eesmärgiga võõrandada laps tema isast. Ametivõimudel puudus igasugune huvi lapse parimate huvide tagamiseks*“. Seega nendes tekstides ikkagi tunnustatakse LAVV nähtust.

²³¹ [L.D. v. POLAND](#)

²³² [D.G. AND S.G. v. SERBIA](#)

²³³ [N.P. AND V.P. v. BULGARIA](#)

²³⁴ [Euroopa Inimõiguste Kohtu lahendite kokkuvõtteid | Riigikohus](#)

²³⁵ [Lapsega suhtluskord vanemate konflikti korral: Garai vs Ungari - Riigi Teataja](#)

Raporti peatükis 1.2.3. viidatakse EIK lahenditele, milles on riikide kohtuorganitele rõhutatud vajadust olla vanema ja lapse suhte küsimuses erakordselt hoolas, et aja möödumine ei otsustaks asja *de facto*. Samuti on EIK selgitanud, et nii suhtluskorra kvantiteet kui ka kvaliteet on lapse ja temast lahuselava vanema positiivse suhte seisukohalt määrava tähtsusega²³⁶.

2.2.1. Taanis võib lapse alusetu vanemavaenulikkus viia vanemlike õiguste piiramiseni

Taani 2024. aasta seadusemuudatus²³⁷ rõhutab vajadust tugevdada lapse õigust mõlemale vanemale ning viitab selgesõnaliselt olukordadele, kus üks vanem takistab koostööd lapse parimate huvide tagamisel. Seaduses on eraldi ära nimetatud ka lapse alusetu vanemavaenulikkuse olukord, mille olemasolu hinnatakse eelkõige lapse käitumise alusel. Kui tuvastatakse vanemate koostöö sabotaaž või LAVV, annab Taani õigusraamistik võimaluse rakendada vastavaid sanktsioone.

Käesoleva raporti autor märgib, et LAVV tuvastamine üksnes lapse käitumise alusel tähendab teatud mõttes tagajärgedega tegelemist. Sama kriitika esitati ka Taani seadusemuudatuse ettevalmistamise käigus. Peredünaamikas pingete tekkimisest kuni lapse käitumise muutuseni võib kuluda aega ja selline lähenemine ei pruugi olla lapse jaoks kõige säästlikum. Seetõttu on oluline hinnata laiemat tegurite ringi.

Taani seadus rõhutab, et lapse heaolu puudutavates küsimustes on tegutsemisaeg kriitilise tähtsusega. **Kui lapse suhtlus ühe vanemaga on takistatud, peab *Familieretshuset* kehtestama ajutise lahenduse hiljemalt nelja nädala jooksul avalduse laekumisest alates, et tagada lapse kontakt vanemaga. Seega toimib Taanis lastekaitseüsteem LAVV olukordades kiire reageerimise põhimõttel.**

Familieretshuset nõuandekoja liige on avaldanud ülevaateartikli Taani seadusemuudatuse kohta²³⁸. Muudatust käsitletakse osana Taani pikaajalisest liikumisest võrdse vanemluse suunas, mis peaks tugevdama lapse õigust mõlemale vanemale. **LAVV on määratletud Taani kriminaalõiguses psühholoogilise vägivallana. Seega ei käsitleta seda enam üksnes psühholoogilise nähtusena, vaid õiguslikult siduva hindamiskriteeriumina, mis kohustab põhjalikult analüüsima:**

1. lapse õigust mõlemale vanemale;
2. koostöö takistamise mustreid;
3. LAVV olemasolu tunnuseid;
4. vajalikke sekkumismeetmeid lapse huvides.

²³⁶ Vt. EIK lahend 48618/22

²³⁷ [Lov om ændring af forældreansvarsloven og lov om Familieretshuset \(Styrkelse af barnets ret til begge forældre, herunder barnets bedste ved samarbejdschikane og forældrefremmedgørelse, og forældreansvar for forældre, der er dømt for gentagen vold i nære relationer\)](#)

²³⁸ [Spring Summer 25 Strengthening the Childs right to both parents Jesper Lohse.pdf](#)

Reform andis riigile selged tööriistad²³⁹ olukordadeks, kus üks vanem takistab lapse suhet teise vanemaga. Taani reformijärgne lähenemine sarnaneb Norra mudelile, kus LAVV hinnatakse eeskätt lapse käitumise kaudu, mitte üksnes vanema tegevuse põhjal.

Samas rõhutatakse, et iga kontaktist keeldumine ei tähenda automaatselt LAVV olemasolu. Lapsel võib olla õigustatud hirm näiteks vägivalda, hooletuse või trauma tõttu. Seepärast peavad spetsialistid vältima kiirustamist ja uurima kõiki asjaolusid võrdset. See toimib olulise tasakaalustava mehhanismina valesüüdistuste ennetamisel.

Artiklis tuuakse välja ka praktilisi väljakutseid, sealhulgas spetsialistide koolitusvajadus, keerukad hindamismenetlused, kohtute töökoormus (neljanädalane tähtaeg kiireloomuliste juhtumite lahendamiseks ja neljakuuline uurimistähtaeg ülejäänud juhtumitel), kultuuriline vastuseis mõnede spetsialistide seas, vajadus süsteemi järele, mis ei premeeri kahjulikku käitumist. Artikkel viitab varasematele reformidele, millega on lastetoetused, vanemapuhkused ja muud hüved viidud automaatselt 50:50 põhimõttele.

Taani seadusemuudatus lõi selge õigusliku raamistiku, mis ühendab teaduspõhise lähenemise, süsteemse hindamise ja lapse heaolu esikohale seadmise. **Rahvusvaheliselt nähakse Taani mudelit võimaliku eeskujuna riikidele, kes otsivad tõhusaid lahendusi kõrge konfliktiga lahkuminekute ja LAVV juhtumite käsitlemiseks.** Artikli autor viitab ka 5-faktori mudelile LAVV tuvastamisel, mille tugevuseks on probleemide õigeaegse tuvastamise omadus. Kuidas Eesti ametkonnad Taani seadusemuudatust kommenteerivad?

Seadusemuudatus valmistati Taanis ette põhjalikult ja pikaajaliselt ning riik põhjendas veenvalt LAVV sätestamist seaduses ka GREVIO-le²⁴⁰.

2.3. Lapse alusetu vanemavaenulikkuse teadusharu kujunemisest rahvusvahelises teaduskirjanduses

Kujutlegem tuletõrjajate vaidlust selle üle, millist voolikut kasutada, kui samal ajal põleb maja maha. Või arstide vaidlust, millist skalpelli valida, kui samal ajal patsient operatsioonilaual sureb. **Kujutlegem nüüd kohtunike vaidlust selle, kas lapse alusetu vanemavaenulikkuse teemal on kohtusaalis kohta, kui samal ajal jääb laps vägivalda eest kaitseta.** Raporti autori kogemus Eesti kohtusüsteemiga on olnud just selline.

Mitmed riigid, sealhulgas eelnevalt käsitletud Taani, toetuvad selle teema käsitlemisel tugevale teaduslikule vundamendile. **Eestis on aga LAVV-teemaline diskussioon jäänud sedavõrd pinnapealseks, et vastandusest „on teaduslik – ei ole teaduslik“ pole kaugemale jõutudki.** Eelretsenseeritud teaduskirjanduses välja kujunenud seisukohad jäävad meil igasuguse kajastuseta. Selle sõnasõja käigus on maha vaikitud lapse hääl – koos tema õigusega olla laps, mitte vahend vanemate vahelises vaidluses; tema õigus tervisele, turvalisele kodule ja tulevikule.

²³⁹ [Faglig-guideline-vedr.-foraeldrefremmedgoerelse.pdf](#)

²⁴⁰ [1680b2d0dc](#)

Arutelu Eestis pole neutraalne, sest see põhineb pigem vastandumisel kui sisulisel analüüsil. Pinnapealne käsitlus, kus heidetakse kõik teaduskirjanduses öeldu kõrvale, on varjutanud LAVV nähtuse enda ja jätnud ühe psühholoogilise vägivallavormi süsteemselt käsitlemata.

Järgnevalt keskendub raport sellele, kuidas LAVV kontseptsioon on rahvusvahelises teaduskirjanduses aastakümnete jooksul järk-järgult kujunenud ja miks on käesolevas raportis kasutusele võetud mõiste *lapse alusetu vanemavaenulikkus* senise *lapse võõrandamine* asemel. Teadusharu kujunemise autentsemaks kirjeldamiseks kasutatakse alljärgnevates peatükkides siiski ajutiselt mõistet *lapse võõrandamine*.

2.3.1. Mõiste *lapse võõrandamise sündroom*: sõna varjutas nähtuse

Teadusvaldkonna kujunemise algfaasis domineeris mõiste *lapse võõrandamise sündroom* (*parental alienation syndrome*, PAS), mida seostatakse Richard Gardneriga²⁴¹. Mõiste *sündroom* kasutamine osutus aga komistuskiviks, mis hakkas pidurdama kogu valdkonna arengut. Sõna *sündroom* kannab meditsiinilist tähendusvälja ning tekitab pikaajalise vaidluse selle üle, kas lapse võõrandamisel on sündroomile omased tunnused, mida tuleb eraldi diagnoosida.

Paljude oponentide jaoks muutus just see terminoloogiline aspekt põhjuseks, miks kogu kontseptsioon kahtluse alla seati. Ligikaudu 25 aastat tagasi²⁴² alustati mõistest *sündroom* järkjärgulist eemaldumist, mistõttu jäi alles mõiste *parental alienation*.

Inglisekeelne termin *parental alienation* (PA) seab keskmesse vanema kui võõrandamise peamise tegutseja. See on teatud mõttes õigustatud, kuna tegu on ühe vanema poolt teise vastu suunatud vägivallaga, kus laps on vahend. Eesti keelde tõlgitud termin *lapse võõrandamine* nihutab aga fookuse lapsele ja võib luua eksliku mulje, nagu oleks laps protsessi aktiivne pool, mitte selle ohver. Mõiste *vanemlik võõrandamine* osutub selles mõttes paremaks tõlkeks.

Richard Gardneri tööst on tänaseks saanud mitmete riikide kohtupsühhiaatrias kasutatava formaliseeritud lapse võõrandamise käsitluse üks osa, kuna kaasaegne käsitlus on oluliselt rikkalikum ja põhjalikum, kuid mingit diagnoosi panemist selle käsitluse käigus enam ei toimu. Samas oponentid rõhuvad jätkuvalt sellele, et tänapäevane lapse võõrandamise käsitlus nõuab PAS diagnoosi, kuigi see ei vasta tõele.

2.3.2. Miks võeti kasutusele termin *alienating behaviors* (AB)

Tänaseks on lapse võõrandamise alane teaduskirjandus loobunud 'sündroomi' mõistest, kuid kriitika selle varasema termini suhtes osade huvigruppide poolt jätkub. Kuna vaidlus nimetuse üle hakkas varjutama nähtuse sisulist mõistmist, liikus teadusvaldkond teadusliku, õigusliku ja kliinilise selguse huvides terminilt *parental alienation* edasi terminile *alienating behaviors*.

²⁴¹ [Richard A. Gardner - The Contributions of Richard A. Gardner](#)

²⁴² Vt. arutelu peatükis 1.2.5.2.

Uus termin keskendub käitumismustrile, mitte sildistavale diagnoosile. Kuna *lapse/vanemlik võõrandamine* mõjus süüdistavalt, eelistati neutraalsemat keelekasutust, mis suunab tähelepanu konkreetsele käitumisele.

Võõrandamise kontseptsiooni tuum seisnebki konkreetsete käitumismustrite tuvastamises.

Spetsialistid eelistavad terminit *alienating behaviors*, sest see viitab mõõdetavatele tegudele ja peredünaamika mustritele, mitte abstraktsetele seisunditele. Selline lähenemine võimaldab keskenduda protsessile, mis on lihtsamini tuvastatav kui lapse sisemine võõrandatuse seisund.

Protsessile keskendumine võimaldab käsitleda võõrandamist kontiinumina, mille ühe äärmuse moodustab laps, kes suhtub mõlemasse vanemasse võrdselt, ja teise laps, kes tõrjub üht vanemat täielikult. See aitab vältida polariseeritud ja moraalselt sildistavat käsitlust, mis ei soodusta vanemate koostööd ega leppimist. Termin *alienating behaviors* sobitub seega paremini tõenduspõhise praktikaga.

Tähelepanuväärne on, et kriitikud ei eita enamasti lapse võõrandamise olemasolu, vaid kardavad selle kontseptsiooni väärkasutamist olukordades, kus lapse tõrkel suhelda ühe vanemaga on objektiivsed põhjused (nt füüsiline või seksuaalne väärkohtlemine, vanemlike oskuste puudulikkus). Mida usaldusväärsemalt suudetakse objektiivseid tõrke põhjuseid tuvastada, seda selgemini eristub ka lapse võõrandamine eraldi nähtusena. Seetõttu on arendatud raamistikke, mis aitavad analüüsida kogu põhjuste spektrit lapse vanemat tõrjuva käitumise taga. See on põhjus, miks kohus peab tõsiselt võtma lähisuhtevägivalla süüdistusi lastega seotud tsiviilmenetlustes ning neid süsteemset ja terviklikku käsitlust võimaldava raamistiku alusel analüüsima.

2.3.2.1. Termin *alienating behaviors* eesti keeles

Eesti keeleruumis puudub seni väljakujunenud vaste mõistele *alienating behaviors*. Ühtset keelelist kokkulepet ei ole, mistõttu on vajalik leida termin, mis kajastaks nähtuse sisu täpselt ja oleks samal ajal eesti keeles loomulik. Raporti autor pakub välja järgmised võimalikud vasted:

1. võõrandavad käitumisviisid, võõrandamiskäitumine
2. lähedussuhet lõhestav, lõhkuv või moonutav käitumine

Võõrandavad käitumisviisid kirjeldavad tegevusi, mis võivad viia olukorrani, kus lapsel kujuneb alusetu vanemavaenulikkus. Käesolev raport kasutab teadlikult terminit *lapse alusetu vanemavaenulikkus (LAVV)*, mis tähistab olukorda, kus ühe vanema rakendatud võõrandavad käitumisviisid on juba mõjutanud lapse suhtumist teise vanemasse.

Sama akronüüm sobib kasutamiseks ka lapse vaimse väärkohtlemise kontekstis, kuna mõlemal juhul on tegemist lapse psühholoogilise heaolu kahjustamisega (Lapse Vaimne Väärkohtlemine).

2.3.3. Ühendkuningriigi uuring: vanemliku võõrandamise käitumised on levinud ja lastele kahjulikud

Raport käsitleb järgnevalt Ühendkuningriigis läbi viidud teadusuuringut²⁴³²⁴⁴. **Sealne kohtusüsteem kasutab raamistikku, mis tunnustab seda uuringut.** Uuring avaldati 2025. aasta ajakirjas *Journal of Family Violence*. Tegemist on kõrge reputatsiooniga väljaandega psühholoogia, õiguse ja sotsiaalteaduste valdkonnas.

Uuring käsitleb vanemliku võõrandamise käitumise (*parental alienation behaviors*, PAB) levikut ja mõju. PAB on vanema tegevused, mis kahjustavad lapse ja teise vanema vahelist suhet. Teaduskirjandus PAB kohta on kiiresti kasvanud, võimaldades spetsialistidel paremini mõista selle laialdast levinud ja sügavat mõju.

Uuringus küsitleti 1000 noort täiskasvanut vanuses 18-25, et hinnata PAB kogemust lapsepõlves ja selle mõju täiskasvanueale. Tulemused näitasid, et paljud küsitletud kogesid PAB-e lapsepõlves, sealjuures veerand küsitletutest vähemalt 20 erinevat PABi 30st. PAB kogemust kinnitas 39,2% vastanutest. Kui uurimisküsimus esitati kitsalt ette antud PAB tegevusena, andis jaatava vastuse koguni 59,1% uuringul osalejaist. Mehed olid PAB-ga kokku puutunud veidi sagedamini kui naised. PAB kogemus seostus täiskasvanueas suurema stressi, PTSH ja suitsiidimõtete esinemise tõenäosusega.

Uuring soovib rakendada holistilist lähenemist PAB probleemile, hõlmates poliitikakujundust, õigusreforme, spetsialistide koolitust, vaimse tervise tuge, teadustööd, avalikkuse teavitamist ja kogukondlikku koostööd. PAB on tõsine ühiskondlik probleem, mis vajab kiiret ja koordineeritud sekkumist, et säästa lapsi kahjust, mis võib osutuda erakordselt suureks.

Kui Eesti kohtusüsteem stigmatiseerib ühiskonnas laialt levinud nähtust, on lapse parimate huvide väljaselgitamine tõsiselt pärsitud. Paratamatult tekib küsimus, kas järgmisena leitakse, et ka gravitatsioonil pole kohtusaalis asja?

2.3.4. Lapse võõrandamise hindamise 5-faktori mudel

Rahvusvaheliselt on kujunenud lapse võõrandamise tuvastamisel peamiseks meetodiks 5-faktori mudel, mis seob ühtseks tervikuks aastakümnete pikkuse teadustöö²⁴⁵. Igal faktoril on oma kujunemislugu, mida käesolev raport ei hakka eraldi käsitlema. Oluline on see, et viis faktorit pandi ühtseks tervikuks kokku vähem kui 10 aastat tagasi. Kui veel 2018. aastal avaldati artikleid 4-faktori mudeli usaldusvärsusest ja valideerimisest²⁴⁶, siis esimene teadusartikkel 5-faktori mudeli

²⁴³ [Examining the Prevalence and Impact of Parental Alienating Behaviors \(PABs\) in Separated Parents in the United Kingdom | Journal of Family Violence](#)

²⁴⁴ [Examining the prevalence of childhood parental alienating behaviours \(PABs\) in the UK](#)

²⁴⁵ [PASG — Top 100 Peer-Reviewed Articles](#)

²⁴⁶ [Reliability and validity of the four-factor model of parental alienation](#)

kohta avaldati 2020. aastal²⁴⁷. 5-faktori mudel kujutab endast kriteeriumipõhist otsustusmudelit, mille statistilise usaldusväärsuse kohta on samuti toetavaid teadusartikleid²⁴⁸ avaldatud.

Üks esinduslikumaid 5-faktori mudeli käsitlusi avaldati 2022. aastal ajakirjas *'The Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry'*, mis kuulub maailma psühhiaatria ja vaimse tervise ajakirjade absoluutsesse tippu²⁴⁹. Lapse võõrandamine on teadusharuna jõudnud varajasse küpsusfaasi, mille kujunemise loost ja selle käigus silmitsi seistud müütidest on samuti avaldatud teadusartikleid²⁵⁰. **Sarnaselt 4-faktori mudeliga välistab ka 5-faktori mudel olukorra, kus vägivalda teema jääb käsitlemata.**

Artikkel „*The Five-Factor Model for the Diagnosis of Parental Alienation*“²⁵¹ eristab *alienating behaviors* (AB) ja *parental alienation* (PA). USA statistika kohaselt on umbes 30% vanematest kogenud AB-d, kuid üksnes 1,3% elanikkonnast väidavad end olevat kogenud lapse võõrandamist keskmisel või äärmuslikul määral²⁵². Seega esineb ka USA ühiskonnas sarnaselt Ühendkuningriigiga palju võõrandamiskäitumist.

Lapse võõrandamise (PA) definitsioon on teadusartiklis järgmine:

“PA is a mental state in which a child—usually one whose parents are engaged in a high-conflict separation or divorce—allies strongly with one parent (the favored parent) and rejects a relationship with the other parent (the alienated parent) without a good reason”.

See definitsioon annab aluse mudeli 5 faktorile:

1. Faktor – laps väldib, tõrgub, tõrjub võõrandatud vanemat
2. Faktor – lapse lähedussuhe võõrandatud vanemaga oli varasemalt korras ja toimis
3. Faktor – last pole väärkoheldud, unarusse jäetud, vanemlikud oskustes on olemas
4. Faktor – võõrandav vanem kasutab ABd
 - a. Räägib teisest vanemast lapsele halvasti;
 - b. piirab lapse kokkusaamist teise vanemaga;
 - c. takistab lapse suhtlemist teise vanemaga ja sekkub suhtlemisse;
 - d. sekkub sümboli tähtsusega esemete jms kaudu, suurendab lapse psühholoogilist ja emotsionaalset distantsi teisest vanemast;
 - e. karistab last armastusest ja kiitusest ilma jätmisega;
 - f. selgitab lapsele, et teine vanem ei armasta last;
 - g. võimaldab lapsel/sunnib last valima vanemate vahel;
 - h. loob lapsele väärarusaama justkui teine vanem on ohtlik;
 - i. pühendab last isiklikesse ja privaatsetesse täiskasvanute teemadesse;

²⁴⁷ [bernet_2020_five-factor_model_feedback_1_-lln4c_ocr.pdf](#)

²⁴⁸ [Reliability of the Five-Factor Model for Determining Parental Alienation: The American Journal of Family Therapy: Vol 51 , No 5 - Get Access](#)

²⁴⁹ [Journal Rankings on Psychiatry and Mental Health](#), 9. koht 578st (2023) ja 15. koht 601st (2024)

²⁵⁰ [Developmental psychology and the scientific status of parental alienation.](#)

²⁵¹ [PASG — The Five-Factor Model for the Diagnosis of Parental Alienation](#)

²⁵² [Prevalence of adults who are the targets of parental alienating behaviors and their impact - ScienceDirect](#)

- j. survestab last, mistõttu hakkab laps teist vanemat tagasi lükkama;
 - k. palub lapsel teise vanema taga luurata;
 - l. palub lapsel saladusi hoida;
 - m. räägib lapsega teisest vanemast, kasutades teise vanema nime (senise emme/issi/ema/isa asemel);
 - n. käsib lapsel pöörduda kasuvanema poole kasutades sõna ema/isa;
 - o. jätab enda teada olulised lapse tervise-, haridus- või muud andmed, ametlikus dokumentatsioonis jätab teise vanema nime lisamata;
 - p. muudab lapse nime lapse sideme nõrgendamise eesmärgil teise vanemaga;
 - q. kujundab lapses sõltuvussuhte endast.
5. Faktor – võõrandamise ilmingud lapse käitumises
- a. Ebaõiglane kriitika võõrandatava vanema suunas ja tema ebaõiglane kohtlemine;
 - b. Sisuliste argumentide puudumine kaebuste tegemisel (argumendid on nõrgad, tõsiselt mittevõetavad või absurdsed), ei selgita oma seisukohti;
 - c. Ambivalenttsuse puudumine tunnetes ja seisukohtades võõrandatava vanema suhtes;
 - d. Sõltumatu mõtleja fenomen – laps esitab võõrandatava vanema seisukohti ega saa aru, et need pole tema enda mõtted ja seisukohad;
 - e. Automaatselt ühe vanema toetamine – laps valib oma toetuse andmisel alati ühe ja sama vanema;
 - f. Süütunde puudumine lapsel;
 - g. Laenatud stsenaariumite esitamine;
 - h. Vaenuliku suhtumise laiendamine võõrandatava vanema lähedastele.

See raamistik on kasutamiskvalifitseeritud laste eest seisvate institutsioonide töös. Näiteks võib kohtunik kasutada 5-faktori mudelit kui kompassi, mis aitab orienteeruda tõendite ja emotsioonide keerulisel maastikul. Nagu ka malemängus, kus isegi kehv plaan on parem nuppude niisama tõstmisest, nii on süsteemne raamistik alati parem kui sihitu või muljepõhine otsustamine kohtuniku poolt.

Mudeli kasutamine aitab tasakaalustada tõendamiskoormuse ebavõrdsust menetlusprotsessis. Meie süsteemis langeb see ebaproportsionaalselt võõrandatud vanema õlgadele. Lahuselaval vanemal, kel tihti puudub igasugune võimalus last näha, on raske kohtule tõendada kooselava vanema kodus toimuvat. 5-faktori mudeli seisukohalt on lapse ärakuulamine kõrgekvaliteetse lapse ärakuulamise protokollil alusel fundamentaalse tähtsusega.

Raporti autor lisab, et ilma selle mudelita poleks tal õnnestunud oma lapse muutunud käitumist mõista ega lähedussuhet ilmselt ka säilitada. Autor kasutas 5-faktori mudelit palju teise vanema poolt AB käitumisele tähelepanu juhtimiseks. Autor nendib, et tal tuli seda mudelit rakendada, et end lastekaitsele arusaadavaks teha, kuna ametnikul puudus igasugune teadmine sellest valdkonnast. **Noor ringkonnakohtunik ignoreeris kõiki kohtule esitatud AB tõendeid, kuigi need olid kogutud**

Sotsiaalkindlustusameti lähisuhtevägivalla tõendite kogumise juhendi²⁵³ kohaselt. See kogemus tõi kaasa taasohvristamise tunde. Ühendkuningriigi perekonnakohtus oleks selline tõendite eiramine mõeldamatu.

5-faktori mudelit tunnustab nii Ühendkuningriigi uuring kui ka Taani uut süsteemi kirjeldav artikkel. 5-faktori mudelile toetuvad ka rakendused, mille abil saab lapse võõrandamist omal käel hinnata²⁵⁴.

2.3.5. Maailma tervishoiuorganisatsioon soovitus: lapse võõrandamine haiguste klassifikaatoris 'hooldaja-lapse suhteprobleemi' all

Kuigi meditsiiniklassifikaatoritest (ICD, DSM) ei leia lapse võõrandamist eraldi diagnoosikirjena, ei tähenda see, et Maailma Tervishoiuorganisatsioon (WHO) lapse võõrandamist eitab. WHO käsitleb lapse võõrandamist teemana, mis kerkib esile kohtumenetluse kontekstis²⁵⁵.

WHO soovitab lapse võõrandamisega seotud aspekte käsitleda rahvusvahelise haiguste klassifikaatori (ICD-11) peatükis 24 (*Factors influencing health status or contact with health services*) kategooria 'hooldaja-lapse suhteprobleem' all (*caregiver-child relationship problem*). Sellega on üheselt viidatud, et lapse võõrandamisel võivad olla tagajärjed tervisele. Samast peatükist leiab ka kirjed, mis käsitlevad teisi lähisuhtevägivalla vorme.

Meie kohtusüsteem ei rakenda WHO poolt soovitatud lähenemist järjepidevalt. Eriti tervist kahjustavad võivad olla olukorrad, kus kohtunik, lastekaitsetöötaja, perelepitaja või terapeut käsitlevad lapse võõrandamise juhtumeid pelgalt vanematevahelise konfliktina või sõnasõjana. Tegelikult on lapsega manipuleerimine üks vägivalla vorme, kuid sageli ei osata seda ära tunda ja seetõttu jäetakse astumata vajalikud sammud lapse kaitsmiseks selle vägivaldaliigi vastu.

2.3.6. Lapse võõrandamise meditsiiniline käsitus – jäämäe veealune osa, mis Eestis on varju jäänud

Vaidlus terminoloogia üle ei tohi varjutada kahju, mida lapse võõrandamine lapsele põhjustab. Lapse võõrandamise alane teaduskirjandus selgitab rahvusvaheliste haiguste klassifikaatorite kasutamist põhjalikumalt, kui seda teeb WHO.

Järgnevalt käsitletakse WHO klassifikaatoreid ICD-11 ja ICD-10 (*International Classification of Diseases*, rahvusvaheline haiguste klassifikaator ehk RHK), mis on üleilmse terviseinfo ja statistika standardiks, ning Ameerika Ühendriikides kasutatavat klassifikaatorit DSM-5 TR (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*), kuna suur osa lapse võõrandamist käsitlevast teadustööst pärineb just sealt riigist.

DSM ja ICD sisaldavad mitmeid koode lapse tervise hindamiseks olukordades, kus laps on sattunud vanema(te) manipulatsioonide, emotsionaalse või psühholoogilise surve ohvriks.

²⁵³ [lsv_toendite_kogumise_juhend.pdf](#)

²⁵⁴ [Parental Alienation Behaviour and Signs Assessment Survey](#)

²⁵⁵ [Parental alienation](#)

Klassifikaatorite V- ja Z-koodid võimaldavad dokumenteerida võõrandamise tagajärgi ilma, et last sildistataks psüühikahäirega. Tegemist ei ole haigustega, vaid olukordadega, mis mõjutavad inimese tervist ja heaolu kaudselt.

Kui WHO ICD soovib lapse võõrandamist käsitleda kirje *Caregiver-child relationship problem* /*Parent-child relational problem* all, siis Ameerika Ühendriikide DSM-5 TR-s vastab sellele kirjele *Parent-child relational problem*.

Alljärgneva tabeli esimeses tulbas on DSM-5 TR-i koodid, mida lapse võõrandamise alane teaduskirjandus soovib kasutada lapse võõrandamisega seotud tervisekahju tuvastamiseks²⁵⁶. Niimoodi toimitakse USA-s. Teises tulbas on vastavad ICD-klassifikaatori koodid.

USA praktikas kasutatakse:

1. lapse vaimse tervise fookuse korral koodi V61.29 (CAPRD);
2. lapse ja vanema vahelise suhte probleemi korral koodi V61.20 (PCRP);
3. lapse psühholoogilise väärkohtlemise korral koodi V61.21²⁵⁷.

Neile DSM-i kirjetele vastavad koodid on olemas ka WHO klassifikaatoris.

Lisaks nendele kirjetele, mis käsitlevad terviseseisundit mõjutavaid tegureid, kasutatakse lapse võõrandamise osadel juhtudel ka psühhootilisi diagnoose.

Haiguste klassifikaatorite kirjed viitavad, et lapse võõrandamise tagajärjed võivad ulatuda sügavale lapse vaimsesse ja sotsiaalsesse heaolusse. Puudub teave selle kohta, kui laialdaselt ja kui süsteemselt neid diagnoose Eestis rakendatakse. On põhjendatud oletada, et vastavad probleemid on Eestis aladiagnostitud.

Lapse väärkohtlemist toime panev vanem ei vii last vabatahtlikult spetsialisti juurde, et selliseid diagnoose saaks panna. Tavapärane on hoopis teise vanema tõrjumine lapse elust, mis piirab oluliselt lapse abistamise võimalusi. Isegi juhul, kui tõrjutud vanem pöördub kohtu poole, ei ole abi saamine garanteeritud. Veel vähem abi on loota lastekaitseametnikult, kes Sotsiaalministeeriumi suunise kohaselt suunab vanemaid kohtusse.

Lisaks võivad tabelis esitatud probleemid soodustada lapsel ka somaatiliste haiguste teket. Kui vägivald ja selle põhjus jääb kõrvaldamata, ei anna somaatiliste haiguste ravi sageli püsivaid tulemusi.

DSM-5-TR kood	ICD kood	Kommentaar
<i>Parent-child relational problem</i> , V61.20	<i>Parent-child relational problem</i> , ICD-10 Z62.820 ²⁵⁸ või	Vanema-lapse suhte probleem

²⁵⁶ [PASG — What about DSM-5 and parental alienation?](#)

²⁵⁷ [Proposal-2022-08-29.pdf](#) vt. lk. 5

²⁵⁸ [2026 ICD-10-CM Diagnosis Code Z62.820: Parent-biological child conflict](#)

	<i>Caregiver-child relationship problem, ICD-11 QE52.0²⁵⁹</i>	
<i>Child affected by parental relationship distress (CAPRD), V61.29</i>	<i>Child affected by parental relationship distress/ pattern of family relationships affecting child, ICD-10 Z62.898²⁶⁰</i>	Lapse mõjutatus vanemate konfliktist
<i>Child psychological abuse, V61.21</i>	<i>Encounter for mental health services for victim of child abuse, Z69.010²⁶¹ (child psychological abuse, parental victim)</i>	Lapse emotsionaalne/psühholoogiline väärkohtlemine ja selle mõju
<i>Delusional symptoms in partner of individual with delusional disorder (folie à deux) (DSM-5-TR, p.122)</i>	<i>Shared psychotic disorder F24²⁶², a condition in which closely related persons, usually in the same family, share the same delusions.</i>	Niinimetatud 'kahe hullus' ehk ühe inimese psühhootiline häire kandub üle temaga lähedasele inimesele (antud juhul ühe vanema luulumõtted teisest vanemast kanduvad üle lapsele)
<i>Factitious disorder imposed on another, 300.19</i>	<i>Factitious disorder imposed on another F68.A²⁶³</i>	Vanem tekitab või fabritseerib lapse haigusi, sümptomeid või vigastusi, et saada ise tähelepanu ja hooldaja rolli kinnitust. See on hooldaja, mitte lapse diagnoos

Rahvusvahelised terviseinfo standardid pakuvad hulgaliselt võimalusi, millest Eesti kohtupraktika riskib mööda vaadata. Kui Eesti kohtusüsteem peab lapse võõrandamise teemat sobimatuks kohtusaalis käsitlemiseks, tähendab see abivajavatele lastele sisuliselt selja pööramist.

Kui lapse võõrandamist eitatakse, on suur oht, et kliinilist tähelepanu vajavad lapsed jäävad abita. Oluline on, et Eesti kohtusüsteemil oleksid vajalikud oskused, juhendmaterjalid ja selged käitumisjuhised, et abivajav lapse saaks kiiresti ja tõhusalt abi. Kui abi jõuab lapseni alles diagnooside kaudu, on see paraku juba tagajärgedega tegelemine.

Kõige tõhusam sekkumine vägivalda vastu toimub ennetustöö kaudu. Käesolev raport küsib poliitikakujundajatelt: millised ennetustegevused on Eestis paigas, et eeltoodud diagnoose ei oleks üldse vaja panna?

²⁵⁹ [ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics](#)

²⁶⁰ [2026 ICD-10-CM Diagnosis Code Z62.898: Other specified problems related to upbringing](#)

²⁶¹ [2026 ICD-10-CM Diagnosis Code Z69.010: Encounter for mental health services for victim of parental child abuse](#)

²⁶² [2026 ICD-10-CM Codes F24*: Shared psychotic disorder](#)

²⁶³ [2026 ICD-10-CM Diagnosis Code F68.A: Factitious disorder imposed on another](#)

2.3.6.1. Reformiettepanekud 18

Võtta kasutusele 5- faktori mudel lapse alusetu vanemavaenulikkuse tuvastamiseks

Selle eesmärk on tagada, et kohtud, lastekaitse ja eksperdid kasutaksid lapse alusetu vanemavaenulikkuse (LAVV) tuvastamisel rahvusvaheliselt tunnustatud, teaduspõhist ja süsteemset raamistikku, mis aitab eristada põhjendatud tõrjumist (vägivald, hooletus, vanemlike oskuste puudulikkus jms) alusetust vanemavaenulikkusest. 5-faktori mudel vähendab muljepõhist otsustamist, tasakaalustab tõendamiskoormust, toetab lapse ärakuulamise kvaliteeti ning aitab vältida olukordi, kus kohtunikud jätavad tähelepanuta võõrandava vanema käitumismustrid või lapse käitumise tunnused, mis viitavad psühholoogilisele vägivallale. Komplementaarselt tuleb kasutusele võtta ka raskusastmete skaala (kerge, keskmine, raske), mis aitab hinnata LAVV ulatust ja valida sobiva sekkumise.

Luu suhte patoloogiate esmase tuvastamise sõelanalüüsi vahend

Selle eesmärk on anda kohtutele, lastekaitsele ja perelepitajatele kiire ning standardiseeritud tööriist, mis aitab varakult tuvastada riskid lapse ja vanema suhte dünaamikas, sh võõrandavad käitumisviisid, sõltuvussuhted, väärarusaamade ülekandumine, emotsionaalne väärkohtlemine ja muud patoloogilised mustrid. Esmane sõelanalüüs peab tuginema WHO klassifikaatoritega kooskõlas olevatele terviseriskidele ning aitama vältida aladiagnoosimist, mis on Eestis praegu tõenäoliselt süsteemne probleem. Varajane tuvastamine võimaldab suunata lapse ja vanema kiiresti hindamisele, vähendab pikaajalise kahju riski ning toetab tõenduspõhist menetlust.

Töötada välja lahendus, et lapse alusetu vanemavaenulikkuse korral saaks laps kiire ligipääsu taastava õiguse teenustele

Selle eesmärk on tagada, et LAVV juhtumites ei jääks laps abita ega satuks aastatepikkusesse kohtumenetlusse, mille jooksul kahju süveneb. Taastava õiguse teenused, nagu näiteks peresuhte taastamise programmid, terapeutiline vanema-lapse kontakt, psühholoogiline tugi ja spetsialiseeritud pereinterventsioonid, peavad olema kättesaadavad kohe pärast riskide tuvastamist, mitte alles pärast diagnooside panemist või pika kohtuvaidluse lõppu. Kiire sekkumine aitab vältida lapse psühholoogilise kahju süvenemist, toetab turvalise suhte taastamist mõlema vanemaga ning vähendab vajadust hilisemate, oluliselt kulukamate ja vähem tõhusate sekkumiste järele.

2.4. Lapse alusetu vanemavaenulikkuse kontseptsiooni rakendamiseks rahvusvahelises praktikas

Käesolev peatükk keskendub lapse alusetu vanemavaenulikkuse kontseptsiooni rakendamisele rahvusvahelises praktikas. Mitmes Euroopa riigis ja Ameerika Ühendriikides on välja töötatud juhendmaterjalid ja raamistikud, mis aitavad kohtutel ja spetsialistidel hinnata olukordi, kus laps keeldub suhtlemast ühe oma vanemaga või on tema suhtes vastumeelne ja tõrjuv. Neid lähenemisi iseloomustab lapse huvidest lähtuv käsitlus, tõenduspõhine analüüs ning valdkondadeüleline

koostöö. Peatüki eesmärk on näidata, kuidas sellised raamistikud toetavad läbipaistvat, tasakaalustatud ja lapse õigusi austavat otsustusprotsessi.

Raport väljendab lootust, et ka Eesti kohtusüsteemis kujuneks välja sarnane, inimkeskne ja koostööpõhine lähenemine, nagu see toimib Ühendkuningriigis, kus perekonakohtutes kasutatav raamistik loodi tihedas koostöös kodanikuühiskonna organisatsioonidega. Käesolev osa ei vaatle eraldi Taanit, kuna sealne raamistik on suuresti eeskuju võtnud Norrast.

2.4.1. *Alienating behaviors* kontseptsiooni rakendamine Ühendkuningriigis

Raport toob esmalt näite *alienating behaviors* kontseptsiooni rakendamisest Ühendkuningriigis. Oluline on rõhutada, et tegemist on juba nn teise põlvkonna käsitlusega lapse võõrandamise teemal²⁶⁴. **Ühendkuningriigi Pereõiguse Kohtunõukogu (*Family Justice Council*) on koostanud kohtutele juhendi olukorraks, kus laps tõrjub üht oma vanematest, on tema suhtes vastumeelne või keeldub temaga täiesti suhtlemisest (*child's unexplained reluctance, resistance or refusal to spend time with a parent*)²⁶⁵.**

Family Justice Council on Ühendkuningriigi nõuandev organ, mis koondab kohtunikke, advokaate, psühholooge, sotsiaaltöötajaid ja teisi perekonnaõiguse valdkonna eksperte. Selle ülesanne on anda poliitilisi ja praktilisi soovitusi, et edendada lapse huvide kaitset ja tagada valdkondadeülene lähenemine. Just selle foorumi kaudu kujundatakse kohtutele suunatud juhised ja standardid.

Eriti tähelepanuväärne on avalikkuse kaasamine nimetatud juhendmaterjali loomisse: 61 inimest ja 35 kodanikuühiskonna organisatsiooni panustasid selle väljatöötamisse põhjalike konsultatsioonide kaudu. Selline kaasav protsess aitab tagada juhendi legitiimsuse, läbipaistvuse ja praktilise asjakohasuse.

Juhend annab kohtutele ja spetsialistidele ühtsed põhimõtted olukordadeks, kus lapsel tekib põhjendamatu vastumeelsus teise vanema suhtes, ta osutab suhtlemisele vastupanu või keeldub sellest täielikult ning kohtumenetluses esitatakse väiteid lapse võõrandamise kohta. Juhendi keskne põhimõte on, et vanemast võõrandamine ei ole diagnoos ega sündroom, vaid faktiküsimus, mida tuleb hinnata konkreetsete käitumismustrite alusel, sarnaselt perevägivalda juhtumitele. Kohus ei sildista, vaid analüüsib käitumismustreid ja nende mõju lapsele.

Juhendi eesmärk oli tagada järjepidevus, tõendipõhisus ja laste parem kaitse, kuna varasem praktika oli ebaühtlane ja vaidlused sageli äärmiselt polariseerunud.

Kohus saab järeldada, et võõrandav käitumine on aset leidnud, ainult juhul, kui kõik kolm tingimust on täidetud:

1. Laps on vastumeelne, osutab vastupanu või keeldub suhtlusest ühe vanemaga;

²⁶⁴ Raporti autor võib soovi korral edastada ka eelmise raamistiku, mis oli samuti 5-faktori mudeli keskne

²⁶⁵ [Family Justice Council Guidance on responding to allegations of alienating behaviour 2024](#)

2. See vastumeelsus ei tulene tõrjutava vanema käitumisest (nt vägivald, hooletus, tõsised konfliktid või lapse õigustatud hirm);
3. Teine vanem on otseselt või kaudselt kasutanud käitumismustreid, mis on mõjutanud lapse hoiakuid ja viinud kontakti katkemiseni.

See raamistik välistab automaatsed järeldused ja nõuab tasakaalustatud, tõenditel põhinevat analüüsi.

2.4.2. Norra näide: 75-leheküljeline juhend olukorraks, kui laps tõrjub vanemat

Norras on juba aastaid kasutusel BUFDIR-i poolt koostatud juhend²⁶⁶ ametnikele olukordadeks, kus laps tõrjub üht oma vanemat. Juhend on mõeldud lastega töötavatele spetsialistidele ning käsitleb süstemaatiliselt kõiki peamisi olukordi, miks laps võib vanemaga kontakti vältida või sellest keelduda.

Nende hulka kuuluvad muu hulgas:

1. lapse kogetud vägivald või väärkohtlemine;
2. hirm, ebaturvalisus või lojaalsuskonflikt;
3. tugev konflikt;
4. puudulikud vanemlikud oskused;
5. olukorrad, kus üks vanem on mõjutanud last teise vanema suhtes negatiivselt (*parental alienation*).

Juhend ei eelda automaatselt, et lapse vastumeelsus või tõrjuv käitumine tuleneb võõrandamisest. Rõhuasetus on individuaalsel hindamisel ja lapse kogemuste mõistmisel, arvestades tema vanust, arengutaset ja emotsionaalset seisundit. Eraldi käsitletakse ka seda, kuidas ametnik peaks vanema ja lapsega suhtlema sõltuvalt tõrjumise põhjusest, millal on vajalik toetav sekkumine, millal kaitsemeetmed ning millal peresuhete taastamisele suunatud töö.

Juhendi 44. leheküljel viidatakse ka ingliskeelsele terminile *parental alienation*. Selle all kirjeldatakse olukorda, kus laps võtab omaks ühe vanema kibestunud hoiakud ja negatiivsed arusaamad teise vanema suhtes. Laps väljendab järjepidevalt ja pikema aja jooksul tugevaid negatiivseid tundeid, näiteks viha, raevu või hirmu ühe vanema suhtes, mis ei ole kooskõlas lapse varasema suhtega selle vanemaga.

Oluline on, et ka Norra juhend käsitleb vanemast võõrandamist ühe võimaliku põhjusena paljude teiste seas, mitte universaalse seletusena lapse vastumeelsusele. Lähenemine on ettevaatlik, lapsekeskne ja tõenduspõhine ning eesmärk on mõista lapse olukorda, mitte süüdistada vanemaid.

²⁶⁶ [bufetat_samvarsvegring_hefte_a4_korrektur.pdf](#)

2.4.3. USA Association of Family and Conciliation Courts ja National Council of Juvenile and Family Court Judges seisukohad lapse võõrandamise küsimuses

USAs kuuluvad Association of Family and Conciliation Courts (AFCC) ja National Council of Juvenile and Family Court Judges (NCJFCJ) nende kõige mõjukamate institutsioonide hulka, mis kujundavad üle riigi pere- ja noortekohtute valdkonna professionaalseid standardeid ja häid tavasid. Raporti osas 1.2.7.2. oli juttu nende organisatsioonide poolt lähisuhtevägivalda hindamiseks loodud juhenditest.

Käesolev raport pöörab tähelepanu nende kahe organisatsiooni ühisavaldusele seoses lapse ja vanema kontaktiprobleemiga (*AFCC and NCJFCJ Joint Statement on Parent-Child Contact Problems*²⁶⁷). Selles avalduses rõhutatakse, et kontaktiprobleemi ilmnedes tuleb tähelepanu pöörata kõikidele võimalikele teguritele, miks laps vanemat hakkab tõrjuma. Oluline see, et ühe vanema tõrjumise põhjusena nähakse seal teiste tegurite hulgas ka *parental alienating behaviors* ehk võõrandavaid käitumisviise (PAB, AB), millest oli juttu raporti osades 2.3.2-2.3.4. Tegu on nende organisatsioonide juhtorganite poolt heaks kiidetud ametlike positsioonidega.

“Fully consider all factors that may contribute to parent-child contact problems

*There should be no immediate label used for parent-child contact problems as there are multiple factors and dynamics that may account for these issues. These include interparental conflict before and after the separation, sibling relationships, the adversarial process/litigation, third parties such as aligned professionals and extended family, a lack of functional co-parenting, poor or conflictual parental communication, child maltreatment, a response to a parent’s abusive behaviors, the direct or indirect exposure to intimate partner violence, **parental alienating behaviors**, an alignment with a parent in response to high conflict coparenting, or a combination of these factors. Therefore, practitioners should maintain a broad lens and sufficiently consider the relative contribution of each potential factor before conclusions are made about cause.”*

2.4.4. Lapse võõrandamise käsitus American Bar Association’i poolt välja antud praktikutele mõeldud käsiraamatus

American Bar Association (ABA) on üleriigiline vabatahtlik kutseorganisatsioon juristidele, kohtunikele, õigusteadlastele ja õigustudengitele, mille liikmeskond ulatub paarisaja tuhandeni. ABA on mõjuvõimas eriala- ja huvikaitseorganisatsioon, mis koostab standardeid ja erialamaterjale. 2021. aastal ABA poolt välja antud lapse võõrandamise teema käsitus *Litigating Parental Alienation*²⁶⁸²⁶⁹ ei ole ABA ametlik organisatsiooniline seisukoht, kuid selle välja andmine viitab, et teemat peetakse ABA professionaalses diskussioonis legitiimseks ja juristidele oluliseks. ABA tutvustab käsiraamatut järgnevalt²⁷⁰:

²⁶⁷ [AFCC and NCJFCJ Joint Statement on Parent-Child Contact Problems](#)

²⁶⁸ [chap-5130249.pdf](#)

²⁶⁹ [toc-5130249.pdf](#)

²⁷⁰ [Litigating Parental Alienation: Evaluating and Presenting an Effective Case in Court](#)

“There is no doubt that parental alienation exists and that U.S. courts have acknowledged the concept, although the theory can sometimes be misused. This practitioner’s manual provides an overview of the concept of parental alienation and explains how to correctly handle it in court. “Hands-on” practice pointers and sample materials on litigating parental alienation make this an essential resource for the family lawyer.”

Käsiraamat vaatleb lapse võõrandamist kui tõenduspõhiselt dokumenteeritud nähtust, mis võib kujutada endast lapse emotsionaalset väärkohtlemist. Nähtuse hindamine peab põhinema eksperthinnangutel ja selgetel tõenditel ning et kohtud peavad eristama õigustatud vanema tõrjumist põhjendamatust võõrandamise argumendi kasutamisest. Mahukas käsiraamat keskendub lapse võõrandamise teaduslikule ja õiguslikule käsitlusele, kuna see on jõudnud järjest enam ka Ameerika Ühendriikide kohtupraktikasse. Raamatu fookuses on tuhanded USA ja Kanada kohtuvaidlused, kus lapse võõrandamine on olnud teemaks. Nendest vaidlustest valiti käsiraamatu jaoks välja 1181 juhtumit, kus lapse võõrandamist on hinnanud sõltumatu ekspert ja kus vanemast võõrandamine osutus olulise tähendusega asjakohaseks, tõendavaks ja lubatavaks asjaoluks.

Käsiraamat märgib, et perekonna kohtud järjest sagedamini keelduvad laskumast sisutusse vaidlustesse PAS (*parental alienation syndrome*) ümber ja keskenduvad selle asemel võõrandava vanema käitumisele. Käsiraamat kirjeldab lapse võõrandamise käsitlust DSM-5 TR-s samal viisil, nagu seda on tehtud käesoleva raporti osas 2.3.6.. Raamat tõdeb kokkuvõtteks:

“Given the body of scientific research and legal literature in support of parental alienation, diligent professionals can easily and effectively refute the skeptics who claim that the phenomenon doesn’t exist or cannot be accepted by courts because of the underlying insufficient data.”

2.4.5. Ameerika Ühendriikide Psühholoogide Assotsiatsiooni ametlik poliitikadokument kutsub üles lapse võõrandamisele rõhku pöörama lastega seotud kohtuvaidlustes

Eeltooduga võrdväärset mõjuvõimsana saab käsitleda asjaolu, et Ameerika Psühholoogide Assotsiatsioon (APA) tunnistab organisatsiooni ametlikke seisukohti kajastavates dokumentides lapse võõrandamist kui patoloogilist vanemlikku praktikat, mis kahjustab lapse heaolu. **APA 2022 ametlikud juhised kinnitavad, et vanemlik võõrandamine on reaalne ja psühholoogiliselt oluline nähtus, mida psühholoogid peavad hindama kui üht võimalikku põhjust lapse kontaktiprobleemide taga.** Psühholoogid peavad kasutama tõenduspõhiseid meetodeid, et eristada põhjendatud ja põhjendamatut vanema tagasilükkamist.

Lapse võõrandamine on korduvalt ära märgitud Ameerika Psühholoogide Assotsiatsiooni (APA) ametlikus poliitikadokumendis *APA GUIDELINES for Child Custody Evaluations in Family Law Proceedings*²⁷¹. See võeti vastu 2022. aasta veebruaris ja kehtib järgmised 10 aastat. Juhend töötati

²⁷¹ [Guidelines for Child Custody Evaluations in Family Law Proceedings](#)

välja APA *Professional Practice and Standards* komitee poolt ja kiideti heaks APA *Council of Representatives*'i poolt. Dokument märgib:

“Psychologists strive to identify the presence and potential consequences — using scientific evidence and ethical practices — of such phenomena as child abuse, child neglect, intimate partner violence, and various pathogenic parenting practices (including loyalty binding, enmeshment, role reversal, and alienating behaviors).”

APA kasutab mõistet *alienating behaviors* sünonüümina mõistele *parent-child contact problem*, tõstes seda esile teiste vanema tõrjumise põhjuste hulgas. APA leiab, et selles valdkonnas on tänaseks välja kujunenud suur teadustöö ja -artiklite maht, mida psühholoogid peaksid aitama ühiskonnale selgitada. Samas hoiatab APA ka mitteteaduslike tekstide eest.

“Addressing parent–child contact problems can be a controversial concept in child custody proceedings (Fidler & Bala, 2020; Nielson, 2018). These problems may be subsumed under such terms as resist–refusal dynamics, alienating behaviors, domestic violence and/or child abuse, restrictive gatekeeping, and parental alienation, among others. While there is a large body of research and literature on this topic, there are also many nonscientific-based texts. The concept is a complex and multifactorial one (Johnston, 2003; Johnston & Sullivan, 2020; Judge & Deutsch, 2017) and has occasionally been misinterpreted (See Guideline 5), polarizing psychologists and other professionals, including lawyers, judges, social workers, and parents. Psychological science may help clarify these issues for other professionals who work in this area of alienating behaviors. In the Guidelines, the terms alienating behaviors or parent–child contact problems are used to denote these issues.”

2.5. Eestis puudub arusaam, juhend ja keegi ei vastuta

25.02.2025 toimus Riigikogu Sotsiaalkomisjoni LAVV-teemalise rahvaalgatuse arutelu, kus esitati Eesti kohtupsühhiaatria ühingut esindanud kliinilistele psühholoogidele küsimus, millise algoritmi alusel Eestis spetsialistid toimivad, kui laps hakkab oma vanemat tõrjuma. See küsimus jäi selge vastuseta ning ei viidatud ka ühelegi kehtivale juhendile. Eestis selline juhend puudub.

Raporti eelnevaid osi kokku võttes saab järeldada, et lapse vaimne väärkohtlemine vanema poolt on reaalne nähtus, millele Eestis ei reageerita süsteemselt, kuigi teadus ja rahvusvaheline praktika seda tunnistavad. Puuduvad juhendid, mille alusel ametnikud saaksid tegutseda olukordades, kus laps hakkab ühte oma vanemat tõrjuma.

Seetõttu on tavaline, et LAVV-probleemiga ametniku poole pöördudes peab lapse poolt tõrjutud vanem hakkama tõestama, et ta ei ole oma lapsele midagi halba teinud. Sageli muutubki see ekslikult vaidluse keskseks teemaks.

2.5.1. Eesti vandeadvokaadi koolitus versus (Malta) magistriprogramm lapse võõrandamise teemal

Euroopa Liidus on võimalik omandada magistrikraad lapse võõrandamise valdkonnas²⁷². Tegemist on 90 ECTS mahuga akrediteeritud programmiga, mis keskendub teooriale, parimatele praktikatele, sekkumistehnikatele, kohtudokumentide koostamisele ja teadusmeetoditele.

Eestis on küll toimunud ja toimub ka praegu üksikuid kursuseid LAVV teemal, sealhulgas varasemalt ka kohtusüsteemis. Käesolev raport rõhutab, et selliseid koolitusi peaksid läbi viima rahvusvaheliselt tunnustatud eksperdid. Meie ühiskonnas valitseb LAVV teema osas endiselt suur teadmatuse tase.

Kõige lihtsam viis Eestis lapse võõrandamise alase pädevuse kiireks kasvatamiseks on kvaliteetse hariduse pakkumine.

Eestis pakutakse vandeadvokaadi poolt õpetatavat kursust „Lapse huvide kaitsmisel võõrandamise tõendamine kohtumenetluses²⁷³“. Kahe tunni jooksul käsitletakse juriidilisest aspektist olukorda, kus lapsega kooselav vanem võõrandab last lahuselavast vanemast. Kursuse sisust ei nähtu aga, et see põhineks tänapäevastel teadusarusaamadest LAVV kontseptsioonist ja selle rakendamisest.

Arvestades, et Eesti kohtusüsteem on väljendanud seisukohta, et LAVV teemal ei ole kohtusaalis kohta, jääb selliste koolituste eesmärk ebaselgeks.

Lisaks on Eesti kohtusüsteemis varem korraldatud LAVV-teemal koolitusi, mis on hiljem nimetatud pseudoteaduslikuks. Käesolev raport palub kohtusüsteemil avalikustada kõik need koolitused koos nende sisu, koolitajate ja tutvustatud meetodikatega.

2.5.2. Kohtuniku asjatundmatuse kõrge hind: lõhutud lapse lähedussuhe vanemaga

Eesti kohtusüsteem eitab LAVV teemat ja puuduvad tegevusjuhised olukordadeks, kus laps hakkab ühte vanemat tõrjuma. Selle tulemusel leidub kohtumäärustes lahendusi, mis ei toimi päris elus.

Vanemate vahelised tülid võivad kesta aastaid peale sellist kohtuotsust, eskaleeruda, jõuda koolidesse ja huviringidesse ning sealt tagasi kohtusaali. **See nõiaring illustreerib, kuidas ebakvaliteetsed kohtulahendid toovad kaasa järjest uusi vaidlusi ja koormavad kohtusüsteemi üle. Mõnikord lõpeb see nii, et võõrandatud vanem heitub, tema tervis halveneb ja ta hääbub lapse elust.**

Kohtulahendites ja perelepitajate ning teiste spetsialistide soovistest leiab seisukohti stiilis: „kui laps on valmis suhtlema teise vanemaga, siis hakata kohtumisi korraldama“. Kui lapse poolt vanema tõrjumise taga on LAVV, on see soovitus aga vastuolus rahvusvahelise teooria ja

²⁷² [Masters in PA Studies Course Prospectus 2025-2026.docx](#)

²⁷³ [tark.ee](#)

praktikaga. Raskematel (aga mõnikord ka keskmise raskusega) juhtudel on vajalik lapse ajutine eraldamine vanemast, kes lapsega manipuleerib.

Allolevas tabel toob välja valiku terapeutilisi programme, mis on loodud LAVV probleemiga laste aitamiseks. Sealt nähtub, et lapse võõrandajast eraldamine on neis programmides tavapärane samm. Eestis puuduvad aga vastavad pädevused ja programmid, mistõttu jäävad lapsed abita.

Teraapiaprogrammi nimetus²⁷⁴	Riik	Võõrandajast eraldamine
<i>Family Bridges</i>	USA	+
<i>Family Reflections</i>	USA	+
<i>High Road to Reunification</i>	USA	+
<i>Overcoming Barriers Family Camp</i>	USA	+
<i>Transitioning Families Therapeutic Reunification</i>	USA	+
<i>Turning Points for Families</i>	USA	+
<i>Reconnect Families</i>	Kanada	
<i>Reunification Therapy for Alienated Parents and Children</i>	USA	n/a

Kui kohtusüsteem ei mõtesta lahti keerulisi peresuhete olukordi ega võta tõsiselt tõendeid, mis viitavad kliinilist tähelepanu vajavatele probleemidele, rääkimata nende probleemide tekkepõhjuste tunnistamisest ja põhjalikust uurimisest, võib süsteemi juhuslik tegutsemine kaasa aidata lapse psühholoogilise seisundi halvenemisele. Eriti ilmne on see olukordades, kus kohtumenetluse järjekorrad on pikad ja otsuste tegemine viibib.

Kui lapsevastase vaimse vägivalda probleemiga pöörduetakse kohtusse, võib kohus algset probleemi hoopis süvendada, kui võtmetähtsusega tõendeid manipulatsiooni, kontrolliva sundkäitumise, alanduse, emotsionaalse ja psühholoogilise väärkohtlemise kohta ei võeta tõsiselt. Sellistest olukordades muutub aeg niinimetatud relvaks, mis töötab lapse väärkohtleja kasuks. Selle tulemusel võidakse langetada kahjulikke kohtumäärusi, mis jätavad lapse parimad huvid tahaplaanile.

Üheks näiteks ekslikust eeldusest on koostöö puudumise omistamine mõlemale vanemale võrdset, kuigi tegelikkuses võib esineda selge asümmeetria. Kui vägivallatõendeid tõlgendatakse pelgalt kui vanematevahelist tüli või kommunikatsiooniprobleemi, normaliseeritakse väärkohtlevat käitumist ja võimaldatakse selle jätkumist. Isegi kui vanemate vahel on konflikt, ei saa vaikumisi eeldada võrdset 50:50 panust. See on erijuht, sest enamasti on konfliktid asümmeetrilised, kus üks vanem eskaleerib ja teine püüab kaitsta.

Kohtunik ei peagi kõike oskama, kuid tal peab olema valmisolek kaasata kvalifitseeritud eksperte.

²⁷⁴ Autor võib soovi korral pakkuda kirjalikud viited kõikidele programmidele

2.5.3. Koputus kohtu südametunnistusele: lapse võõrandamine versus Stockholmi sündroom

Mõnikord aitab analoogia nähtusi paremini mõista. Käesolev raport juhib tähelepanu LAVV teemale Stockholmi sündroomi kaudu.

Stockholmi sündroom kirjeldab olukorda, kus pantvang või väärkohtlemise ohver tunneb sümpaatiat, lojaalsust või kiindumust oma kuritarvitaja vastu. Mõlemal juhul – nii LAVV kui ka Stockholmi sündroomi puhul – võib ohver ratsionaliseerida kuritarvitaja käitumist.

Tekib küsimus, kas Eesti kohtusüsteem mõistaks Stockholmi sündroomiga menetlusosalise kuriteos süüdi?

Mõlema nähtuse psühholoogiline tekkemehhanism on sarnane, põhinedes hirmul, lojaalsuskonfliktil, kontrolli all olemisel ja otsesel sõltuvusel mõjutajast.

Stockholmi sündroomi ei ole ICD-11 ega ka DSM-5 TR klassifikaatorites, puuduvad standardiseeritud diagnostilised kriteeriumid ning empiirilist tõendusmaterjali hulk on piiratud või see on pigem anekdootlik. Ometi on seda nähtust alates 1973. aastast käsitletud teaduskirjanduses ning see on laialt aktsepteeritud kirjeldav fenomen²⁷⁵. Seda peetakse reaktsiooniks traumale, mitte eraldiseisvaks psüühikahäireks.

Selle analoogia eesmärk on aidata LAVV-nähtust Eesti kohtusüsteemi jaoks destigmatiseerida ja näidata, et laps ei „vali” teadlikult, vaid tegutseb psühholoogilise mõju all olles. Mõnes mõttes on võõrandatud lapse olukord võrreldav pantvangi rolliga Stockholmi sündroomis.

2.5.3.1. Reformiettepanekud 19

Hinnata teadmiste lünki lapse emotsionaalse ja psühholoogilise väärkohtlemise tuvastamisel ning tagajärgedega tegelemisel kogu lapse eest seisvate institutsioonide ökosüsteemis, töötada välja koolitused nende kõrvaldamiseks ja lisada vajalikud elemendid vastavate erialade õppeprogrammidesse

Selle eesmärk on tagada, et kohtunikud, lastekaitsetöötajad, perelepitajad, psühholoogid, sotsiaaltöötajad ja teised lapsega töötavad spetsialistid omaksid ühtset, teaduspõhist ja rahvusvaheliste standarditega kooskõlas olevat arusaama lapse emotsionaalse ja psühholoogilise väärkohtlemise vormidest, sealhulgas lapse alusetust vanemavaenulikkusest. Süsteemne teadmiste lünkade hindamine ning koolitusprogrammide ja õppekavade ajakohastamine aitab vältida olukordi, kus manipuleerimise, sundkontrolli või psühholoogilise vägivalda tunnuseid tõlgendatakse ekslikult vanematevahelise tülina, mis normaliseerib väärkohtlemist ja süvendab lapse kahju. Ühtne kompetentsusraamistik toetab tõenduspõhist otsustamist, vähendab muljepõhiseid hinnanguid ning loob eeldused, et laps saab abi enne, kui kahju muutub pöördumatuks.

²⁷⁵ [Stockholm syndrome - Wikipedia](#)

2.6. Juhtumianalüüs: lapsesse süstitud hirmud ja eksiarvamused

Eeltoodud lapse vaimse väärkohtlemise ja LAVV-mehhanismide ning ICD-diagnooside valguses esitab autor lühidalt näiteid oma kogemusloost. Alljärgnevad on valitud üksiknäited suurest kogumist, mille maht on võrreldav käesoleva raporti mahuga. Need võõrandavad käitumisviisid (AB) illustreerivad, milliseid hirme ja eksiarvamusi lapsele süstiti ning kuidas see mõjutas lapse emotsionaalset seisundit, käitumist ja otsustusvõimet autoriga koos aega veetes.

Juhtumid esinesid kas järjepidevalt või ühekordselt järgmised olukorrad, mille asemele tekkisid ajapikku uued:

1. Laps väljendas hirmu, et ta ei saa autori juurde tulla, kuna teine vanem olevat teatanud, et sel juhul ei lubata tal enam teise vanema juurde tagasi pöörduda.
2. Lapsel ei võimaldatud osaleda autori sünnipäeval, kuid ta sai osaleda vanavanema koera sünnipäeval. Laps pidas sellist väärtuste ja prioriteetide moonutamist normaalseks.
3. Laps reageeris autori nägemisele tihti hüsteeriliselt, karjudes näiteks, et autori juurde minek „rikub tema elu ära“, milles autor tundis ära lapse vanavanema hoiaku enda suhtes.
4. Laps väljendas tugevas stressiseisundis emotsionaalselt, et autori kodus on „kõik asjad koledad“. Hiljem muutus see väide kõnekaks, kui autor sai teada, et lapse vanavanem oli lapsele rääkinud, et teise vanema kodus ootavad teda „ilusad asjad“.
5. Teine vanem väljendas ja laps kordas, et kooliaasta alustamine autori juures rikub lapse „kooliaasta õnne“.
6. Samalaadne narratiiv kordus seoses lapse sünnipäevaga – väideti, et lapse ärkamine sünnipäevahommikul autori juures rikub kogu päeva.
7. Teine vanem pani lapse aastaid olukorda, kus laps pidi valima autori ja teise vanema, autori ja vanavanavanema või autori ja lemmiklooma vahel.
8. Laps möödus talle kooli vastu tulnud autorist teretama tulemata, kuna tal oli korraldus minna vanavanema juurde.
9. Lapse ärakuulamise ajaks noore ringkonnakohtuniku poolt läks autor samuti kohtumajja. Autor polnud last pikalt näinud ja soovis temaga suhelda. Kui avaldaja lähenes lapsele, viis teine vanem lapse kättpidi eemale ja ütles autorile, et laps ei soovi temaga rääkida.
10. Laps väitis, et autori juurde tulek on tema jaoks „piinamine“. Samas dokumentides oli kirjas ka väide, et laps soovivat minna Eesti Vabariigi Presidendi jutule küsima, kas Eestis on laste piinamine lubatud. Need väited on esitatud teise vanema poolt põhjendusena, miks laps ei peaks autori juurde minema. Erinevalt eelnevast üheksast punktist ei tea autor, kas laps on neid sõnu tegelikult ise öelnud.

Osad neist olukordadest kujunesid kuude, osad aastate jooksul pärast pere lagunemist. Ometi oli enne seda autori suhe lastega ideaalses korras. Autor esitas nende olukordade kohta kohtule ja lastekaitsele detailsed kirjalikud selgitused ning neid kinnitavad tõendid. Noor ringkonnakohtunik jättis kõik need tõendid sisuliselt hindamata.

Juhtum illustreerib, et kui lapsele on süstemaatiliselt kujundatud eksiarvamusi teise vanema kohta, muutub nende ümberlükkamine äärmiselt keerukaks ja ajamahukaks. Kui ühe vanema

autoriteet on lapse silmis kahjustatud, puudub tal lapse elust eemal olles sageli psühholoogiline positsioon, millelt oleks võimalik lapsele edastatud väärkujutlusi iseseisvalt korrigeerida. Sellistes olukordades oleks vajalik professionaalse spetsialisti terapeutiline sekkumine.

Eestis puuduvad aga vastavad taastava õiguse teenused ja piisava pädevusega spetsialistid, kes oleksid suutelised süsteemselt tegelema lapse võõrandamise tagajärgedega.

Juhtumis, kus lapsele oli sisendatud arusaam, et kooliaasta alustamine autori juures rikub tema „kooliaasta õnne“ ära, otsustas autor vältida otsest vastandumist lapsega ning hakkas last toetama telefonitsi õppetöös. See osutus võimalikuks tänu sellele, et lapsega kooselav vanem ise sellist toetust lapsele ei pakkunud. Sellest kujunes pikaajaline regulaarne juhendamine, mille kogumaht on tänaseks mõõdetav kuudes. Laps hakkas väärtustama autorilt saadud toetust, mida temaga kooselav vanem talle ei pakkunud. Selle tulemusena kadus ajapikku lapse varasem hirm ja eksiarvamus, et autor tema kooliaasta õnne ära rikub.

Paraku tõlgendas ringkonnakohtunik lapse koolitöodes abistamist lahendis autori kahjuks, mis näitab, kui ebapiisavalt mõistetakse selliste olukordade psühholoogilist konteksti. Kohtunik nägi seda olukorda nii, et laps on sellise telefoniisa elukorraldusega juba ära harjunud ja see kinnitaski lapse parima huvi võidulepääsu.

Juhtum näitab, et ilma teaduspõhise arusaama, erialase pädevuse ja sobivate sekkumismeetoditeta võivad nii õigussüsteem kui ka tugistruktuurid tahtmatult süvendada lapse psühholoogilist kahju ning takistada lapse taastumist traumast.

2.7. Milliseid samme peaks Eesti astuma?

2.7.1. Võrdsus vanemluses tuleb kujundada ühiskonnainormiks, mida toetavad riigi institutsioonid ja strateegiad igal tasandil

Ebavõrdsus on Eestis järjest enam käsitletud teema, olgu see seotud soolise palgalõhe, võimaluste ebavõrdsuse või muude ühiskondlike lõhedega. Märksa harvem arutletakse ebavõrdsust vanemluse kontekstis, kuigi lapse õiguste ja heaolu seisukohalt on tegemist keskse küsimusega.

Eesti võrdleb end sageli Põhjamaadega, kus vanemate võrdsus on aastakümnete jooksul kujunenud tugevaks ühiskondlikuks väärtuseks. Tegu ei ole pelgalt loosungi või normatiivse ideaaliga, vaid põhimõttega, mis on kinnistunud seadustes, institutsioonide toimimises ja igapäevapraktikates. Eesti ühiskond on Põhjamaadest selles kontekstis oluliselt erinev, mistõttu ei taga Põhjamaade institutsionaalse korralduse imiteerimine, sealsete raamistike, juhendite jne automaatne ülevõtmine Eesti laste parima huvi esikohale seadmist.

Kuigi Eesti seadus sätestab lapse õiguse mõlemale vanemale, ei ole see põhimõte praktikas kujunenud järjekindlalt toetatud ühiskonnainormiks. Lapse ja vanema suhte püsimine pärast pere lagunemist sõltub konfliktsetes olukordades liiga palju juhuslikest asjaoludest, puudulikest

menetluspraktikatest või konkreetsete ametnike tõlgendusest. **Süsteemne ja institutsionaalne toetus sellele väärtusele on ebapiisav.**

Käesolev raport lähtub seisukohast, et **võrdse vanemluse teadlik ja järjekindel toetamine kaitseks laste heaolu paremini kui senine praktika, kus lapse tugev suhe mõlema vanemaga ei ole peale pere lagunemist alati tagatud.**

2.7.1.1. Justiitsministeerium defineerib võrdset vanemlust läbi ebavõrdse vanemluse

Justiitsministeerium on 06.02.2025 vastuses MTÜ-le Lapsele Vanemad märkinud, et Eesti perekonnaõiguses kehtib võrdsuse põhimõte ka pärast vanemate lahkuminekut. Samas selgitab ministeerium võrdsust viisil, mis praktikas sisuliselt õigustab ebavõrdsust:

„Eesti perekonnaõiguses kehtib põhimõte, et vanematel on võrdsed õigused ja kohustused (PKS § 116 lg 1), mis kehtib ka siis, kui vanemad lähevad lahku. Seega seaduse tasandil puuduvad takistused võrdse vanemluse rakendamiseks. Vanematel lasub esmane vastutus, et laps oleks hooldatud ja kasvatatud ning tema heaolu kaitstud. Võrdne vanemlus ei pea tingimata tähendama, et laps elab võrdse aja kummagi vanemaga (see ei pruugi alati olla ka lapse huvides), kuid selle toimimine eeldab mõlema vanema pühendumust lapse kasvatamisse ning oskusi ja tahet lapse eest korralikult hoolitseda.“

Justiitsministeerium tunnistab, et ühiskond peab tervikuna liikuma suunas, kus on nii emadele kui ka isadele võrdsed ootused, ning et selle nimel on samme astunud, kuid siiski on veel pikk tee minna.

Käesoleva raporti hinnangul ei kehti vanemate võrdsuse põhimõte Eestis lahkuminekujärgses praktikas järjepidevalt. Eesti perekonnaõiguses puudub selge strateegia ja ühiskondlik kokkulepe, kuidas Eesti liigub võrdse vanemluse suunas ja kuidas seda institutsionaalselt toetada.

Võrdne vanemlus meie ühiskonnas vajab põhjalikku käsitlust, kuid see teema on väga mahukas ja jääb seetõttu käesoleva raporti fookusest välja.

Käesolev raport usub Euroopa Nõukogu 02.10.2015 resolutsioonis väljendatud põhimõttesse²⁷⁶, mille kohaselt peavad liikmesriigid tagama vanemate võrdsuse ka pärast vanemate kooselu lõppemist, välja arvatud juhtudel, kui see ei ole lapse parimates huvides (nt väärkohtlemise korral). Kuidas meie institutsioonid seda ellu viivad?

Resolutsioon tugineb tugevale teaduslikule alusele. 111 teadlase konsensuslik seisukoht²⁷⁷ rõhutab, et jagatud vanemlus toetab lapse heaolu ja arengut paremini, kui ühe vanema poole kalduvad suhtluskorrad. See ei pea paika ainult siis, kui vanem kujutab lapse jaoks ohtu. Ülejäänud olukordades on lapse jaoks tähtis sisuline ja regulaarselt toimiv suhe mõlema vanemaga.

Sellest tulenevalt peaks võrdne vanemlus olema vaidluste lahendamisel Eesti institutsioonide poolt lähtekohaks. Ametiasutustel peaks lasuma kohustus põhjendada, miks see

²⁷⁶ [Res. 2079 - Resolution - Adopted text](#)

²⁷⁷ [Social science and parenting plans for young children: A consensus report.](#)

üksikjuhtudel ei ole lapse huvides. Samuti peaksid vanemad olema suunatud läbima asjakohased lepitusmenetlused, nõustamised ja vanemlusprogrammid, et toetada koostöö taastumist ja võimaldada võrdset vanemlust. Alles siis, kui need meetmed ei ole tulemuslikud, tuleks kaaluda teistsuguseid lahendusi. Samas peab vanematele jääma õigus omavahel ka muudes lahendustes ise kokku leppida.

2.7.1.2. Kas LAVV nähtuse taga on põhiseaduslike õiguste riive?

Justiitsministeeriumi hinnangul võib lapse võõrandamine riivata põhiõigusi, kuid see vajab täiendavat analüüsi:

„Lapse võõrandamisel võib olla riive põhiõigustele, kuid see vajab põhjalikku analüüsi. ... Lapse vastupanu teise vanemaga suhtlemisel ei pruugi alati olla tingitud tema võõrandamisest.“

Ministeerium rõhutab, et põhiõiguste riive hindamiseks on vaja muuhulgas selgust, mis on vanemast võõrandamine, ja märgib, et asja teevad keerulisemaks lapse poolt vanema tõrjumise muud põhjused.

Käesolev raport ei pea neid põhjendusi piisavaks, et jätta põhiseadusliku riive küsimus hindamata. Tänapäevane LAVV teaduskäsitlus ja rahvusvahelised praktikad eristavad selgelt lapse alusetut vanemavaenulikkust ja teisi põhjuseid, miks laps vanemat tõrjub. **Eeltoodu näitab, et Justiitsministeerium ei lähtu vastuse andmisel tänapäevasest LAVV käsitlusest.** Raporti erinevad osad illustreerivad, kuidas mitmed riigid on LAVV tuvastamiseks kasutusele võtnud põhjalikud juhendid ja hindamismudelid. Seetõttu palub käesolev raport vastust küsimusele, millised elemendid on Eestis veel puudu, et hinnata LAVV juhtumites põhiseaduslike õiguste riivet.

2.7.2. Seadused vajavad muutmist: Eesti perekonnaseadus (PKS) pakub lapsele vähem kaitset kui Saksa tsiviilkoodeks, mis on PKS aluseks

Eesti seadusandluse nurgakivid pärinevad Saksamaalt. Nii põhineb Eesti perekonnaseadus suurel määral Saksamaa tsiviilkoodeksil²⁷⁸. **Samas on Eesti seadusandluses jäetud üle võtmata mitmed olulised mehhanismid, mis annavad Saksamaal kohtule tunduvalt suurema õiguse laste huvide kaitsel.**

Kuigi Eesti PKS § 143 sätestab vanema kohustuse hoiduda lapse suhte kahjustamisest teise vanemaga, puuduvad Eestis tõhusad jõustamismehhanismid. Saksamaa tsiviilkoodeksi osa 1684 võimaldab kohtul teha täpseid korraldusi, määrata järelevalve ning rakendada sanktsioone korduvate rikkumiste korral.

Eestis piirdub regulatsioon peamiselt deklaratiivse normiga, mis ei taga lapse õiguste tegelikku kaitset. Eesti seadus ütleb, mida vanem ei tohi teha, kuid Saksamaa seadus ütleb lisaks, mida kohus peab kaaluma, kui vanem siiski teeb, mida ta teha ei tohi. See on oluline vahe.

²⁷⁸ [German Civil Code BGB](#)

Eesti perekonnaseaduse võrdlus Saksa tsiviilkoodeksiga on esitatud järgmises tabelis:

Eesti perekonnaseadus § 143	Saksa tsiviilkoodeks osa 1684
(1) Lapsel on õigus isiklikult suhelda mõlema vanemaga. Mõlemal vanemal on kohustus ja õigus suhelda lapsega isiklikult.	(1) <i>The child has the right of contact with each parent; each parent has a duty and a right of contact with the child.</i>
2) Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist. Sama säte kehtib, kui last hooldab ja kasvatab muu isik.	(2) <i>The parents are to refrain from everything that renders more difficult the relationship of the child to the other parent or the child-rearing. Similar provisions apply if the child is in the charge of another person.</i>
(2 ¹) Vanemate lahuselu korral lepivad vanemad kokku lahuselava vanema ja lapse suhtlemises. Vanemate vaidluse puhul määrab vanema ja lapse suhtlemise korra vanema nõudel kohus.	(3) <i>The family court may decide on the scope of the right of contact and make more detailed provisions on its exercise, including provisions affecting third parties. <u>It may enjoin the parties by orders to fulfil the duty defined in subsection (2). If the obligation in accordance with subsection (2) is considerably violated permanently or repeatedly, the family court may also order custodianship for the implementation of access (access custodianship). Access custodianship includes the right to demand surrender of the child to implement access and to determine where the child is to be for the duration of access. The order is to be time-limited.</u></i>
(3) Lapse huvides võib kohus piirata suhtlusõigust või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmist või lõpetada suhtlusõiguse teostamise või selle kohta tehtud varasemate lahendite täitmise. (3 ¹) Kohus võib määrata, et laps suhtleb vanemaga sobiva kolmanda isiku juuresolekul. Kui kolmas isik on valla- või linnavalitsus või eraõiguslik juriidiline isik, määrab valla- või linnavalitsus või juriidiline isik seda ülesannet täitma pädeva füüsilise isiku.	(4) <i>The family court may restrict or exclude the right of contact or the enforcement of earlier decisions on the right of contact, to the extent that this is necessary for the best interests of the child. A decision that restricts the right of contact or its enforcement for a long period or permanently may only be made if otherwise the best interests of the child would be endangered. The family court may in particular order that contact may take place only if a third party who is prepared to cooperate is present. The third party also may be an agency of the youth welfare service or an association; the latter then determines in each case which individual carries out the task.</i>

Saksamaa käsiraamat lapse heaolu ohustamisest²⁷⁹ on põhjalikum kui üksi teine käesolevas raportis viidatud dokument, ulatudes enam kui 900 leheküljeni. See on seotud Saksamaa tsiviilkoodeksi rakendamisega, sisaldades muu hulgas väga palju viiteid teaduskirjandusele. Lapse poolt vanema tõrjumise põhjuseid käsitleb küsimus 30²⁸⁰, kus kontaktist keeldumise põhjuste hulgas mainitakse erinevaid tegureid, alates suhtlusõigust omava vanema piiratud vanemlikest oskustest, kooselava vanema lahkuminekujargsetest ärevustest kuni lapse sihipäraste mõjutamiseni välja.

Käsiraamat selgitab, et kooselava vanema sihipärane mõjutamine võib kaasa aidata lapsepoolsele suhtlusest keeldumisele. Selline mõjutamine rikub tsiviilseadustiku § 1684 lõike 2 hea käitumise kohustust ja võib viidata lapsega kooselava vanema piiratud vanemlikele oskustele.

Käsiraamat tunnistab²⁸¹, et üldtunnustatud ja empiirilistele tõenditele tuginev diagnostiline meetodika sihipärase mõjutamise ulatuse ja tähenduse hindamiseks üksikjuhtumites puudub. Seevastu erinevate tunnuste kombinatsioon – mis igaüks eraldi ei võimalda veel usaldusväärset hinnangut – kokkuvõttes anda adekvaatse pildi olukorrast. Sellisteks tunnusteks võivad olla:

1. lapse või kooselava vanema kirjeldused sobimatutest mõjutamiskatsetest või selliste olukordade vahetu täheldamine kodukülastuste käigus;
2. täiskasvanulik argumentatsioon või info kasutamine lapse poolt, mis tavaliselt on lapse eest vanemate poolt varjatud;
3. jäik ja liigselt lihtsustatud põhjendamisviis lapse poolt, kuigi laps on muidu võimeline esitama nüansirikkamaid suhtekirjeldusi ja moraalseid põhjendusi;
4. lapse ja kooselava vanema põhjenduste kattuvus suhtlusest keeldumise ja vanema hoiakute osas;
5. viited kooselava vanema tugevalt negatiivselt moonutatud kuvandile eraldi elavast vanemast;
6. lapse ja vanema rollide hägustumine lapse ja kooselava vanema lähedussuhtes.

Käsiraamat puudutab ka vanemaga suhtlusest keeldumise ja kontaktikaotuse tagajärgi lastele. Kontakti katkemine ühe vanemaga on laste jaoks tavaliselt valus kogemus, ent ei pruugi keskpikas ega pikas perspektiivis kaasa tuua märkimisväärset arengulist kahju. Uurimuste puudumise tõttu ei saa välistada, et kontaktikatkestused, mis tulenevad kooselava vanema sihipärasest mõjutamisest, on keskmisest sagedamini seotud laste arengut oluliselt koormavate teguritega. Käsiraamat hoiatab, et kontakti katkemisega võib kaasnedä negatiivne hoiak lahuselava vanema suhtes ning probleemsed suhtemustrid kooselava vanemaga, viidates ka laste psühhiaatrilistele sümptomitele ning suhtehäiretele.

²⁷⁹ [Inhalt KICK lang](#)

²⁸⁰ [30. Welcher Zusammenhang besteht zwischen der Entfremdung von einem Elternteil und der Entwicklung von Kindern?](#)

²⁸¹ Siinkohas peaks arvestama, et tegu on aastatetaguse väljaandega

2.7.3. Ettepanek PKS § 143. muutmiseks

Raport teeb ettepaneku täiendada PKS § 143 lõiget 2 järgmise sättega (2²):

(2) Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist. Sama säte kehtib, kui last hooldab ja kasvatab muu isik.

(2²) Kui vanem rikub lõikes 2 sätestatud kohustust oluliselt, korduvalt või püsivalt, võib kohus määrata suhtluse tagamise korralduse, sealhulgas kohustuse anda laps suhtluseks üle määratud ajal ja kohas, kohustuse hoiduda lapse mõjutamisest ning kohustuse osaleda vanemlusprogrammis või nõustamises. Sellise kohustuse rikkumise korral on õigus kohustust rikkunud vanemale määrata sunniraha.

See annaks Eesti kohtule selgemad ja tõhusamad vahendid lapse õiguste kaitseks.

2.7.4. Laste parem kaitse tsiviilmenetlustes

Lastega seotud tsiviilmenetlused vajavad Eestis ulatuslikku standardiseerimist menetlusahela kõigi etappide lõikes. Võrreldes kriminaalmenetlusega on lapsed tsiviilmenetluses nõrgemini kaitstud ja menetluste kvaliteet, läbipaistvus ning lapsesõbralikkus on ebaühtlased.

Barnahusi mudeli kvaliteedipõhimõtete kohandamine tsiviilmenetlusele aitaks oluliselt tõsta menetluste professionaalset taset ja võimaldaks lapsi senisest paremini kaitsta. See on eriti oluline juhtumites, kus laps on psühholoogilise või emotsionaalse väärkohtlemise ohver, kuna sellist kahju on keerulisem tuvastada, kuid selle mõju lapse arengule on sügav ja pikaajaline.

Eestis on Barnahusi sihtrühm võrreldes Põhjamaade ja teiste riikidega kitsamalt defineeritud, piirdudes üksnes seksuaalselt väärkoheldud lastega, mistõttu on meil laste ligipääs taastava õiguse teenustele piiratum.

2.7.4.1. Barnahusi sihtrühma laiendamise diskussioon on vajalik

Eesti vajab sisukat arutelu teemal, kas meie Barnahusi sihtgrupp on liiga kitsalt defineeritud. Lastemaja tegeleb Eestis praegu üksnes seksuaalselt väärkoheldud lastega. Põhjamaades on Barnahusi sihtgrupp märkimisväärselt laiem ja seda on aastate jooksul järjest laiendatud, hõlmates ka teisi väärkohtlemise vorme.

Eesti vajab sisulist ja teaduspõhist arutelu selle üle:

1. Kas ja kuidas Barnahusi sihtrühma laiendada;
2. Kui lihtsasti on see Eesti oludes rakendatav vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise ohvriks langenud lastele;
3. Millised ressursid, oskused ja tööriistad selleks puudu on;
4. Milliseid rahvusvahelisi praktikaid oleks võimalik üle võtta.

Igasuguse (lapsevastase) vägivalda puhul tuleb toimida kiiresti, koguda tõendid, eraldada laps vajadusel väärkohtleja käest. Psühholoogilise vägivalda puhul on üksnes tsiviilmenetlusele tuginemine, nagu Sotsiaalministeerium seda soovib, sageli ebatõhus. Ajamahukus ja

tõendamisraskused ei võimalda kiiret ja terviklikku sekkumist lapse huvide kaitseks. Sihtgrupi laiem määratlemine looks lapsele parema ligipääsu toele ja taastava õiguse teenustele, et üle saada traumast ning õiglust paremini nõuda.

Lisaks toetab sihtrühma laiendamist ka *in dubio pro minore* põhimõte ehk tegutsemine kahtluse korral lapse parima huvi kasuks, mitte jätta võimalikku väärkohtlemist tähelepanuta menetluslike piirangute tõttu.

2.7.4.2. *Rahvusvaheline kontekst: sihtrühma laiendamine teistes riikides*

Mitmed Euroopa riigid on Barnahusi mudelit laiendanud vastavalt lastekaitsevajadustele. Hiljutine raamat „*Justice and Recovery for Victimised Children*” viitab näiteks teiste riikide arutelule, kas Barnahus mudelit peaks laiendama lastele, kes ei ole kriminaalkuriteo ohvrid:

“Today, the initial victim orientation of the Barnahus model is sometimes challenged through the inclusion of new groups of children who are not always (or primarily) categorised as crime victims, together with a general expansion of the Barnahus group in many countries.”²⁸²

Barnahusi sihtrühma diskussioon on riigiti erinev, sõltudes õigusaktidest, standarditest, juhistest jt, mis määratlevad erinevate vägivalda- ja väärkohtlemise liikide käsitlemist. Olulisel kohal on, millised vägivallaliigid on kriminaalõiguses sätestatud ja kuidas kaitstakse lapse õigusi.

Tähtis on märkida, et Barnahusi sihtrühm on Põhjamaades läbi aastate järjest laienenud. Alates 2021. a. on Rootsis ka näiteks lähisuhtevägivalda pealt näinud lapsed Barnahusi sihtrühma hulgas²⁸³. Kui Euroopa standard näeb sihtgrupis ka vanemate poolt unarusse jäetud lapse, siis Rootsis ja Norras seda pole.

Šotimaal on sihtgrupis kõik lapsed, kes on vägivalda või väärkohtlemise ohvrid või tunnistajad, saades sellest olulist kahju²⁸⁴. Kui Soomes kerkis lapsevastase psühholoogilise vägivalda mure²⁸⁵, reageeriti sellele kiiresti ja täiendati Soome Barnahus mudelit lapsevastase psühholoogilise vägivalda käsitlemise oskustega. Soomes tuvastati koolitusvajadus nii spetsialistide kui ka baastasemel, et osata erinevaid vägivallavorme nõuetekohaselt ära tunda ja hinnata. Soome kasutas teadmiste siiret Euroopa Liidu ja Euroopa Nõukogu ühisprojekti „*Ensuring child-friendly justice through the effective operation of the Barnahus-units in Finland*” raames, arendamaks välja standardiseeritud lähenemine lapsevastase psühholoogilise vägivalda tuvastamiseks.

EL Barnahus kvaliteedistandardid²⁸⁶ sätestavad Barnahusi sihtgrupi ja vägivalda järgmiselt:

²⁸² [Justice and Recovery for Victimised Children: Institutional Tensions in Nordic and European Barnahus Models | SpringerLink](#) vaata lk 168

²⁸³ [Justice and Recovery for Victimised Children: Institutional Tensions in Nordic and European Barnahus Models | SpringerLink](#) vaata lk 175

²⁸⁴ [Bairns' Hoose - Scottish Barnahus: vision, principles and approach - gov.scot](#)

²⁸⁵ [Microsoft Word - Analysis of current practices and identification of training gaps and needs of target groups_Final Report WORD 2776-2449-1526 v.1](#) vt. lk. 6, 20-21

²⁸⁶ [PROMISE-Barnahus-Quality-Standards.pdf](#), [barnahusi_kvaliteedinouded.pdf](#)

“Inclusive/broad definition of target group: The Barnahus target group includes all children who are victims and/or witnesses of crime involving all forms of violence”. Violence is here defined according to the UNCRC article 19 and the CRC General Comment no 13 (2011): “all forms of physical or mental violence, injury and abuse, neglect or negligent treatment, maltreatment or exploitation, including sexual abuse”.

2.7.5. Ettepanek LKS § 29 muutmiseks

Raport teeb ettepaneku täiendada lastekaitseadusest (LKS) sättega, mis annaks Sotsiaalkindlustusametile selge pädevuse ja kohustuse sekkuda vaimse või emotsionaalse väärkohtlemise või selle kahtluse korral:

LKS § 29². Sotsiaalkindlustusameti meetmed vaimselt või emotsionaalselt väärkoheldud või vaimsele või emotsionaalsele väärkohtlemisele viitavate tunnustega lapse abistamiseks

(1) Kohaliku omavalitsuse üksus teavitab abivajavast lapsest teada saades kohe Sotsiaalkindlustusametit, juhul kui laps:

1) on vaimselt või emotsionaalselt väärkoheldud või on selline kahtlus;

(2) Sotsiaalkindlustusamet asub käesolevas paragrahvis sätestatud ülesandeid täitma ka muu asutuse või isiku pöördumise või lasteabitelefoni teel tulnud info alusel. Sellisel juhul teavitab Sotsiaalkindlustusamet sellest lapse juhtumikorralduse eest vastutavat kohaliku omavalitsuse üksust.

(3) Käesoleva paragrahvi lõikes 1 nimetatud lapse heaolu toetamiseks Sotsiaalkindlustusamet:

1) pakub lapsesõbralikku keskkonda lapse suhtes lastekaitse- ja menetlusetoimingute tegemiseks ning lapse taastumist toetavate teenuste osutamiseks;

2) kuulab vajaduse korral lapse ära väärkohtlemise väljaselgitamiseks ja videosalvestab ärakuulamise kasutamiseks tõendina menetluses;

3) hindab lapse väärkohtlemisest tulenevat või väärkohtleva käitumisega seotud abivajadust, samuti lapse väärkohtleva käitumisega seotud riske, kaasates selleks vajaduse korral asjakohase spetsialisti;

4) toetab ja nõustab last ning tema lähedasi;

5) jälgib lapse abistamiseks rakendatud meetmete tulemuslikkust.

(4) Käesoleva paragrahvi lõike 3 punktis 2 nimetatud lapse ärakuulamise videosalvestist säilitab Sotsiaalkindlustusamet kuni kuus kuud videosalvestamise kuupäevast arvates. Salvestise säilitamise ja väljastamise tingimused ja kord sätestatakse käesoleva paragrahvi lõike 5 alusel kehtestatud määruses.

Selline regulatsioon looks süsteemse ja selge raamistiku vaimse väärkohtlemise juhtumite käsitlemiseks ning vähendaks olukordi, kus laps jääb menetluslike piirangute tõttu kaitseta.

2.7.6. Psühholoogilise vägivalda kriminaliseerimine

Psühholoogiline vägivald on üks raskemini tuvastatavaid, kuid lapse arengule väga laastava mõjuga väärkohtlemise vorme. Teadusuuringud näitavad, et emotsionaalne väärkohtlemine põhjustab lapse ajule ja psüühikale sama tõsiseid või isegi tõsisemaid kahjustusi kui füüsiline vägivald. Ometi on Eesti õigussüsteem seni käsitletud psühholoogilist vägivalda peamiselt tsiviilõigusliku probleemina, mille lahendamine sõltub menetluslikest võimalustest, mitte selgest riiklikust kohustusest last kaitsta.

Selline lähenemine ei ole kooskõlas ei ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikliga 19 ega Euroopa Nõukogu standarditega, mille kohaselt peab riik kaitsma last kõigi vägivaldavormide eest, sealhulgas vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise eest.

Ennetustöö on siiski kõige olulisem lüli laste kaitses. Kriminaliseerimine saab toimida vaid koos süsteemse ennetusega, mis aitab tuvastada riskikäitumist varakult, toetada vanemaid enne kriisi süvenemist ning pakkuda lastele ja peredele abi enne, kui kahju muutub pöördumatuks. Ennetus tähendab nii spetsialistide koolitamist psühholoogilise vägivalda märkamiseks, vanemlusprogrammide kättesaadavust kui ka selgeid juhiseid lastekaitsele, koolidele ja tervishoiule. Riik ei saa piirduda üksnes tagajärgedele reageerimisega, vaid lapse kaitse peab algama hetkest, mil riskid esmakordselt ilmnevad.

Eestis puudub praegu:

1. selge kriminaalõiguslik raam psühholoogilise vägivalda tuvastamiseks;
2. ühtne hindamismudel, mis eristaks psühholoogilist vägivalda konfliktist,
3. institutsioonide vaheline koostöömehhanism, mis tagaks kiire sekkumise.

See tähendab, et laps jääb kaitseta just nendes olukordades, kus kahju on kõige sügavam ja pikaajalisem. Psühholoogilise vägivalda kriminaliseerimine ei ole pelgalt poliitiline valik, vaid riigi kohustus tagada lapsele tõhus kaitse. Kriminaalõigus annab:

1. tugevama signaali, et psühholoogiline vägivald on ühiskonnas lubamatu;
2. võimaluse rakendada kiireid tõkestusmeetmeid;
3. õiguskaitseorganitele kohustuse tegutseda, mitte üksnes soovitusel.

Justiitsministri algatus²⁸⁷ psühholoogilise vägivalda kriminaliseerimiseks on seetõttu oluline samm, mis viib Eesti lähemale rahvusvahelistele standarditele ja tagab lastele parema kaitse. Käesolev raport toetab Eesti liikumist teiste riikide praktika suunas.

2.8. Õhinapõhine õigusemõistmine tuleb asendada süstemaatiliste raamistike ja standardiseeritud juhistega

Autor soovib lõpetuseks üle korrata **käesoleva raporti keskse mõtte, et lapse parim huvi ei saa olla ametniku või kohtuniku mulje, kogemuse või isikliku tõlgenduse küsimus. Õigusriigis ei tohi**

²⁸⁷ [Ministry of Justice after tougher punishments for abuse | News | ERR](#)

lapse tulevik sõltuda sellest, millise ametniku lauale juhtum satub või milline menetleja parasjagu töö on. Selline juhuslikkus ei ole kooskõlas ei õiguskindluse ega lapse õiguste kaitse põhimõtetega.

Eesti lastega seotud tsiviilmenetlused toimivad praegu suuresti õhinapõhiselt:

1. juhised on killustatud;
2. standardid on puudulikud;
3. menetluspraktika on ebaühtlane;
4. otsused sõltuvad sageli menetleja isiklikust hinnangust, mitte ühtsest raamistikust.

See ei ole kriitika üksikute ametnike aadressil, vaid süsteemi ülesehituse kohta. Kui raam puudub, täidab selle paratamatult inimese isiklik kogemus, väärtused ja eelarvamused.

Rahvusvahelised standardid, sealhulgas ÜRO lapse õiguste komitee üldkommentaaris, Euroopa Nõukogu juhised ja teised dokumendid näevad ette, et lapsega seotud menetlused peavad tuginema:

1. selgetele hindamismudelitele;
2. standardiseeritud tööriistadele;
3. läbipaistvatele otsustuskriteeriumidele;
4. tugevale järelevalvele;
5. institutsioonidevahelisele koostööle.

Mida täpsem ja ühtlasem on raam, seda paremini suudab kohtunik või ametnik mõista lapse vajadusi, hinnata riske ja langetada otsuseid, mis toetavad lapse heaolu ka kõige keerulisemates olukordades. Eesti vajab seetõttu põhimõttelist muutust:

Õhinapõhise õigusemõistmise ajastu peab lõppema ja selle asemele peab tulema standardiseeritud, tõenduspõhine ja lapsekeskne menetlusraamistik.

See ei ole tehniline muudatus, vaid väärtusvalik, mille tulemusel lapse õigused ei sõltu enam juhusest, vaid süsteemist, mis on loodud neid järjekindlalt kaitsma.

2.8.1.1. Reformiettepanekud 20

Kujundada võrdne vanemlus ühiskondlikuks normiks

Selle eesmärk on tagada, et lapse õigus mõlemale vanemale oleks kaitstud mitte ainult seaduse tasandil, vaid ka institutsionaalses praktikas, menetlusstandardites ja ametnike otsustes. Võrdne vanemlus peab kujunema väärtuseks, mida toetavad riiklikud strateegiad, koolitusprogrammid ja ühtsed juhised, et lapse suhe mõlema vanemaga ei sõltuks enam juhusest, menetleja isiklikust tõlgendusest või institutsionaalsest inertsist.

Algatada diskussioon Barnahus sihtgrupi laiendamiseks

Selle eesmärk on hinnata, kas Eesti praegust kitsast sihtgruppi, mis hõlmab peamiselt seksuaalselt väärkoheldud lapsi, saab laiendada Põhjamaade eeskujul, et tagada kaitse ka vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise ohvritele. Arutelu peab looma aluse otsusele, kas ja kuidas laiendada Barnahusi mudelit, et lapsed saaksid kiiret ja terviklikku abi ka siis, kui kahju ei ole füüsiline, kuid on lapse arengule sama laastav.

Avalikustada kõik kontseptuaalsed raamistikud ja rakendusjuhendid, kuidas kohtusüsteem jõustab PKS § 143 lõike 2 ja LKS § 24 lõike 1 täitmist

Selle eesmärk on suurendada läbipaistvust selles, kuidas kohtusüsteem kaitseb lapsi ja vanemaid rikkumiste eest, mis puudutavad perekonnaseaduse § 143 lõiget 2 („Vanem peab hoiduma tegevusest, mis kahjustab lapse suhet teise vanemaga või raskendab lapse kasvatamist“) ja lastekaitseseaduse § 24 lõiget 1, mis keelab lapse vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise.

Avalikustada kohtu tööpõhimõtted ja neid toetavad raamistikud, kui menetluses esitatakse süüdistus, et üks vanem manipuleerib lapsega

Selle eesmärk on informeerida avalikkust, milliste põhimõtete, tõendamisstandardite ja hindamismudelite alusel kohus analüüsib väiteid lapsega manipuleerimise kohta. Läbipaistvus annab vanematele selge signaali, millist käitumist loetakse lapse heaolu kahjustavaks ning millised tõendid on menetluses asjakohased ja usaldusväärsed.

Viia läbi uuring, kuidas kohtusüsteem toimib PKS § 143 lõike 2 ja LKS § 24 lõike 1 rikkumiste korral

Selle eesmärk on kaardistada kogu menetlusahela toimimine juhtumites, kus esinevad viited PKS § 143 lõike 2 ja LKS § 24 lõike 1 rikkumistele. Uuring peab selgitama, kas kohtusüsteem reageerib ühtviisi kõikides sarnastes olukordades ning kas rikkumiste käsitlemine on järjepidev, tõendus põhine ja lapsekeskne.

Täiendada perekonnaseadust laste kaitseks punktiga, mis jäi Saksamaa seadust üle võttes välja

Selle eesmärk on tugevdada PKS § 143 jõustamist, luues Saksamaa eeskujul mehhanismid, mis võimaldavad kohtul sekkuda olukordadesse, kus üks vanem kahjustab lapse suhet teise

vanemaga. Seadusemuudatus peab andma kohtule õiguse määrata kohustusi, rakendada järelevalvet ja vajadusel sanktsioone, et lapse õigused ei jääks deklaratiivseks, vaid oleksid reaalsetelt kaitstud.

Täiendada lastekaitseadust, et tagada lapsele täiendavad kaitsemeetmed vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise korral

Selle eesmärk on anda Sotsiaalkindlustusametile selge ja siduv pädevus sekkuda vaimse ja emotsionaalse väärkohtlemise juhtumitesse, tagada lapse ärakuulamine, riskihindamine ja kiire ligipääs taastava õiguse teenustele. Lastekaitse peab looma ühtse menetlusraamistiku, mis välistab olukorrad, kus laps jääb kaitseta, kuna väärkohtlemine ei vasta kriminaalõiguslikule definitsioonile või tõlgendatakse juhtumit pelgalt „vanemate konfliktina“.

Algatada uurimine, kas lapse alusetu vanemavaenulikkus kujutab endast põhiseaduse riivet

Selle eesmärk on hinnata, kas olukord, kus üks vanem võtab lapselt alusetu vanemavaenulikkuse kaudu õiguse teisele vanemale, riivab lapse ja teise vanema põhiseaduslikke õigusi. Lapse alusetu vanemavaenulikkus tähendab sekkumist lapse perekonnaellu viisil, mis katkestab või moonutab lapse arenguks vajalikku suhet teise vanemaga, kahjustades lapse õigust perekonnaelule, turvalisele arengukeskkonnale ja tervisele ning teise vanema õigust oma lapsega suhelda ja teda kasvatada.

Kriminaliseerida psühholoogiline vägivald

Selle eesmärk on luua selge kriminaalõiguslik raam, mis tunnistab psühholoogilise ja emotsionaalse väärkohtlemise lapse arengule tekitavat kahju ning annab õiguskaitseorganitele kohustuse sekkuda. Kriminaliseerimine peab käima käsikäes ennetuse, koolituste ja riskihindamise standarditega, et laps saaks abi enne, kui kahju muutub pöördumatuks.

Viia lõpule õhinapõhise õigusemõistmise ajastu lapsi puudutavates tsiviilvaidlustes

Selle eesmärk on asendada juhuslik, meneteleja isiklikest tõlgendustest sõltuv praktika ühtsete, tõendus põhiste ja lapsekesksete raamistikega. Standardiseeritud juhised, hindamismudelid, läbipaistvad otsustuskriteeriumid ja tugev järelevalve tagavad, et lapse tulevik ei sõltu enam sellest, millise ametniku lauale juhtum satub, vaid süsteemist, mis on loodud last järjekindlalt kaitsma.

Koostada Sloveenia eeskujul lapse parima huvi kontseptsiooni tõhusamaks elluviimiseks lapsi puudutava tsiviilkohtumenetluste reformiprogramm koos rakenduskavaga, kui käesolevas raportis toodud reformikava ei osutu sobilikuks

Selle eesmärk on luua terviklik ja ajaliselt piiritletud reformiprogramm, mis sisaldab selgeid tähtaegu, vastutajaid ja etapiviisilist tegevuskava ning mille väljatöötamiseks ja elluviimiseks taotletakse vajadusel Euroopa institutsioonide kaasrahastust ja tehnilist abi, tagades edaspidiste muudatuste püsiva juhtimise ja vastutusahela.

Lõppsõna

Raporti autor tõstatab paljusid eelpool käsitletud teemasid raporti ajendiks olevas kohtuprotsessis, kuid tegi seda märksa vaoshoitumalt ning konkreetse menetluse raamides, mitte süsteemikriitika vormis, et mitte põhjendamatult riskida menetlusliku tasakaalu rikkumisega.

Praktikas eeldab kohtumenetluses osalemine sageli kriitika sõnastamist äärmiselt ettevaatlikult või isegi selle alla surumist, et vältida tähelepanu nihkumist sisulistelt küsimustelt menetluslikule vastuseisule. Raporti autor tajus korduvalt, et terava kriitika puhul võib nii juhtuda. Käesolev raport võimaldas autoril oma tähelepanekud tagantjäreli otse välja öelda ja neid avatult käsitleda. Raporti lõppsõna tõstatab ka küsimuse, kuidas oleks võimalik konstruktiivse kriitika vorme kohtumenetluse loogikasse süsteemselt integreerida.

Autor märgib, et lastevastase vaimse vägivalda käsitlemise teema tõstatamine kohtumenetluses tõi kaasa teise vanema poolt taotluse kohtule määrata raporti autorile kohtupsühhiaatriline ekspertiis. Kuna laste vanavanem on arstist ettevõtja, siis nõuti kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi läbi viimist ekspertide poolt, kes on äriliselt lähedases koostöös lapse vanavanemaga. See tekitas raporti autori hinnangul põhjendatud küsimuse huvide konflikti kohta. Sellise reaalsusega tuleb mõnikord arvestada. Kohus ei pidanud ekspertiisi siiski vajalikuks. Autor toob selle näite eesmärgiga ilmestada kriitika patologiseerimist ja neutraliseerimist kohtumenetluse käigus. Selle taotluse vastu vaidlemisele kulus omajagu ressursse. Raporti autor jätab raporti lugejale otsustada, kas kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi nõudmine oli menetluse fookuse lapselt kõrvale juhtimine või oli see raporti autori suhtes õigustatud samm.

Tagasivaatavalt võimaldab see raport autoril tõdeda, et ta on oma lapse huvide kaitseks kasutanud kõiki talle kättesaadavaid õiguspäraseid vahendeid. Raporti koostamine on osa sellest vastutusest ning selle eesmärk ei ole üksnes isikliku kogemuse dokumenteerimine, vaid ennekõike süsteemsete kitsaskohtade nähtavaks tegemine, mis võib aastas mõjutada tuhandeid inimesi. Üksinda on kogu riigi vastu raske võidelda. Autor loodab, et raporti näol on süsteemikriitika efektiivsem.

Autor ei välista edasisi samme, sealhulgas nii rahvusvaheliste laste õiguste kaitsega tegelevate institutsioonide kui ka kohtusüsteemi rahvusvaheliste katuseorganisatsioonide teavitamist Eestis valitsevatest struktuursetest probleemidest lapsi kaitsma mõeldud institutsioonide töös, sõltuvalt sellest, kuidas raporti järeldused avalikus arutelus vastu võetakse. Nende sammude astumiseks võib osutada vajalikuks suurema ühiskondliku kandepinna loomine, sealhulgas pöördumine kodanikuühiskonna ja teiste organisatsioonide poole toetuse palumise eesmärgil. Samuti ei saa välistada rahvaalgatuse platvormi kasutamist.

Eesti kohtusüsteem ei täna ole valmis tsiviilmenetluste kiirendamiseks elatisevaidlustes. Kiirmenetlus tooks kaasa ohu, et lapse parima huvi sisulised aspektid jäävad veelgi enam menetlusliku efektiivsuse varju. Lapse heaolu ei tohi muutuda menetlusliku mugavuse kõrvalproduktiks.

Autor avaldab lootust, et kohtusüsteem tutvustab peatselt lapsi puudutava tsiviilkohtumenetluse struktuurireformide kava, seades selle keskmesse lapse parima huvi ning kõrvaldades menetluslikud praktikad, mis huvi praegu varjutavad.

Samuti loodab autor, et käesolev raport pakub mõtteainet ja praktilist abi neile, kes on praegu laste tsiviilvaidlustes menetlusosalised, ning et raporti viited, kriitika ja järeldused annavad alust lapse parimaid huvisid paremini kaitsta ja süsteemi täiustada.

Autor soovib, et kriitika raporti vormi üle ei lämmata raporti sisu, mistõttu on raportis sõnastatud konkreetsed reformiettepanekud ja küsimused ametkondadele. Autor palub ametkondadelt vastuseid reformiettepanekutele.

Autor lubab endale raporti lõpetamist Arthur Schopenhauer'le omistatud mõtteteraga, mida peab sobivaks olukorra kirjeldamisel, kus Eesti asub praegu lapsi puudutavate tsiviilkohtumenetluste kvaliteedi tagamise ja standardiseerimise teemaga:

„All truth passes through three stages. First, it is ridiculed. Second, it is violently opposed. Third, it is accepted as being self-evident²⁸⁸.

²⁸⁸ [Arthur Schopenhauer - Wikiquote](#)

LISA 1. Lapse puudutava tsiviilmenetluse etappide laiapõhjalise auditi uurimisküsimused

Auditi põhiküsimused peaksid hõlmata järgmist, kuid loetelu ei ole ammendav:

1. Süsteemse raamistiku olemasolu ja selle juhtimine
 - a. Kas lapse parima huvi põhimõte on kohtusüsteemis selgelt määratletud kontseptuaalsete raamistikega ja operatsionaliseeritud, mitte jäetud kaalutusnormiks?
 - b. Kas kohtusüsteemis on selge vastutusahel, kes vastutab lapse õiguste ja parima huvi põhimõtte rakendamise kvaliteedi eest?
 - c. Kas kohtusüsteemis eksisteerivad kvaliteedistandardid ja järelevalvemehhanismid?
 - d. Kuidas toimub süsteemi enesehindamine, kas auditid ja kvaliteedihindamised toimuvad regulaarselt ning milliseid näitajaid kasutatakse?
2. Lapse parima huvi sisuline kaalumine
 - a. Kas igas lapsi puudutavas asjas viiakse läbi individuaalne ja dokumenteeritud lapse huvide hindamine? Kuidas hindamist diferentseeritakse sõltuvana lapse vanusest?
 - b. Kas kohtulahenditest nähtub selgelt kaalutusprotsess?
 - c. Kas igas lapsi puudutavas tsiviilasjas tehakse individuaalne ja dokumenteeritud lapse parima huvi hindamine, mis on kasutatav järelevalvetegevuse käigus?
 - d. Kas eksisteerivad ühtsed kriteeriumid või juhised selle kohta:
 - i. milliseid tegureid tuleb hinnata;
 - ii. kuidas neid kaaluda;
 - iii. kuidas lahendada huvide konflikte?
 - e. Kas kohtulahendites on läbipaistvalt näha, kuidas lapse huvid on kaalutud ja miks teised huvid ei ole saanud esmatähtsaks?
 - f. Kas kasutatakse teaduspõhiseid ja tõendatud hindamismeetodeid või tuginetakse valdavalt subjektiivsele hinnangule?
3. Lapse osalemisõigus ja ärakuulamine
 - a. Kas lapsel on tegelik, mitte formaalne võimalus olla ära kuulatud?
 - b. Millised standardid on kehtestatud lapse ärakuulamisele ja selle dokumenteerimisele, erinevate menetlusosaliste koostööle lapse ärakuulamise ettevalmistamisel
 - c. Kas lapse arvamuse kogumise viis:
 - i. vastab lapse eale ja arengutasemele;
 - ii. toimub turvalises ja neutraalses keskkonnas;
 - iii. väldib sekundaarset traumat;
 - iv. dokumenteeritakse selliselt, et see on kasutatav nii otsustamisel, hilisemas järelevalves kui ka kaebemenetluses.
 - d. Kes last ära kuulab ja millise nõuded on seatud tema väljaõppele?

- e. Kas lapse arvamus kajastub otsustes ning kas selgitatakse, kuidas seda arvesse võeti või miks mitte?
 - f. Kas lapsele antakse arusaadav tagasiside menetluse ja otsuse kohta?
4. Menetluse lapsekeskne korraldus
- a. Kas menetluste tempo, kestus ja etapid arvestavad lapse arengust tulenevaid vajadusi ja ajataju?
 - b. Kuidas kaalutakse ja kasutatakse alternatiivseid menetlusvorme (nt lepitus) ja kuidas leitakse, kas need on lapse huvides?
 - c. Kas lapsi puudutavad menetlused on prioriseeritud?
 - d. Kas menetluses välditakse lapse korduvat küsitlemist ja tarbetut kaasamist?
 - e. Kas menetluskeskkond (ruumid, keel, formaalsus) on lapsele sobilik?
5. Lapse esindamine ja huvide konfliktid
- a. Kas lapsel on alati sõltumatu ja pädev esindaja, kuidas on tema pädevus tagatud?
 - b. Kuidas tuvastatakse huvide konfliktid ja kuidas neid lahendatakse?
 - c. Kas lapse esindaja roll on:
 - i. selgelt defineeritud ja tema töö kõik etapid juhenditega kaetud;
 - ii. lapse huvidest lähtuv, mitte vanema või institutsiooni huvidest?
 - d. Kuidas hinnatakse ja tagatakse lapse esindajate töö kvaliteeti?
 - i. millised miinimumnõuded on kehtestatud, milliseid raamistikke peab laste esindaja järgima
6. Professionaalse pädevuse tagamine
- a. Milline on kohtunike ja teiste menetlusosaliste ettevalmistus lapse õiguste valdkonnas?
 - b. Kas koolituse strateegia lähtub punktis 1 defineeritud süsteemse raamistiku vajadustest?
 - i. Kuidas süsteem suudab tuvastada ja käsitleda pädevuslünki?
 - c. Milline on kohtunike, kohtujuristide ja advokaatide kohustuslik koolitus lapse õiguste ja lapsepsühholoogia valdkonnas?
 - d. Kas koolitus:
 - i. on regulaarne;
 - ii. põhineb uusimal teaduslikul teadmisel;
 - e. Kas professionaalidel on oskus tuvastada:
 - i. väärkohtlemise riske;
 - ii. manipulatsiooni;
 - iii. vanematevahelist konflikti mõju lapsele?
 - f. Kas pädevuse puudumisel on olemas mehhanismid sekkumiseks?
7. Tööriistad ja meetodika
- a. Kas kasutatakse standardiseeritud hindamisvahendeid lapse huvide kaardistamiseks?
 - b. Kas tööriistad on:
 - i. valideeritud;

- ii. rahvusvaheliselt tunnustatud;
 - iii. Eesti konteksti kohandatud?
 - c. Kas tööriistade kasutamine on järjepidev või sõltub üksikisiku praktikast?
 - d. Kas töövahendite mõju ja kvaliteeti hinnatakse?
- 8. Otsuste kvaliteet ja läbipaistvus
 - a. Kas kohtulahendid sisaldavad:
 - i. selget lapse huvide analüüsi;
 - ii. kaalutusprotsessi kirjeldust;
 - iii. viiteid kasutatud tõenditele;
 - iv. selgitusi, kui osad tõendid on kõrvale heidetud?
 - b. Kas otsused on lapsele ja vanematele arusaadavas keeles?
 - c. Kas otsuste kvaliteeti analüüsitakse süstemaatiliselt?
- 9. Järelevalve, kaebeõigus ja õiguskaitse
 - a. Millised mehhanismid võimaldavad lapsel, tema esindajal või vanematel vaidlustada menetluslikke rikkumisi?
 - b. Kas kaebemehhanismid on lapsele reaalset ligipääsetavad?
 - c. Kas süsteem kogub ja analüüsib kaebusi mustrite tuvastamiseks?
 - d. Kas tuvastatud süsteemsed puudused viivad reaalse muutuseni?
- 10. Teadmussiire ja rahvusvaheliste standardite rakendamine
 - a. Kuidas integreeritakse rahvusvahelistes töögruppides, dokumentides toodud soovitused Eesti praktikasse?
 - i. Kas rahvusvaheliste dokumentide järeldused jõuavad kohtunike ja otsustajateni ning neid ka arutatakse?
 - ii. Kes vastutab nende rakendamise eest?
 - b. Kuidas mõõdetakse nende soovituste rakendamise mõju?

LISA 2. Lapse ärakuulamise protokoll kavand

Raport teeb ettepaneku välja töötada Eesti kohtusüsteemi jaoks lapse ärakuulamise protokoll ja on visandanud selle jaoks 12 punktist koosneva kava:

1. Üldised lapse küsitlemise põhimõtted:
 - a. Laps kuulatakse ära ainult üks kord.
 - b. Korduv ärakuulamine toimub vaid erandjuhtudel, mis peavad olema protokollis selgelt defineeritud.
 - c. Korduva ärakuulamise viib läbi sama isik.
2. Eeltöö nõuded:
 - a. Ametnikud peavad olema eelnevalt tutvunud konkreetse pere üksikasjadega.
 - b. Multidistsiplinaarne koordinatsioon peab olema tagatud ning lapse ärakuulamise strateegia selgelt formuleeritud.
 - c. Eeltöö peab olema dokumenteeritud.
 - d. Lapse ärakuulaval ametnikul peavad olema tõendatud oskused ja kogemus, sealhulgas traumateadlikkus.
3. Audiovisuaalne salvestamine:
 - a. Lapse ärakuulamise audiovisuaalne salvestamine on rangelt soovituslik.
4. Intervjuu ülesehitus:
 - a. Intervjuu peab olema struktureeritud, läbimõeldud ja lapse arengu taset arvestav.
 - b. Kasutada neutraalseid, mitte-suunavaid küsimusi.
 - c. Tagada lapsele turvaline ja toetav keskkond.
 - d. Lapsele antakse teada kohtuasja oodatava kestvuse kohta
5. Lapse ütluste usaldusvääruse hindamine:
 - a. Usaldusvääruse hindamisel tuleb arvestada lapse vanust, küpsust ja arusaamisvõimet.
 - b. Välistada tuleb suunavad küsimused ja põhjendamatud korduvküsimused.
 - c. Kõik sammud peavad olema dokumenteeritud.
6. Barnahus protokollide laiendamine tsiviilasjadesse:
 - a. Võimaldada Barnahusi füüsilise keskkonna kasutamist lapse küsitlemiseks tsiviilvaidlustes (elukoht, suhtlusõigus, hooldusõigus), kui kohtumajas puudub lapsesõbralik keskkond.
 - b. Tagada, et küsitlemine toimuks neutraalses ja lapsele turvalises keskkonnas.
7. Lapse arvamuse kogumise meetodika:
 - a. Täpsustada PKS § 123 rakendamist: kuidas, millal ja kelle poolt lapse arvamus kogutakse.
 - b. Koostöö ja koordinatsioon peab toimuma kohtuniku, lapse esindaja ja laste heaolu spetsialisti vahel.
 - c. Vajadus täiendavate spetsialistide kaasamiseks otsustatakse enne lapse küsitlemist.

- d. Lapse arvamus salvestatakse nii, et seda saab menetluses viidata ilma korduva küsitlemiseta.
8. Tagasiside mehhanism:
- a. Luua süsteem lapse tagasiside kogumiseks pärast menetlust.
 - b. Tagasiside peab olema intervjuerijast sõltumatu.
 - c. Tagasisidet kasutatakse menetlusprotseduuride hindamiseks ja uuendamiseks.
9. Kohtumenetluse lapsekesksus:
- a. Tagada, et laps ei pea menetluse käigus (koridoris) ootama.
 - b. Küsitlemine peab toimuma lapsele sobival viisil, vajadusel ka kaudsete vahenditega (nt videosild).
10. Lapse küsitlemise läbipaistvus:
- a. Lapse küsitlemise salvestust saab vaadata vanema lepinguline esindaja. Vanemal ei ole õigust salvestust vaadata.
 - b. Kui audiovisuaalne salvestus pole võimalik, koostatakse transkriptsioon koos märkustega lapse mitteverbaalsete signaalide kohta.
11. Järelevalvemehhanismi ja kaebeõiguse tagamine
- a. Panna paika protseduur, et oleks võimalik kontrollida lapse ärakuulamise vastavust standarditele ja et lapsel oli võimalus avaldada oma vaba ja sõltumatut tahet
12. Metoodikajuhendi avalikustamine:
- a. Lapse küsitlemise põhimõtted ja metoodika kirjelduse avalikustatakse Riigikohtu kodulehel, et tagada läbipaistvus ja avalikkuse usaldus.